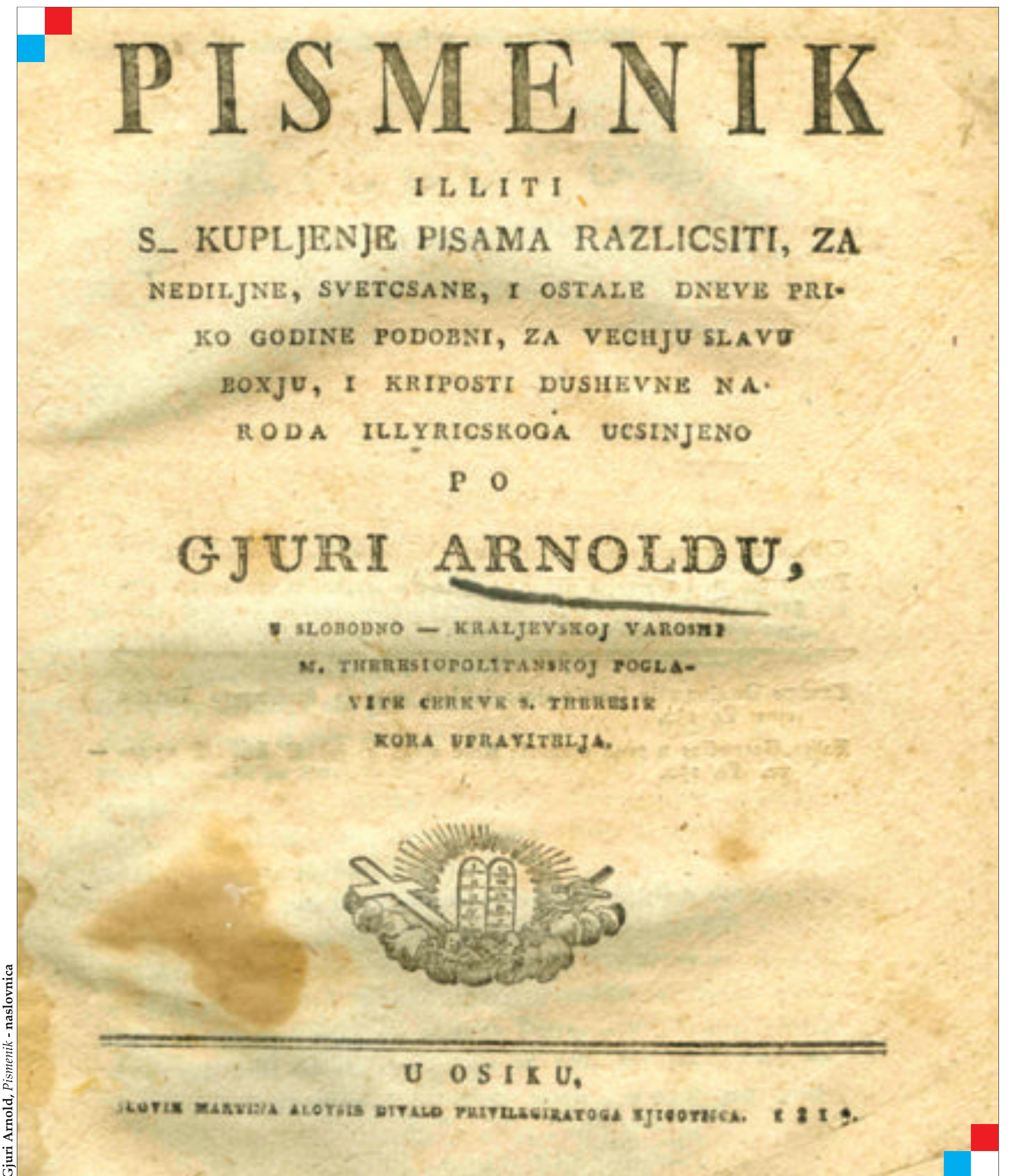
klasje naših ravni 1935.
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I ZNANOST
1–2. 2013.
ISSN 1451-2521
9 771451 252003

PISMENIK

ILLITI

S_ KUPLJENJE PISAMA RAZLICSITI, ZA NEDILJNE, SVETCSANE, I OSTALE DNEVE PRIKO GODINE PODOBNI, ZA VECHJU SLAVU BOXJU, I KRIPOSTI DUSHEVNE NARODA ILLYRICSKOGA UCSINJENO

PO

GJURI ARNOLDU,

U SLOBODNO — KRALJEVSKOJ VAROSHI M. THERESIOPOLITANSKOJ POGLAVITE CERKVE S. THERESIE KORA UPRAVITELJA.

U OSIKU,

SLOVIM MARTINA ALOYSIA DIVALD PRIVILEGIRATOGA KJIGOTISCA. 1819.

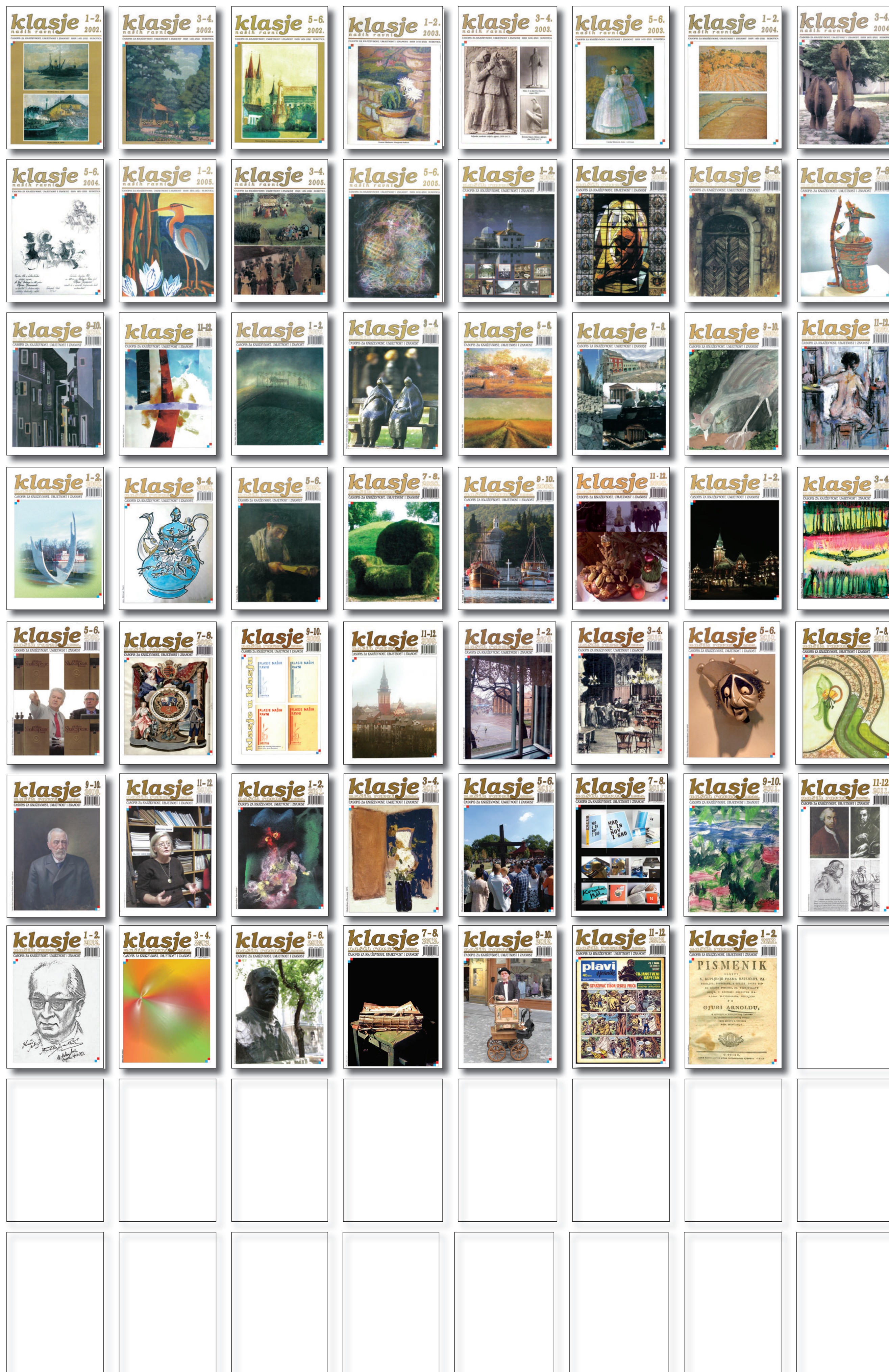
Gjuri Arnold, *Pismenik* - naslovnica

KLASJE naših ravni 1-2, 2013.

INRI

O! Issusse! moj propeti! smiluise nami.

Gjuri Arnold, *Pismenik*

NAKLADNIČKA DJELATNOST NIU HRVATSKA RIJEČ
NASLOVI OBJAVLJENI OD 2005. DO 2012.

2005.
1. Vojislav Sekelj, U izmučenim riječima, (2005.) – poezija
2. Jasna Melvinger, Vaga s anđelima, (2005.) – poezija
3. Petko Vojnić Purčar, Kult kornjače, (2005.) – novela
4. Milivoj Prćić, I nakon desetljeća, (2005.) – kolumna
5. Balint Vujkov, Krilati momak, (2005.) – narodna pripovijetka
6. Dražen Prćić, Wild card, (2005.) – roman

2006.
7. Ljubica Kolarić-Dumić, Igrajmo se radosti, (2006.) – poezija
8. Vladimir Bošnjak, Svršetak vražjeg stoljeća, (2006.) – roman
9. Željka Zelić, Bezdan, (2006.) – roman
10. Milivoj Prćić, Južno od tranšeja, (2006.) – priča
11. Andrija Kopilović, Okom svećenika I., (2006.) – duhovna razmatranja
12. Andrija Kopilović, Okom svećenika II., (2006.) – duhovna razmatranja
13. Dražen Prćić, Wild card, drugo izdanje, (2006.) – roman
14. Ante Sekulić, Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata, (2006.) – onomastika
15. Lazo Vojnić Hajduk, Andrija Kopilović, Alojzije Stantić, Dužijanca, (2006.) –etnografija

2007.
16. Tomislav Ketig, Velebitski orao, (2007.) – roman
17. Lazar Merković, U ime pravde, (2007.) – roman
18. Zvonko Sarić, Prosjački banket, (2007.) – roman
19. Branko Jegić, Ja, hodočasnik, (2007.) – poezija
20. Ilija Okrugić Srijemac, Glasinke, (2007.) – poezija
21. Ilija Okrugić Srijemac, Tri povijesne drame (2007.) – dramski tekst
22. Stjepan Bartoš, Upoznavanje, (2007.) – priča
23. Naco Zelić, Monografija Nesto Orčić, (2007.) – monografija
24. Marija Šeremešić, Tragom sjećanja, (2007.) – etnografija
25. Ruža Silađev, Divani iz Sonte, (2007.) – etnografija

2008.
26. Matija Poljaković, Izabrane drame, (2008.) – dramski tekst
27. Ivan Pančić, Natpivavanja, (2008.) – poezija
28. Balint Vujkov, Šaljive narodne pripovijetke, (2008.) – nar. pripovijetka
29. Andrija Kopilović, Okom svećenika III., (2008.) – duhovna razmatranja
30. Vojislav Sekelj, U izmučenim riječima, drugo izdanje, (2008.) – poezija
31. Ruža Silađev, Divani iz Sonte, drugo izdanje, (2008.)

2009.
32. Sanja Vulić, Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj, (2009.) – jezikoslovlje
33. Antun Kovač, Na dvoru Pašinog Tune, (2009.) – poezija

2010.
34. Matija Poljaković, Izabrane drame II., (2010.) – dramski tekst
35. Matija Evetović, Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata, (2010.) – kulturna i književna povijest
36. Ilija Okrugić Srijemac, Šaljive poeme, (2010.) – poezija
37. Stjepan Bartoš, Igra opasnih pojedinosti, (2010.) – dramski tekst
38. Ante Sekulić, Osobna imena, prezimena i nadimci bačkih Hrvata, (2010.) – onomastika
39. Balint Vujkov, Bunjevačke narodne pripovijetke (2010.) – narodne pripovijetke
40. Zsombor Szabó, Crtice iz povijesti naselja Bačke u srednjem vijeku (2010.) – znanstvena studija

2011.
41. Matija Poljaković, Izabrane drame III. (2011.) – dramski tekst
42. Stjepan Bartoš, Kuća koja plovi (2011.) – priča
43. Ilija Okrugić Srijemac, Hunjkava komedija (2011.) – dramski tekst
44. Ljubica Kolarić-Dumić, Uz baku je raslo moje djetinjstvo (2011.) – priča
45. Dražen Prćić i grupa autora, Priča o fotografiji (2011.) – kolumna
46. Jasna Melvinger, O Iliji Okrugiću Srijemcu (2011.) – studije
47. Ruža Silađev, Šokica pripovida (2011.) – etnografija

2012.
48. Narodne pjesme iz književnih djela i sakupljačke ostavštine Ilije Okrugića Srijemca – Priredila i pogovorila Jasna Melvinger
49. Lazar Francišković, Eseji
50. Matija Molcer, Označena tišina
51. Jakov Kopilović, Molitve vremena sadašnjeg
52. Viktorija Aladžić, Subotica koja nestaje

klasje
naših ravni 1935.

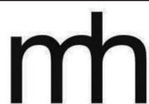
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I ZNANOST

UTEMELJEN 1935., IZLAZI DO 1944., OBNOVLJEN 1996. GODINE

Uredništvo: Lazar Merković, Milovan Miković (glavni urednik), Zvonko Sarić, Stipan Stantić (odgovorni urednik), predsjednik Matice hrvatske Subotica

Nakladnik: *Matica hrvatska Subotica*,
24000 Subotica, Ustanička 10,
+ 381 64 399 17 71 i

Za nakladnika: Stipan Stantić
Tisak: ROTOGRAFIKA, Subotica, Segedinski put 72
Za tisak odgovara: Ljubiša Vuletić
Računalna obrada: J. A.
Tiskanje ovoga sveska omogućili su: Središnjica Matice hrvatske Zagreb, Grad Subotica, Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje i kulturu AP Vojvodine i Ministarstvo kulture Srbije

maticahrvatska
Ogranak Matice hrvatske u Subotici

Cijena sveska – 150 dinara

Klasje naših ravni, **novi tečaj, godište XVIII., broj 1. – 2., 2013.**

Tekstovi pisani hrvatskim standardnim i
književnim jezikom primaju se:
E-mailom (klasje@tippnet.rs), na disketi ili CD-u.
Tekstovi se ne vraćaju.

Kazalo

Oko naziva jezika i pravopisa bačkih Hrvata

ANTE SEKULIĆ

Sredinom 19. stoljeća Ivan Antunović inicira regionalnu književnost u Bačkoj. Pisci njegov jezik nazivaju bosanskim, bosansko-slavonskim, ilirskim, i jezikom Bunjevaca i Šokaca; svi ovi termini opisuju hrvatski štokavsko-ikavski. Tijekom 19. stoljeća Hrvati s Dunava počinju prihvaćati principe ortografije i primjenjivati ih kao da se oni koriste i u drugim hrvatskim oblastima.

1. U suvremenim društvenim gibanjima, posebice u prošle dvije-tri godine (i danas) hrvatsko pučanstvo na području Bačke, između Dunava i Tise, ističe kao jednu od neotuđivih oznaka svoga narodnog bića – *jezik*. Budući pak da se službeno zanemaruje ili prešućuje hrvatska narodna skupina na spomenutom području, ne priznaje se niti hrvatski jezik kao ravnopravni čitelj u svakidašnjem službenom općenju, u školama, dnevnom tisku i glasilima. Ako jezik treba gdje spomenuti, onda ga se naziva *bunjevačkim, šokačkim*. Budući da je pod tim nazivom ubrojen među «vojvođanske poddijalekte», borba protiv njega nije zapriječena nego je pače službeno poželjna.[1] Međutim, nije svrha ovoga rada razmatranje suvremenih, svakidašnjih sukoba oko hrvatskog jezika i čuvanje latiničkog pisma u tamošnjih Hrvata, nego skretanje pažnje, na temelju kulturno-povijesnih podataka, na naziv jezika tijekom povijesti. Od pisca Mihovila Radnića (XVII. stoljeće) pa do naših dana naziv hrvatskoga jezika prošao je promjene i mijene kao i u ostalim hrvatskim krajevima.
Budući da sam već jednom raspravljao o tome kako su hrvatski podunavski pisci nazivali svoj jezik i rješavali jezikoslovna pitanja,[2] u ovom ću radu sažeto upozoriti na povijesni slijed naziva jezika a zatim na grafijska i pravopisna rješenja. O piscima koji su raspravljali o spomenutim pitanjima postoje rasprave i članci pa neće biti posebnih prikaza njihovih života i djelovanja.[3]
U proslovu ovoga rada treba upozoriti da je na početku XIX. stoljeća (1808) Ivan Ambrozović,[4] rodom Somborac, preveo *sa serbskog jezika na iliricski* i objelodanio u Pešti djelo *Proricsja i narecsenja* ...[5] God. 1837. je pak Franjo Bodolsky[6] «dozvolom privodioca na bunjevačkom naričju izdao» djelo Aleksandra Šandora Petöfija *Vitez Ivan (János Vitéz)* što ga je na na *srbski priveo Jovan Jovanović* (Zmaj, A. S.).[7] Spomenuti pisci jasno razlikuju svoj *ilirički/bunjevački* od *srpskoga*.

U drugoj polovici XIX. stoljeća javljali su se pisci koji su pisali svoja djela *iliričkim* jezikom i na isti jezik *privodili* ili *prinosili* s madžarskog.[8] U to doba, poglavito nakon Austro-Ugarske (1867.) i Hrvatsko-Ugarske (1868.) nagodbe, djelovali su kao preporoditelji među podunavskim Hrvatima pisci Ivan Antunović (1815.-1888.),[9] Ambro-

1 Usp. Ljubica PRĆIĆ, *Specifični lingvistički problemi na terenu severne Bačke i savremeni književni jezik*. Književnost i jezik, 1975/2, Beograd, 1975, 283-291. – *Aleksandar* ACKOVIĆ, *Subotički ekcemi*. Borba, 1. februar 1954. I dr.

2 Ante SEKULIĆ, *Stariji hrvatski podunavski pisci o svom jeziku i pravopisu*. Filologija, 11, 99-148.

3 A. SEKULIĆ, Bački Bunjevci i Šokci. Zagreb, 1990.

4 Ivan AMBROZOVIĆ, (9. lipnja 1789. – 12. veljače 1869.), potječe iz ugledne obitelji koja je povezana s plemenitašima iz Požege. Obavljao je ugledne službe u Somboru, a napisao je, koliko se može utvrditi, četiri djela. – Usp. A. SEKULIĆ, Književnost bačkih Hrvata, 54, 316. (Djelo *Proricsja*... «prijevod» je Muškatirovićeva djela).

5 Ivan KUJUNDŽIĆ, *Bunjevačko-šokačka bibliografija*. Rad 355, 693, br. 86. (Kratica BŠB + str. + br.)

6 Franjo BODOLSKY, za sebe uvijek piše na naslovnim stranicama svojih djela «pivač» ili «prvi pivač»; bio je naime orguljaš («kantor») u subotičkim crkvama sv. Roka, Franjevačkoj («staroj») i sv. Terezije Avilske, danas subotičkoj stolnici.

7 Naslov je knjige Franje Budolskoga: «Aleksandra Petöfija Vitez Ivan. Na srbski priveo Jovan Jovanović. A dozvolom privodioca na bunjevačkom naričju izdao Franjo Bodolsky, bivši pivač pri crkvi s. Roke u Subotici. Tiskano od Karla Bittermanna, 1873.» – Vel. 11,2 x 18,5 cm, str. 76. BŠB, 696, br. 110 – Drugo izdanje u Baji, 1866.

8 Primjerice: *Stipan* GRGIĆ, *Spasi Kraljice! Salve Regina*. (...) S mađarskog na ilirski jezik prinesena po S. G. (...). Baja 1864; 8°, str. 16 + XXV. Usp. BŠB, 697, br. 121.

9 O Ivanu Antunoviću napisane su knjige i rasprave: *Ivan*

zije Bozo Šarčević (1820.-1899.),[10] Blaž Modrošić (1839.-1900.),[11] inače podrijetlom slavonski Šokac, Stjepan Šokac, Stjepan Krunoslav Grgić (1836.-1914.),[12] Stjepan Vujević (1837.-1905.).[13] Posebice je pak pridonosio razvitku opće pismenosti i kulturi jezika Ivan Mihalović, profesor učiteljske škole u Baji.[14]

Među suradnicima *Bunjevačkih i šokačkih novina,*što ih je pokrenuo Ivan Antunović, bilo je niz pisaca, dopisnika i suradnika koji su raspravljali i o jeziku: Mirko Pekanović, Kalor Milodanović, Bariša Matković, Đuro Balog, Josip Jukić Manić, Gavro Marković Dželatov, Ago Mamužić, Lajčo Budanović, a posebice je plodan bio Mijo Mandić.[15] U tom nizu, člankom Lajče Budanovića *Bunjevački pravopis* objelodanjenim u nastavcima u *Nevenu*, XII (1895.), br. 1, str. 4-5; br. 3., str. 43-45 i br. 4, str. 59-60 završeno je XIX. stoljeće. Tako međaše u promatranju starijih podunavskih pisaca koji su pisali o hrvatskom jeziku i pravopisu čine djela M. Radnića s kraja XVII. stoljeća i Budanovićev članak s kraja XIX. stoljeća. U razdoblju od dva stoljeća pisci s narodne periferije shvaćali su svoj rad sastavnim dijelom hrvatske kulture i pridonosili razvitku jezikoslovlja.

2. NAZIV JEZIKA – Različiti su nazivi hrvatskog jezika u podunavskih hrvatskih pisaca od XVII. do kraja XIX. stoljeća. Čini se ipak da sve do sedamdesetih godina XIX. stoljeća nema razlike prema ostalim hrvatskim piscima, jer svoj jezik zovu *bosanskim, slovinskim* (M. Radnić), *našim/ naškim* (L. Bračuljević, Stjepan Vilov), *slavnim iliričkim* (A. J. Knezović), *uljudnijim i krasnijim iliričkim* (E. Pavić), *slovinskim iliti iliričkim jali dalmatinskim* (E. Pavić, god. 1769), *slavinskim* (G. Peštalić), *iliričkim* (I. Ambrozović, Đ. Arnold, F. Bodolsky, Stjepan Grgić). U službenim spisima i bilješkama kao i u obrednim knjigama bačko-kaločke nadbiskupije od vremena Gabrijela Hermana Patačića od Zajezde, nadbiskupa i velikog župana bačkog, hrvatski jezik je – *ilirski* (lingua illyrica).

Nakon Austro-Ugarske i Hrvatsko-Ugarske nagodbe jezik se naziva *bunjevačkim* (A. Šarčević, god. 1869), zatim *bunjevačkim i šokačkim* (A. Šarčević, god. 1870, I. Antunović, F. Bodolsky, god. 1873), *bunjevačko naričje* (M. Mandić).

Isticanje regionalnog naziva (*bunjevački, bunjevački i šokački*) nameće dva pitanja koja traže odgovor: prvo kad se prvi put javlja etnik *Bunjevac* u Podunavlju; zatim, što je uvjetovalo isticanje toga naziva sedamdesetih godina XIX. stoljeća (7). U mjesnim ljetopisnim knjigama i ispravama nigdje se, naime, ne spominje *gens Bunjevci* nego uvijek *gens Illyrica, gens Dalmatica* i slično:[16]

EVETOVIĆ, Životopis biskupa Ivana Antunovića, kalačkog velikog prepošta. *Građa za povijest književnosti hrvatske* JAZU, Knj. 2, Zagreb, 1899, str. 234-244. – *Matija* EVETOVIĆ, Život i rad biskupa Ivana Antunovića, Subotica, 1935. – *Ante* SEKULIĆ, *Preporoditeljska i povijesna baština Ivana Antunovića*, Croatica Christiana periodica, II (1978), br. 2, str. 47-63. (u istom broju *Bibliografija*, str. 185-188).

10 O Ambroziju Bozi Šarčeviću usp. *Ante* SEKULIĆ, *Ambrozije Šarčević i njegova dva riječnika.* Filologija br. 10. Zagreb, 1981. U radu je spomenuta *Bibliografija*.

11 Nema cjelovita prikaza rada Bl. Modrošića među podunavskim Hrvatima, ali u svim prikazima rada Ivana Antunovića redovito se spominje kao njegov bliski suradnik. Objelodanjeno je Modrošićevo djelo: *Isusovka iliti život, muka i smrt gorka Isusa Krista* (...), Temišvar 1871, vrl. 10,2 x 16,5 cm, str. XXVI + 486. Usp. BŠB, 698, br. 131.

12 Usp. (***), *Grgić Stipan Krunoslav.* Subotička Danica za 1909., str. 49-52. (u ovom radu je već spomenut Grgićev članak: Našim Subotičanom o našem «Nevenu»; *Neven III* (1886.) br. 9, str. 129-133. – podaci o pretplatnicima).

13 Usp. *Julije* JANČULA, Franjevci u Cerniku. Slavonska Požega 1980., str. 253-255. – Stj. *Vujević* rodio se u Bačkom Brijegu (Bereg), 7. Ožujka 1837. Krsno ime bilo mu je Josip. Umro je u Slavonskom Brodu 17. Siječnja 1905. Bio je suradnik *Bunjevačkih i šokačkih novina* i *Nevena*, jedan je od suosnivača *Pučke Kasine* u Subotici. Poticajno je djelovao na mlađe naraštaje svojim otvorenim i odlučnim nastupima. – Usp. *Emerik* GAŠIĆ, *Svećenici Bunjevci u našim biskupijama.* Hrvatska obnova, Đakovo 1941, br. 12, str. 6.

14 *Ivan* MIHALOVIĆ, pisac je hrvatske Čitanke za katoličke pučke učione. Pešta 1883. (i 1889.) i druga djela, priručnike za školsku uporabu. Usp. BŠB, 699, br. 138; 701, br. 155.

15 *Joso* ŠOKČIĆ, Mijo Mandić. Momenti iz njegova života i rada. Subotica 1934. – Mijo Mandić je u zreloj dobi napisao članak: *Borba Bunjevaca za svoj jezik u osnovnim školama.* Glasnik jugoslav. Profesorskog društva, Beograd 1938., knj. XVIII., svez. 11-12, str. 1002-1004. Za svoga učiteljskog rada napisao je M. Mandić dva školska priručnika: *Zemljopis, povistnica i ustavoslovlje za bunjevačku i šokačku dicu* (...) Gara 1880. – *Prirodopis, prirodoslovlje i slovnica za bunjevačku i šokačku dicu* (...). Gara 1880. (obje knjige su tiskane u Subotici). Usp. BŠB, 701, br. 153a i 154. – Vijest da je M. Mandić pozvao na predbilježbu za svoj «Bunjevačko-magjarski i magjarsko-bunjevački ričnik» je pouzdana. Poziv je Mandić uputio iz Kaćmara, 1. Lipnja 1883. Međutim, jamačno M. Mandić nije takva rječnika nikada složio, na što je dobro upozorio *Ivan* KUJUNDŽIĆ, nav. Dj., 701, br. 154.

16 *Lajčo* BUDANOVIĆ (Bajmok, 27. ožujka 1873. – Subotica, 16. ožujka 1958.), biskup i kulturni radnik, napisao je niz djela, većinom pobožna sadržaja. (usp. BŠB, 705, br. 190, 200; 706, br. 205,

a) U turskom popisu god. 1570. spominje se u baranjskom selu Maroku ime kmeta: *Martin* (Marton) *Bunavac,* pa je taj podatak zabilježio posredno Jovan Erdeljanović u svojoj knjizi o podrijetlu Bunjevaca.[17] Međutim, podatak se ne može uzeti kao pouzdan zbog stanovitih sumnji u vrelo, a poglavito ne kao dokaz spomena etnika *Bunjevac* niti kao potvrda za nazočnost skupine u Podunavlju. Pouzdan je međutim podatak iz god. 1622. kad bosanski svećenik Šimun Matković[18] moli Svetu stolicu da mu povjeri župu *Bunjevci* u nadbiskupiji Bačko-kaločkoj.[19] Matkovićeva molba «rogat S. Sedem sibi parochiam Bunievzi, archidioecesis colocensis concedi»[20] potvrđuje bačku župu Bunjevci, ali nije zabilježen njen zemljopisni prostor i područje (gdje i kolika je bila župa). Pripomenuti treba, da je Šimun Matković već prije molbe ondje djelovao «in memorata parochia curam animarum jam exercuisse» pa jamačno treba spomen o Bunjevcima tražiti prije god. 1622. Papa Pavao V. svojom odlukom god. 1612. uputio je Bartola Kašića kao svoga izaslanika «ad missionem pontificiam in dominatum turcisum per provincias dalmatico idiomate utentes».[21] U papinom spisu spominju se kršćani «in civitattibus Budae, Quinque-ecclesiarum et aliis locis Europae (...)»,[22] pa nema sumnje o kojim se područjima radi. Nema, međutim, ondje spomena o župi Bunjevci, nego o puku koji se služi *dalmatico idiomate*.[23] U svojoj raspravi Beato Stjepan Bukinac uz spomenutu vijest pripominje da se Bunjevcima sada naziva većina Hrvata u Bačkoj.[24]

b) Spomenute su u ovom radu sedamdesete godine XIX. stoljeća jer je od toga doba sve do god. 1918. veoma čest naziv *bunjevački, bunjevačko-šokački* jezik. Društveni (politički) uvjeti utjecali su na odluku o takvom nazivu nakon preustrojstva austrijske carevine koja je postala dvojnom monarhijom (Austro-Ugarska).

Nagodbom Madžara s Austrijom, a zatim i s Hrvatskom, izmijenio se položaj podunavskih Hrvata: preuredbe habsburške carevine prepustile su Podunavlje nesmetanom utjecaju Madžara, a od tri najbrojnije narodne skupine na tom području: Nijemaca, Hrvata i Madžara, jedino hrvatska skupina nije imala svoj zakonom definirani položaj (iza Nijemaca bio je Beč, a Madžari su bili vlastodršci). Iskustva sa srpskom Vojvodinom i ugroženost od silovitih nasrtaja prema narodnim skupinama na području zamišljene i priželjkivane negdašnje ugarske države kralja Vajka-Stjepana potakla je preporoditeljski rad ljudi oko I. Antunovića i B. Šarčevića. Preporod je pak i u podunavskih Hrvata potaknuo pitanje jezika i kulturne nadgradnje. Isticanje *bunjevštine,* etnika *Bunjevac* i *Šokac* bilo je, prema mišljenju mnogih hrvatskih javnih radnika, manje pogibeljno od *hrvaštine,* hrvatstva u svim oblicima. Razlog je otvoreno, jasno i odlučno iznio Đuro Balog u članku o školskim knjigama i priručnicima. Pisac ističe da Bunjevci i Šokci nemaju niti mogu vlastitim jezikom sastavljati školske knjige, a postoje hrvatske knjige koje su prikladne: «to nije mnogima povoljno što su one hrvatske knjige, a croatice ilyrismus je kod nas onako pridstavljen, kano da je on ovdi sasvim nepoznata zvirka!» Zatim Đ. Balog ističe da je «croatice ilyrismusom pisana početnica, čitanka, katekizam, Biblična dogodovština iz kojih naša ditca uče (...)».[25] U prilog hrvatskoga književnog jezika pisao je i zalagao se za njega Stjepan Vujević, jer treba postaviti «temelj pravilne književnosti na kojem je samo moguće uspješno osnivati i razvijati narodni nam jezik, a po tomu ulivati i probuđivati u ditci ljubav prema narodu (...)». Pisac zatim definira točno koji je to književni, hrvatski jezik «kojeg smo dosad

206, 208; 707, br. 214, 215, 219, 220). Djelovao u Kaćmaru, N. Sadu, Somboru, Bačkom Brijegu (Beregu), Baji i Subotici. Članak o «bunjevačkom pravopisu» napisao je u svojoj dvadeset i drugoj godini života, ali se sve do svoje smrti veoma uporno zalagao za bunjevačku ikavicu. – Usp. *Ante* SEKULIĆ, *Cjelovit lik Lajče BUDANOVIĆA.* Nacrt za opsežnu studiju. Subotička Danica za 1971., str. 41-49.

17 Usp. *Ante* SEKULIĆ, Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici. Split 1978. – ISTI, Drveni Bač. Split. 1978. (u oba djela zabilježena je literatura). – *István* IVÁNYI, Szabadka Szabad király város története, I. Subotica (Szabadka). 1886; II, Subotica 1892.

18 *Jovan* ERDELJANOVIĆ, O poreklu Bunjevaca. Posebno izdanje Srpske kralj. akademije, Beograd 1930, str. 61-63. (ondje je naznačena literatura).

19 *Beato* BUKINAC, De activitate franciscanorum (...), 63; «sacerdos bosnesis (...)». E. FERMENDŽIN, Acta Bosnae, str. 343.

20 *Archivum Congreg. De propaganda fide,* Memoriali del 1622, vol. 382, f. 93 r. – E. FERMENDŽIN, Acta Bosnae, str. 367.

21 B. BUKINAC, nav. dj., 63.

22 E. FERMEDŽIN, nav. dj., str. 342, br. 1232.

23 Ondje.

24 B. BUKINAC, nav. dj., 63, bilj. 83. «Nomen autem 'Bunjevci' adhuc pro denominatione majoris partis Croatarum in regione Bačkae adhibetur.»

25 Nav. dj., 310-311.

nazivali ilirskim, niki dalmatinskim, niki pako slavenskim, pa zato hrvatski jezik u književnosti treba shvatiti kao 'prizime sviu: bunjevaca, Slavonaca, Dalmatinaca, Hercegovaca (...)».[26] Usmjerenost dijela preporoditeljskih pisaca da svoj jezik nazivaju bunjevačkim (bunjevačko-šokačkim) i pišu štokavsko-ikavskim utjecala je na suradnike *Nevena,*[27] pa su Mijo Mandić, Nikola Kujundžić Mišakov[28] i drugi uporno i ljubomorno njegovali svoj zavičajni jezik. U XX. stoljeću nije više bilo takvih shvaćanja nego je na svoj način pobijedila misao Ivana Antunovića: «Stoga će svaki narod svoj i prosvitu ljubeći Bunjevac i Šokac uviditi da ništa zlog ne namislih služeći se ovim novim pravopisiom; jer jednoličnost u načinu pisanja otvara nam vrata prosviti, a drugo svakom između nas stavlja slobodu, nek poleg ovog načina pisanja čita svaki kako je majčinim mlikom narodni govor usisao (...).»

Isticanje pokrajinskog naziva *Bunjevac* i *Šokac* nije zamutilo ciljeve madžarskih upravljača u što su se god. 1878. uvjerili osnivači *Pučke Kasine* u Subotici.[29] U prvom predloženom «ustavu» nove kulturne ustanove bilo je puno ime *Bunjevačka pučka kasina.* Međutim, pod tim imenom ustanovu je zatvorio i raspustio veliki župan Dezider Gromon,[30] a nakon utoka ugarski ministar predsjednik Koloman Tisza pristao je odobriti pravila («ustav») pod uvjetom da se iz naziva ispusti «Bunjevačka» pa je tako počela djelovati spomenuta *Pučka Kasina* (sve do god. 1945.).[31]

Koliko je isticanje etnika *Bunjevac* i *Šokac,* zatim naziva *bunjevački* jezik, bilo u određenim uvjetima uputno ili kobno – prelazi okvire ove rasprave. Posljedice su takva pristupa osjetljivim pitanjima u prošlom stoljeću bile dalekosežne.[32]

3. MISLI O GRAFIJSKIM I PRAVOPISNIM RJEŠENJIMA – U članku o sudbini ikavice Zlatko Vince napisao je: «Štokavskim ikavskim ili bolje ikavsko-ijekavskim govorom pisana je književnost u Bosni, pogotovo na prijelazu iz 17. u 18. st., a još dosljednije u Dalmaciji i Slavoniji u 18. st. i početkom 19. st., tako napokon pišu i bačko-bunjevački Hrvati.»[33]

Budući da se stariji hrvatski podunavski pisci, poglavito oni iz XVII. i XVIII. stoljeća veoma često uključuju – kako je spomenuto – među *slavonske,* treba upozoriti na misli i grafijsko-pravopisna rješenja M. Radnića, Stejapa Vilova, L. Bračuljevića i E. Pavića. Treba imati na umu da je među hrvatskim podunavskim piscima onoga doba došlo do susreta talijanskog i madžarskog grafijskog sustava, do njihova miješanja i novih rješenja. U duljoj uporabi tih dvaju sustava razvile su se dvije pravopisne škole koje često nazivaju *isusovačkom* i *franjevačkom,*[34] isusovci su radije prihvaćali madžarski, a franjevci talijanski sustav.[35] Spomenuto je već u ovom radu da su franjevci Bosne Srebrene djelovali u nizu stoljeća među podunavskim Hrvatima pa treba zato upozoriti na povijesnu činjenicu da pripadnici Bosne Srebrene nisu tijekom XVII. stoljeća mogli osigurati izobrazbu svoga podmlatka u vlastitim samostanima nego su uvijek ponovo tražili dopuštenje za školovanje u inozemstvu, napose u Italiji. Takva se dopuštenja vrhovne uprave Reda mogu pratiti od 8. lipnja 1628. sve do 7. lipnja 1700.[36]

26 Nav. dj., 326-327.

27 *Neven,* najprije «zabavni i poučni misečnik», I (1884.), u Baji; zatim «zabavno-poučni misečnik za Bunjevce i Šokce» u Subotici (1888.); od XXIX (1912.) pak «Bunjevačko-šokački list za gospodarstvo, pouku, zabavu i društveni život»; list koji je mijenjao podnaslove i sadržaje, odnosno usmjerenost. Izlazio je do god. 1940. – Spomenut je već u ovom radu.

28 *Nikola* KUJUNDŽIĆ MIŠAKOV (1861.-1906.), rodio se u uglednoj subotičkoj obitelji koja je dala niz društvenih radnika (Ilija Kujundžić, Radoslav Kujundžić, Efrem Stipan Kujundžić, Ivan Kujundžić). Bio je pisac i društveni djelatnik, a poznate su *Pisme preljske* (1893.), *Dvi mlade Algaševe, Kolo igra* (1879.) i dr.

29 Subotičke novine, XIX (1938.), br. 5, str. 4 (pisac članka Ive Prćić).

30 *Petar* PEKIĆ, Povijest Hrvata u Vojvodini. Zagreb 1930, str. 161-163. – *Ive* PRĆIĆ, *«Pučka Kasina» u prošlosti i sadašnjosti.* Klasje naših ravni. IV (1938), br. 5, str. 9-11.

31 P. PEKIĆ, nav. dj., 162. Jamačno je isticanje «bunjevačkog» jezika pridonijelo shvaćanjima Miloša *Moskovljevića,* Ivana *Popovića,* Ljubice *Prćić* (udata u «bunjevačku» obitelj) i drugih da hrvatski štokavsko-ikavski govor u Bačkoj promatraju kao «poddijalekt» u Vojvodini, izvan ostalih hrvatskih govora.

32 P. PEKIĆ, nav. dj., ondje.

33 *Zlatko* VINCE, *Sudbina ikavice u jeziku hrvatske književnosti 19. stoljeća,* Forum, god. X (1971.), knj. XXI, br. 3, str. 564.

34 *Tomo* MARETIĆ, Istorija hrvatskog pravopisa latinskijem slovima. Zagreb 1889. – Zatim radovi D. *Švagelja,* L. *Hadrovicsa,* A. *Sekulića* i drugih već spomenutih u ovom radu i popisu literature.

35 *Zlatko* VINCE, *Grafijsko-pravopisna pitanja pretpreporodnog i preporodnog doba* (...) I. Sabor Slavonije i Baranje, 774-778.

36 Usp. F. E. HOŠKO, Dvije osječke visoke škole (...), 136, (prema

Jamačno je Mihovilu Radniću pomoglo školovanje izvan Domovine u pisanju knjiga, «bosansko slovinskim» jezikom, jer piše: *razmiscglagna,gliubavi, slomeno, Boxye, Bacanin, Mihaylo, Backa, Radnich*, itd. Zauzet poslovima i najčešće na putu M. Radnić nije zabilježio razmišljanja o pravopisnim rješenjima, nego je koristio talijanski grafijski sustav.

O pravopisno-grafijskim rješenjima Stjepana Vilova i Lovre Bračuljevića napisane su kraće rasprave.[37] Hoško misli da bi trebalo «ispitati koliko su Bračuljević i Vilov ovisni u pravopisnim rješenjima o Šimunu Meciću, jer je o njemu bilo najnaravnije prenijeti talijansku grafiju iz Dubrovnika, gdje je već prije bila prihvaćena.» Šimun Mecić[38] napisao je djelo *Cvitak pokornih aliti kniscice sedam pisama pokorni* (...) (Budim, 1737), u kojem pravopisna rješenja veoma ovise o talijanskim grafijskom sustavu. Međutim, usporedba i šira raščlamba Mecićeva pravopisa nije u okviru rada, jer je rođen u Požegi oko god. 1680. i ondje je umro (23. ožujka 1735.) pa svojim životom ne ulazi među podunavske pisce (unatoč činjenici da je bio profesorom u Budimu).

Lovro Bračuljević je već god. 1730. objelodanio svoje djelo *Uzao serafinske (naški) goruće ljubavi* (...) i u njemu svoju *Opomenu za pravo, dobro i lako štiti ove knjige*.[39] Najznačajnije načelo Bračuljevićevo je da je «lipše i pofaljenije pisati onako kako se govori», i on piše «onako, kako govorimo i izgovaramo naški riči: jer kako se mogu izgovarati, onako se mogu i u knjigah štiti.» Piše latinicom i ikavicom, ali priznaje da su mu «vlastita slova bosanska», tj. pismo kojim su se služili redovnici Bosne Srebrene.[40] U svojoj raspravi o pravopisnim rješenjima L. Bračuljevića objelodanio sam *Opomenu za pravo štiti* u cijelosti.[41] Iz *Opomene* je lako utvrditi da je L. Bračuljević poznavao talijanski, njemački, španjolski i madžarski jezik, pa je potrebe vlastite ortografije htio uskladiti s rješenjima u drugim jezicima. Želio je ukloniti smetnje u pisanju i čitanju u nas, ali imajući na umu: «Ali ne možemo u tom pravije i pohvaljenije učiniti, nego slažući latinska slova za naško izgovaranje, kako su naša vlastita slova, to jest bosanska iliti srpska za to složena, budući da svaki narod, koji ima vlastita slova (koliko ja znam) kad se s tuđi slovi služi u svoj jezik, slidi način od pisanja s vlastitima slovi (...).» Bračuljević nenametljivo ističe potrebu usklađivanja latinskog pisma s našim potrebama; kod sastavljanja bosančice Bračuljeviću se čini da je pažnja usmjerena potrebama našega govora.

Posebne teškoće našao je Bračuljević u pisanju fonema č, ć, š, ž, dž (ʒ), d, lj (ļ), nj (ń), g. Zato je predložio i držao se pravila pisanja:

cs – č	gl – lj	ss – s
gh – g	x – ž	ch – ć
gn – nj	sc – š	gi – d
cx – dž		

Primjerice: *rics, moguchie, tiscchiegnie; vaglia, daglie; smetagnia, zlamenovagnie; dopusshiegnie, gnin, glass; zascto, nascih, visce; slogh, Bogh, ghgnizdo, ghgnilo; megin, uregivati, tugin; sinxir, sloxen; Macxar, Ancxar.*

U prosudbi Bračuljevićeva prinosa našim pravopisnim rješenjima ne bi se moglo prihvatiti mišljenje da se radi samo o grafijskim rješenjima («kao ipak oko pravopisa»)[42] jer njegove *Opomene* pokazuju upućenost piščevu u pitanje kvantitete («kolikojstva») i akcenta, budući da ističe njihovo značenje: «Koje zlamenje valja vrlo paziti, jer u mlogim ričima ne davši kojem god slovu vlastito kolikojstvo drugo zlamenje nego imade, to jest nego nosi govorenje kako u ovim ričima kad, dug, koji ako se protegne u prvoj a, u drugoj u – prva zlamenuje mirisav dim, a druga dužnu stvar» Bračuljević je bio protivnik pisanja dvostrukih morfema za oznaku duljine vokala, brižno je opisivao izgovor pojedinih afrikata, razlikovao je izgovor naših riječi: «imajući

arhivskoj građi u samostanu u Makarskoj).

37 *Ivan* KUJUNDŽIĆ, *Fra Stjepan Vilov, bunjevački jezikoslovac.* Klasje naših ravni, V (1943.), br. 1, str. 12-17. – Ante SEKULIĆ, Dva priloga našoj kulturnoj povijesti. Zagreb 1961. – ISTI, Književnost bačkih Hrvata, 20-39 (poglavlje *Prilozi hrvatskom jezikoslovlju*).

38 Usp. *Ante* SEKULIĆ *Šimun Mecić graditelj i čuvar jezika hrvatskoga.* Croatica christiana periodica. I (1977.), br. 1, str. 34-46.

39 Naslov djela i *Opomena transkribirani su suvremenim grafijskim sustavom.*

40 M. TENTOR, Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine. Sarajevo 1942, str. 825-829 (*Bosančica*).

41 Usp. A. SEKULIĆ, Književnost bačkih Hrvata, 25-28.

42 *Dionizije* ŠVAGELJ, *Nastojanje kao ipak oko pravopisa. Kalendar «Novosti», Vinkovci, 1960, str. 179-183.*

niki krupno, niki tanko, niki oštro, niki slatko, niki teško, niki lako, ili sasvim ili mlogi ričih izgovaranje». Svoje *Opomene* za čitanje i pisanje Bračuljević je zaključio izvornom misli: «Ali je lipše pofaljenije pisati onako kako se govori, jer što god je od više nije faljeno, već kuđeno ...»[43]

Emerik (Mirko) Pavić u svome djelu *Nadodanja glavni dogagjaja k Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* (Pešta,1760.)[44] pod naslovom *Od slovosložija slovinskoga* pjeva:

U ovome našem okolišu
Složni ljudi svi jednako pišu.
Od pokojnog fra Stipe Vilova
Složno mećat naučiše slova.
Slova reko iz knjigah latinskih
U današnjih jezik naš slovinski.[45]

Iz Pavićevih stihova zaključio je A. Brlić «da je Vilov pervi bio, koji je počeo razložnie i razboritie s latinskima slovim naški pisati.» Stjepan Vilov je doista pridonio razložnom i razboritom pisanju s latiničkim slovima u nas, ali treba da je njegovo djelo *Razgovor prijateljski megju kerstjaninom i ristjaninom* (...) objelodanjeno u Budimu 1736., nekoliko godina nakon spomenutog djela L. Bračuljevića.

Stjepan Vilov je u svome djelu tiskao i tri *Opomene* a posljednja od njih ima posebnu vrijednost kao prilog grafijsko-pravopisnim rješenjima. Najprije Vilov potvrđuje činjenicu da «u pisanju i štampanju riči naših s latinski slovi (...) mlogo zamršenja ima» a svaki pisac na svoj način sastavljao je slova, nadoknađivao «pomanjkanje, tako još se ne more doći na jedinost, i tako smetnja se čini u pisanju i štivenju». Prema Vilovu «svakolika mučnost dolazi» u pisanju glasova «C, G, L, N, S. ova bo slova nadopunjaju manjkajuća u ričih naših. Ali jer nadopuniti po samih sebi ne mogu, tako uzimaju druga slova na pomoć, koja im se daju (...).»

Budući da je Vilov radio «svakako za lašnje štivenje pomagajućih slova manje metati», nije nikada sastavljao više od dva slova, pa je – primjerice – pisanje afrikata i podataka riješio ovako:

cs – č	gj – đ	ss – š
ch – ć	lj – lj	x – ž
cx – dž	nj – nj	

Primjeri: *csas, cselo, csovik, chemer, chorav, csistocha; cxak, cxigerica, Nacxar; gjavo, gjerdan; ljubav, ljucka; ssanac, ssestorica, ssuma; sloxen, sluxiti.*

Spomenuta slova «koja nadopunjaju manjkajuća, svako se dvostruko nosi: prvo kad samo sebe nosi; drugo, kad pomoćnika ima. Kad samo sebe nosi, onako se izušćuje, kako jest; kad pomoćnika ima, onako se izušćuje, kako bi se izustilo, da svoje slovo rič ima.» Kod S pripominje da se «dvostruko izušćuje, tj. sitno i krupno: sitno kad samo sebe nosi; krupno kad s drugim sastavlja se.»

Stjepan Vilov odbacio je y, jer «baš nigda potribe ne ima», protivnik je pisanja *lj, nj* prema talijanskom *gli, gn*; ističe zatim «Zato potribno jest po svaki put i način, da mi drugojačije sastavljamo slova nego Madžari i Talijanci: koje ne vidi mi se boljega nego je u ovome razgovoru učinjeno. Koji bolje vidio bude, neka učini, drago će mi biti.»

O Mirku E. Paviću zabilježio je Grgur Čevapović da je bio «vir per exempla eruditione ac subtili rerum indagine clarus».[46]

Pavić je pak priznao sebe učenikom S. Vilova ne samo u bogosloviji (bio mu je profesorom u Budimu) nego i u «mećanju slova». Pavić je tumačio svoja grafijsko-pravopisna načela u *Opomeni* uz djelo *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka kršćanskoga za mladež* (Budim, 1769.).[47] U tumačenjima nema Pavić izvornih misli nego je u cjelosti prihvaćao rješenje Stj. Vilova. u zadnjim recima svoje Opomene pripominje:

43 Usp. A. SEKULIĆ, nav. dj., ondje.

44 BŠB, 687, br. 34 (8°, str. 212). Pavić u naslovu piše da je djelo «na svitlost danomu; na slavu Božju i za razgovor Ilirah u verse sloxenu».

45 E. PAVIĆ, Nadodanje (...), str. 114, čl. 28. Pjesma ima sedamdeset stihova. – Prema «Zori Dalmatinskoj», III. (1846.) zabilježio *Ivan* KUJUNDŽIĆ, BŠB, 682, br. 7.

46 *Gregorius* CSPEVAPOVICH, Synoptico memorialis cathalogus (...) Budae 1823, str. 228.

47 BŠB, 687, br. 37.

«U nikima pak ricsma. po koima se milosstvo, ili visse od jednog razumi, dvaput jedne verste slovo stavlja se, za razlucsiti mloge od jednoga, a u ricsi dajem, kad sadassnje vrime izusschuje, po dva dd mechu se, za razabrati sadassnje od dossastog vrimena.»

Takvih razmišljanja nema u Bračuljevića ni Vilova, ali Pavić nije bio posebice brižan oko jezika pa je često pisao prema latinskom *vrimae* mjesto *vrime, verstae* mjesto *verste,* itd. Riječima Pavić ne daje dovoljno prostora nego ih piše skupno: *valjalobimu, akose, kogabi* itd.[48]

Veoma plodan pisac, E. Pavić nije sustavno rješavao grafijsko-pravopisna pitanja unatoč želji da se ravna prema pravilima svojih učitelja, poglavito fra Stipe Vilova.

U XIX. stoljeću, nakon god. 1848. i nakon događaja oko srpske Vojvodine te preuredbe austrijske Carevine, sedamdesetih godina prošloga stoljeća počeo je preporoditeljski rad među podunavskim Hrvatima. Začetnici i predvoditelji bili su Ivan Antunović i Ambrozije Šarčević, koji su okupili oko sebe suradnike i sljedbenike. U tom razdoblju rasprava o jeziku je živa, što potvrđuju brojni članci u *Bunjevačkim i šokačkim novinama* i *Nevenu.* Preporoditeljski rad među podunavskim Hrvatima počeo je sa znatnijim zakašnjenjem nego među ostalim Hrvatima. Ali sigurno su podunavski predvoditelji bili upoznati sa zbivanjima u drugim hrvatskim pokrajinama. Poznato je, naime, da je Ivan Antunović prijateljevao s mnogim poznatim ljudima među Hrvatima (J. J. Strossmayer, I. Kukuljević, F. Rački, J. Dobrila i dr.), primao je hrvatske listove i časopise, a nije mu bio nepoznat rad franjevaca Bosne Srebrene u Podunavlju.
Antunovićeve *Bunjevačke i šokačke novine* (kratica BŠN) izišle su 19. ožujka 1870. U Kaloči kao tjedni list, sadržajno sasvim preporodno-ilirske, imale su također «Nadometak» kao književni dodatak (od broja 3), a poslije *Bunjevačku i šokačku vilu*[49] Tiskanje novina na «bunjevačkom jeziku» bio je u ono doba dokaz srčanosti, a brojne pogreške u njima dokazuju manjak tiskarskih radnika (slagara) koji su poznavali jezik. Spomenutu činjenicu treba imati na umu ako se želi proučavati jezik u BŠN.

Nakon Antunovićevih BŠN i *Vile* pokrenut je *Neven* (1884), pa se članci o jeziku objelodanjeni u njemu do kraja XIX. stoljeća moraju uključiti u širu i opsežniju raspravu.[50]

Uvodni članak u raspravu o jeziku u preporodno doba napisao je Ivan Antunović pod naslovom *Slovnica* (BŠN; I (1870), br. 14, str. 91.). Iskreno priznaje pisac da je nevješt raspravi o jezičnim pitanjima «s kojima se hrvati mora svaki, koji hoće da piše». Očito su Antunoviću nejasne bile mnoge stvari, ali je u istom broju (str. 91-92.) Mirko Pekanović objelodanio članak *O pravopisu bunjevačkom.* Dva su piščeva zahtjeva: uz vokalno *r* ne treba pisati *e,* a budući da se u bunjevačkom govoru jat (ě) reflektira kao *i,* treba dosljedno tako i pisati. Stoga pisac zaključuje: «Jer u današnjem pravopisu sve suvišno što se ne izgovara treba izbaciti i iz pisma.»

Nakon spomenuta dva članka slijedio je onaj Stjepana Vujevića o kojem je već bilo riječi. Čitatelj u raspravi između Vujevića i Pekanovića može lako shvatiti temeljnu misao mladoga Pekanovića, da se ne može tražiti slovnička i pravopisna pravilnost u uvjetima borbe za «sačuvanje jezika» od propasti. M. Pekanović se zalagao: «Da svaki onaj Bunjevac tko bunjevački pisajuć ne upotrebljuje ikavštinu, griši i ruži jezik».[51]

Rasprave oko pravopisa isticale su najprije pisanje refleksa jata (ě), a zatim brojna ortografska i neortografska pitanja.

Stjepan Krunoslav Grgić u usporedbi pisanja u Hrvatskoj i kod podunavskih Hrvata žali «što jih (Hrvate, A. S.) mi sad još ne možemo sliditi u pravopisu (...)» ali je zato moguće naći izlaz kad

48 Ondje, 37.

49 *Bunjevačke i šokačke novine* izlazile su tri godišta. God. 1872. prestale su izlaziti s brojem 52. Nastavak BŠN bila je *Bunjevačka i šokačka vila,* koja se pojavila kao «poučni, gospodarski i politični list» god. 1873. Izdavatelj i urednik bio je Ivan Antunović, kako je zabilježeno na naslovnoj stranici. Usp. BŠB, 757, br. 1, 2. – «Bunj. – šokačku vilu» uređivao je poslije Blaž Modrošić. Kolovoza 1876. tiskan je posljednji broj *Vile.*

50 Osim BŠN i *Nevena* tiskani su u ono doba *Misečna kronika* (1872.) i *Subotički glasnik* (1875.). Vlasnik i urednik oba lista bio je Kalor Milodanović. – Podatke o spomenutim listovima usp. BŠB, 758, br. 3 i 4.

51 BŠN, I (1870.), str. 229-230.

bi se «priinačile hrvatske knjige po bunjevački», a teškoća je i u tome što se «ilirska slovnica ne uči u kaločkoj preparandiji niti u kojoj drugoj školi.»

No školstvo je u Podunavlju posebno poglavlje u kulturnoj i narodnoj povijesti pa o njemu neće biti riječi. U raspravi pak o bunjevačkoj ikavici i potrebi da se uči i piše hrvatskim književnim jezikom umiješao se Ambrozije Šarčević (pseudonimom: *Jedan Subotičanin*).[52] Članak je u stanovitom smislu odgovor S. Vujeviću, ali je značajno isticanje stanovišta uredništva BŠN koje misli da novine treba pisati ikavicom, a «za škulske njige priporučuje hrvatski pravopis».[53] Zatim, Šarčević pripominje da se Bunjevci trebaju držati zapadnog govora («*naričja*»), a u pravopisu odlučno je za fonetski način pisanja.[54] Ima, međutim, u članku Šarčevićevih rečenica koje potvrđuju njegovo prihvaćanje pravopisa V. S. Karadžića kao i njegovu suradnju s I. Garašaninom.[55]

Treba spomenuti da I. Antunović na početku rasprave o jeziku i pravopisu nije iznio svoja čvrsta stanovišta, ali je već u uvodu svojoj knjizi *Bog s čoviekom na zemlji* (1879.) protumačio svojim «milim odrastlim Bunjevcem i Šokcem» zašto se odlučio za novu grafiju (jednostavnost, odbacivanje tuđinskog madžarskog i njemačkog utjecaja, približavanje Slavenima koji su preinačili i prilagodili latinicu) i ističe «kao što se dva samoglasnika ie u našem jeziku mehki i milo u jedno stapaju, tako će Bog i srića dati da se i mi uz jedan isti pravopis duševno složimo, te iz jednog istog izgovora blagodati obće prosvite crpimo!»

Rasprava o jeziku nastavila se također u *Nevenu* (prvo godište 1884. i drugo 1885.), S. Vujević zalagao se opet za prihvaćanje hrvatskoga književnog jezika, dok je urednik M. Mandić s dijelom suradnika mislio da novine trebaju biti na «ikavštini».

Međutim, u bačkih Hrvata u drugoj polovici XIX. stoljeća stvorile su se dvije skupine pisaca: jedna se zalagala za jedinstven književni jezik i pravopis s ostalim Hrvatima, jer je znala da su same, vlastite bunjevačke i šokačke snage nedovoljne za čuvanje, obranu i izgradnju književnog jezika i narodne kulture (S. Vujević, Đ. Balog, zatim I. Antunović); druga je pak skupina (A. Šarčević, M. Pekanović, K. Milodanović, M. Mandić) mislila da jezik podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) treba izgrađivati u samostalni književni jezik, pa su se uporno zalagali za ikavicu «bunjevačkog jezika»; takva pak usmjerenost književne i jezične djelatnosti vodila je pokrajinskoj (regionalnoj) odvojenosti i osamljenosti.[56]

***

Za podunavske hrvatske pisce nije općenito bilo grafijskih poteškoća u XIX. stoljeću, jer je veoma lako bila prihvaćena «ilirska» grafija. Međutim, u Subotici, najjačem kulturnom središtu onoga doba, kasno su se počele tiskati knjige «novim pravopisom». Jamačno su na to utjecale tiskarske mogućnosti (vlasnici tiskara bili su: K. Bittermann, Krausz i Fischer, J. Bittermann, S. Schlesinger, S. Székely, Šime Pertić, Vinko Blesić, Nikola Tomić).

a) Novom grafijom tiskao je svoja djela Stjepan Krunoslav Grgić u Subotici god. 1865.[57] a svoj *Mali križić Nazaretanskog Isusa* god. 1862. u Baji.[58] Knjižica podunavskog pisca Ivana Ambrozovića tiskana je novim pravopisom god. 1851. u Osijeku.[59] Međutim, za vlastitih istraživanja u subotičkom povijesnom arhivu (Hilstorijski ar-

52 BŠN, II (1871.), str. 212-213. Šarčevićev članak treba sadržajno vezati uz članak «Mnienje Uredničtva», BŠN, II (1871), str. 148.

53 BŠN, II (1871.), str. 224-225.

54 BŠN, II (1871.), str. 236.

55 *Alba* KUNTIĆ, Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca. Beograd 1969, str. 371-430. Građa u knjizi ne odgovara naslovu (od 450 stranica samo stotinjak je u svezi s bačkim Bunjevcima); I. Antunović i Bozo Šarčević su uklopljeni u piščevu viziju srpske kneževine u drugoj polovici XIX. stoljeća, itd.

56 O posljedicama takva pristupa narodnim pitanjima usp. *Živko* MANDIĆ, Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj. Budapest, 1987, 43.

57 *Stipan* GRGIĆ, Živa ružica (...). Subotica 1865. (Međutim prvo izdanje ovog molitvenika je tiskano u Kaloči 1858.) – ISTI, Vikovičita živa ružica (...). Subotica 1865. – Usp. BŠB, 697, br. 122 i 123.

58 *Stipan* GRGIĆ, Mali križić Nazaretanskog Isusa. Baja 1862. – Usp. BŠB, 697, br. 119.

59 *Ivan* AMBROZOVIĆ, Radost, kad je prepošt g. Ernest Kelle sl. kr. varoši Zomborske parok, naročiti prepošt od Oronta postao. U Osieku 1851. – Usp. BŠB, 695, br. 108.

hiv Subotica),[60] moglo se utvrditi da su se pedesetih godina XIX. stoljeća u arhivskoj građi upotrebljavali znakovi: *č, ć, š, lj, nj*, što upućuje na zaključak da su se preinačeni i prilagođeni latinički znakovi rano primjenjivali u Podunavlju.

b) Znakovi za glasove *ć, đ* pokazuju u XIX. stoljeću, poglavito u drugoj polovici, dvostrukost, jer se za *ć* piše također *tj* za *đ* pak *dj* i *gj* (primjerice: *osića, sitjeju, čvrstja, listjem;*[61] *gradjanski, gjubre / djubreta; varmegja; svadja, djuvegija; magjarski* jamačno prema madžarskom *gj-magyar*).[62] Dvostrukost u pisanju može se tumačiti manjkom priručnika (nije ga bilo niti u Hrvatskoj, jer nije bilo opće prihvaćenih normi).[63] U preporodnom radu među podunavskim Hrvatima pisci su se držali morfonološkog pravopisnog načela, ali ne uvijek dosljedno, pa su se često pomagali i fonetskim: u asimilaciji (po zvučnosti) ravnali su se prema morfonološkom načelu; etnike su pisali najčešće malim početnim slovom (hrvatah, bunjevacah);[64] enklitike (zamjeničke glagolske prislonjenice) sastavljali su s riječima uz koje su stajale (jaću, nevide, nedivane, itd.);[65] u pisanju stranih imena nije bilo dosljednosti pa se pisalo izvorno i fonetski (*Tisa/Tisza,* ministar; *Csaki/Čaki*; ali bilo je i mješavine: *Brittiš, Andrašy* i sl.).[66]
c) U pisanju slogotvornog *r* nije bilo dosljednosti. Pisalo se: *serce, pervi, verhu, kervi* itd., ali također: *krv, prvi, posrnuti, žrtvovati* itd.[67] Kolebanje u pisanju *r er* nije navlastito samo podunavskim piscima nego je poznato u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi XIX stoljeća. Zanimljivo je, međutim, da isti pisac nije dosljedan u pisanju *r / er* u istom djelu (članku, knjizi) kao primjerice u radovima A. Šarčevića i K. Milodanovića. K tomu treba imati na umu da se u hrvatskim školskim knjigama i časopisima (*Vienac*) pisalo to *r* s popratnim vokalom.[68] Budući da su takve knjige stizale u Podunavlje, poticale su ondje i takav način pisanja.

d) Podunavski Hrvati su ikavci pa je na mjesto glasa *jat* (ě) u knjigama i člancima *i.* U *BŠN* i *Nevenu* većina članaka napisana je ikavski (A. Šarčević, Stjepan Vujević, Đ. Balog). Međutim, sve knjige i članci koji su u drugoj polovici XIX. stoljeća namijenjeni širem čitateljstvu, potpuno su ikavski (Antunovićevo djelo *Čovik s Bogom*),[69] dok su drugi pisani ijekavicom. Ekavski govor srpskog žiteljstva u naseljima koja su bila uz hrvatska nije u to doba utjecao na «bunjevačku ikavicu.»[70] Suradnici hrvatskih časopisa i novina u Podunavlju koji su slali svoje članke i izvješća iz hrvatskih krajeva, pisali su ijekavicom i nisu ikavizirani.

4. Razmatranje o svemu što su hrvatski bački pisci napisali o svome jeziku i kako su rješavali grafijsko-pravopisna pitanja upućuje na zaključak da se može o građi koja je skupljena veoma pouzdano raspravljati (o glasovima, oblicima). Put od M. Radnića do L. Budanovića krajem XIX. stoljeća bio je dug, ali na njemu su pisci uvijek nalazili sebe kao pripadnike naroda koji je svoje jezikoslovne poteškoće rješavao s potrebama i dobom vremena. Hrvatski pisci iz Bačke pridonosili su tim rješenjima ponekad kao preteče, u XIX. stoljeću pak kao osamljenici kojima je bio potreban uzorak i poticaj.
Pisci preporodnog razdoblja u podunavskih Hrvata (Ivan Antunović, A. Šarčević i drugi) trsili su se u složenim prilikama nagodbenjački preuređene Austrije, nazivali su svoj jezik pokrajinskim (regionalnim) nazivom «bunjevački», «bunjevački i šokački», ali su se zalagali da knjige budu pisane hrvatskim književnim jezikom

60 U povijesnom arhivu u Subotici (*Istorijski arhiv Subotica*) proučavao sam arhivsku građu svinja i kolovoza 1979. i srpnja 1980. (Fond: Magistrat grada Subotice).

61 Usp. BŠN, I (1870.), 166; I (1870.), 47 (u oznakama godišta je označena stranica) itd.

62 BŠN, I (1870.), 38; III (1872.), 47 (u oznakama godišta je označena stranica) itd.

63 Usp. Lj. JONKE, *Književni jezik u teoriji i praksi.* Zagreb, 1965, str. 37-75.

64 BŠN, I (1870.), 213, 212.

65 BŠN, I (1870.), 230, 91.

66 U BŠN, III (1871.), 241; III (1872.), 21 (Koloman *Tisa/Tisza* spomenut je u ovom radu kao ministar koji je odobrio rad *Pučke Kasine*).

67 Već se u sva tri godišta BŠN može zamijetiti kolebanje u člancima suradnika, ali su u trećem (1872) neznatna pa ga pišu kao *r* (bez dodatnog vokala e).

68 Lj. JONKE, nav. dj., str. 103-105.

69 *Ivan* ANTUNOVIĆ, Čovik s Bogom u svojih molba i prošenja. Kaloča 1884., 8°, str. VII + 987. – Usp. BŠP, 702, br. 161. (Budući da je molitvenik, I. Antunović složio ga je ikavicom. I drugi pisci molitvenika S. Grgić, F. Vujković Lamić, L. Budanović, Bl. Rajić sastavljali su svoja djela «bunjevačkom ikavicom»).

70 Usp. I. POPOVIĆ, Zbornik Mat. Srpske za književnost i jezik, I. Novi Sad 1953., str. 130.

onoga doba (S. Vujević, Đ. Balog, B. Šarćević, I. Antunović). U listovima, časopisima i molitvenicima isticana je potreba čuvanja «bunjevačke ikavice».

Konačno, rasprava o nazivu jezika i pravopisnim rješenjima starijih hrvatskih podunavskih pisaca ostaje otvorena, jer je građa veoma bogata, zanimljiva, poticajna. Istraživanja mogu, naime, dopuniti i ispraviti sliku naše narodne periferije koja se nikada nije odricala vlastitog doprinosa općim i gorućim pitanjima znanstvenoga, kulturnog i umjetničkog života svoje hrvatske zajednice. U suvremenim, današnjim raspravama i zauzetosti oko jezika u Bačkoj ne treba zaboraviti put razvitka: nisu se nikada naši pisci izlučivali od cjeline. Djelovali su uvijek kao dijelovi, neotuđivi dijelovi svoga naroda i njegove kulture[71].

LITERATURA

ACKOVIĆ, A, *Subotički ekcemi*. Borba, 1. II. 1954.

ANTUNOVIĆ, I., Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom. Beč, 1882.

BABIĆ, Stj., Jezik starih pisaca u Slavoniji. Godišnjak ogranka Mat. Hrvatske, VI. Vinkovci, 1968., str. 71-84.

BABIĆ, Stj., *Lingvističko određenje hrvatskoga književnog jezika*. Jezik XVIII (1970./71), str. 129-137.

BABUKIĆ, V., Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga. Zagreb, 1836.

BABUKIĆ, V., Ilirska slovnica, Zagreb, 1854.

BARAC, A., Iz hrvatske književnosti prije Preporoda. Hrvatska revija XVI (1943.), 7, 393.

BARAC, A., Hrvatska književnost, I. Zagreb, 1954.

BAUER, E., *Slavonski književnik Grgur Čevapović*. Hrvatski list XVII (1936.), 285., 7.

BERLICH, Ign., Al., Grammatik der Illyrischen Sprache wie solche in Bosnien, Dalmazien, Slawonien, Serbien, Ragusa, dann von Illyrien in Banat und Ungarn gesprochen wird. Budim, 1833, 2° Zagreb, 1842, 3° Zagreb, 1850.

BERLICH, Ign., Al., *Uspomena jednog od glavnih, i slavniih Pisateljah*. Zora Dalmatinska III (1846.), br. 12, 15, 16, 18, 21.

71 Ante Sekulić, *Jezikoslovne rasprave*, Izabrana djela, knjiga 3. (rukopis)

BOGDANOVIĆ, D., Pregled književnosti hrvatske i srpske, I. Zagreb, 1932.

BÖSENDORFER, J., *Prikaz povijesti franjevaca na slavenskom Jugu, njihova školstva, živita i rada fra Ivana Stražemanca* (...) Dobri Pastir XV-XVI (1966.), 408-412.

BROZOVIĆ, D., *O jeziku hrvatske književnosti sedamnaestog stoljeća.*Zbornik Zagrebačke slav. škole, II. Zagreb, 1974., str. 51-57.

BROZOVIĆ, D., *O jeziku hrvatske književnosti oamnaestog stoljeća*. Zbornik Zagrebačke slav. škole, III. Zagreb, 1975., str. 75-85.

BUKINAC, S., B., De activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici XVI et XVII. Pars disertationis ad lauream Romae. Buddae, 1823.

CSEVAPOVICH, G., Synoptico-memorialis catalogus observantis minorum provinciae S. J. a Capistrano olim Bosnae Argentinae (...). Budae, 1823.

EVETOVIĆ, I., *Životopis biskupa Ivana Antunovića, kalakog velikog prepozita*. Danica ili bunjevačko šokački kalendar za 1889. Subotica,, 1888., str. 22-31.

EVETOVIĆ, M., Život i rad biskupa Ivana Antunovića. Subotica, 1935.

EVETOVIĆ, M., *Nešto o pravopisu*. Subotička Danica za 1946., str. 88.

FANCEV, F., *Hrvatski ilirski preporod jest naš autohtoni pokret*. Hrvatsko kolo, Zagreb 1935.

FANCEX, F., *Ilirstvo u hrvatskom Preporodu*. Ljetopis JAZU, knj. 49. Zagreb, 1935. str. 130-157.

FARLATTI, D., Illyricum Sacrum, I-VIII. Venatiis 1751.-1819.

FERMENDŽIN, E., Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentarum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Zagrabiae 1892.

FERMENDŽIN, E., *Chronicom observantis provinciae Bosnae Argentinae s. Francisci Seraphici*. Starine JAZU, XXII. Zagreb, 1984., 1-67.

GAJ, LJ., *Pravopisz*. Danica Hirvatska, Slavinzka y Dalmatinzka, br. 10, 11, 12. Zagreb, 1835.

GEORGIJEVIĆ, K., Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969.

GEORGIJEVIĆ, S., *Bački bunjevački govor*. Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića, VI. Beograd, 1939., str. 23-32.

HADROVICS, L., *Pokušaj reforme latiničkog pravopisa 1785. Godine*. Anali Filološkog fakulteta, Vukov Zbornik, II Beograd, 1965., str. 267-272.

HORÁNYI, Al., Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum quam excitat (...). Pars I, II, Viennae 1775.-76., Pars III, Posonii 1777.
HORÁNYI, Al., Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum (...), I. Pesthini 1792.
HOŠKO, F., E., *Dvije osječke visoke škole u 18. stoljeću.* Kačić VIII (1976.), str. 135-191.
HOŠKO, F., E., *Franjevačko visoko filozofsko učilište u Požegi.* Nova et vetera XXVII (1977.), 1. str. 87-111.
HOŠKO, F., E., *Prosvjetno i kulturno djelovanje bosanskih i hrvatskih franjevaca tijekom 18. stoljeća u Budimu.* Niva et vetera XXVIII (1978.), 1-2, str. 113-179.
IVIĆ, Al., *Arhivska građa o srpskim i hrvatskim književnim i kulturnim radnicima.* Srpska kralj. akademija nauka I-IV. Beograd, 1931.-1935.
JELENIĆ, J., Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca. Sarajevo, 1913.
JONKE, Lj., Književni jezik u teoriji i praksi. Zagreb, 1965.
JUZBAŠIĆ, Dž., Jezično pitanje u austrijskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svetski rat. Sarajevo, 1973.
KAIZER, F., Carhalogus reverendorum et admodum reverendorum patrum superiorum conventuum Ordinis Minorum provinciae s. Joannis a Capisrano. Budapestini 1898.
KATIČIĆ, R., *Slavonski pabirci.* Kritika 17, Zagreb, 1971., str. 280-291.
KOMBOL, M., Poviest hrvatske književnosti do Preporoda. Zagreb, 1945.
KUJUNDŽIĆ, I., *Bunjevačko-šokačka bibliografija.* Rad JAZU 355, Zagreb, 1969, str. 667-769.
LJUBIĆ, Š., Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske, I-II. Rijeka, 1864, 1869.
MANDIĆ, D., Franjevačka Bosna. Rim, 1968.
MANDIĆ, Ž., Povijesna antroponimija bunjevačkih Hrvata u Madžarskoj. Budapest, 1987.
MATIĆ, T., Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda. Zagreb, 1945.
PAVICH, E. Ramus virdantis olivae seu paraphrastica et topographica descriptio Provinciae nuper Bosnae Argentinae iam vero s Joannis a Capistrano nuncupatae. Budae 1766.
PAVLOVIĆ, M., *Uloga i značaj vojvođanskih pisaca u razvitju srpskohrvatskoga književnoga jezika.* Zbornik Matice srpske. Novi Sad, 1954.
POPOVIĆ, I., *Bački govori.* Zbornik Matice srpske za knjiž. i jezik. I. Novi Sad, 1953., str. 123-146.
PRAY, G., Historia regum Hungariae cum notitiis praviis. Budae 1801.
PROHASKA, D., *Slavonština u hrvatskoj književnosti.*Narodna obrana, 5, Osijek, 1906.
SALAGIUS, S., De statu ecclesiae Pannonicae. Quinque Ecclesiis 1770.
SEKULIĆ, A., *Tri priloga našoj kulturnoj povijesti.* Kačić II (1969.), str. 85-92.
SEKULIĆ, A., *Šimun Mecić graditelj i čuvar jezika hrvatskoga.* Croatica christiana periodica I (1977.), br. 1, str. 34-44.
SEKULIĆ, A., *Preporoditeljska i povijesna baština Ivana Antunovića,* Croatica Christiana periodica, 1978. 47-62, 185-188.
SEKULIĆ, A. *Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika.* Filologija, 10, Zagreb, 1981.
SUDIĆ, F., Descriptio Provinciae Bosnae. Subotica, 1908.
SZILÁGYI, S., A magyar nemzet története. Budapest, 1896.
ŠIDAK, J., «*Južnoslavenska ideja u ilirskom pokretu*». Jugoslav. Istorijski časopis, II/3, Beograd 1963, str. 37-42.
ŠKAVIĆ, J., *Književnost u Slavoniji u XVIII. stoljeću.* Republika X (1954.), 2-3, str. 247 sqq.
ŠVAGELJ, D., Nastojanja kao oko pravopisa. Kalendar «Novosti» 1961. Vinkovci, 1960, str. 179-183.
ŠVAGELJ, D., *Ilirci iz Slavonije.* Simpozij «Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti». Vinkovci – Zagreb 1968., str. 19-125.
UNY, B., Sokácok – Bunyevácok és a bosnyak ferencesel története. Budapest (1947.).
VINCE, Z., *Sudbina ikavice u jeziku hrvatske književnosti 19. stoljeća.* Forum x (1971.), br. 3, str. 541-588.
VINCE, Z., *Različiti pogledi na hrvatski književni jezik XIX. stoljeća.* Radovi Instituta JAZU XX. Zagreb, 1973., str. 343-357.
VODNIK, B., Povijest hrvatske književnosti. Zagreb, 1913.
VONČINA, J., *O kontinuitetu hrvatskoga književnog jezika od XV do XVIII stoljeća.* Prilozi. Zagreb, 1973., str. 165-177.
ZLATOVIĆ, S., Franovci države prisv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji. Zagreb, 1888.
ZWITTER, F., ŠIDAK, J., BOGDANOV, V., Nacionalni problemi u habsburškoj monarhiji. Ljubljana, 1962.

Summary
IDEAS FOR THE TITLE OF THE LANGUAGE OF THE CROATS FROM BACKA

Croatian writers from the Danube area (Backa) worked under particular conditions: after the departure of the turks they devoted themselves to the reconstruction of the country and to educational, literary and scientific work to satisfy the needs of the school system and of education in general. After the reign of Maria Theresa and Joseph II and up to the middle of the 19th century there was no significant philological activity, but then Ivan Antunović initiated regional literature in the Backa area. Among the writes mentioned in this paper are the following: Mihovil Radnić, Stjepan Vilov, Lovro Bračuljević, Emerik Pavić, Ivan Mihalović, Lajčo Budanović, Bozo Šarčević and others. The writers called their language Bosnian, Bosnian- Slavonic, Ilyric and the language of the Bunjevci and the Šokci. All these terms actually describe the Croatian štokavian-ikavian dialects. Older writers had various solutions for orthography, but in 1730 Bračuljević stated that one should write as one spoke. In the sourse of the 19th century, Croatians from the Danube basin began to accept principles of orthography and to apply them as they were used in other Croatian areas.

Prva bunjevačka diletantska kazališna skupina Antuna Karagića iz Gare

PRIPOMENE O JEZIKU BUDANOVIĆEVA MOLITVENIKA

ANTE SEKULIĆ

Lajčo Budanović (1873.–1958.) bio je kulturno-prosvjetni djelatnik među bačkim Hrvatima i prvi biskup obnovljene *Bačke biskupije* sa sjedištem u Subotici. Rad raspravlja o Budanovićevu molitveniku «*Slava Božja u molitvama i pismima*» (1902.). Knjiga je složena u lijepoj hrvatskoj štokavskoj ikavici i pruža značajnu građu o morfološkim i glasovnim Budanovićevim rješenjima. Budući da je molitvenik objelodanjen prije stotinjak godina, može pomoći jezikoslovcima u razmatranjima o značajkama govora bunjevačkih Hrvata.

I. UVOD – Veliki molitvenik *Slava Božja u molitvama i pismima* objelodanjen je 1902. god. u Budimpešti dok je sastavljač i pisac *Lajčo Budanović* bio kapelanom u Novom Sadu. Riječ je o knjizi koja se čuva u brojnim obiteljima bačkih Hrvata ne samo kao još uvijek uporabna «sveta knjiga»[1] nego i kao dragocjenost kojom se ponose vlasnici i koja čuva spomen na velika čovjeka. Spomenuta je, naime, knjiga složena u lijepoj hrvatskoj štokavskoj ikavici Budanovićevih sunarodnjaka. Knjiga je svojim sadržajem doista pobožna – «sveta knjiga» kako je spomenuto – ali je ujedno svojevrstan priručnik poukâ i uputâ u svagdašnjici, pobuda u čuvanju i obrani osobnoga dostojanstva i jezika.

Treba pripomenuti da Lajčo Budanović svojim životom vezuje dva stoljeća, jer je rođen sedamdesetih godina XIX, a umro je u drugoj polovici XX. stoljeća, pa je u svim narodnim, društvenim i crkvenim gibanjima sudjelovao kao iznimno sposoban i zauzet djelatnik.[2] Iz njegove su pak svećeničke službe izvirale sve ostale djelatnosti: spisateljski i kulturni rad, osnutak društva i udružbi, voditeljstva bratovština i katoličkih pučkih čitaonica.[3]

U ovom članku želim najprije upozoriti na sažeti životopis Lajče Budanovića, zatim na bibliografiju njegova rada. Slijede pripomene o pravopisnim rješenjima u spomenutom molitveniku kao i o glasovnoj i morfološkoj građi u njemu.

II. ŽIVOTNE CRTICE – Životopis *Lajče Budanovića* započinje 27. ožujka 1873. u Bajmoku, u uglednoj hrvatskoj posjedničkoj obitelji, u jednoj među «najpoznatijim bunjevačkim kućama».[4] Patrijarhalan i strog djedovski odgoj udario je temelj Budanovićevu životu, jer se dosljedno i postojano odlučio za službu drugima kao svećenik. Nakon izobrazbe u Subotici i Kaloči službovao je kao kapelan u Kaćmaru, Subotici, Novom Sadu, Somboru i drugdje, dok je kao župnik razvio uspješnu djelatnosti u Bačkom Brijegu (Beregu), Baji i Subotici.[5]

1 U govoru bačkih Hrvata svaka je nabožna knjiga a molitvenik posebice – «sveta knjiga». Budući da su knjige – molitvenici bile rijetkost, brižno su ih čuvali: u crkvu su ih nosili omotane rupčićima, a tko je mogao priskrbiti, rado je imao «svetu knjigu» uvezanu u kožu ili u baršun s bjelokosnim uresima. U starim oporučnim ispravama «sveta knjiga» je obiteljsko blago, koje sastavljač oporuke obično ostavlja kao baštinu najstarijem sinu ili kojemu starijem članu obitelji.

2 Usp. MILKO CEPELIĆ, *Tri dana med Bunjevcima i Šokcima*, Subotička Danica za 1914., 55-74; (***), *Lajčo Budanović i Bajci*, Neven, XXVIII 1911, 7, 53-54; ANTE SEKULIĆ, *Cjelovit lik Lajče Budanovića* (nacrt za studiju), Subotička Danica za 1971, 41-49; ISTI, *Lik zaboravljenog velikana*, Obnovljeni život, V/197, 437-453; ISTI, *Marijanske pobožnosti podunavskih Hrvata,* Zagreb, 1958., 10, 12, 15, 16, 20, 22, 25, 28, 31, 32, 36, 38, 60, 63; ISTI, *Značenje molitvenika i obrednika biskupa Budanovića u širenju Marijina štovanja u Podunavlju* (Mariološki kongres. Kevelaer, rujan 1986.); Štovanje Bogorodice u Hrvata u XIX. i XX. stoljeću, KS i HMI, Zagreb 1990, 25-31; G. SZALACZ, *A magar katolikus Egyház a szomszédos államok uralma alatt.* München 1975., 105-130; TOMO VEREŠ, *Jednostavni velikan,* Danica, 1979., 58-63 i dr.

3 Neven, XXVIII/1911, 7, (15. VII.) IVICA PRĆIĆ, *Ljudevit Lajčo Budanovi (1873-1958)* – povodom 25. obljetnice smrti, Subotička Danica 1984., 139-145.

4 Subotička Danica 1928., 37.

5 Usp. A. SEKULIĆ, *Cjelovit lik Lajče Budanovića,* 42-43.

Od 12. siječnja 1920. pa sve do svoje smrti bio je L. Budanović građanin subotički, najprije kao župnik najveće gradske župe u Subotici, zatim je od 10. veljače 1923. administrator Bačke apostolske administrature, imenovan je biskupom 23. veljače 1927. (posveta je obavljena 1. svibnja 1927.).[6] Nakon ratnih teškoća, progona, uhidbe, i zatočeništva ponovno je od 7. svibnja 1946. upravljao svojom crkvenom pokrajinom «s pravima, ovlastima i dužnostima koja pripadaju rezidencijalnom biskupu».[7] Na grobu biskupa Budanovića u subotičkoj stolnoj crkvi uklesane su riječi: «*Labore magis quam aetate grafi consumptus obdormivit in Domino...*». Umro je, naime 16. ožujka 1958. u Subotici.

U sažetom životopisu Lajče Budanovića treba imati na umu najmarkantnije podatke: da potječe iz ugledne, patrijarhalne, hrvatske obitelji, zatim da je bio svećenik – uzoran, neporočan, nesebičan, tvrda značaja kao da je isklesan bio od kamena, konačno: bio je biskup koji je svoju službu obavljao kao pastoralni djelatnik pa mu propovijedi i govori nisu teološke i dogmatske rasprave, nego jednostavni poticaji vjernika neka žive svoju vjeru, svoje kršćanstvo. Njegovi su pak suvremenici isticali «skromnoga subotičkog biskupa, koji uvijek povučen, daleko od parada i svečanosti, bez reklame i vanjskog sjaja, radi...».[8]

O crkvenim prilikama i radu Lajče Budanovića ima podataka u časopisima, crkvenim shematizmima, godišnjacima na hrvatskom jeziku, također na mađarskom, a na njemačkom je Budanovićev rad prikazan u raspravi o vjerskom životu bačkih Nijemaca, što ju je napisao *Josef Haltmayer*.[9] Potrebno je pripomenuti da je Budanović bio doista čovjek velikoga formata, djelatnik silnoga zamaha, krupna pojava izrasla na našoj etničkoj periferiji,[10] pa očekuje potpunu monografiju i znanstvenu prosudbu.

6 *Isto,* 43-46.

7 Congregatio pro negotiis ecclesiasticis extraordinariis, Nr. 3259/46. od 7. svibnja 1946. – Dopis Apost. Nuncijature u Beogradu, br. 17/3/46, od 13. lipnja 1946.

8 ZVONIMIR A. LUCKAR, *Obnovljena Bačka biskupija,* Hrvatska straža, VIII/1936, 152.

9 JOSEF HALTMAYER, *Die katolischen Donauschwaben in der jugoslawischen Batscka (1918-1945), Die katolischen Donauschwaben in den Nachfolgestaaten 1918-1945.* Freilassing 1972, 229-276.

10 Usp. A. SEKULIĆ, *Budanovićeva zbirka crkvenih napjeva,* Sv. Cecilija, XLVII/1977, 3, 67.

III. BIBLIOGRAFIJA L. BUDANOVIĆA – Obilata je bibliografija Budanovićeva rada. Prvi je objelodanio popis Budanovićevih djela *Ivan Kujundžić* u svojoj *Bunjevačko-šokačkoj bibliografiji,*[11] zatim je sličan popis učinio *Ivica Prćić* u prigodnom članku u povodu 25. obljetnice Budamovićeve smrti.[12] Osobno sam također sastavljao popis Budanovićevih djela.[13] Međutim, Budanovićevim spisateljskim djelima treba pribrojiti brojne članke koje je rasuo po glasilima i godišnjacima, primjerice: *Bunjevački pravopis,*[14] *Zašto nas, Bunjevce, stari dokumenti nazivaju «Vlasima»,*[15] *Povijest Humske zemlje,*[16] *Sa putovanja po hrvatskom Gorskom kotaru*.[17]

O *rukopisima* Budanovićevim još je nepoznato koliko ih je i koji su im sadržaji. Iz nekoliko rukopisa diplomskih radova[18] može se zaključiti da se radi o propovijedima te prigodnim, nabožnim govorima.[19] O rukopisnim propovijedima iz god. 1955 i 1956. zabilježio je Andrija Anišić slijedeće: «Ove propovijedi nisu ni teološke ni dogmatske, one su pastoralne».[20]

Veliki molitvenik *Slava Božja u molitvama i pismima* složio je Budanović u punoj životnoj snazi, na svršetku trećega desetljeća svoga života. Knjiga je veličine 10 x 15,5 cm, str. XVI + 701. Tiskana je u Budimpešti, u tiskarskom zavodu *Stephaneum*, bez oznake godine. Međutim, prema oglasu u *Nevenu,* XIX/1902. br. 4 radi se o 1902. god.[21] Za to djelo služit će u radnji kratica BSB.

11 IVAN KUJUNDŽIĆ, *Bunjevačko-šokačka bibliografija,* Rad 355 JAZU, Zagreb 1969, 703, 707 br. 190, 200, 214, 215, 219, 220 i dr.

12 Usp. bilj. 3.

13 Popis objelodanjen u radovima spomenutim u bilj. 2 ovoga rada.

14 Neven, II/1895. 1, 4-5; 3, 43-35; 4, 59-60.

15 Neven, XXII/1905, 8, 121-122.

16 Subotička Danica za 1938, 44-46.

17 Subotička Danica za 1938, 52-64.

18 Primjerice: ANDRIJA ANIŠIĆ, *Marija kao uzor savršenog života u propovijedima biskupa Lajče Budanovića* – dipl. Rad. Institut za teologiju, Zagreb 1983. (rukopis).

19 U nedavno ustanovljenom *Institutu «Ivan Antunović»* u Subotici pohranjeni su brojni autografi I. Budanovića. Rukopisi su nesređeni, a nema ni popisa sačuvanih radova i bilježaka.

20 A. ANIŠIĆ, *Nav. dj., 3.*

21 Usp. I. Kujundžić, *Bunjevačko-šokačka bibliografija* 705, br. 200.

Spomenuta molitvena knjiga Budanovićeva predmet je ovoga rada uz pripomenu da je sastavljač velikoga molitvenika već 1907. složio *Malu Slavu Božju u molitvama i pismima* (Budimpešta, 1907.).[22] Na 158 stranica knjige u prvom izdanju jezik je hrvatski, bunjevačko-šokačka ikavica, ali je u drugom (Subotica 1932.) i svim ostalim izdanjima (uključivši i šesto) dosljedno proveden hrvatski književnih jezik.
Pod istim naslovom *Mala Slava Božja* s podnaslovom *Nazivi za pisme* objelodanio je L. Budanović svoj rad u Novom Sadu (Ujvidék, 1907.).[23] O knjižici sam objelodanio raspravu,[24] a također i o ostalim Budanovićevim djelima.[25] Budanovićev veliki molitvenik poznat je među pukom kao *Velika Slava Božja* a u uporabi je do naših dana. Uz vjersko-nabožno značenje, knjiga je svjedočanstvo o jeziku Budanovićevih sunarodnjaka.

IV. PRAVOPIS MOLITVENIKA – *Pravopis* u BSB je u cjelini Budanovićevo rješenje. U mladim je, naime, danima Budanović napisao kraću raspravu *Bunjevački pravopis*[26], a 1914. Priredio je treće izdanje slovnice *Ivana Mihalovića* i objelodanio je u Baji.[27] Treba imati na umu da Budanović nije za svoga školovanja čuo ili naučio makar jednu hrvatsku riječ u školi.

1. Kada je Budanović slagao svoj molitvenik, ispriječila mu se teškoća s glasom *đ,* koju je riješio s pomoću *gj*: an*gj*ela XV; sve*gj*er 78; me*gj*u 108; do*gj*i 149; milosr*gj*e 285; *gj*avolska 285; nava*gj*ale 237.

2. Budanović dosljedno piše: *ne ću* 155, 158, 160, 170; također piše futur I. uvijek u obliku: *činit ću, molit ću, pivat ću, zafaljivat ću, uradit ću.* Neobično je: tako *gj*er ne ostavi 305. Možda se radi o slagarskom propustu koji nije ispravljen.

3. Jamačno je Budanovićevo školovanje i jezikoslovni samoodgoj razlogom što piše primjerice: *sudca* 56, *odsuda* 107, *odkupitelja* 106.

4. Neujednačeno primjenjuje Budanović načelo pisanja velikog slova: *po rukama svetoga tvojega Angjela* 29; *bl.divica Marija* 78; *blažene Divice Marije, majke Božije* 185; *Vrhovni Gospodaru svih stvari* 152; *Veliki petak* 122; *veliki četvrtak* 121, 122.

5. Raspored pravopisnih znakova u Budanovićevu molitveniku ne ravna se prema utvrđenim pravilima – ni onodobnim hrvatskim niti madžarskim. U školi je, naime, Budanović učio pravila mađarskog pravopisa, koja se nisu mogla koristiti u hrvatskom jeziku, pa je zato stvarao i stvorio u molitveniku vlastitu interpunkciju. *Sastavljaču je bilo jasno gdje treba staviti točku i zarez: Priporučamo ti, pridobra Majko, dušu i tilo tvrdo se ufujuć, da ćeš nam u svakoj potribi milostivo priteći u pomoć* 288.

Točkom je obilježen kraj rečenice, zarezom je odvojen umetnuti vokativ, zavisna je rečenica odvojena od glavne zarezom.[28] Međutim, u BSB nema nikakvih pravila po kojima je Budanović stavljao ili pak ispuštao pisanje zareza u zavisnosloženim rečenicama. Sastavljač je dosljedan u pisanju zareza uvijek kad što posebice ističe, kao i iza riječi ili izraza kojima se izravno obraća Bogu, Bogorodici i svecima u litanijama 94, 145, 160, 179, 239, 250, 260, 274, molitvama 1, 6, 16, 80, 97, 131, itd., uzdasima 15, 164, 185, 244, pozdravima 2, 132, 155, u svim pjesmama od misnih, blagdanskih do prigodnih 312-677.

Jamačno bi podrobnije razmatranje o stavljanju zareza u BSB pomoglo u prosudbama o osobnim, naravnim značajkama pisca i njegovim raspoloženjima. Upitnici su stavljeni u knjizi na mjesto gdje se obično pišu i danas, primjerice u tekstu o ispitu savjesti 45, 46, 47, u razmatranju «prid Svetotajstvom» 142, 143-145. Usklićnici su česti u zazivima i pohvalama 41, 63, 142, 206, 245 i dr. navodnici su stavljeni gdje se i danas ispisuju, a služi se sastavljač i drugim pravopisnim znacima, ali ne prema pravilima koja su

22 *Nav. dj., 707, br. 214.*

23 Ondje. – Djelo je hektografirano, str. 32, vel. 24 x 16 cm

24 A. SEKULIĆ, *Budanovićeva zbirka crkvenih napjeva,* Sv. C e c i l i j a, XLVII/1977, 3, 66-67.

25 A. SEKULIĆ, *Značenje molitvenika i Obrednika biskupa Budanovića u širenju Marijina štovanja u Podunavlju, Rim 1990. (u tisku, na njemačkom).*

26 N e v e n, XII/1985, I, 45; 3, 43-45; 4, 59-60.

27 JÁNOS MIHALOVICS, *Gyakorlati Délszláv (illir) nyelvtan.* (...) rendezte Budanovich Lajos béregi plábános. Baja 1914.

28 Usp. VLADIMIR ANIĆ – JOSIP SILIĆ, *Pravopisni priručnik,* Zagreb 1987, 18-19.

utvrđena u ono doba u hrvatskom pisanju, niti su slična onodobnoj mađarskoj interpunkciji.

V. GLASOVI – Što se tiče proučavanja glasova u bačkih Hrvata BSB može biti pouzdano i bogato pomagalo. Općenitoj tvrdnji u prilog je činjenica da je Budanović podrijetlom, shvaćanjem, ponašanjem i radom bunjevački Hrvat, koji se je u osobnoj izobrazbi mogao naslanjati jedino na govor svoje majke, a službama u hrvatskim naseljima (Baja, Bereg, Subotica i dr.) mogao je temeljito upoznati zajedništvo hrvatskoga žiteljstva (i vjernika) u lijepoj štokavskoj ikavici. Ikavica pak udružuje spomenuti živalj s ostalim ikavcima, posebice s onima u Lici, Dalmatinskoj zagori i Bosni.[29] Ikavizam je bačkih Hrvata «nesumnjivo najotporniji i najduže se čuva kao obeležje Bunjevaca» u Bačkoj.

1. Štokavska je ikavica dosljedno provedena u svim izvornim molitvama, pjesmama i poukama kao i u prijevodima s latinskog, mađarskog i njemačkog. Primjerice: *sičanj, Svićnica, misec, priporučiti* XIV, XV, *devetnica je nika posebna pobožnost* XVI, *nikoja svetkovina i posli blagdana spominje se osam dana* XVI, *privedi krivovirnike* 12, *da grihote sve smrvi* 603, *svog meštra virno slidi* 613.

Rijetki su ekavizmi u BSB: *podneo* 12, *starešina* 12, *primer* 19, 80, *poneti* 57 *ode* – ponekad mjesto *ovdi, odnet, donet, nemam, nema* i još poneki.

2. U molitveniku Budanović *piše grihota* 603, *brez griha* 185 unatoč tomu što je u živom govoru glas *h* zamijenjen glasom *j: grijota, brez grija.*[30]

3. U BSB potvrđene su konsonantske skupine *št* i *šć:* – *poštenje* XIV, 13, 81, 100, 202, 203, *štivenje, štije se* 123, *vošten,*[31] *posvetilište* (blagoslovine uskrsne), *noćište, godište, krštenje* 38: – *utočište* 35, 188, 189; *čistilišće* 103, 303, *iskreno prašćam* 12, *kad se misnik pričešća* 32, *nek bude na prošćenje* 141, *izušćava tvoje ime* 92, *pričešće, pričešćenje,* 11, *pročišćenje, očišćenje* 181, *Vodokršće, kršćanin.*[32] Treba pripomenuti da *proštenje* ima u SBS trostruko značenje: *oprost* (u crkvenom značenju); *crkveni god, proštenje; opraštanje.*

4. U glasovnoj skupini *zn* dogodila se disimilacija suglasnika u *zl: zlamen, zlamenovat* 22, 37, ali je jednom zabilježena i riječ *znamenovanje* 120.

5. Konsonant *t* u skupini *tk* ispada u BSB u slučajevima: *ko, tko* 45, 46, 47, 69, ali također: *tko sam ja* 57. U suglasničkoj skupini *st* u pridjeva muškoga roda ispada suglasnik *t: bolesan, radosan, korisan, žalosan, pakosan.*

6. Glas *i* često otpada u infinitivu glagola: *nosit* 10, *pohodit* 130, *prosit, doć, gledat,*[33] ali također: *hvaliti i slavit kroz sve vike vikova* 78, *trpit moraju* 70, *pritvarati kruh* 129, *kako ću to učiniti* 152.

VI. MORFOLOGIJA – U oblicima (morfologiji) sačuvane su stare značajke govora bačkih Hrvata,[34] jer su bački Hrvati u Budanovićevo doba doista «primili dosta malo ekavskog uticaja» tako da «zajedničkih karakterističnih crta kod bačkih Bunjevaca i kod bačkih Srba u oblasti morfologije nema tako mnogo».[35]

1. Hipokoristična imena muškoga i ženskog roda mogu imati u nominativu i vokativu singulara nastavak *-e: Ive, Mate, Pere, Tome, Kate, Mande.*[36] U BSB je obilje potvrda za takve oblike, ali u pjesmama su također oblici: *brate Mato* 375, 381, *sestro Kato* 374, *ti Gjuro* 382; u pjesmi pak o sv. Jurju vokativ je: *sveti Gjurgje mučenice* 601, 602, u božićnim pjesmama vokativ: *Ivane*

29 Usp. M. JAPUNČIĆ, *Osobine bunjevačkog govora u Lici,* N a s t a v n i v j e s n i k, knj. XX. Zagreb, 1912; G. TOMLJENOVIĆ, *Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga s osobitim obzirom na naglas.* N a s t a v n i v j e s n i k. XIX, Zagreb, 1922; S. PAVIČIĆ, *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji,* Djela JAZU, Zagreb 1953; ISTI, *Seobe i naselja u Lici,* Z b o r n i k za narodni život i običaje južnih Slavena, knj. 41, Zagreb 1962; I. POPOVIĆ, *O bačkim bunjevačkim govorima,* Z b o r n i k Matice srpske za književnost i jezik, I/1953, Novi Sad 1953; A. SEKULIĆ, *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca,* Z b o r n i k za narodni život i običaje bačkih Bunjevaca, knj. 50, zagreb 1986, 164-197 i dr.

30 A. SEKULIĆ, *Nav. dj., 181.*

31 M. JAPUNČIĆ, *Nav. dj.,* 268.

32 Usp. A. SEKULIĆ, *Nav. dj.,* 178.

33 *Nav. dj.,* 173.

34 Usp. *Nav. dj., 186-193.*

35 I. POPOVIĆ, *Nav. dj.,* 131.

36 A. SEKULIĆ, *Nav. dj.,* 187.

381, *Stipane* 381, *Jakove* 381, *Bartole* 382, *Čiča Živko* 382, *siroče Mijate* 382; neobičan je vokativ: *O, blaženi ti mučenik* 602. Osobna imena u BSB koja privlače pozornost su: *Pilip* 602, mjesto izvornog *Filip, sveta Apolonija* koja je «pritrpila (...) krvoločno izbijanje zuba» 269, *sv. Valentin,* koji je zaštitnik «od velike bole» – «a najviše od teške bolesti padavice» 269; *sv. Magdalena* 138 je spomenuta također kao *Mandalina* – «nisi odbio Mandalinu»59.

2. Stara razlika između završetka tvrdih i mekih osnova u promjeni imenica muškoga i srednjeg roda sačuvana je u svim padežima gdje se i nekad očitovala, pa i u pluralnom nastavku imenica muškoga roda *-ov- / -ev-: sinovi, poslovi, zidovi, krajevi.*[37] Instrumental singulara je sa završetkom *-om: viruje, tvrdom virom* 35, *slidećim načinom niti možeš privaren bit, niti koga privariti* 36, *obećajem srčanom odlukom* 37, *u užem i lancem svezan* 217, *pod brimenom križa* 217, *sa zaslugama Riči u put učinjene* (...), *s milostivim očima* 203, *dao (se) za spas svita čavlima pribiti isulicom probosti* 100, *svimi pokorničkim dili* 62.

3. U BSB imaju imenice u nominativu plurala provedenu II. palatalizaciju: *kao posinci Božji* 88, *mi grišnici tebe molimo* 263, *svi sveti mučenici* 261. U svagdašnjem govoru su sačuvani oblici bez spomenute palatalizacije: *topli obojki.*[38] U lokativu plurala potvrđeni su stariji oblici: *u tisnih jaslicah* 88, *utišit ću ih u njihovoj nevoljah* 159, *pomozi nam u naših nevoljah duše i tila po svojih molitvah* 80, *u malih jaslah* 366, *budi slava u nebesih* 368. Novoštokavsko izjednačavanje dativa, lokativa i instrumentala plurala provedeno je u BSB kao i u suvremenom, svagdašnjem govoru bačkih Hrvata: *u jaslama, na slamici* 373, *na rukama, na kolinima.*[39]

4. Već je spomenuto da je infinitiv često bez završetka *-i: pivat, molit, ispovidit, pričestit, priporučit.* Nađe li se pak infinitiv na kraju rečenice, redovito svršava na *-i: na vike klanjati* 50, *kod tebe radovati* 89. Glagoli II. vrste s infiksom -nu[40] zabilježeni su u BSB sa -ni-: *kleknit, okrenit, dignit, viknit.* Prezent glagola *moći* ima u BSB oblike: *možem / mogu, možeš, možemo, možete, mogu.* Budanović nije upotrijebio oblik 3. lica množine *možedu,* koji je živ u današnjem govoru njegovih sunarodnjaka. Glagol *ići* ima u govoru bačkih Hrvata u prezentu oblike: *iđem, iđeš, iđe, iđemo, iđite, iđu,* pa ih tako rabi i Budanović u BSB: *igji pa se nastani* 64, *hajte, braćo da igjemo* 374. Glagol *jisti / isti* u svagdašnjem govoru ima u imperativu oblik: *jite* 129, pa su dosljedno tomu imenice *jilo, pilo.* Uporaba perfekta je obična, ali ima u BSB glagola u imperfektu, pluskvamperfektu i aoristu. Obilati su primjeri u molitvama i pjesmama onih oblika koji se u današnjem govoru ne čuju često, primjerice: *prvi žrtvenik tvoj biše* 369, *nam ga daše, nam se rodi* 140, *porazdili družbi svoj* 140, *ja bih te rad ljubio* 139, *sviju muka najveća biše ona Marije* 117, *ipak bijaše veća tvoja ustrpljivost, nego moja zahvalnost 90, nedokučiva ljubav tvoja* (...), *povuče te s pristolja veličanstva tvoga* 88, *ništa bijah, stvorio si me na sliku tvoju i priliku* 42, *gle, izgubih dragocino odilo* (...) *milosti, izgubih nebesku baštinu* 41.

5. Nepromjenljive riječi u BSB su u istoj uporabi kao u svagdašnjem govoru. Vrijeme označuju prilozi: *kad, sad, uvik, vazda, posli, sinoć, noćas*; mjesto označuju: *naprid, gori, doli, daleko;* za količinu su: *puno, malo, primalo, priviše, toliko;* za uzrok su prilozi: *zašto, zato, valjda, možda.* Među prijedlozima u BSB najčešći su oni s genitivom: *brez griha* 185, *brez tvoje krivice* 144, *osim, priko, prema / naspram, isprid, ispod.* Česti su prijedlozi s lokativom: *po Isusu Kristu, po Gospodinu, po Isukrstu* i sl., zatim s instrumentalom: *prid Ocom, prid križom, prid svitovnim zakonom* 76.

6. Jamačno treba upozoriti na svojevrsno leksičko blago zabilježeno u BSB, primjerice: *ja nevridnik* 31. *darovnik milosti* 30. *Razbojnik pokornik* 144, *milosrdnik vični* 236 i sl. Zatim na riječi vezane za svrhu i namjenu knjige: *apoštol, apoštolska crkva* 24, *kaštiga* 38, *sakramenat / sakramenti* 37-40, *Brašanac – Tilovo* 128, *Advenat / za vrime Adventa* 86, *Svićnica* 226, *Velika / Mala Gospojina* 228, 229, *Korizma* 98; u svezi s korizmenim pobožnostima je pjesma *Na uljevoj* (maslinskoj, A. S.) *tužnoj gori* 397, *lemozija, patrice / krunica* i sl.

37 *Isto.*

38 *Isto.*

39 *Nav. dj.,* 188.

40 E. BARIĆ, M. LONČARIĆ i surad., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika,* Zagreb 1979., 187.

VII. ZAGLAVAK – Nekoliko je završnih misli potrebno zabilježiti nakon pripomena o jeziku Budanovićeva molitvenika.

U doba kad je slagao svoju veliku knjigu Lajčo Budanović je bio relativno mlad čovjek, svećenik prožet preporoditeljskim, narodnim idejama Ivana Antunovića. Molitvena knjiga imala je svoje iznimno značenje u narodnom životu bačkih Hrvata, budući da je kršćanstvo, katoličanstvo jedna od značajki hrvatskoga identiteta na bačkom području. Katolički pak molitvenik trebao je i mogao je biti pomoć u borbi za očuvanje narodnog jezika u crkvi i životu općenito. Držimo da je BSB knjiga pouke i poruke pa je treba shvatiti značajnom i sa stanovišta osiguranja receptivnosti, psihologijskim učinkovitim činiteljem, sredstvom usmjerenja pozornosti na predmet poruke.

BSB nije bila ni prva niti jedina molitvena knjiga među podunavskim, posebice bačkim Hrvatima.[41] No, Budanović je bio obvezan u slaganju svojega molitvenika držati se uputa, uredaba i običaja u poslijetridentskom ozračju crkvenoga života, ali u svemu ga je vodila vlastita želja i raspoloženje da izrazi svoju osobnu vjeru i prenese je među vjernike – sunarodnjake koji kroz lomove vlastitih doživljaja žele oblikovati svoje nade i ufanja.

Dosljedan svojim zamislima Budanović je izgradio *svoj stilsko-jezični izraz, svoj retorički, stilsko-figuralni repertorij.* Pripomene o jeziku u Budanovićevom molitveniku upućuju na zaključak da je sastavljač bio vrstan poznavalac jezika (u mladosti je napisao slovnicu), proučavao je pravopis (napisao je članak o tome) i ljubomorno je čuvao riječi i morfološke oblike o kojima je mislio da su iskonske, naše.

Treba vjerovati da BSB neće biti ni među znanstvenicima zanemaren, jer je krcat riječima, oblicima i stilskim izrazima koje zaslužuju pozornost[42].

41 EMERIK Pavić, *Putovanje duhovno u stazice razlicsitoga bogoljubstva udiljeno* (...). Pešta 1769, 265; ISTI, *Molitvena knjiga s nikim pismam duhovnim.* Budim, 1769; FRANJO BODOLSKY, *Vertao gizdavi to jest: knjiga pod imenom ovim (...) nalaze se priko cile godine lipe molitve, pisme, litanie i poboxna dila ...,* Subotica, 1857; STIPAN GRGIĆ, *Živa Ružica.* To jest: molitvena knjižica i skupa pismarica ... Subotica, 1865. (deset izdanja); FRANJO VUJKOVIĆ LAMIĆ, *Duhovna mana iliti knjiga bogoljubnih molitvica i pisama...,* Subotica, 1874. (sedam izdanja); IVAN ANTUNOVIĆ, *Čovik s Bogom u svojih molba i prošnja,* Kalača 1884; BLAŠKO RAJIĆ, *Velika Duhovna Manna ... u molitvama za kršćane katolike,* Subotica 1908 i dr.

Summary
REFLECTIONS ON THE LANGUAGE OF THE PRAYER-BOOK BY BUDANOVIĆ

Lajčo Budanović (Bajmok, 1873 – Subotica, 1958) was a well-known cultural worker and a bishop. Among his most famous published works in his great prayer-book *God's Glory* (1902) written in štokavian ikavian dialekt of his native conutry. The prayer-book has had many editions, it is well-known today and has still been used gy the Croats in Bačka. Phonetic, morphological and stylistic characteristics of that book – which is the real treasury for studies of the language of the Croats in Bačka – are concisely discussed in this piece of work.

59

POVIST I ZEMLJOPIS.

Dolazak Bunjevaca u Madžarsku.

Domovina starih Bunjevaca je bila u Dalmaciji i Hercegovini, medju planinama, koje u onoj okolini leže, gdi Buna, brza voda, u plavu Neretvu teče i gdi Jadransko more tabane pere ovih čudnovito visokih planina. Oni su ovde u miru i zadovoljstvu živili.

Ali najedanput dodje silni Turčin, ovaj dušmanin ljuti, zauzme njevu domovinu, uništi im mir i slobodu. Dade zapovid, da svaki mora prići na tursku viru i ko nepridje, gubi svoje starovinsko plemstvo, gospodarstvo, sve svoje imanje i mora slugom postati. Jedni su prišli. Ti tako zvani poturci sadržali su voje imanje, dobro i plemstvo, postadoše baše i begovi. Ali drugi nisu htili baciti od sebe svoju viru katoličku i starovinske običaje svojih didova i pradidova, nego su radje postali siromaci, kmetovi i sluge. Zapravo se nisu nikad pridali i stalno su se bunili protiv Turčina.

Pošto je osebito teško bilo tamo pod turskim jarmom izdržati, 1686. godine su

Grad Szabadka.

Danica za 1944. godinu, str. 59.

42 Ante Sekulić, *Jezikoslovne rasprave*, Izabrana djela, knjiga 3. (rukopis)

Značajan leksikografski prinos poznavanju čakavštine

SANJA VULIĆ

ANTE TONI VALČIĆ: *RJEČNIK GOVORA OTOKA OŠLJAKA*, MATICA HRVATSKA - OGRANAK U ZADRU, ZADAR, 2012., 275 STR.

Svoju veliku ljubav prema rodnomu otočiću Ošljaku Ante Toni Valčić najprije je izrazio stihovima na normiranom hrvatskom književnom jeziku, sabranima u zbirci *U krilu školja* (1996.). Već sam naslov te zbirke, u kojoj je uporabio romanizam *školj* (tal. *scoglio*) pokazuje da se u leksiku nije mogao u potpunosti odvojiti od svoga ošljačkoga rodnoga govora. Naravno, u zbirci na standardnom jeziku to ne može biti ošljački *škuolj* s dvoglasom nego fonološka inačica prilagođena standardnomu jeziku.

I inače je u toj zbirci na standardnom jeziku zamjetan broj ošljačkih dijalektizama, npr. *besida*. Ta težnja za usklađenošću pjesničkoga sadržaja i pjesničkoga izričaja odvojila je Valčića od stihova na standardnom jeziku i trajno usmjerila prema dijalekatnomu pjesništvu. Plod tih težnji je njegova prva dijalekatna pjesnička zbirka *Nikoga ni* (Zadar, 1998.), kojom se priključio čakavskomu dijalekatnomu književnomu krugu zadarskoga područja. U toj prvoj dijalekatnoj zbirci još je donekle nesiguran u svom dijalekatnom izričaju, pa ćemo, kako napominje ocjenjivač zbirke *Nikoga ni* Robert Bacalja, pronaći i poneku riječ koja nije autentična", kao npr. *ognjište*. U idućoj svojoj čakavskoj dijalekatnoj zbirci *Surgoni sidri* (2004.), Valčić sigurno kroči poetskim stazama ošljačke čakavštine. Sve se više privija uz svoj ošljački govor uz koji se čvrsto vezuje kao u djetinjstvu. Obje njegove dijalekatne zbirke imaju popratni tumač riječi s akcentuiranim riječima iz pjesama i značenjskim ekvivalentom na normiranom hrvatskom književnom jeziku. Marno bilježenje ošljačkih riječi konačno je ohrabrilo našega pjesnika u odluci da ispuni svoju davnu želju i konačno sastavi rječnik ošljačkoga govora. Dodatni poticaj dala mu je i svijest o neminovnom skorom izumiranju njegova rodnoga govora jer na Ošljaku još živi samo nekoliko starijih ljudi. Važnost Valčićeva dijalekatnoga leksikografskoga rada prepoznao je Ogranak Matice hrvatske u Zadru, pa je 2012. godine objavljen *Rječnik govora otoka Ošljaka*.

Izradbi rječnika Valčić je pristupio odgovorno te je rječničke članke svoga dijalekatnoga rječnika nastojao strukturirati u skladu s teorijskim postavkama suvremene hrvatske dijalekatne leksikografije. Zbog toga uz akcentuirane natuknice redovito bilježi morfološke odrednice. U tijelu pak rječničkoga članka, iza značenjskoga ekvivalenta donosi rečenične primjere. Značenja višeznačnih natuknica obrojčava i posebno razvrstava. Glede izbora natuknica, rječnik je koncipiran po principu razlikovnosti jer je autor uvrštavao riječi za koje je smatrao da se bitno razlikuju od leksičkoga fonda normiranoga hrvatskoga književnoga jezika, ili pak znatnije odstupaju po svojim fonološkim značajkama.

Ošljačke riječi koje je prikupio Valčić pokazuju nam rječničko bogatstvo toga čakavskoga govora koji na žalost izumire, a leksemi i rečenični primjeri dragocjena su građa za istraživanje ošljačkoga jezičnoga sustava. Da je tomu zaista tako, pokazat ćemo na nekoliko iz rječnika izdvojenih primjera.

Na Ošljaku je zamjenica *ča* redovita, npr. kao upitna *ča činiš? ča tuo nosiš?*, ili kao odnosna, npr. *kupi ću ti onu pijaulu ča more oditi i pivati* (kupit ću ti onu lutku što može hodati i pjevati), a isto su tako redovite i prijedložne sveze tipa *noč* (našto), *uč* (ušto), *zoč* (zašto), *puoč* (pošto), npr. *Puoč van je mloda jančevina?* (u značenju: pošto ova mlada janjetina?) Istodobno se rabe neodređene zamjenice *ništa* (ništa) (npr. *nis ništa zno ča me je meštrovica pitala*) i *ništo* (nešto)

(npr. *ti san ti ništo reći*, u značenju: htio sam ti nešto reći).

Govoru otočića Ošljaka imanentni su dvoglasi *ie* i *uo* koji su rezultat zatvaranja dugih fonema *e* i *o*, tj. zatvaranjem *e* nastao je dvoglas *ie*, odnosno zatvaranjem *o* nastao je dvoglas *uo*, npr. *buodul* (bodul, u značenju: otočanin), *motuor* (motor), *muore* (more), *neviera* (nevera, nevrijeme), *piegula* (pegula, u značenju: nesreća), *piet* (pet), *puonoć* (ponoć), *puoč* (poč, u značenju: pošto), *tuo* (to). Takav tip diftongizacije vrlo je čest u čakavštini. Dugi samoglasnik *a* u ošljačkom se govoru zatvara i mijenja boju prema *o*, npr. *mlodi* (mladi), *molo* (mala), N mn. *mornori* (mornari), *noč* (nač, u značenju: našto), prezentski oblik 3. os. jd. *ponošo* (ponaša), *zno* (zna), glagolski pridjev radni *zno* (zna, od nekadašnjega znal), *poso* (posa, od nekadašnjega posal, u značenju: posao), prijedložna sveza *zoč* (od nekadašnjega zač, u značenju: zašto). Taj dugi samoglasnik *a*, koji se u ošljačkom govoru zatvara i mijenja boju prema *o*, u Valčićevu je rječniku označen posebnim grafemom.

Ošljački govor pripada čakavskomu ikavsko-ekavskomu dijalektu. U skladu s tim, čak i prijedlog *prima* (u značenju: prema) ima ikavski refleks jata, npr. *prima meni*. Isto se može reći za ošljački glagol *ciriti se* (u značenju: ceriti se, izazovno se smijati), koji također ima ikavski odraz jata prema fonološkoj zakonitosti karakterističnoj za čakavski ikavsko--ekavski dijalekt. Praslavenski slijed *v* + poluglas u ošljačkom se govoru može realizirati kao *va*, npr. u prilogu *vavik* (u značenju: uvijek), npr. *vavik govoru* (uvijek govore), glagolu *vazieti* (u značenju: uzeti), npr. *vazmi očevu lumbrelu* (uzmi očev kišobran). Pod štokavskim se utjecajem, pojavljuje i imperativ *uzmi* (usporedno s *vazmi*), npr. *Na, vazmi! Na, nemuoj se sromiti! Na, uzmi!* U ošljačkom govoru nije rijetka pojava da nekadašnji slijed *v* + poluglas daje samoglasnik *u*, npr. *uč* (u značenju: ušto), *učier* (u značenju: jučer), a i prijedlog koji se razvio iz toga slijeda redovito je *u*, npr. *Vavik govoru, da ki ni bati muore u Biškaju ni gljedo smrti u oči* (Uvijek govore da tko nije plovio morem u Biskajskom zaljevu, nije gledao smrti u oči). Samoglasnik *o* zatvara se pred nosnim glasovima i mijenja boju, npr. *unda is drugun* (u značenju: onda s drugom); *is katramun* (u značenju: s katranom); *dovati zlicun* (u značenju: davati žlicom); *prid manun* (u značenju: preda mnom) (*prid manum* se razvilo od *prid manon*, a to opet od *prid manom*); *un* (razvilo se od *on*), npr. *un je jačji*; *tumbula* (prema tal. *tombola*); *kuntra* (u značenju: protiv) (razvilo se od *kontra*) i dr.

Zanimljiva je glagolska realizaciji *satriti* (satrti). Prema etimologu Petru Skoku, to je razvoj prijevojem i premetanjem t + jat + r, koje je dalo t + r + jat, što se u ošljačkom govoru realizira s ikavskim refleksom jata u slijedu t + r + i (u prefigiranom glagolu *satriti*, u značenju: satrti). S prefiksom *iz-* istodobno se realizira prefigirani glagol *istrti* (u značenjima: izbrisati i izmasirati). Kao i na gotovo svim južnim otocima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekatnoga prostora, u ošljačkom se govoru reducira dočetno *-l*, npr. u glagolskom pridjevu radnom *bi* (bio) (od nekadašnjega bil), *kupi* (kupio) (od nekadašnjega kupil), *mogo* (od moga, a to opet od nekadašnjega mogal u značenju: mogao), *nauči* (od nekadašnjega naučil, u značenju: naučio), *odi* (od nekadašnjega hodil, u značenju: išao), *obećo* (od obeća, a to opet od obećal, u značenju: obećao), *poče* (od nekadašnjega počel, u značenju: počeo), *poi* (od nekadašnjega poil, u značenju: pojeo), *šuško* (od nekadašnjega šuška, a to opet od šuškal, u značenju:) itd. Isto je kod pridjeva, npr. *debe* (od nekadašnjega debel, u značenju: debeo) i kod imenica, npr. *Kaštie* (utvrda na otoku Ugljanu) (od nekadašnjega Kaštel), *žmu* (u značenju: čaša) (od nekadašnjega žmul). Fonem *l* vraća se kada nije na kraju riječi, npr. ž. r. *naučila*, *debela*, G *Kaštela*, *žmula*.

Dočetno *-d* se reducira u prilogu *kad*, npr. *Užali su naši ribori klasti no se kabanić, ka bi ih uvati daž na ribanju* (Običavali su naši ribari staviti na sebe štitnik od vreće kad bi ih uhvatila kiša na ribanju). Puni infinitivi, karakteristični za čakavštinu zadarskoga područja, u ošljačkom se govoru ne rabe često. Češće su realizacije tipa *kopa* (u značenju: kopati), npr. *gren kopa* (idem kopati); *naviga* (navigati, ploviti), npr. *drugu šetemon gren naviga* (drugi tjedan idem ploviti); *prova* (probati), npr. *mogo si prova ovu jaketu* (mogao si probati ovu jaknu); *duoj* (od nekadašnjega duojti, u značenju: doći), npr. *duoj ću potlin obeda* (doći ću poslije objeda); *puoj* (od nekadašnjega puojti u značenju: poći), npr. *moron puoj na porat* (moram poći u luku, pristanište), itd. Ti primjeri pokazuju da su se u ošljačkom govoru usporedno rabili i infinitivi bez dočetno-

ga *-i*, jer je logično pretpostaviti razvoj tipa *kopati* zatim *kopat* pa *kopa*; *puojti* zatim *puojt* pa *puoj*, tj. najprije redukciju dočetnoga *-i*, a nakon što je *-t* postao dočetni fonem, i taj se reducira (sukladno promjeni po kojoj je od *kad* nastalo *ka*). Budući da je ošljački idiom prije svega (raz)govorni, takav se reducirani infinitiv češće rabi od punoga. Naravno, ima i primjera s punim infinitivom, npr. *un će banuti unda ka se ne budemo nodijali* (on će banuti kada se ne budemo nadali), a nerijetka je i pojava skraćenoga i punoga infinitiva u istoj sintagmi, osobito ako je jedan od tih infinitiva dio futura i anteponiran skraćenomu obliku pomoćnoga glagola *titi* (htjeti), npr. *mora ću puojti čakoli poisti* (morat ću poći štogod pojesti); *triba će stisnuti* (trebat će stisnuti).

Zanimljiv je ošljački glagol *covati* (psovati) u kojem je očito najprije od *ps* nastalo *pc*, tj. od *psovati* je nastalo *pcovati*. Ta je promjena inače česta u hrvatskim bunjevačkim, tj. novoštokavskim ikavskim, i šokačkim, tj. arhaičnim štokavskim govorima, npr. u Santovu u Mađarskoj, u Rekašu u Rumunjskoj. U ošljačkom pak čakavskom govoru, nakon što je od *ps* nastalo *pc*, reducirao se inicijalni fonem *p* koji je udaljeniiji od vokala, tj. od *pcovati* nastalo je *covati*, npr. *vičeš i cuješ*. Tomu su sukladni i od *covati* izvedeni prefigirani glagoli, npr. *iscovati* (ispsovati), kao u rečenici: *Učier me je sekrva iscovala za stvor od ništa*. Inače, u ošljačkom se govoru usporedno rabi i romanizam *beštimati* (prema tal. *bestemmiare*).

Štokavski se utjecaj zamjećuje u uporabi sufiksa *-ština* u imenici *bratuovština* jer bismo u čakavaca očekivali sufiks *-šćina*. Redukcija zanaglasnoga vokala *i* također je svojstvenija štokavštini. U ošljačkom se govoru susreće u primjerima tipa *ka san metla* (nastalo od kad sam metila, u značenju: kad sam metnula, stavila). I sam glagol *metiti* (koji se razvio od metniti, u značenju: metnuti) češći je u novoštokavskom ikavskomu dijalektu, dok su u čakavštini u tom značenju uobičajeni drugi glagoli. Inače se u ošljačkom govoru rabe glagoli sa slijedom *-nu-*, kako je uobičajeno u čakavštini, npr. *banuti*, *stisnuti*, pa i *metnuti*. Redukciju zanaglasnoga *-i* nalazimo i u ošljačkom broju *četre* (od nekadašnjega četire, u značenju: četiri).

Zanimljivo je da imenica *puot* G *poti* (u značenju: znoj) jest ženskoga roda, naravno i-sklonidbe, npr. *ova puot*. Još je zanimljivija imenica ženskoga roda *fila* (u značenju: red) (prema tal. *fila*), koja u jednini pripada e-sklonidbi (*fila*, G *file*), a inače i-sklonidbi, npr. *dvi fili orihov*.

Ošljački govor pripada skupini govora čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta koji u zamjeničko-pridjevskoj sklonidbi imaju nastavke tipa *-oga*, *-omu* iza nepalatala, npr. *pokuojnoga Iva je ubi geler*; *vidiš muoga mologa* (vidiš moga maloga); *nimo nikad u kući kop provoga vina* (nema nikad u kući kap pravoga vina); *potiroj unuoga crnoga močka* (potjeraj onoga crnoga mačka); *brči onuomu mlodomu kalebinu dvi srdele* (baci onomu mladomu galebu dvije srdele); *pokuojnomu Ivu Vrgadinovu*. Nastavci tipa *-oga* susreću se i u pojedinim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima na Kvarneru (npr. u Vrbniku na Krku), u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u sjeverozapadnoj polutisućljetnoj hrvatskoj dijaspori (npr. u Gradišću), a zabilježeni su i u pojedinim starim hrvatskim tekstovima temeljenim na čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu, npr. krajem 15. stoljeća u *Modruškom urbaru*.

Ošljački genitiv *pokuojnoga Iva* također nam pokazuje da muška imena tipa *Ivo* G *Iva* pripadaju a-sklonidbenomu tipu, što također nije strano i različitim drugim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Tako je npr. i u Vrbniku na Krku.

Čakavci vrlo često rabe poimeničeni pridjev *žienska* (u značenju: ženska osoba, žena), pa je tako i na Ošljaku, npr. *naše žienske meću listi od javora na suhe smokve* (naše žene stavljaju listove lovora na suhe smokve). Usporedbe u čakavštini su brojne, npr. Grobnik, središnji dio otoka Hvara itd.

U ošljačkom su govoru uobičajeni složeni pridjevi i zamjenice tipa *čakoli* (u značenju: štogod), npr. *jesi čakoli poi?* (jesi li štogod pojeo); *metni čakoli isprid tieca* (stavi štogod ispred tetka); *kakoli* (u značenju: katkad, kadikad, kadgod), npr. *nemuoj vazda stoti u kući, prošieći kakoli* (nemoj stalno biti doma, prošeći katkat); *kikoli* (zamj. u značenju: netko, bilo tko, tko god), npr. *reci komukoli* (reci nekomu, bilo komu); *kokoli* (u značenju: neka, bilo koja, koja god), npr. *jo se nodijen da će duojti kokoli žienska* (ja se nadam da će doći neka ženska osoba). To su neki od primjera u kojima se u ošljačkom govoru čuva hrvatska jezična starina. Naime, čestica *koli* (sukladna današnjoj standardnojezič-

noj *god*) zabilježena je u *Modruškom urbaru* i u pojedinih čakavskih pisaca. Složenicu *gdjekoli* (u značenju: gdje god) rabio je npr. Zadranin Juraj Baraković krajem 16. i početkom 17. st., a složenicu *kakovikoli* (u značenju: kakav god) Šibenčanin Faust Vrančić u svom djelu *Život nikoliko izabranih divic* (1606.).

Među starim hrvatskim leksikom možemo u ošljačkom govoru izdvojiti i imenicu *škoda* (u značenju: šteta), npr. *velika škoda u polju*. Ta se riječ do danas sačuvala u polutisućljetnoj hrvatskoj dijaspori u Austriji, zapadnoj Mađarskoj i Slovačkoj, također u brojnim čakavskim govorima u domovini, npr. u ikavsko--ekavskim Oštarijama u središnjoj Hrvatskoj, a česta je bila i u hrvatskoj pisanoj starini, npr. u *Modruškom urbaru*, u rječniku Fausta Vrančića (1595.), u Ivana Tomka Mrnavića u *Istumačenju obilnijem nauka krstjanskoga* (1627.). Umjesto turcizma kat, u tom se značenju na Ošljaku rabi imenica *pod*, kao u hrvatskoj starini, npr. *Moja fameja živie na drugin podu, a kumpor Luka is famejun živie povišje nos, na tretin podu* (moja obitelj živi na drugom katu, a kum / prijatelj Luka s obitelji živi poviše nas, na trećem katu). To nije izolirani primjer u današnjoj čakavštini, pa primjerice najstariji naraštaj Splićana još uvijek rabi riječ *pod* u značenju kat. Hrvatski pisani spomenici pokazuju takvu uporabu od starine, npr. u 16. stoljeću u štokavskom Dubrovniku u djelima Marina Držića. Inače, u Hrvata je riječ *pod* poznata i u značenju potkrovlje, npr. u Pinkovcu u Gradišću. To je zapravo bilo prvotno značenje riječi *pod* iz vremena kada još nije bilo katnice, tj. kada su kuće imale samo prizemlje i potkrovlje.

Ošljački glagol *vrći* (u značenju: staviti), npr. *vrzi u juhu* (stavi u juhu), također je redovit i u polutisućljetnoj dijaspori, a od govora u Hrvatskoj kao primjer navodimo Oštarije. Glagol *grustiti se* u pojedinim čakavskim govorima ima značenja: nedostajati, čeznuti (npr. u Pinkovcu u Gradišću u Austriji, u Vrbniku na Krku, a isto tako u govorima žumberačkih čakavaca i u pojedinim čakavskim govorima u Istri). U ošljačkom govoru značenje toga glagola je suženo i odnosi se samo na jelo ili piće, npr. *malo je rano i ne grusti mi se ni isti ni piti* (rano je i ne da mi se ni jesti ni piti, tj. ne nedostaje mi ni jelo ni piće). U tom je kontekstu kao usporedba zanimljiv pridjev *grustna* u sintagmi *grustna sova* (u značenju: gadna sova) u *Natpivavanjima*, dijalekatnom pjesničkom djelu bunjevačkohrvatskoga književnika Ivana Pančića. Taj je pridjev izveden od glagola *grustit se*. Glagol *grustit se* (u značenju: gaditi se), uvrstio je i Ante Sekulić u svoj *Rječnik govora bačkih Hrvata*, i to s potvrdom iz g. 1870. S druge strane, Marko Peić i Grgo Bačlija nemaju ga u svom *Rečniku bačkih Bunjevaca*. To upućuje na pretpostavku da se taj glagol ne rabi u današnjim bunjevačkim mjesnim govorima već da je Pančić, ili sam izveo pridjev od toga glagola, ili ga je preuzeo iz pisane tradicije. Inače, izraz *meni to se grusti* u hrvatskim je govorima u uporabi od starine, i to u dva različita značenja. Prvo je: meni je to odvratno, mrsko mi je. Drugo je značenje baš obratno: meni to nedostaje, teško mi je bez toga. U govorima polutisućljetne hrvatske dijaspore taj se izraz rabi u oba značenja. U značenju: meni je to odvratno, mrsko mi je, čest je u ikavsko-ekavskim govorima. Međutim, u ikavskim govorima u južnom Gradišću rabi se u značenju: meni to nedostaje, teško mi je bez toga.

S druge strane, ošljački glagol *ročiti se* (nastao od račiti se, u značenju: imati volju), npr. *danas mi se ništa ne roči, pari mi se da ću se razboliti* (danas nemam volje ni za što, čini mi se da ću se razboljeti), u polutisućljetnoj sjeverozapadnoj hrvatskoj dijaspori najčešće se odnosi na jelo i piće, npr. *račiti se* (u značenju: ići u tek, imati volju za jelom), ali može imati značenje kao i na Ošljaku, npr. u Gradišću u Austriji: *ne rači mu se dielo* (ne da mu se raditi, nije ga volja raditi).

Prilog *jur* (u značenju: već) također je jedan od primjera čuvanja hrvatske starine u ošljačkom govoru, npr. *Ma ča si jur došo?* (ma što si već došao?) Danas se obično rabi u razmjerno izoliranim čakavskim govorima, npr. u Vrbanju na otoku Hvaru u pojedinih izvornih govornika starijega naraštaja, a u srednjega je naraštaja u pasivnom leksičkom sloju. U grobničkom čakavskom govoru (zaleđe Rijeke) taj je prilog također u aktivnoj uporabi. Rabi se i u polutisućljetnoj hrvatskoj dijaspori. U 16. je stoljeću bio uobičajen. Rabio ga je npr. Zadranin Šime Budinić, Hvaranin Hanibal Lucić, isto tako dubrovački štokavski autori, npr. Mavro Vetranović, Marin Držić, Nikola Dimitrović, kasnije npr. u 18. stoljeću Lopuđanin Vice Petrović, a krajem 19. i početkom 20 stoljeća Silvije Strahimir Kranjčević. Po uzoru na hrvatsku tradiciju, taj prilog rabi i bunjevačkohrvatski književnik Ante Vukov u svojoj pjesničkoj zbirci *Vrati vrieme*

(2005.). Starini pripada i ošljački pridjev, odnosno prilog *cinie*, kojega nije potisnuo grecizam *jeftinije*, npr. *Ko ćete kupiti višje, da ću van cinie* (ako ćete kupiti veću količinu, dat ću vam jeftinije). Može se usporediti s realizacijama *cien*, odnosno *lahkocien* (u značenju: jeftin) u polutisućljetnoj sjeverozapadnoj hrvatskoj dijaspori, odnosno *cine* u pojedinim govorima na srednjodalmatinskim otocima. Susreće se i u pojedinim hrvatskim štokavskim govorima, npr. u dubrovačkom *cjenije* (jeftinije). Uporaba priloga *prvo* (u značenju: prije) također je u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom, npr. na Ošljaku *prvo nego vas neviera uvati* (prije nego što vas uhvati nevrijeme); *prvo nego izojdeš iz kuće* (prije nego što izađeš iz kuće); *prvo puonoći* (prije ponoći); *mi smo došli prvo neviere* (mi smo došli prije nevremena); *prvo mene*; *prvo nego se pokrije kuća* itd. I tu su naravno moguće usporedbe s različitim čakavskim ikavsko-ekavskim govorima, npr. s grobničkim govorom, s govorom Oštarija, s govorima u polutisućljetnoj dijaspori (npr. u austrijskom Gradišću). Naravno, taj se prilog susreće i u hrvatskim pisanim spomenicima, pa je npr. čest u *Modruškom urbaru*. Od ostalih autora izdvajamo npr. Mrnavića koji u *Istumačenju* rabi sintagmu *prvo nego* (prije nego).

Važno je izdvojiti i ošljački prilog *bojse*, odnosno *buojse* (u značenju: čini se, izgleda, vjerojatno), npr. *bojse, da su se one dvi jetrve jopet provdale* (čini se da su se one dvije jetrve opet svađale); *buojse, da je i tvuoj Ivica bi is onun gongun* (čini se, da je i tvoj Ivica bio s onom veselom družbom). Taj se prilog u hrvatskim govorima ne susreće često, ali se još uvijek rabi u čakavskom ikavsko-ekavskom govoru Novoga Sela u Slovačkoj u inačici *boljse*.

Prilog *kruto* (u značenju: jako, snažno) svojstven je različitim čakavskim govorima, pa tako i na Ošljaku, npr. *motuor kruto šuško* (motor jako šumi); *jerbo je kruto vruće*)jer mi je jako vruće); *jerbo mi kruto grie krv* (jer mi jako ide krv, tj. jako krvarim); *Zora se je kruto razbolila*. Prilog *kruto* u tom se značenju rabi i u nekim drugim čakavskim govorima, npr. u Svirčima na Hvaru, u Stinjakima u Gradišću u Austriji i dr.

Imenica *potolica* (u značenju: odobravanje) u prošlosti je bila izvedena od glagola *potoliti*, a taj opet od glagola *toliti*. Ta se riječ može susresti i drugdje u čakavštini, npr. u Istri. Ošljačka imenica *halja* (u značenju: duga svećenička haljina, habit, reverenda), u navedenom se značenju u čakavštini rabi od starine, pa je do danas sačuvana u sjeverozapadnoj polutisućljetnoj hrvatskoj dijaspori, npr. u zapadnoj Mađarskoj u inačicama *haja*, *hajica*. U ošljačkom je govoru s imenicom *halja* tvorbeno povezana izvedenica muškoga roda *holjak*, G *holjka* (u značenju: kratki seljački sukneni kaput, haljetak).

Imenica *javor* rabi se u značenju: lovor, npr. *naše žienske meću listi od javora na suhe smokve*. To značenje riječi *javor* nije rijetko u čakavštini, pa se npr. susreće na otoku Uniju, u govoru Tribunja kraj Šibenika, u Svirčima na Hvaru i dr. U pojedinim se čakavskim govorima rabi inačica *javorika* u tom značenju, npr. u Omišlju i Vrbniku na Krku. Pritom valja imati na umu da riječ *javor* u čakavskim govorima (tj. u značenju: lovor), nema nikakve veze s istom riječju koja je praslavenskoga podrijetla i koja označuje vrstu bjelogoričnoga drveta, i koja se inače rabi u hrvatskom jeziku. Kada znači: lovor, riječ *javor* je romanizam koji se razvio od latinskoga *laurus*, preko *lavor* i *avor* do *javor*.

Glagol *kriviti se* u ošljačkom se govoru rabi u značenju: glasno plakati. To je i semantička značajka novoštokavskih ikavskih govora u Dalmatinskoj zagori i zapadnoj Hercegovini.

Vrlo je zanimljiv i ošljački prilog *povašću* (u značenju: po zlu), npr. *radi mole nepuomnje sve je pošlo povašću* (zbog male nepažnje sve je pošlo po zlu). Ta se riječ može usporediti s imenicom *vašćina* koju su rabili Bernardin Splićanin (Lekcionar) i Marulić (*Molitva suprotiva Turkom*) u značenju: zlo, psina, silovanje.

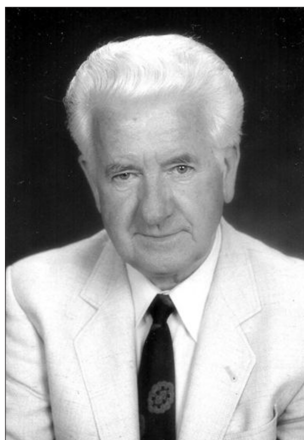
Ovih nekoliko kratkih usporedbi Valčićeve ošljačke rječničke građe s primjerima iz nekih drugih hrvatskih govora, osobito čakavskih, a također i s primjerima iz starijih hrvatskih pisanih spomenika, pokazuju veliku zanimljivost Valčićeva rječnika, naravno, najprije za jezikoslovna istraživanja i usporedbe različitoga tipa, ali također i kao izvor informacija o životu Ošljačana. Rječnik također svjedoči o velikoj ljubavi Ante Tonija Valčića prema svomu rodnomu otoku i prema svojoj domovini: *Obašo san puno zemalj u svitu, ali Hrvoska je lipša od svih*.

Matica hrvatska u Zadru obogatila se još jednom vrijednom knjigom.

Dragocjen prinos Istvána Lőkösa hrvatsko-mađarskim književnopovijesnim svezama

ĐURO FRANKOVIĆ

U POVODU 80. OBLJETNICE ROĐENJA – István Lőkös, sveučilišni profesor, znanstvenik, književni teoretičar, kroatist, dopisni član HAZU rođen je 10. studenog 1933. u Egeru, povijesnom mađarskom gradu koji je od doba ugarskog kralja Svetoga Stjepana do danas često bio grad prosperiteta. U njemu se razvijala umjetnost, bogat je u povijesnim spomenicima, a više je puta razaran. Razarali su ga Tatari i Turci, nakon poraza kuruca (buntovnika) Franje Rakóczija II. nisu ga poštedjeli ni Habsburgovci, a naravno da je preživio i kataklizmu. Današnji barokni izgled dobio ponajprije zaslugom uglednih svećenika (Istvána Telekessyja, Ferenca Barkóczija, Károlya Eszterházyja, Jánosa Pyrkera). Gradile su se crkve, palače, samostani, škole, a i lijepe građanske kuće, i ta se atmosfera održala do danas.

István Lőkös

Roditelji nisu mu izvorno iz Egera. Otac potječe iz drevne Gömörske županije (vármegye), iz one grane obitelji Lőkös koja je iz gradića Putnoka došla u Eger. Njegova mati, iako rođena u Budimpešti, prava je Zadunavka. Majčini djedovi potječu iz Taliándörögda, odnosno Fertőszentmiklósa (okolica Šoprona). U tom su naselju živjeli brojni gradišćanski Hrvati, tako se, primjerice, krsna kuma njegove bake zvala Terezija Jagodić. Pradjedovi su mu po majci u sedamdesetim godinama XIX. stoljeća preselili iz Fertőszentmiklósa u Požegu. Ondje im se kasnije rodila kći, koju njegova baka nikada nije vidjela. Njegova baka Gruber često je ljutito govorila: «Koga su vraga trebali otići u tu grbavu zemlju, ne mogu ni putovati k njima». Pradjed je bio vlastelinski kolar u Fertőszentmiklósu i očito je ta struka pružala mu bolju mogućnost preživljavanja u srcu Slavonije. Danas, na žalost, gubi im se svaki trag, nema izgleda da im se može naći grob, a nije sigurno ni to žive li ondje njihovi potomci?

Godine 1937. iz rodnoga grada njegovi roditelji preselili su u susjedno selo Felnémet, i ondje je od 1940. do 1945. pohađao pučku školu. Potom je slijedila građanska škola u Egeru (1945.-49.), zatim Nadbiskupska viša trgovačka škola (1949.-1953.), od koje u međuvremenu nastaje Ekonomski tehnikum. Njegova je generacija preživjela rat u dječačkoj dobi, u pubertetu preživjeli je tzv. «koalicijsko doba», u stvari već polukomunističku diktaturu (1945.-1948.) i kada je došlo vrijeme mature, već smo do grla bili u «izgradnji socijalizma». Unatoč promijenjenim uvjetima, njegovi su roditelji, (radi se o 1945. godini, država je bila puna «osloboditelja», vojnika Crvene armije Sovjetskog saveza, vlast su sustavno osvajali promoskovski partijski vođe s Rákosijem na čelu), budućnost svoga sina predviđali prema predratnim kriterijama. Željeli su ga odgojiti «za život», pa su govorili: gimnazija je skupa, idi u građansku, odatle možeš ići u ekonomsku, jer sa ondje stečenim obrazovanjem možeš biti željezničarski, poštanski časnik ili bankovni činovnik, a nakon završetka bilježničkog programa već i mlad možeš postati pomoćni bilježnik ili bilježnik. Nisu mislili da će na mađarskoj tradiciji zasnovana ekonomija uskoro biti zamijenjena sustavom sovjetskih

savjeta. Bilježnike koji su se rodili «pod krivom zvijezdom» u najboljem slučaju stavljali su na B-liste, a eventualno i internirali. Književnost i humanističke znanosti nisu uopće dolazili u obzir, iako su i otac i mati bili strastveni ljubitelji knjige. Čitali su sve, od Gerebena Vasa do Jókaia, Mikszátha i Gárdonyija (i svjetsku literaturu: Tolstoja, Dostojevskog, Turgenjeva, Balzaka, oba Dumasa i Zolu), a to su dali čitati i svome sinu. Na kraju, unatoč tome što je bio đak «građanske» i «ekonomske», postao je filozof. U tome su presudnu ulogu odigrali i dva njegova razrednika, koji su bili i nastavnici mađarske književnosti i jezika. Spomenut ću i njihova imena: Gábor Szabó, a dr. Mihály Somlay (Scheffler). Legenda među učenicima Egerske trgovačke (ekonomske) srednje škole, popularni Miška Bači (Miska Bácsi), bio je mlađi brat biskupa u Szatmáru, koji je umro za vrijeme komunizma (1952.) u rumunjskom zatvoru. Bez «njihovih temelja», koje su mu pružali, teško je čak i zamislivo da on, kao student mađarskog i ruskog jezika, na debrecenskom sveučilištu kako bi mogao zadovoljiti očekivanjima profesora Imre Bána, Jánosa Barta, Istvána Pappa. I kad već se to spominje, valja reći i ovo: nakon Egera, Debrecen je bio druga škola u kojoj je odgojen. Znanstvena radionica uputila ga je ne samo u znanje «mađarštine», nego i u tajne hungarologije. U Debrecenu se je prvi puta susreo sa srednjoeuropskom literaturom i slavistikom čak i kroatistikom u koju su ga uveli izvrsni profesori: veliki stručnjak slavenskog baroka Endre Angyal, iranist i bečki učenik Vatroslava Jagića Gyula Benigny, József Dombrovszky, a ovamo svakako pripada i ime Ferenca Pappa. Zahvaljujući njihovim poticajima, uz ruski naučio je i druge slavenske jezike, na razini mogućnosti čitanja, a učio je i staroslavenski, što mu je kasnije za njegova studija kroatistike, bilo od velike koristi. Odatle su ga njegovi profesori-uzori János Barta i István Papp, prvi u znanosti o književnosti, potonji kao lingvist, za njega su bili ideali koje nije lako dosegnuti. Njihova je zasluga da je Lőkös, kao gost predavač, na inozemnim sveučilištima mogao predavati na stranim jezicima. Završivši studij, teške 1957. godine, počeo je nastavničku karijeru u Ekonomskom tehnikumu u Egeru, u svom rodnom gradu. 1959. postao je asistentom, potom pristavom i docentom na Katedri za književnost Više nastavničke škole u Egeru. U Budimpešti 1984. obranio je kandidacijsku, a 1994. i akademsku doktorsku disertaciju s područja mađarske i hrvatske književnosti, odnosno hrvatsko-mađarskih književnih veza. Međuvremeno tiskao je niz studije i knjige, u bibliografiji ima više od 500 jedinica na mađarskom, hrvatskom i njemačkom, skoro 30 svezaka knjiga, studije i eseje, prijevode, stručne publikacije itd. Godine 1985. pozvali su ga na debrecensko sveučilište i ponudili mu docenturu na Katedri za komparativnu književnost. Od tada tu je predavao svjetsku književnost i u okviru nje povijest hrvatske književnosti, premda u debrecenskoj regiji nema Hrvata. Njegovi su se slušatelji veoma zanimali za pojedine hrvatske teme: hrvatski roman, hrvatsku epsku poeziju XVI. i XVII. stoljeća, djelo Miroslava Krleže itd. Jedina njegova učenica kojoj je hrvatski bio materinski jezik bila je Zagrebčanka Katarina Majdak, i ona kao studentica mađarskog i engleskog kod njega je napisala izvrsne radove o Krleži i o Gjalskome.

Na Filozofskom fakultetu u Miskolcu 1992. utemeljio je Katedru za povijest srednjoeuropskih i istočnoeuropskih književnosti, na kojoj je, kao redovni profesor, predavao i povijest hrvatske književnosti.

Budući da mu je struka bila mađarski i ruski jezik, postavlja se pitanje: kako je postao kroatist? Kao student rusistike i slavistike, na Sveučilištu u Debrecenu slušao je predavanja Endre Angyala o slavenskoj i srednjoeuropskoj književnosti. Tijekom jednog semestra dok je govorio o djelu Miroslava Krleže. Lőkösa, dojmila ga se svaka njegova rečenica i odlučio je pokušati pročitati u originalu jedno Krležino književno djelo. Do ruku mu je dopao «Hrvatski bog Mars». Sažeta gramatika uz čitanku priređenu za manjine («Hrvatska čitanka») pomogla mu je da razjasni gramatička pitanja, a u razumijevanju teksta rječnik izvrsnog slavističkog znanstvenika na prijelazu XIX. i XX. stoljeće Ede Margalitsa, čiji je «Hrvatsko-mađarski rječnik» pojavio početkom XX. stoljeća. Bilo je to uzbudljiva intelektualna avantura. Poslije je čitao i drugo, nešto malo tekstova do kojih je mogao doći između 1953. i 1957., a koji su ga snažno dojmili. Bila su to iznimna djela istaknutih pjesnika hrvatske renesanse i baroka Šiška Menčetića, Džore Držića, Ivana Gundulića.

Jasno je da je razdoblje njegove prave kroatistike započelo tek onda kada je prvi put stigao u Zagreb. To se zbilo 1962. Bio je asistent na Višoj pedagoškoj školi u Egeru. Kada je pročitao natječaj za jednomjesečnu jugoslavensku stipendiju, iako je sve izgledalo potpuno beznadno, prijavio se. Pružila mu se tako prilika da se osobno sretne s Krležom (tada se je već nekoliko godina s njim dopisivao) a i mogao je slušati predavanja najboljih znanstvenika kroatistike: Mate Hraste, Ljudevita Jonkea, Franje Šveleca, Milana Ratkovića, Ive Frangeša, Jakše Ravlića, i mladih na početku karijere Krunoslava Pranjića i Aleksandra Šljivarića. Od sudionika tečaja mnogi pripadaju u međunarodno priznate velikane kroatistike i slavistike: Peter Thiergen, Horst Röhling, Miroslav Kvapil, Armin Hetzer. S Peterom Thiergenom (danas je profesor u mirovini slavističkog instituta Sveučilišta Otto Friedrich u Bambergu) održava već četiri desetljeća prijateljske veze. Poseban dar za Istvána Lőkösa bila je naklonost Jakše Ravlića, tadašnjeg predsjednika Matice hrvatske. Bio je početnik u struci, a ipak ga je pozvao na zagrebačku Konferenciju o Mažuraniću, 1965., a za godinu dana, kada je kao polugodišnji stipendist mogao istraživati u Zagrebu, uz Sveučilište, Matica mu je postala drugi duhovni dom. Dobrotom profesora Ravlića i Miroslava Vaupotića mogao je u časopisu «Kolo» publicirati prvu opsežnu studiju na hrvatskom pod naslovom «Miroslav Krleža u Mađarskoj» (1957). Polugodišnja stipendija u Zagrebu 1966./67. omogućila mu je bezbroj susreta i novih znanja. Istraživao je hrvatsku epsku poeziju, međuratnu književnost, a mogao se je udubiti i u neizmjerno bogat svijet Krležinog književnog djela. U tome mu je mnogo pomagao i sam Krleža. Bio je čest gost u Leksikografskom zavodu, i na Gvozdu 23., a pozornica nezaboravnih susreta i razgovora bio je i Gradski podrum. Ti su susreti motivirali sve što je poslije napisao o njegovim radovima.

To polugodišnje razdoblje provedeno u Zagrebu bilo je i u drugom pogledu dar sudbine. Uz Krležu, upoznao je i druge velikane hrvatske književnosti i znanosti, kao što su Dobriša Cesarić, Olinko Delorko, Dragutin Tadijanović, Marin Franičević, Šime Vučetić, Marijan Matković, Enver Čolaković, Matko Peić, Tvrtko Čubelić, Miroslav Vaupotić, pod tragičnim okolnostima preminuli Josip Pupačić, a tada se prvi put susreo i sa Slavkom Mihalićem, Dubravkom Jelčićem i Ivanom Medenom, koji je spremno korigirao njegove prve hrvatske tekstove i koji je u ono doba preuzeo važnu misiju upoznavanje Hrvatske s mađarskom književnošću.

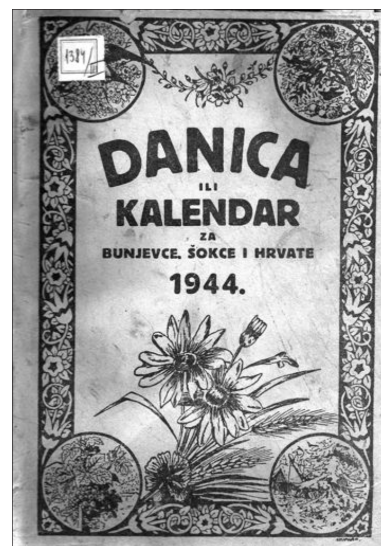
Kao stipendist bio je još u dva navrata gost Sveučilišta u Zagrebu, 1971. i 1973. Bile su to znamenite godine, hrvatskim čitateljima ne treba tumačiti zašto. Njega i njegovu suprugu Jakša Ravlić ugostio je u Gradskom podrumu u «predvečerje» *Deklaracije* i objasnio mu sada već povijesni dokument. Radeći 1971. i 1973. na zagrebačkom sveučilištu, proživio je dane euforičnog hrvatskog proljeća, bio je sudionik povijesnih zbivanja.

I na kraju postavlja se pitanje: kakav je bio odjek svega onoga što je izašlo iz kroatističke radionice samog jednog čovjeka? S jedne strane, odgovor nudi bibliografija njegovih knjiga i članaka, s druge pak strane struka: slavistika, kroatistika, komparatistika. Već tri desetljeća pozivaju ga, kao gosta predavača, na znanstvena savjetovanja. Više puta bio je viđenim predavačem kroatističkih ustanova Sveučilišta u Zagrebu, na ljetnim seminarima Slavističke škole (Dubrovnik-Zagreb). Tijekom osamdesetih godina na ljubljanskom sveučilištu i Slovenske akademije znanosti i umjetnosti (vodile su se plodne rasprave o simbolizmu, reformaciji, ekspresionizmu – o rezultatima možemo čitati u svescima Obdobja), na konferenciji o Ivi Andriću i Turgenjevu (na bamberškom univerzitetu Otto-Friedrich), na konferencijama o Čehovu, koje su, u Badenweileru, odnosno u Baden-Badenu, organizirala sveučilišta iz Freiburga, Tübingena i Kiela. Na okruglom stolu o Maruliću, koji organizira Književni krug i Marulianum Split, bio je više od deset puta redoviti stalni sudionik. Njegovu odanost Marulićevu životnom djelu i produbljivanje te teme prijateljski su pomagali i podupirali profesor Mirko Tomasović i direktor Marulianuma Bratislav Lučin. Lőkös 2000. bio je izabran dopisnim članom HAZU. Laudaciju o njemu čitao Dubravko Jelčić, akademik. Na Tomasovićev poticaj bio je počašćen da u travnju 2001. u Kongresnoj biblioteci u Washingtonu (Library of Congress) na konferenciji o Maruliću bude član izaslanstva HAZU i održi predavanje o srednjoeuropskoj i mađarskoj recepciji splitskog velikana.

Od osnivanja Katedre za Hungarologiju u Zagrebu bio je gost-profesor teme «Povijest hrvatsko-mađarskih književnih veza». Pozvala ga je profesor Milka Jauk-Pinhak, zatim Orsolya Szentesi-Žagar. Predavao je taj predmet do 2008. g. Sad već zbog zdravstvenih razloga ne može više sudjelovati u ovom vrlo lijepom radu. Tri puta je bio dodjelovan nagradom «Davidias», a dobio je i nagradu INE. Od mađarske vlade dobio je u povodu 70. rođendana (2003.) nagradu «A Magyar Köztársaság Tiszti Keresztje». Sve što je položio na kroatistički stol u proteklih skoro pedeset godina. (1962.–2011.) uračunavši

među knjige jedan sveučilišni udžbenik «Svjetska književnost do Drugog svjetskog rata», njihov broj premašuje deset. Posljednja se, pod nazivom «Pristupi Gjalskom» pojavila 2010. u Zagrebu u ediciji Matice hrvatske. Najviše se ponosi knjigom «Povijest hrvatske književnosti» (A horvát irodalom története) sa studijama o Krleži, koje su objavljene na mađarskom i na njemačkom jeziku: «Od Kaptola do Ludovike» (A Kaptoltól a Ludovikáig) u Budimpešti odnosno u Münchenu «Kerempuh Balladen aus ungerischer Sicht» (München, 1999.); «Hidak jegyében» (U znaku mostova) Budimpešta, 1974; «Magyar és délszláv tanulmányok» (Mađarske i južnoslavenske književne studije) Budimpešta, 1984; «Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei» (Hrvatski epski prethodnici Zrinskog epa) Debrecen, 1997; «Délszláv-magyar szellemi kapcsolatok». (Južnoslavensko-mađarske duhovne veze.), Miskolc, 1997; «Hrvatsko-mađarske književne veze», Zagreb, 1998; Marko Marulić: Judita (prijevod); «Nemzettudat, nyelv és irodalom, Horvát-szlovén-magyar irodalom és művelődéstörténeti interferenciák» (Nacionalna svijest, jezik i literatura – hrvatska, slovenska, mađarska knjževnost i interferencija povijesti kultura), Budimpešta, 2002; «Od Marulića do Krleže. Hrvatsko-mađarske komparatističke studije», Split, 2003; «Nemzettudat és regény. Magyarságkép a 19. századi horvát széppprózában» (Nacionalna samosvijest i roman. Slika mađarstva u hrvatskoj beletristici 19. stoljeća), Debrecen, 2004; «Horvát irodalmi antológia» (Antologija hrvatske književnosti), Budapest, 2004. «Ksaver Šandor Gjalski: Ódon tetők alatt» (műfordítás = prijevod), Budapest, 2006; «Horvát-magyar és szerb-magyar irodalmi interferenciák» (Hrvatsko-mađarske i srpske-mađarske literarne interferencije), Budimpešta, 2007; «Marko Marulić: Zsuzsánna. Jeruzsálem városának panasza. Imádság a török ellen» (prijevod), Budapest, 2007; «Kroatističke i croatohungarološke teme», Budimpešta, 2007; «Nationalbewußtsein, Ungarnbild und Roman. Kapitel aus der Geschichte der kroatischen Kunstprosa des 19. Jahrhunderts», München, 2008; «Croatohungarica. Hrvatsko-mađarske književnopovijesne teme», Zagreb, 2008; «Ksaver Šandor Gjalski», Budimpešta, 2008.

Trenutno piše paralelno knjige «Povijest kajkavske književnosti s mađarskog gledišta» i «Povijest hrvatsko-mađarskih književnih veza».

Starije hrvatsko bačko pjesništvo

MILOVAN MIKOVIĆ

NA NOVOM POČETKU – Emerik Pavić, pjesnik *Nadodanja, glavni događaja Razgovoru ugodnom*, rođen je u Budimu 1716., u franjevački je red stupio 1734. u Velikoj. Filozofiju je slušao u Budimu, za đakona je zaređen 1738. Mladu je misu slavio u isusovačkoj crkvi u Budimu 1739. Teologiju je studirao na Visokoj bogoslovnoj školi u Budimu, potom na Visokoj bogoslovnoj školi Generalnoga učilišta u Osijeku. Bio je profesor filozofije, predavao je na Visokoj bogoslovnoj školi u Baji (1743.-1746.). U Požegi je položio ispit za profesora teologije i stekao naslov generalnoga lektora. Godine 1750. predaje dogmatsko bogoslovlje na Generalnome učilištu u Budimu i na tom mjestu ostaje punih deset godina. Godine 1761. provincijal Maksimilijan Leisner proglasio ga je za lektora jubilata. Do smrti 1780. bio je u Budimu dekan visokih franjevačkih škola. U franjevačkoj je zajednici obnašao važne dužnosti: bio je u Budimu zamjenik samostanskoga poglavara, budimski samostanski gvardijan, tajnik Provincije, bio je u upravi Provincije. U kulturnu ga je djelatnost uputio fra Stjepan Vilov. Bavio se gramatičkim i leksičkim pitanjima, priredio je latinsku gramatiku, a sastavio je i gramatiku hrvatskoga jezika. Kako je Stjepan Vilov imao snažnoga utjecaja na Emerika Pavića, pojedini istraživači[1] upućuju na one stihove u kojemu Emerik Pavić slavi svojega učitelja Vilova jer je zaslužan za franjevačka slovopisna rješenja:

U ovomu našem okolišu
složni ljudi svi jednako pišu,
od pokojnog fra Stipe Vilova
složno mećat naučiše slova.

Franjo Emanuel Hoško razvrstao je Pavićeva djela prema sadržaju: na «prigodne govore na latinskome jeziku, katehetička djela, homiletička djela, djela s biblijskim sadržajem, pjesnička ostvarenja, povijesna djela i medicinske spise[2]». Hoško također navodi tridesetak bibliografskih jedinica ovoga plodnoga autora, od kojih u ovoj prigodi spominjemo samo neka: *Opširni nauk kerstjanski s nadodanih duhovnim pismom* (Budim, 1755.) *Paedagogia christiana* (Budim, 1771.-74.), *Kratki nauci u tumačenja sviu nediljnih glavnih evangjelja* (Budim, 1778.), *Epistole i evanđelja priko godišnji nediljah i svetkovina* (Budim, 1762.). Ipak, Emerik Pavić ponajviše je poznat po djelu u stihu *Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga nedavno na svitlost danomu* (Pešta, 1768.), iz kojega radi ilustracije navodimo samo kraći ulomak:

Da starine i mladeh nauče
    Ova meni pisat priporuči
Glavni otac društva malenoga,
    Prije lita nigdi četvertoga.
Te starine ja pisa latinski.
    Dobro se je od njih spominjati,
I Slovincem razgovor doniti,
    Za korisno vrime potrošiti.
Još se mloga složiv u pismice
    Metnut mogu u ove knjižice.
Mogu reko mloga nadodati,
    Ak uztie kogod trošak dati.

Iz navedenih je stihova uočljiva strategija religiozne didaktike franjevačkog djelovanja među doseljenim Hrvatima koji u više selidbenih valova dolaze na mjesto protjeranih Turaka u Slavoniju, Srijem i Bačku. Budući da se treba djelovati među slabo obrazovanom puku ovi su stihovi oslobođeni visokostiliziranih pjesničkih zahtjeva i stremljenja, ali su dani na prepoznatljivoj epsko-povijesnoj pozadini bliskoj začinjavcima i satkanoj od prizora svakodnevnih teškoća i sjećanja na ratno-stradalničke strahote iz borbi s Osmanlijama. Ovo se, također, odnosi i na ep Grgura Peštalića *Dostojna plemenite Bačke starih uspomena sadašnji i drugi slavinske krvi deli-*

1 Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, 1978.

2 F. E. Hoško, *Zbornik*, 2002, 166.

jah slava bačkim plemićem s prigodom čuvanja svete krune i okrunjenja Leopolda II-ga od domorodca u Baji prikazana. Uočljiva je njegova nakana da jednostavnost i razumljivost otvore put za prihvaćanje ovoga djela u puku, te su u tom kontekstu zanimljivi i mogući uzori.

UGLEDAJUĆI SE NA KAČIĆA – Ep Grgura Peštalića *Dostojna plemenite Bacske starih uspomena sadashnji i drugi slavinske kervi delliah slava bacskim plemichem s-prigodom csuvanja svete krunne i okrunjenja Leopolda II-ga od domorodca* [*Grgura Peštalića*] *u Baji prikazana*, nema sumnje, nastao je ne samo ugledanjem na začinjavce, potom na nepoznate i znane starije dubrovačke pisce, već se, također mogu prepoznati i utjecaji fra Andrije Kačića Miošića i njegovih glasovitih «*Razgovora ugodnih*», djela koje spada među najčešće objavljivane dopreporodne hrvatske knjige, što je steklo iznimnu popularnost u svim hrvatskim krajevima. Dodajmo, raširenost je njegovih «*Razgovora*» bila znatna i među drugim narodima, na cijelom južnoslavenskome prostoru. Kačićevo je djelo uistinu zbornik, a sastavljeno je od epskih pjesama i zapisa sa značajkama kronike. Građu za «*Razgovore*» Kačić je počeo pribirati oko 1730. iz pisanih i usmenih vrela, s osnovnom namjerom da pripomogne vjerskom i etničkomu, političkom, društvenom i uljudbenom osvješćivanju naroda. U «*Pismi najposlidnjoj od slavne Bosne*», što je «*prikazana ocu poštovanomu fra Boni Beniću, štiocu bogoslovcu i kustosu rečene provincije, od starca Milovana*», Kačić upućuje poziv koji ovako započinje:

Probudi se, Bosno, zemljo slavna,
kojano si zaspala odavna,
ter mi kaži bosanske junake,
na oružju vitezove jake,
neka mogu i njih zapjevati,
čast i diku slavnoj Bosni dati!
Ali Bosna lipo odgovara,
Milovana ter žestoko kara:
Jer si, brižan starče, poludio,
putujući pamet izgubio?
Kad si pjevâ pjesme od junakâ,
najveće si pjevâ od Bošnjakâ .

Po ugledu na Kačića, na svoj način nastavljajući njegov poziva za okupljanje, Peštalić ovako iskazuje slična svoja opredjeljenja, oličena u protuturskom raspoloženju:

Hej slavinski sad amo plemići!
Ravne Bačke sivi sokolići!
Promotrite Slavonije slavu,
Svu Arvatsku, Liku i Gerbavu:
Jurve Turčin, i sav svit poznaje
Kakvih naših slava i sada je;[3]

Pored svojih sunarodnjaka Hrvata, Grgur Peštalić će, također po ugledu na Kačića, pozvati na okup i druge narode, pa izrijekom veli:

I vi braćo moja mila, Srbljani!
Vi delije svem svitu poznani!
Na noge se junačke skočite;
Nisu vaši kod kuće drimali,
Već Turčina za bradu drmali.

U ovom epu od 866 stihova pozivajući se na slavnu prošlost predaka i opisivanjem junaka iz Bačke i njihovih plemenitaških obitelji, Peštalić potiče suvremenike na junaštvo u borbi za nacionalno oslobođenje – očito je i ne samo od Turaka, spominjući ona prava koja su stečena kod Austrijanaca, još u vrijeme doseoba.
Kako navodi dr. Matija Evetović *Dostojna plemenite Bacske ... slava bacskim plemichem ...*, prigodna je pjesma «*u čast banderija iz Bačke, kada je četa odabranih vitezova imala zadaću čuvati krunu sv. Stjepana, koja je poslije smrti Josipa II. po dozvoli njegova nasljednika Leopolda II. donesena u Budim. U ovom su banderiju bili bunjevački Hrvati i Srbi, većinom plemići*[4]». Peštalić slavi njihovo junaštvo i poziva ih na slogu u borbi protiv zlotvora. Vila je «sanak snila u gorici,/ Na Telečkoj ležeći travici». U snu spozna sav razmjer slave junaka slavenske krvi, koji se junački bore protiv Turaka. I u tom se budi, pogleda Bačku i vidjevši slavu drugih slavenskih junaka, kaje se «što je jadna mukom zamuknula» pa nije proslavila «nasliduću staru didovinu». Ona žali nad ovim mrtvilom, ali još je tužnija, jer je osamljena:

3 Dostojna plemenite Bacske starih uspomena sadashnji i drugi slavinske kervi delliah slava bacskim plemichem s-prigodom csuvanja svete krunne i okrunjenja Leopolda II-ga od domorodca [Grgura Peštalića] u Baji prikazana, Shtampano u Kalacsi 1790. Prištampano u Subotici kod K. Bittermanna 1866., str.

4 Usp. Matija Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Klasje naših ravni, 11-12., 2006., str. 105.-107.

Ona vide, opet u san pade,
Pokraj sebe nikog ne imade,
Osim jedne Crnogorske vile,
Posestrime u gorici mile.

Crnogorska je vila odvodi u Elizej, u raj junaka. Bačka vila ugleda ondje slavne čete, kako «jezde kano hitre ptice», da se proslave junačkim djelima. Njih predvode Kajto Vidaković iz Subotice, vitez Matošević iz Segedina, četiri brata Markovića iz Sombora i Luka Peštalić iz Baje. Vila u snu, uživa u ovom raskošju, a kada se probudi počne nabrajati sve bačke plemiće, «sive sokoliće», spominje njihova junaštva i opisuje njihovo raskošni odijelo, crvene, bijele i plave boje:
Plemići izaberu za svoga vođu «primudroga» Matišu Rudića, za kapetane Josipa Latinovića i Salamuna Vojnića a za barjaktara Jakova Antunovića. Zatim nabraja imena plemića: Barun Antun Brnjaković, Damjan Piuković, Ivan Vojnić, Ivan Rudić, Baltazar Sučić, Ivan Pilasanović, Ivan Latinović i dr. Četa kroči prema Budimu pjevajući narodnu pjesmu:
Žarko sunce, misec, zvizde, sad prenite se!
K nam radostne neba gizde okrenite se!

Zatim poziva sve plemiće, da se ugledaju u junačka djela slavnih pređa, a posebno ih poziva na slogu jer su do tada «... neslogu željno su slidili». Sloga je jedan među uvjetima na putu prema slobodi. Samo tako će nam svanuti dan spasa i sreće. U tom je kontekstu, pri kraju i «Podskočica Josi Krmpotiću», ispjevana u osmercu, o vojničkom svećeniku koji je «*golom sabljom u ruci znao držati govore*».

Premda po mišljenju dr. Matije Evetovića 866 Peštalićevih stihova ima više povijesnu, a manje književnu vrijednost, ipak, u ovom epu ima uspjelih i nadasve lijepih pjesničkih prizora. Značajno je, također, njegovo nabrajanje vodećih onodobnih plemićkih obitelji bačkih Hrvata. Po ugledu na Kačića i prema običaju svoga vremena Peštalić ne spominje samo bunjevačke junake i plemiće, nego, i sve slavenske narode i njihove junake, koji su ih proslavili. Zato ova njegova pjesma zadobiva panslavističko ozračje, ona je prožeta sveslavenskim duhom i sveslavenskom uzajamnošću. I po tome je, Grgur Peštalić uistinu prethodnik Iliraca. Pored toga raščlambom se ovoga epa može vidjeti utjecaj začinjavaca, odnosno tradicije epske narodne pjesme. Ep je ispjevan u desetercu, osim jedne pjesme u osmercu i jedne koja je u trinaestercu. Glede Peštalićeva leksika potrebno je istaći kako je on potpuno na tragu narodnog govora, dakle novoštokavskog ikavskog dijalekta, koji u dopreporodnom razdoblju u ovom podneblju prethodi nastanku jezika Zagrebačke filološke škole. U pojedinim se stihovima, također, mogu razabrati i utjecaji jezika starije hrvatske književnosti, kako znanih autora tako i onih koji se vode kao anonimni, što svjedoči o znatnoj Peštalićevoj upućenosti u hrvatske književne prilike njegova vremena, unatoč nacionalne razdrobljenosti i rasutosti hrvatskih narodnih i književnih otoka među drugim narodima na Balkanu i u Panoniji.

Dodajmo kako neki među stihovima Grgura Peštalića iz epa *Dostojna plemenite Bacske ... slava bacskim plemichem ...*, i danas izazivaju pozornost oslikavajući ne samo odnos prema prošlosti već još više iskustva ovdje stečena, kao primjerice u stihovima:

Što sad nismo svi širom na boju,
Već čuvamo domovinu svoju;
To je naša srića osobita,
Austriačke od kuće dobita,
Rad vridnosti, i rad zasluženja
I deliah ovdašnjih borrenja,
U kom kipi i sada srčanost,
Snaga, Jakost osobita virnost:
Alli i sad zalud ne stojimo
Nit se turske mi sile bojimo:
Bavimo se o trudu i znoju
Baš ko da smo na žestokom boju;
Naša bo je domovina rodna
U pšenici osobito plodna,
S kojom mloge države se rahne
Od zlotvora da se lašnje brane;

Od 1794. do 1796. godine, Peštalić boravi u Vukovaru, upravo u vrijeme kada se ondje razbuktala epidemija kuge zbog čega mu je punih sedam mjeseci kretanje ograničeno samo na prostor vukovarskog samostana, kada nastaje njegovo djelo: *Utišenje ožalostjenih u sedam pokornih pisama kralja Davida istolmačeno: U*

toliko Promišljanja, s nikim i od čiste ljubavi Božje, i Iskernjega, molitvama zaderžano: i u načinu sebe od kužne otrove priuzderžati, tiskano u Budimu 1797. godine. Djelo posvećeno svima koji su pogođeni kugom i stradaju od ove pošasti, a podijeljeno je u četiri dijela. U prvom pruža prijevod psalma Davidovih (Matija Evetović smatra kako upravo ovo može biti dokazom da su bunjevačkohrvatski pisci, po ugledu na dubrovački spisateljski krug, iz nabožnih i drugih razloga pribjegavali parafrazi psalma Davidovih). Drugi dio sastoji se od sedam pokornih pjesama, u kojem je opisan Vukovar u vrijeme kada ga pustoše kuga i smrt. U trećem poglavlju su «*različite molitve od čiste ljubavi Božje*», a četvrti pak dio sadrži upute kako se sačuvati od kuge. Peštalić je, također, objavio i tri knjige na latinskom jeziku. Umro je u Baji 1. veljače 1809. godine.

PUTOVANJE KROZ HRVATSKI JEZIK – Ep Grguga Peštalića *Dostojna plemenite Bacske ... slava bacskim plemichem ...*, smatra se prigodnim spjevom «*u čast banderija iz Bačke, kada je četa odabranih vitezova imala zadaću čuvati krunu sv. Stjepana, koja je poslije smrti Josipa II. po dozvoli njegova nasljednika Leopolda II. donesena u Budim*[5]». Peštalić opjeva njihova junaštva u borbi protiv Turaka, zasluge i plemićke naslove koje su stekli kod austrijskog cara. Poznate povijesne prizore premješta i san bačke Vile:

Sanak snila Vila u gorici
Na Telečkoj ležeći travici,
Koja ohlo kitti Bačku ravnu;
Gdi dolinu ti ne vidiš tavnu,
Da se slavi malo i veliko,
Što je krvi naše svekoliko,
Po svoj Liki i po Crnoj Gori,
Koja no se uvik s Turcih bori:
Od radosti u sanku preže se
I od brige nenadno trza se,
Pak se budi ter Bačku pogleda,
Što se u njoj čini sve izgleda:
Podcikuje kano ljuta zmia
Što se nije probudila pria?
Što je jadna mukom zamuknula?
Što li dugo mučeć ustupnula?
Čuje gdino Šlavoncih slave se,
Koji slavnim imenom diče se,
Dalmatincih, Srbljih i Hrvati,
Od starina junacih nazvati:
Bosanlieh, Bugarih, Pemakih,
Ercegovcih, Russih, i Polyakih:
Vidi gdino cesarski dellieh,
I ostalih njegovi borcih,
Sridom Bačke gusto prohodaju,
Pivajući na ratt izhodaju,
Konj do konja, junak do junaka,
Bojno kopjeh, vojak do vojaka:
Bunbnji grmu, svirale sviraju,
Trublje trubu, da Turkeh tiraju,
Svake vrste, pogleda barjakeh,
Sve vijuće kano i oblakeh.
Tu mlogi se, šatorih pronose
Bojni šnjima topovi provoze:
Vidi druge od boja pripraveh
Prah, olova i svake opraveh,
Tarna kolla kano labudoveh,
Pridobitju slavnom sve gotove:
Vidi svoju slatku domovinu
Nasliduću staru didovinu,
Gdino žito, zob, i ječam daje,
Silno sieno gdi vojski pridaje:
Vidi konjeh, i mloge vovloveh,
Mloštvo lagjah, gdi Dunavom plove,
Vidi mlado, još i staro što je,
Kako dižu svi oružjeh svoje:
Tu su villeh, motikeh i kosse,
I sikirieh, koje sobom nosse,
Kano mravih na mravinjak vrvu,
Svaki željeć imat slavu prvu:

Pored ove povijesne pozadine u kojoj se spominju mnoga naša od starine prezimena, u Peštalićevu je djelu moguće razabrati i svojevrsnu epsku mješavinu dijalekata, napose ijekavsko-ikavskih i ijekavsko-ekavskih, pa njime putujemo i kroz različite oblasti hrvatskoga jezika, a ovi nam leksički sastojci neizravno govore o stanovitim dijalekatskim oblicima, upućujući nas na krajeve odakle su naši predci podrijetlom, gdje su dulje boravili ili kroz koje su dolazili.

Ova videć, opet u san pade,
pokraj sebe nikog ne imade,
osim jedne Crnogorke vile,
posestrime u gorici mille:
ona u san opet nju zavede,

5 Usp. Matija Evetović, *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Klasje naših ravni, 11-12., 2006., str. 105.-107.

Elizeum[6] u misto dovede:
Ovdi vilu priuze strahota,
Obradova livodah lipota,
Gdi se mrtvi osineh vidjaše
I delliah mloštvo prohodjaše:
Evo, veli, milla sestro moja!
Tu pribiva svaka slava tvoja,
Tu je tvoji lipota delliah,
Tu junakah čudni silledžia,
Ovo reče. Al jezdi sokolić
S prvom čettom Kajto Vidaković,
On mi jezdi kano hitre ptice,
Od sjevera varoš Subotice,
S bracom Pajom srdca junačkoga.
Na svom konju struka dugačkoga
Pet Sučićah za njim podigruju:
Na konjicih svoima putuju:
Za njim letti Rudić Kapetanu,
Motri junak hitro svaku stranu,
Barjak nosi Illia Crnković,
Drugi barjak Pobro Cvianović
Pritrkuju ostalih plemićih,
Svi po redu sivi sokolićih,
Vojnić pleme, Prćić i Vuković
Skenderović, Puzić, Križanović,
Stantić, Bukvić, Baić, Kopilović,
Dični Gjelmiš, strašni Kopunović,
Bioglavić, orao krilati,
Koji s krilih mloge tad pomlati.
Dok u ovom raskošju uživa
Zavedena u sanku počiva;
Iznenada jek u goru dođe,
I pokraj nje kano munja prođe:
Jasno ječi baš od Crne Gore
A glas nosi posvud sinje more:
Tko će dakle sada Kraljevineh
Naše krune stare didovineh
Od turskoga oslobodit jarma?
Da pristane od sad turska larma?
Tko će majkeh utišit žalostne?
I iznova učinit radostne?
Tko će suze cvilećih divicah?
I plačućih otert udovicah?
Tkol, junaštvo staro Dalmatinsko
Ponovit hoće? i Slovinsko?
Ovo čuvši. Opet probudi se,
I živuće pivat usudi se:
Alli istom što poče zivati
Novo stado pristupi pivati.

6 Raj junakah, od glasovitoga Friderika II-gog kralja Prajzskog izabran.

Draga Vilo! i Domorodico!
U gorici ti naša Božico;

Peštaliću su zacijelo poznate glavne odlike epske narodne pjesme na kojoj temelji svoje djelo, što među ostalim vidimo i u ponavljanju osnovnog motiva i imena likova, kada uz podrobne opise junaka i njihovih djela daje i kratka ponavljanja epizoda što je u funkciji ostvarenja potrebne epske širine, nadodavanjem pojedinih epizoda unutar spjeva.

Junačke pjesme i epovi prikazuju slušateljima i čitateljima uzoritost junačkih likova i njihova djela koja su od općeg interesa za zajednicu, naspram onih koje se imenuje izdajnicima, odmetnicima ili ih se žigoše kukavičlukom i drugim nedoličnostima. Današnjem pak čitatelju junački ep, poput Peštalićeva *Dostojna plemenite Bacske ... slava bacskim plemichem ...*, svjedoči o specifičnom društvenom uređenju tzv. «vojne demokracije» čiji su nositelji bile obiteljske i plemenske družine koje su se u Europi najdulje očuvale na slavenskom jugu i jugoistoku.

Premda nismo na slavnoj Kraini,
Nit podložni kakvoj Banovini;
Sa svim rizim krv u nami kipi
Nit smo igdav mi na vojsku slipi,
Krva nas godnni stareh da slidimo,
Da na vojsku srčano hitimo:
Etto i sad imade plemićah,
Ravne Bačke još živih ditićah:
Ždral obilni izmeđ sviu Plemić
Dika Bačke, stari Luka Vojnić
Još i Bono, bratac njegov živi,
Pleme dičeh, kano sokol sivi,
Odavno su ovi vojevali,
Virnu službu svom Kralju davali:
Dva Barunah do dva Bajalićah,
Dva su cvitkah ruže pramalića,
I sad cvattu u gori Slavinskoj,
Oberts prvi, a Kapetan drugi
Oba dična na slavnoj okrugi:
Od oviuh rodi se prvoga
Mladi sinčić vića primudroga,
Mladi vitez na mladom konjicu.
On udara vazda na dvoicu;
Jer u stopce slidi svog babajku,
Pak nam diči domovinu majku,
Njeg poštuje jurve Kapetana

Regementa nazvana Toškana:
Millorade turski dušmanine!
Nov viteže, Novosadjanine!
Jurve srićni Major si postao
Po Servii svoj slavu dostao:
Samovoljci jer s tobom diče se,
Alli Turcih jedanko tuže se:
Bre nebore Milloradoviću!
Ne mogu vas već Turcih podneti,
Muhamede! Purćim pometi:
Branković Ivo Kapetanu!
Granatirski visoki platanu,
S tobom Pešta diči se junakom
I na boju opreznim vojakom:
Martinović Vinka kapetanu!
Regementa Burkova nazvana
Vazda fali, virnoga na službi,
A Turcih ga proklinju na tužbi:
Još bratinsku on ljubav ukaza
Kadno izgled svem svitu prikaza;
Kad u krilu Vinka Martinović
Alojzija umri Latinović:
Različitih officirah fala
I sad biva, što je Bačka dala:
Dva Nesmirah jednog Lipkaiu,
Živu vatru Franju Miškolciu,
Kižmarkiu Antuna, u tilu
Kano drugog strašnoga Attilu,
Baltazara lipoga Jozića,
Kano Pavla pokojnog Sučića,
I Poyaka Martina ditića
Baja dade, rabrenog Plemića,
Bačmegjin gizdavog u licu
Plemenitu megj Gardom[7] ružicu;
Dva jablamah do dva Granadirah,
Koje Cesar u vojski izbira,
Prvi jeste Andre Antalović
A drugi je š njim Luka Ullakić
Ovi jesu na svašta podobni,
Ljudišeneh moj pobro! grdobni.
Još oklopnik mal nam ne uteče
Ivan Baić, prozvan brzi Zeče,
Lipi mladić Jozo Vidaković
Od starinah junačkie plemić:
Samovoljcih Lamoš Benedika
Vridno fale, to je naša dika:

Epska pjesma ili spjev u mnogo čemu su zapravo stihovane pripovijesti, novele, legende, bajke. U njima je struktura radnje mahom ovisna o junačkim podvizima i neustrašivosti delija, premda se uz privlačnost pustolovnog junaštva, u epu mogu javiti i drugačiji prizori u kojima se događanje fokusira oko brižne majke, nadalje udaje sestre ili na prosidbu voljene djevojke, što sve može dovesti i dovodi se u svezu i funkciju junačkih djela.

Peštalićev ep, međutim vidno je povijesno i prostorno konkretiziran budući da se u njemu spominju brojni toponimi, ne samo Bačka, Telečka visoravan, već i gradovi poput Subotice, Sombora i Segedina i drugi, dakako. Ipak, iz dobro poznatih razloga višestoljetne povezanosti hrvatskog puka i Crkve, posebno mjesto u ovom spjevu pripalo je ličnosti Nikoli Milašinu, duhovniku i biskupu, za kojega Peštalić veli da je «duhovni otac poštovani» i još dodaje «najsrićnie naše gore listak/ ravne Bačke radostni dobitak», te u nastavku ovako opisuje njegove zasluge:

Punno litah kod kralja služaše,
Prosto srdce vojakom pružaše,
U Beču mu srića doskočila,
Barutana kad se zapalila:
Hitro letti ondi bdećeh diže,
Od naglosti jedva u seb diše.
Od kamenja k zemlji obaljene
I od vatrene sille opaljene,
Sve iz zraka čeka padajuće,
I od teške bole izdišuće:
Pritrkuje jednom i drugomu,
Sve svituje, po nauku svomu,
Sve svituje, i sve ispovida,
Vi idete k Bogu, pripovida:
Još kda je klečeći padao
Njeg je Cessaar šuteći gledao;
Zato ovo Josipu drugomu:
Bi povoljno u slugi virnomu:
Njega, indi, s vrimenom dariva,
Lipo ime u vojski nadiva,
Lipo ime General Vikara
Vojske svoje, da srićnoga dara!
Biogradskog posli pridobitća,
Doskoči mu opet nova srića,
Da u gradu Crkvu blagosovi,
Božju službu on prvi ponovi,
Da on prvi u Crkvi zapiva
I Te Deum Laudamus propiva:
Mallo posli biskupom postade,
I u stolni grad kraljevski stade.

7 Plemićih koji u Beču u dvoru Cessarskomu bdiu, i na službu Cessara u izvanske Kraljevineh šalju se.

«MOMU RODU LJUBIM DAR» – Premda Blaž Modrošić (1839.– 1900.). nije rodom iz Bačke, njegovom opusu i književno-preporodnom djelovanju, pripada ovdje zapaženo mjesto. Modrošić je rodom iz Lonje u Slavoniji, a djelujući kao svećenik i priklanjajući se preporodnim nastojanjima Ivana Antunovića, već od prvog broja njegovih *Bunjevačkih i šokačkih novina* (pokrenutih 19. ožujka 1870.), Modrošić uz druge najbliže Antunovićeve suradnike sudjeluje i u raspravi o temama od značaja za nacionalno osviještenje i razvoj Bunjevaca i Šokaca, što je pridonijelo oblikovanju inteligencije, posebno među Bunjevcima, a u povijesnom kontekstu promatrano na njihovo kulturno i političko samoodređenje. Razumije se, jedno od glavnih pitanja bilo je pitanje jezika. I dok se Ivan Antunović zalagao za uvođenje hrvatskoga književnog jezika, poneki su među bunjevačkim intelektualcima smatrali da treba pokušati sa stvaranjem navlastitog bunjevačkog književnog standarda. Pored redovite suradnje u *Novinama* i *Vili*, gdje je u svakom broju imao ponekada i više priloga, Modrošić je napisao tri zbirke lirskih i epskih pjesama, balada i pripovijesti, a svoj je stav prema pripadnosti Bunjevaca i Šokaca i njihovom književnom jeziku, iskazao i u pjesmi pod naslovom *Rodu*:

Kog da hvalim, kog da žalim?
Kad Bunjevcu žalit nije,
A hvale mu za ostalim
Šokcem spomen tužno krije;
Hvalu, žalbu u nemar,
Momu rodu ljubim dar!
Ljubim nebo kad sjaj sije
Danju noću na vidiku,
Al' još žešće, još milije
Tvoje dike alem-sliku
Vječan ljubim u bezbroj
Slavom vjenčan rode moj![8]

Stihovi ove pjesme pod naslovom *Rodu*, kao da su općevažeća ilustracija vremena iz prve polovice XIX. stoljeća kada se Ugarskom snažno razbuktao mađarski nacionalni pokret, izazivajući posvuda velike međunacionalne prijepore, nepovjerenja i sukobe. Tada će i u Hrvatskoj započeti oblikovanje moderne hrvatske nacije, koja je važan zamah dobila s pojavom ilirskog pokreta. I premda su ideje iliraca doprle, do podunavskih Hrvata, pa ih i zahvatile, njihov je utjecaj ovdje neusporedivo slabiji zbog snažnog mađarskog odgovora, pod čijim su se naletom počele kidati stoljećima održavane veze ovdje živućih Hrvata sa Slavonijom i Hrvatskom, s Dalmacijom i njenim dubokim zaleđem, počevši od Istre, na sjeveru, do Boke, na jugu. I, premda svi navedeni hrvatski teritoriji nisu u ugarskom dijelu države, gotovo posvuda se narušene veze među Hrvatima iz regionalnih kulturnih središta, što je pogodovalo njihovoj asimilaciji diljem Ugarske, ponegdje čak nestanku cijelih hrvatskih lokalnih zajednica. Na takvu snažnu mađarizaciju uspješno su odgovorili jedino Hrvati u Bajskom trokutu, na što su se potom ugledali i Hrvati iz pečuško-baranjske i budimpeštanske regije. Predvođeni Ivanom Antunovićem Hrvati u Bačkoj su pored većeg broja novina, poticali pisanje i tiskanje književnih, poglavito nabožnih djela, kako bi se zaustavili asimilatorski nasrtaji koji su sve jače zapljuskivali i crkvene obrede. Jedno među inima je molitvenik Blaža Modrošića pod naslovom *Isusovka*[9], tiskan 1871. u Temišvaru, koji započinje obraćanjem *Bezgrješnoj*:

Vrhu zviezdah zvjezdo krasna,
Zvjezdo krasna neba jasna,
Kršćanluka majko časna
A Imena miloglasna: Marijo!

Tebi nosim darak ovi,
Darak ovi blagoslovi!
Ulij dušam život novi,
A satari grieh s okovi – *Marijo*!

Od iztoka do zapada,
Do zapada – kud Bog vlada,
Tvoja slava naša nada,
A u nadi duša mlada: – *Marijo*!

Dobra majko svih kršćana'
Svih kršćanah milovana:
Preko groba daj nam stana,
A u stanu vječna dana – *Marijo*!
Stekli mukom Sinka *Tvoga*,

8 Rodu

9 *Isusovka, iliti Život, muka i smrt gorka Isusa-Krsta, odkupitelja svieta; uz nabožne molitve i pjesme za utjehu bolujućim katoličkim dušam na put u nebeski Jeruzolim, sastavio i izdao Blaž Modrošić, svećenik*. U Temišvaru 1871.

Sinka *Tvoga*, višnjeg Boga,
Dio raja nebeskoga, –
A u raju *Uzkrsloga*! *Marijo*!

Oj, na nebo Uznešena!
Uznešena, – Okrunjena!
Knjiga mukom posvećena
Slavi bila *Tvog* Imena: *Marijo*![10]

Stihovi ovi odišu snagom i željom okupljanja, svekršćanski su poziv rodu, a pisani su onodobnim hrvatskim jezikom kojega su jednako dobro razumjeli i služili se njime kako Hrvati u Bajskom trokutu, tako i oni u Slavoniji ili u širem ozračju Zagreba i drugdje. Ne želeći ostaviti mjesta ikakvu prijeporu glede jezika Blaž Modrošić piše:

Digni mi se dakle rode cio
Bunjevačko-šokačkog porijekla:
Jezik majčin nad sve obljubio
Dok u žilah krv ti bude tekla;
Te slobodu i narodnost dragu
Viteški mi brani na svom pragu!
A kad budeš svoj na svojem,
Uz inače tom na svijetu cijelom
Rod slavenski ponajjači brojem
Bit ćeš umom i prosvjete vrelom
Neophrvan Dunaj u svom toku
Vodneći nam svu zemlju daleku[11].

Treba istaknuti kako su upravo Blaža Modrošića, njega suvremenici smatrali stvarateljem najzapaženijih stihova što odišu strasnom ljubavi prema rodu, ali i prepoznatljivim prosvjetiteljskim težnjama glede cijelog hrvatskog naroda, budući da ovako pjeva:

Otkopnit će s uma ledne sante,
Otkravit će sunce smrzle pute
Umne staze cvijeće posut.

Otuda će, ni malo slučajno pri kraju svoga molitvenika, posvetiti zapaženu pjesmu sv. Ćirilu i Metodu, u kojoj Blaž Modrošić uz pouzdanje u kršćansku vjeru i izobrazbu puka, također apelira i u korist sveslavenske uzajamnosti:

Presveta nam godina se javi.
Tisućljetni god nam osvanu,
Dom se težko smrtna sna izbavi,
A spasenja sunce ogranu:
Pojmo hvalu Boga Gospodina
Nek ga slavi ciela domovina;
Razigraj se rode slavjanski
Raskliktaj se sviete kršćanski!
Tisuća je već godina prošla,
Što Krist sinu slavskim narodom,
Što su braća s blagoviesti došla,
Sveta braća: Ciril s Metodom,
Crni mrak nam bludnje razvalili,
Oči k vječnom suncu obratili,
Posijali sjeme istine,
Da nas vječne spase iz tmine.
Oj, vi Božji sveci nam u raju!
Apoštoli slavski premili!
Milijuni slavu vam pjevaju,
Što ste ljubav s vjerom sdružili.
Zaboravte nezahvalnosti nam,
Bogoljubnim učte nas vrlinam:
Što nam kroz vas dragi Bog darova
Da neuzme ruka Njegova.
Na Petrovoj stieni svedj dovieka
Odolio rod nam nesgodi
Slavjan vjerom, od koje spas čeka,
Bio jedan medju narodi;
Tisućljetna sveza, s milim Bogom,
Urodila zlatnom, vječnom slogom
Po Cirilu i po Metodu
Pomoz Bože slavskom rodu!

Ivana Antunović u pismu od 26. studenoga 1872. upućenom Josipu Jurju Strossmayeru, s kojim je bio u višegodišnjoj prepisci objašnjava razloge zbog kojih nije u stanju «ni umom ni kesom» istovremeno tiskati i *Bunjevačke i šokačke novine* (1870.– 1872.) i *Bunjevačku i šokačku vilu* (1871.– 1876.), koja je kao kulturni prilog novina izlazila od 1871. godine. Zato najavljuje kako će u prosincu iste godine ugasiti *Bunjevačke i šokačke novine*, a nastaviti s izdavanjem *Vile*. I doista, *Bunjevačke i šokačke novine* prestaju izlaziti krajem 1872. godine, a od 1873. *Bunjevačka i šokačka vila* nastavlja s izlaženjem kao zaseban list.

Od pokretanja *Novina* Antunović je trpio veliki pritisak vlastodržaca i njihova tiska, stoga je od javnosti skrivao, posebno svoje hrvatske surad-

10 *Isusovka*.

11 1. siječnja 1875.

nike, pa je uredniku Blažu Modrošiću jednom prigodom dao sljedeće upute: «Nas osobito paze, da li imamo veze sa Zagrebom i Novim Sadom. Zato ako ti koji hrvatski spisatelj pošalje rukopis, a ti ga dobro prouči i svakako uvrsti: ali ako bude zlih posljedica ne odaj pisca i primi na sebe svu odgovornost, jer ako naši protivnici doznadu da u *Vilu* pišu Hrvati, onda je kraj i našim novinama.»

Ovakve su prilike u velikoj mjeri utjecale na pansalvističku i jugoslavensku opredijeljenost, kako samoga Antunovića, tako i mnogih njegovih suradnika, pa i Blaža Modrošića, koji ovako u stihovima iskazuje svoja osjećanja:

Slavimo slavno Slaveni
Tisućbrojenu godinu,
Odkad narodu prosinù
Pod slavnim' Krsta zlameni!
(Slava solunskom porodu!
Slava Cirilu, Metodu! – Slava!) ponovi
Mudrinom ljudskom bogata,
Desnicom višnjom izbrana,
Plemena među pogana,
Planuše sveta dva brata.

Iz Carigrada krenuli:
Bugare, Srbe, Morave,
Isusa Boga da slave,
Silni su narodi prenuli.

Spasovu prvi nauku
Slavenskim slovom odiše,
I Božju službu sloviše
Rieči poznanom u puku.

Niemac je prognà vladika
I krivovierjem potvorì;
Rimski ga otac ukorì,
Priznav im djela velika.

Biskupe tim je postavi
Slavenskom vrhu naroda,
Slavjanin neka Gospoda
Vlastitom riečju proslavi!

Divno te crkva uredi
Jeziče sveti slovinski!
Uz grčki, i uz latinski
Za Božju knjigu odredi!

Blažena braćo! Slavjane
Pred Bogom vi zastupajte,
Od Boga jim milost dajte:
Jedno stado da postane!

Slava! der slava! kliknimo
Otcu sa Sinom i Duhom!
Trojicu slavom trostrukom
Sad i dovieka slavimo![12]

«DALMACIJO, STARI ZAVIČAJU» – Do danas smo – pozivajući se na pretječe pjesništva u općehrvatskom obzorju, za koje se može smatrati djelo humanista i latinista Ivana Česmičkog, odnosno Janusa Pannoniusa, i drugih pjesnika-latinista poput primjerice nešto mlađeg Pannoniusova suzavičajnika Stjepana Brodarića – govorili također o spjevu gotovo posve nepoznatoga Mihovila iz Subotice posvećenog pogiblima hrvatskog bana Petra Berislavića, riječ je o djelu po svemu sudeći nastalu po ugledu na *Molitvu suprotivu Turkom*, Marka Marulića. Nadalje, spomenuli smo se Mirka Pavića koji je za svoga dinamičnoga kleričkoga i plodnoga spisateljskoga djelovanja bio povezan i sa Lovrom Bračuljevićem i Stjepnom Vilovim, bolje reći može se smatrati pristašom njihovih pravopisno-slovopisnih rješenja i preinaka. O ovome, među ostalim, piše Pavić u svojoj pjesmi od sedamdesetak stihova, u djelu naslovljenom kao *Nadodanje glavni događaja Razgovoru ugodnom* ... , objelodanjenom 1768. godine u Pešti.

U ovome našem okolišu
Složni ljudi svi jednako pišu.
Od pokojnog fra Stipe Vilova
Složno mećat naučiše slova.
Slova reko iz knjigah latinskih
U današnji jezik naš slovinski.

Pavić je *Nadodanja* podijelio u dva djela, a odlučio se za deseterac, stvarajući po ugledu na narod, da puku bude blizak, te je u 28 pjesama opjevao djelovanje franjevaca u Slavoniji i Ugarskoj, dok u drugom dijelu, u 5 pjesama opisuje ilirske, odnosno slavenske vladare. Ovaj je drugi dio naslovio s: *Brojanica sviju kraljeva slo-*

12 Isusovka, iliti Život, muka i smrt gorka Isusa-Krsta, odkupitelja svieta; uz nabožne molitve i pjesme za utjehu bolujućim katoličkim dušam na put u nebeski Jeruzolim, sastavio i izdao Blaž Modrošić, svećenik. U Temišvaru 1871., str. 448.-451.

*vinskih ili iliričkih iz Kačićevih historija izvađena***.** Oba dijela *Nadodanja* ... opremljena su predgovorom autora, a u prvom uvodu Pavić zapisuje stihove koji nam i danas mnogo toga govore:

Dalmacijo, stari zavičaju,
U tebi se pisci zadržavaju,
Pisci, rekoh, od slovinskih stvari,
Od kraljeva i njihovih stari.

Nema, dakle, nikakve dvojbe od kuda dolaze naši pređi i gdje se oni, pa i njihovi pisci zadržavaju. Napustivši predjele hercegovačke i bosanske svoje postojbine, pošavši u seobu, u rasuće, na putu prema Panoniji, njihovo kretanje u tom razdoblju nije moglo biti ni lagano, niti lišeno poteškoća i bezopasno, a ponajmanje pravocrtno. Drugim riječima uvjetovano je bilo prije svega pomicanjem vojski, što će reći sukladno promjenljivom odnosu snaga – Turaka, Mletaka, Austrijanaca i drugih sudionika oružanih sukoba. Opisujući to podneblje i njegove ljude Mirko Pavić ovako će u stihovima zabilježiti njihova stradanja u vrijeme nadiranja Osmanlija i njihove vojne premoći:

Kad se turska vojska uzmložaše
I po dolnjih mistih svud haraše,
Pošav ona u države gornje,
Poče žarit kraljevine dolnje.
Kad u varoš dođe Šarengradski
Siloviti vezir janjičarski,
Razljuti se i poče harati,
Štogod nađe pod zemlju metati.
Uhvativši oni poglavnoga
Manastira mista rečenoga,
Uzamši ga kožu mu sadriše,
Gdi iločka tad kapija biše.
A vikara na kolac metniše
I ostale fratre sve smakniše.
Dva psetanca povelika tada
Manastira mista rečenoga,
Tu novinu veoma žalosnu
Otidoše prikazat u Bosnu.
Tri su dana oni putovali,
Dok novinu nisu prikazali.
Tri dni trčeć po šumi i pisku
I stigavši u selo Sutisku,
Gdi poglavar od države biše,
Stvar nemilu njemu navistiše,
Oko njega žalosno lajeći
Domaćine vlastite žaleći.
Rasuše se i ljudi štokuda
Utekavši u šume i brda.
Oni dugo u strahu živiše
I za time natrag se vratiše,
Zahvalivši Bogu privičnjemu
Na kućištu svojem prijašnjemu .
*
Gor' rečena mista izginuše,
Od iztoka kada se prosuše
Turske čete i njihove paše,
Tad uzeše sve države naše.
Još ni vila nije nigda snila,
Kakova je tad nevolja bila.
Viruj meni pošteni štioče,
Mlogo hiljad tad sablja posiče;
Sablja, rekoh, slovinskih junaka
Mlogo hiljad izsiče Turaka.
Ali opet i sablja njihova
Porazila jeste mista ova.
Tad osvoji Turčin svu Bosansku
Jošter k tomu zemlju Servijansku,
Zatim malo osvoji Madžarsku,
Slavoniju jošter i Hrvatsku.
Sve su tada crkve porušene,
Knjige jošter jesu sažežene.
Uspomene bivše satrvene
I po svitu štokud raznešene.
Vas naš narod pod njima ostade,
Kud bi bižo on tada ne znade,
A ostali štokud izmakoše.
U slobodna mista pobigoše.
Čete ljudske biše pribrojene
I međ Turke jesu udiljene.
Jedan s drugim vićat ne smiđaše,
Već u strahu život provođaše,
Kod biše virni redovnici,
Mla braća svetog Frane sinci,
Koji službu duhovnu činiše,
Sto godina i petdeset više.
U skrovitih mistih oni stahu,
Rič jim božju udilj navištahu,
Puk kršćanski sveto slobođahu,
Virno njima dan i noć služahu.
Da je komu tada vidit bilo,
Što se s njima činjaše nemilo,
U njemu bi srdce proplakalo.
Kad bi samo promotrilo malo.
Zatvarani biše u tavnice.
Gdi primiše mloge zaušnice.
Njih na kolac nike izsikoše,

Ljutovito nike silovaše,
Šerbetačce kad od njih iskaše.
Buzdovanom pleća razbijaše,
A handžare u prsa turaše.
Tad se mladež učaše skrovito,
Jer slobodno ne biše očito
Škule držat i tom mudrovati,
Knjige pisati i na svitlost dati.
Šestnaeste za time stotine
Osamdeset i šeste godine
Leopoldo prvi carevaše
I pridobit Turke nastojaše.
Za osvojit prvašnja imanja
Od podiže kršćanska vladanja.
Osamdeset i dvi godin ima,
Kad gradove njima pootima.
Vikovičnji budi Bogu slava,
Kad ih diže iz ovih država.
Pristali su jur turski harači,
Odahnuli mudri i kopači.
Naredbe se lipe učiniše
I tom crkve svete otvoriše
Jer naredne postadoše tada,
Da se svud uče dica mlada.
Manastiri svud se popraviše
I iz nova mlogi načiniše.
Postadoše visoki nauci
Po gradovah i međ svima puci[13].

13 Ulomak iz «Antologije hrvatskog pjesništva u Vojvodini, od najstarijih vremena (rukopis)»

Društvo kazališnih dragovoljaca iz Gare

Damin gambit XIII.

TOMISLAV KETIG

71.

Ljeto je. Magda sjedi u sjeniku u vrtu i čita knjigu. Onda je ostavlja na stol,

Žmirnu nekoliko puta da joj se razbistri pogled i pogleda Doris koja je sjedila kraj nje, zadubljena u igle sa pletivom, mičući brzo i vješto prstima. Džozef je malo podalje na drvenom stubu postavljao hranilicu za ptice. «Ovdje, u gradu, sve je manje šansi da se same prehrane«, pravdao se, mada mu nitko nije to zamjerao.

«Postali su mi odani prijatelji», pomisli Magda.»Brat i sestra, koji ne traže nova poznanstva. Iz straha?» Da. Veliki je strah u dušama crnih ljudi , koji su uspjeli pobjeći iz bijede, da ih ta avet ponovno ne zgrabi, objašnjavao joj je Zdenko, upoznavajući je postupno sa svijetom ovdje. Sve kontakte s ljudima njihovog društvenog položaja prihvaćaju s oprezom i rezervom. Boje se da im netko, čiji bi loš karakter tek naknadno i prekasno spoznali , ne razori gnijezdo koje su svili u domu Zdenka Morgensterna. «Sigurni su samo da u njoj, sljednici njihovog gospodara imaju pouzdanog zaštitnika.»

«Imam mir – tu najveću vrijednost kada te stigne starost», razmišljala je Magda dalje.

« A Katarina će mi doći za tjedan dana. Poslušala me je da sada uzme godišnji odmor. Zagreb je sigurno utonuo u ledenu prosinačku maglu, a ovdje je čeka sunce i toplo more.»

Je li to ta konačnica kojoj se nadala: ploča na kojoj su samo ona i njezine malobrojne figure. Je li njezin potajni protivnik – život odustao i povukao svoje crne figure sa ploče ili je čak stao na njezinu stranu? Da, bit će da je tako. Bit će da mu je dosadilo zamajavati se s Magdalenom Baumann, koja ama baš nikako neće da popusti, neće da se slomije.

Nakon posjete onom zagrebačkom kardiologu nije više usnila san koji ju je progonio. Ustanovila je kako više i ne razmišlja o tome vreba li je nekakvo zlo, nekakva kušnja, nešto što bi joj moglo uletiti kao vihor u njezinu spokojnu i ravnomjernu svakodnevicu.

Odjednom je znala: Capetown je utočište, koje joj je sagradio njezin Zdenko za vrijeme koje je slutio, kada, budući s onu stranu životodjelnice, više je neće moći sam štititi

Alen je preuzeo posao sa izvorima pustinjske vode. Ispostavilo se kako je u tom klimatskom pojasu mudrije kaptirati izvor i sačuvati tu vodu za vrijeme kada bude vrijednija od nafte, a to vrijeme u Arabiji neumitno dolazi. A pokazalo se kako ima ne samo očevu pamet, već i očevo poštenje, jer novac od dividendi joj je uredno stizao na račun.

Prožme je osjećaj kako počinje pripadati ovom malom svijetu, ograđenom zidom prema ulici i zaštićenom kamerama povezanima sa centralom službe obezbeđenja, iako je ovaj kraj, rekao joj je svojedobno Zdenko, slovio već dugo kao miran. Kada bi pomislila na Zagreb ili Stuttgart, gdje je njezino potomstvo živjelo svoje živote, gradilo svoje karijere, ili naprosto nastavljalo dan na dan, godinu na godinu, činilo joj se kao da ih gleda s osjećanjem da je svoj obiteljski zadatak obavila najbolje što je mogla. Dobro, nije sve ispalo kako je planirala i htjela, ali komu u životu sve uspijeva?

–Jeste li za čaj, gospođo Magda? – trže je glas Doris.

–Da, mogla bih ledeni čaj i one tvoje kolačiće od kokosa.

Doris stavlja pažljivo svoje pletivo na stol pored Magdine knjige i ustaje.

–Pozovi i Džozefa – reče joj Magda.

–Hoću.

Prolazi desetak minuta. Magda odmara oči na zelenilu oko sebe. «Bože», pomisli, «istovremeno sam i sretna i puna tuge. Tugu mi je nanijelo vrijeme, a sreća se sama pojavila. Valjda ju je donio ovaj spokojni život ovdje.»

Doris se vraća sa poslužavnikom. Onda se iz dubine vrta pojavljuje i Džozef. Magda čeka da Doris ulije čaj svima. Onda kaže:
–Meni će za sedam dana doći u posjet moja kćer Katarina. Ja ću je skupa s Džozefom dočekati u zračnoj luci. Ostat će tri tjedna, možda malo dulje. Voljela bih je voditi svagdje gdje me je vodio moj Zdenko, ali ja nisam vozač.
–Ja ću vas voziti – javi se Džozef. – Kamo god želite.
–Znam, Džozef i hvala ti. Ali voljela bih moju Katarinu voditi i u onu lijepu uvalu, kamo sam odlazila s mojim Zdenkom. Pa sam zaključila kako bi bilo ljepše ako bi tom prigodom s nama pošla i Doris. Bio bi to pravi obiteljski piknik. Jer...–Magda zastade malo – vi ste mi kao obitelj ovdje, zar ne?
–Ako vi tako kažete, gospođo Magda – odgovori pomalo zatečeno Džozef. – Vi znate što mi osjećamo i što nam značite. Bit će to piknik kakav ste zamislili, zar ne, Doris?

Katarina je ostala cijeli mjesec. Kasnije, kada je to ljeto postalo samo slijed stotina sličica u digitalnom fotoaparatu koji je pred posjet njezine kćeri kupila i od Džozefa naučila njime rukovati, Magda nasluti kako joj je tih mjesec dana s njezinom mezimicom dalo onu dodatnu snagu za uspješno svođenje računa sa vlastitim htijenjima, nadama i pokušajima da svom životu doda još jednu uzbudljivu dionicu, kao da je konac priče još negdje daleko ispred. Posljednjeg popodneva, dok su sjedile u vrtu, Magda reče:
–Ne znam koliko još imam vremena pred sobom, ali hajde da se dogovorimo o dvije za mene najvažnije stvari sada, kao da me sutra više neće biti. Molim te da me kada umrem preneseš u Zagreb i položiš pored mog Zvonka. Ovo ovdje, po Zdenkovom naputku da ga ostavim onome tko će se htjeti i znati skrbiti, ostavit ću tebi, ne zato što si moja. To što si moja riješile smo u Zagrebu. Ovo ostavljam tebi jer ne znam nikoga boljeg i pouzdanijeg. Bit ćeš, dakako, u kontaktu sa Zdenkovim sinom Alenom i pobrinuti ćeš se da Doris i Džozef ostanu ovdje dok su živi. Alen je vrlo korektan mlad čovjek, vidjet ćeš i sama. Ima dosta crta svoga oca. – Uzdahnu: –Pa...to bi bilo to.

Još dugo nakon Katarininog odlaska trajali su lijepi, topli dani. Jednog od posljednjih prije dolaska kiša Magda pozva jednu od turističkih agencija i naruči vožnju do Rta Dobre nade. U jednoj od uvala vozač glisera ju je iskrcao i Magda se polaganim hodom po šljunčanom žalu uputi ka mjestu gdje je sa Zdenkom promatrala neumornu igru tuljana koji su i ronili za ribom i bježali od smrti u raljama bijelih psina. Stigavši, sjela je na jedan topal ravni kamen i zagledala se u ocean. Onda joj pade na um: «Katarinu sam vodila svagdje jedino je ovamo dovela nisam.» Nije to propustila namjerno, znala je. Čovjek naprosto uvijek sačuva jedan kutak samo za sebe. Sačuva ga kao mjesto gdje može samomu sebi otvoriti dušu i izmjeriti sve u njoj.
I neosjetno to učini.
Prošlo je možda i dva sata dok se ponovno nije vratila u svijet oko sebe. Sunce je već tonulo ka pučini Atlantika i Magda shvati da je vrijeme za povratak u grad.
Stigavši doma, zamoli Doris da joj pripremi posve laganu večeru. Jela je malo, a onda se povukla u svoju sobu. Sjela je za svoj prijenosnik i počela pisati pisma: Andrijani i Kseniji. Poslala ih je na Katarinin e–mail, zamolivši je da ih proslijedi sestrama.
Pisma su bila kratka. Sadržavala su samo ono što je po Magdinom mišljenju bilo neophodno kako bi njezine starije kćeri shvatile njezinu odluku da ostane tu, na drugom kraju svijeta. Potom je zamolila Katarinu da joj pošlje Oliverovu elektronsku adresu, jer da mu ima još nešto važno za reći.
I na koncu započe pismo koje je sveudilj odlagala, a ovog popodneva je shvatila kako ga ne može dalje odlagati.
Pismo Karlu Kertneru.
Da će kad tad morati odgovoriti mu znala je još kad je pri zadnjem dolasku u Zagreb u pristigloj pošti zatekla i njegovo pismo. Pisao joj je kako je uspješno okončao svoja «čeprkanja» po prošlosti Panonije te da o tome upravo piše knjigu, koja će mu poslužiti za doktorat. Gostujući je predavač na Srednjeuropskom sveučilištu u Budimpešti, gdje drži kolegij iz uporedne kulturne povijesti Srednje Europe. S Gerhardom ima dogovor da, nakon što završi knjigu, koju joj je spomenuo, preuzme

funkciju pri austrijskom ministarstvu vanjskih poslova, koja već dosta dugo stoji rezervirana za obitelj Kertner a koja će zapravo biti rad na revitalizaciji srednjeeuropske duhovne i političke svijesti. Volio bi da se ponovno vide, jer prijateljstva, kakvo je njihovo, vrijeme ne nagriza. Irena je, također, pozdravlja.

«Dragi Karlo», pisala je Magda, «oprosti što si dugo čekao na moj odgovor. Moj život je u zadnje vrijeme bio veoma kompliciran i iziskivao je da mu posvetim sve svoje vrijeme i sve moje misli. Sada je tom dramatičnom periodu došao kraj. Sjedim u mom novom domu, tisućama kilometara daleko i od mog Zagreba i od tvog Beča i pišem pisma mojim najbližima, među koje ubrajam i tebe, jer kako si mi pisao, prijateljstva, kakvo je naše, vrijeme ne nagriza. Živim već dugo tu, na najjužnijom točki Afrike, slobodna i smirena, jer se, za razliku od tebe tamo, ovdje ne moram baviti politikom kako se ona ne bi bavila sa mnom. Imam dom koji mi je ostavio moj najvjerniji suprug Zdenko Morgenstern, koji je nestao u valovima Indijskog oceana, kada se njegov zrakoplov survao. Prvi nalazi govorili su da je u pitanju bio kvar navigacionog sustava, ali se polako otkriva kako je u pitanju teroristički akt.

Radovat ću se vijestima od tebe, kada ti tvoj angažman bude ostavljao vremena da misliš i na prijatelje. Pozdravljam Irenu i prenesi izraze mog štovanja barunu Gerhardu Kertneru.»

Pogledala je na sat: deset do deset. «Brzo sam završila s pismima», pomislila je. Odjednom osjeti stezanje u grudima. Priđe noćnom stočiću, uze tabletu verapamila i proguta je s dva gutljaja vode. Sačeka da je grč umine, pa se polako uputi u kuhinju. Zatekla je Doris i Džozefa u razgovoru. Nasmiješi im se i tražeći izgovor za svoj dolazak, reče:

–Ne spava mi se, pa ću izići u vrt.

Potom to i učini. Sjela je u naslonjaču od bambusovine i podigla pogled. Nebo je bilo vedro, tamno plavo i na njemu je treperilo desetak zvijezda čiji su se zraci uspjeli probiti kroz zadimljeni velegradski zrak. Odjednom je obuze onaj isti osjećaj koji ju je obuzeo nakon što su otišli rođaci i prijatelji koji su došli na podušje Zvonku Politeu i ona ostala sama sa Katarinom u stanu. Osjećaj potpune praznine: kao da su joj izvjetrili sve misli i sva osjećanja. Iscijedila su me pisma koja sam pisala, zaključi. U njih sam unijela sve što mi je bilo na duši.

Odjednom, u polumraku ugleda pred sobom zabrinuto lice Doris.

–Hoćete li nešto za popiti? – upitala je Magdu. – Možda čaj?

Da, mogla bih čaj – odgovori rasijano Magda i odjednom se sjeti kako ju je onog istog dalekog predvečerja isto to pitala njezina Katarina. Isprati pogledom Doris koja se udaljavala ka ulazu u kuću i osjeti kako joj se vraćaju misli, vraćaju osjećanja, kako se u tu praznu ljušturu koju je maločas predstavljala ona, vraća ona stara, neuništiva Magdalena Baumann.

«Idemo dalje», rekla joj je jednom takvom prigodom njezina Katarina.

«Imala si pravo, dušo moja», složi se u sebi Magda. «Jer kamo bismo inače?»

(Kraj)

Supruga Istvána Horthya u posjeti Subotici

Mađarica

LAZAR FRANCIŠKOVIĆ

XV.

Ravnicom u ovaj prvi četvrt petog dana od Velegrada susreta, na ušću dviju suprotnih rijeka, u nemir i sunčanom govoreć razdraganom listopadu ... Poneki umorni golub nad bjelalašem, sjena večeri javlja. Srce i duša šumom pjesme i pust vjetrova, moda il ... priča života: Još jednom daleki put gubi, a oni u mislima ne i potrebiti za drugima. I kada zvijezde uskoro na nebu vatrom upale kao nekad u mladosti u osvitju susreta oćutja puta ... jedina moja ...
– Posljednja kolumna ... čini ... Mili. – Svoje prekras oči sa tisuć, tisuć ... bolje beskraj blještavih svjetlaca orhideja i žene ... manje glasom a više srcem i dušom sjena i plam života ... gleda u njega. Glavu podigla sa laptopa koji je prepušta najstarijoj ćerki što sjedi na drvenoj klupi u jednom od odmorišta u tržnom centru. Na ušću novo izgrađenog kompleksa za stanovanje u ovom dijelu grada, blještavila kako robe tako i enterijera :
Što će biti samnom, e moj pjesniče ja i dalje želim tvoje riječi.– žena:
– Upućene meni. Kao nekad, ostajemo zajedno i preko vječnosti. – On, opaljen vjetrovima cestama i sunca u iznošenim farmericama, sandalama na bosim nogama i bijeloj košulji, u desnici drži prelomljeno zlatno naliv pero i umorno smiješi :
– Ako želiš, samo za tebe. – I gleda je ispred njega, krhka i umorna u iznošenim farmericama,crvenoj košulji, patikama i zlatne od vana košave umršene kose. Blijeda u licu i vatre u očima . Prilazi mu bliže i ljevicom uzima njegovu, nježno :
– Sve će biti dobro, samo trebamo hrabrosti, nade, vjere i još više ljubavi.– Zjene upućuje na čas ka ćerki koja nastavlja da zanima sa računalom, sjedeć i dalje na klupi ne interesirajući što njih dvoje čine i pričaju i vraća ih na njih :
– Trebam tvoje riječi, glas, osmjeh, misli, ruke ... tebe, kao i ti mene, da se tješe miluju, nalaze i ljube, kao danas ove boje listopada koje me griju i miluju ... još i više ... – tihi glas ćerke kao i njene krupne i tople oči ih bude :
– O prostite, valja mi potražiti naše, tko zna gdje su se u ovoj gužvi izgubili? – ustaje i pruža isključeni laptop i u isto vrijeme luta zjenama unaokolo :
– Pogledat gdje je ostalo društvo? – U farmericama i crvenom debelom džemperu nestaje u masi posjetitelja dok njih dvoje vraćaju računar u staru kožnu mu torbu o ramenu.
– Od kako znamo, Mili, nosiš je po potrebi i vidim patnju koju kušaš da skriješ, al u tebi ... – ušućuje :
– Ne vole nas, ni tvoji ni moji, i ini ... boli ... A mi našli i ostajemo i preko vječnosi sa Ocem zajedno. – otvara nanovo mu torbu, dok govori :
– Mliječna sa cijelim lješnicima, bolja od Švicarske ili crne čokolade ... samo da nam je ... – ućutuje i daje tražeć, i u ruci drži od litre kolu, radosna smije :
– ...našla ... kada se skupimo podijelit i obradovati ostale Mili :
– Malina prašnjava, salaša i doma ostala za nama treći dan nakon sajma. Danas vratili u Tržni centar na ušću na dviju rijeka, raskrižju nemir cesta ... – lagano mekim glasom i veselih očiju žena ravnice :
– O podnevu koje ponekad umije da zastane u zavičaju i razmišlja kako dalje u dan do večeri.
– Oslonjena na lijevu mu stranu gleda svojim krup ga očima i ushićenim zjenama. Pri tome povremeno istražuje oko njih žur–hod posjetioca.
– Mili, kušajmo ne zaboraviti zemlju zavičaja ... ona kao i mi pati i ljubi ... rijeka kada napušta svoje obale u tami trena ne svojom voljom, umije i da tuži, prognani ... i kada srce jedom prestane da luta, spozna, sunce i vjetrovi zasjeniti u njenoj će kosi i biću ... naravi. – rekao jednom si mi ...nisam zaboravila. – oslanja mu nježno dignute glave na grudi u šar i krup očima plamen mnogih skrih joj i tajni i sna bića,

žene ... dugo ne primjećuju u žamoru kraj njih hod i mrmor ljudi, zamišljeno :

– Trebam li Mila ... – ona kao da kri tio poput oluj–povjetarca i jav istine s osmjeh na usnama i blagim nijekanjem svoje glave, uz poput sna glasom :

– Čemu ... – riječ joj gubi u mrmoru ljudi i njihovim pogledima i njen djevojačkim opijajuć smijehu i jedno vrijeme šutnji.

– Volio i dolazio u ovaj velegrad, i u njemu osjećao ugodno. – negdje samo u njemu znana svojim zamišljenim tamnim zjenama prostranstva, gorko uzdiše. A ona sjetno u mislima vraća ga u zbilju :

– Šorom konji, tambura, vjetrovi ... jure bezmjerjem zavičaja. Još jednom izgubiti na proljeće u krošnjama rascvale trešnje u avliji i doma taj mreže uspomena koju isplest će sjećanja, ako ih bude? E moj pjesniče ... tvojih kao i mojih, kao i inih ... – on je sjetno prekida i gleda, možda i šapuće ženskom isprid njega biću.

Izmučenom od kušnji punom i sada dragosti i snage :

– Sestra u časima na postelji trpeć neizdržive boli, smiješeć je govorila svojim krup modrim i šar zelenim očima blago i brinuć : pjesniče–putniče,brate treba izdržati biti čovjek i vjerovat u sutra, Boga! Naći će ti se neko ... i još nešto, što mi ni do danas nije jasno, govorila iznemoglim mi glasom prije nego li je otišla:U meni teče plava krv ... – i ušućuje i gleda u krhko i neopisivo lijepo mu stvornje, uprkos svih tragova patnje koje su na njoj ostavili ljudi ova žena i dalje vjeruje u dobro i ljubi :

– Osjećam mržnju i zavist Mili. – i oslanja mu glavom na grudi i poput snijega bijelu košulju, tiho i zamišljeno obraća mu i dalje. U očima tuga i nada neumoljive u nje ljubavi.Ovo što činimo nema računice ni kod mene ni kod tebe, ljudi ... ne da su zli već neopisivo i neshvatljivo u njima je zlo, što kod običnog čovjeka nema. U nas je želja da živimo zajedno i daleko od tame razuma. Moralo i mora ovako da odvija, nije bježanje već stvarnost, koju žele da u nama utrnu. I da nije nebeskoga Oca, mi ovdje nebi bili, a možda ni nas jer svašta događa. Neposlušni! Bez nade, vjere i ljubavi život se ne živi, iskusili. – Zabavljeni sobom i svojim mislima jedno drugom, oćutuju si samo njima znane istine, bolje istinom. Dižuć na prstima kuša sa očiju mu i čela da ukloni pramen kose.

– Da ti ga uklonim i bolje vidim u srce ti i dušu.

– Svojim malim i njež prstima pijesti desnice, i oboje smiju. Poput maestral–tramontane koji kao tata navraća povremeno u smiraj žege u maslinjake i razvedrava smar dana. Il, kanikule ravni u večer i utišava žegu u crnici salašima rascvalim klasovima. Vatri neba i u pomlađujuć horizontu otkriva oluju, kako kaosa tako i trijeznost. – Razmišlja dok ih oboje gleda u žamoru tržnoga centra. Ova nakon podneva, niti daleka niti im blizu od zavičaja trena prije nego izgube samo njima na znanoj cesti. Da spasu od onih koji ih progone ne poradi krivnje već njihove vjere i predanja, da čovjek odgovara Bogu i nikome drugome. Jer On jedini na njega ima pravo. Početak i Svršetak. Ljubav i Biće :

– Događaju ... na usamljenim i na javnim mjestima ... rijetko pojedinac, trojka ili i više, iznenad napadi sa batinjanjem i krinkama, da bi se žrtva onesposobila braniti i oduprla pljački. Unoseć tako nemir među si obično pučanstvo i strah. Vjerojatno je djelo umišljenih i bolesnih moćnika a ne heroja.Urušavajuć društvo u mrak duše i stvarnosti laži. Ipak jednoga dana ... – ona slušajući ga odgovara :

– Život nije i ne mazi, uprkos svemu i dalje ostajemo skupa ... – tio i zamišljena više svojim mu prekras očima i bićem žene nego riječju, stišćuć si ruke i pogledima naslanja na njegove grudi i bijelu košulju :

– Do nedav pitao zašto tvrdoglavo volim ženu koju radi skoro nitko sa mnomn ne želi da priča i što je to sa mnom i sa njome ili u nama, mržnja ili ljubav? Nadahnut njome i našim životima, do sada napisao između, moja–naša tri samostalna a ima i više u ostalim po drugima uspješna djela. Iskreno ne mogu si sebi objasniti zašto jedno drugome neprekid se vraćamo? – oči tajanstveno i tadoznalo šire a glas mekan i privid ljut mu prigovara:

– Znam za jedno, ali za više ... kako si samo uspio da od mene ih skriješ? Nešto me je uvijek u potaji korilo i tebi vuklo ... kao i tebe meni ...U kušnjama ... samo dobri nebeski Otac ima odgovor, a da ga mi do sada nismo uvijek dovoljno oćutavali i imali hrabrosti ... – govori dok ga gleda njeno tajanstvo, i drago biće prijatelja žene. Smiješeći utapajući pogledima si jedno u drugo. Kao da šapuću na ušću i raskrižju u Tržnom centru daleko od vreve i briga ljudi koji ih

okružuju. Izgubljeni samo u njima znanim sferama. A iz pozadine bliži im zadovoljno i razdragano i samo na čas izgubljeno društvo.

XVI.

Sunce i njegova svjetlost rasplinje u beskraj šestoga dana, neobalj svjetova. Mreška u valovlju otočja i zajedništvu vidljive stvarnosti. Negdje na obalama mora miris čempresa, borova, palmi, masline, ružmarina, lavande ... grožđa ... trava, smola, soli ... zraka ... i cesta kao vjetrova ... i priča ... U modrilu visina lijet bijelih galebova i krici ... Nakon liturgije u nedalek crkvici na rtu ovoga ostrva na terasi stari bili fratar za drvenim stolom sa društvom i obilj hranom, u dvorištu. Nenametljiv, priča :

– Čovjekova povijest ima svojih dobrih i krivih hodoljublja, s milošću Božjo, ako dobro razmisli. – I smiješka im dalje :

– Ako smo u Njegovoj milosti a ne našoj istini. – Oko njih igra maestral nakon vruć dana i na mahove čini iscjeljujući i glas cvrčka iz cinober kamenjara i s nešto štura zelenila. A iz skupine od stola na čelu žena, u dugoj kao povjetarac za nijansu zelenoj svilenoj sa rukavima haljini do tla i nešto tamnijim kožnim i laganim cipelicama. U zlat dužoj kosi upletenoj svoj u tanke kike, bijela nalijevoj strani joj orhideja. Lica iako još napaćena vedra i vesela :

– Hvala vam svima, jedna briga je manje, svi ste se trudili i vidim radosni. – stišće dok sjedi kraj njega svojom malom ga ljevicom desnicu na bijelom stolnjaku. Suncem i burom cesta života lica oličena ni duge ni kratke nekad smjeđe a danas srebrnim nitima prošarene kose, napose brazdom po lijevoj slijepoočnici. U crnom tamnijem od noći i laganom odijelu i u bijeloj košulji tanjom od lahora i crnim kožnim laganim cipelama. Krijuć zbunjenu radost u tamnim zjenama, i tuge godinama. Uz tihu primjedbu riječi samo njoj dostup, naoko brani :

– Dugo je trebalo ... – ona isto mjerom mu tiho :

– Meni ili oboma ? – i gleda ugursuski smijući mu se i nagimjuć u lice.

– Pusti nije vrijedno truda, i zaboravi. – On tiho i pomirljivo, i glasno smiju, dok ostali svhativši o čemu je riječ gledajući se mezimica između njih prvo glavom a potom cijelim svojim likom javlja u dugoj cvenoj plišanoj suknjici, i bijeloj šligovanoj bluzi držeći ih ispod ruku glasno s riječima :

– Ovo je trebalo davno da si riješite između si sebe mama i tata, a mi sa vama. – prvo u ostalih tajac a zatim vijar smjeha. – žena iznenađeno joj okreće a potom samo privid ljuta govori :

– Opet me ćerkice iznenađuješ ... – djevojčica duboko uzdiše i šireć svoje krupne oči čudi i mrmori u glasu :

– Zar sam nanovo nešto kriva rekla? Zna i mali ovčar sa salaša, huncut jedan šta je posrijedi. – djevojčica kreće glavom a u društvu nanovo pljusak smjeha. I kada se nešto smirilo redovnik smireno :

– Crkva se tokom svoga postojanja mijenja, kuša osuvremeniti u duhu vremena Božje riječ. Ovisno i od slaba čovjeka, Bog mu to dopušta u njegovom milosrđu i u svojoj velikoj ljubavi naprama njemu svom stvorenju : čovjeku. Iako zna da to uvijek ne čini pravo pa ga tokom povijesti ispravlja, uči da bude bolji i plemenitiji. Usto božji zakon nije što i ljudski, jer čovjek slab i time donosi ga često više prema sebe a manje naprama Bogu, još od prvoga ljudskoga pada. I u tim dopunjući tokom stoljeća u Crkvi od ljudi zakonima–odlukama, ima koje nisu mijenjani već ako je shodno uklapaju u nove i donešene. Ne videći prijatelji smetnje vašoj želji i ljubavi zapreke, mi smo maloprije u nedalek crkvi ovoga otoka na rtu obavili vjenčanje. U njenoj tišini i miru za oltarom i pri prisutnošću našega nevidljivog vjerujem nebeskoga Oca. – tii i veseli šapat prisutnih riječi :

– Šta i kako će dalje priča teći ... Otac nebeski najbolje zna. Jer bilo šta da je bilo, ako je, pri pokajanju je sve oprošteno i život treba da ide dalje. Za grijeh ako ga ima, potrebno je najmanje dvoje. I ako dogodi u nekih da svi uvjeti ne isunjavaju valjanost za brak, vjerujem da najbolje ovo zna dobri i milostivi Bog. Koji je nepomljiva Ljubav i Savršenstvo Bića, i čovjek ako ga traži u svoj svojoj nesavršenosti i nalazeć slijedi predajući Njegovoj se milošći i moći, sigurno i nalazi, Opstaje kao Njegovo dijete. Jer ga On, a ne ljudi najbolje poznaje i sudi. Naše je da Oca osluhujemo a ne ljude i njihove hirove i ispraznosti. – Nakon neke šutnje, žena :

– Oprostite pater : U kaosu svega i ništa vatre i vremena ... događali i nama, više njemu, nego nama na nas prepadi. – gleda kraj nje koji sjedi, danas više joj od pjesnika oboje radosnihjih zje-

na od drugih, i upućuje ostalima riječi uz i dalje stisak njih dvoje im im ruku :
– Moj drag odgovorio im ratom–borbom. Istina, nisam ni ja bolja, iako žena. Pojedinac protivu čopora teško, a zajednica neće ili plaši da gomilu kukavica pod krinkama spriječi da nam čini kriva. Mi da ne smetamo, i ne po radi samo ovoga ... idemo nekamo drugdje ... – po starom običaju ona spušta zamišljeno glavu i nanovo je ponosno diže, gledaju ih kako se jedno drugome saučesnički smiješe .
– Vani u Svijetu i u hramovima, ne zavis kome su posvećeni, ljudi za sebe govore da su valjani–pravednici, a za oni koji kao Job pate primjećuju da su nevaljali, što reći? – redovnik, a žena dok suputniku i dalje stišće svojom njegovu pijest, lagano ali i razgovjetno :
– Svjesna i dalje naše Kalvarije koja nas slijedi ... ali i Očeve milosti i zajedništva nam u naošoj ljubavi ... daleko od doma i ne baš tuđ daljina. Jednoga dana ... vratiti salašu i krajoliku u kojem iako teško i mučno i radovali : sanjali ... – zamišljeno ih gleda nezaborav i neumoljiv zjenama i glasom koji utapa u ovo popodne i ugođaj mirisa soli i večernjeg sunca, sjena samo njima znanih, mora, obala vjetrova i tišina, kamena, štur i obilj zelenila ... utiava i nanovo spušta i nanovo diže i dugo gleda u svog pjesnika kao i on u nju. Ne uspjevši nikako si svih ovih godina se zaboraviti. Skoro uvijek svjesno ili ne jedno drugome u blizini. Bijeli fratar im smiješi i obraća ostalima blago :
– Nas dvojica susretali ... svaki sa svojim putem i osjećajuć prijateljstvo, a ipak i da ga nešto duboko u njegovoj i muči. Jednom nakon večere u sniježnom visočju planina i dolje crnogorice, u kojima modrilo neba i zraka lomilo u oštrini vidika, nakon sunca koje izgubilo u vlastitom plamenom miljeu; Susretali, kao i u gradovima, pustinjama ..., kada su se ostala subraća razišla po samostanu prije zajedničke molitve sa svojim ili zajedničkim obavezama prije odmora i noći. Ne tako ni davno. I tako poče mi je priču o jednoj ženi ...ženi ... – redovnik ih oboje radoznalo gleda, u očima i liku u nje gotovo pritajena radoznalost i ljubomorna pažnja a u njega muka da priča prelazi prostor i vrijeme ovoga časa. Dok ostali gosti jedno na drugoga tio smiju i uživaju u jadu novovjenčanih, redovnik :
– I sjetih, kako jedan lik mom prijatelju elegantno i tajanstveno javlja duže u njegovom djelu ... – nanovo zastaje i gleda ih ispod očiju, i dižuć blago smiješi upućujuć im i dalje pogled :
– Normalno, susrećuć bili i umorni od mnogo čega, i tako to žensko biće mi provlačilo i provuklo sve do ... vas gospođo ... – na njenom licu prestaje napetost i smješak, krećuć glavom veselo :
– Vi gospodine umijete i da se šalite, na zanimljiv način ... uz buru smjeha prisutnih.
– Nije za odjelo i moje zvanje koje kušam iskeno da služim. Ali, valjda sam i ja prjatelji bio mlad. Ne ljutite. Ovakva dva i tvrdoglava usamljenika da si nađu i na koncu razumiju i slože nije ljudska ruka vezala zajedno, nije ljudsko već djelo i milosrđe nebeskoga Oca. I oluje života vjerujem neće ga razoriti. – uvjerljivo.
– U poslidnje vrijeme nas smo se dvoje više susretali, istina i kradom gledali pa i neku riječ izmjenili ... – otvorenih očiju kao djevojčica :
– Ali nisam mislila da će ovo izići baš ozbiljno.
– Držeć ga za ruku i gledajuć traži od njega podršku, koji zbunjeno odgovara joj šutnjom što ostale više nego zabavlja.A majka joj smješka i lagano :
– Da sam sigurno znala i znali, što u poslijednje vrijeme zbiva sa gospođicom, i da nije samo njen nekad mladenački hir i razmaženost ... jer poslijednje vrijeme nije znla što bi sa sobom. Već bi ja ...– krećuć glavom zaustavlja u riječima a djecu pošto sve ovo zabavlja razdragano smiju, oslobođena muke.
– Mama, sve do prije tri dana nisam ni slutila a vjerujem ni moj suprug ... gledajuć, susrećuć, povremeno zastavljajuć i pričajuć istina sve češće ... i do danas znate ... ni sama ne mogu da vjerujem i snađem ... – zbunjena, suputnicima kao djevojčica i nakon manje stanke lagano nastavlja meko :
– Neznam ni sama a ni on ... – gleda ga nježno i smiješi kao lahor :
– Odjednom na sajmištu na raskrižju i susretu cesta, vjetrova, vjera, kultura, utoku i rastoku civilizacija, ljudi ... kao da se u nama i oko nas u tom oluj i sunčanom danu nešto prelomilo. Našli i više ne razilazimo, duše i srca nam ... u sažimu i rasulu vjetrova, i vjetra košave počeli razmjevati što nam je činiti. – radosna. – bijeli fratar blago im smješka dok ih sve gleda, nebom rasule i prve zvjezde, i :

– Vrijeme mi je poć na molitvu i sutra iza rane Sv. mise na put. Nadam susrest na putu u našim se kušnjama i molitva, hodajuć Ocu u nadi, vjeri i ljubavi! – Uz na čas stvorenu tišinu, mir i blagoslov i pružanje jedno si drugome ruke, bijeli fratar povlači od punoga astala u svoju konteplaciju sa žamorom i ljubavi prisutnih.

– Njih dvoje držeć za ruke i prepustivši veselje ostalima povlače na hrid ... Sjedajuć još uvijek od topla dana na stijenu gledaju: U naokolo kroz poz magle noći i sati nerazgovjet zvukova kao i treptaja zvijezda na nebu. Drže za ruke i oslanja na grudi, u svečanoj im odjeći, šute. Dok u njen krup očima ogleda čini mu cijeli nebeski rojč do poslijednje zvijezde.I odjednom poput tišine u zrcalu njen tii, tii poput osjen svjetlosti glas riječi ... glas :

– Mezimica me je iznenadila ... šutila inisam htjela da te uznemiravam dok sve ne prođe. – kreće glavom a on :

– Čime? – čudi joj a ona zamišljeno kreće svojom samo na čas sagnutom lijepom od iskri glavom pa je podiže, tiho :

– Prokrijumčarila ti je sa salaša maloga ženskoga ovčara sve dovde na put. – on je veselo gleda uz:

– Insistirala, i mi pristali, šta ćemo sa njome? – čelo joj iznenađeno mršti i tiho, privid ljuti, jer duša u očima drugo govori :

– A ja, što je sa mnom, ni pitali. – on pravda:

– Mila, htjeli iznenadit. – duga tišina i njeni sve magupskiji pogledi prema njemu, slatko i nježno smije, s tisuć i stisuć ... svjetlaca neba u krup joj očimama i svježem beskaju morske obale, koji ga iznova i iznova danas opijaju. Kao osoba i biće, mladost i žena .

– Isuviše srećna da bi se srdila. Uspjeli djecu osvojiti i time zajedništvo nam doma. Bogu hvala! – Šapuće naslonjena mu na grudi i sanjalački u plavet noći glasom :

– Daleko, ali u srcu nam sjećanje : u neobalj ravnici za gledali djevojka, nekada, luto–hod kao i njen pjesnik–putnik. Željela da te ugledam priča ... je i ostala, i tako tii krad danas šorom o vjeri i ljubavi. Radi bešćut ljudi ... Da njih dvoje koji ponijeli ne iz mržnje i osvete ... nego ljubavi i nade u budućnost budućnost pjesmu i ono što je od doma–salaša ostalo. – ušućuje i tiho :

– Umorna od današnjih događanja ... ali i srićna ... – Smiješe dižući se tla vraćaju svojima, koji dalje slušaju zabavljaju. Uzimaju si za ruke, a hladni oluj bure sve jači svoju igru nastavlja u noći, i u čovjeka unosi misli ... U jutro valja im dalje.

Šokačka mladež iz Nagykozara u igrokazu Gyimesi vadvirag

Životi neživih

NIKOLA TUETEK

O GODINI 32. PO NAJDUŽOJ REINKARNACIJI

CIGLA – Ajme, ne znam od kuda bih počeo priču o svome životu. Mi cigle nismo predodređeni za niti za avanture, niti za velika iskustva niti za uživanje. A ipak, moj život je bio samo to. Cigle su vrlo bazične stvari, kockasti komadi stvrdnuta blata. Osuše nas, ubace u zid i zazidaju. Naša je jedina funkcija da budemo negdje. Ne kažu bez razloga *glup ko cigla*! Istina je to, ne poričem. Ali neke cigle sigurno imaju više sreće nego druge. Toliko sreće da im sudbina podari znanje, putovanja. Dobro, možda je ovaj moj život mačji kašalj u usporedbi s ne znam, recimo životom crijepa ili ukrasne pločice. Ali ja ga ne bih mijenjao ni za što.

Rođen sam davno, u vatri, kad je svijet izgledao posve drugačije nego ovaj današnji. Na širokoj lopati su me izvukli iz vatre i složili na hrpu ostalih tek rođenih cigala. Iako sve izgledamo isto, ipak se svaka cigla razlikuje od druge makar malo po veličini, finoći rubova, utorima na površini ili mjestu pečata. Meni su pečat utisnuli točno u sredini, grb na borovim granama i s krunom. Možda je već tada zapečaćena i moja sretna sudbina.

Jednog su me dana utovarili na kola sa zapregom. Truckali smo se satima po kaldrmi dok nismo došli do nekog proplanka gdje je već stajala malena, trošna seljačka kuća. Seljak nas je istovario na livadu i pokrio debelim suknom. Već pri istovaru neke su kolege pukle na manje komade, ali to ciglama nije bitno. Manji komadi se uvijek mogu iskoristiti za pukotine u zidu, a cigle ionako ne pitaju puno. Glavno je da budemo zazidane. Za prvog ljepšeg dana seljak je razgrnuo sukno i počeo nas na drvenim tačkama dovoziti bliže kući. Tamo je već zidar s dva pomoćnika miješao beton. Seljakova je žena prinosila šljivovicu, kobasice i pogaču. Cigle u sav glas zapjevaše neku prostu pjesmu. Mladi smo bili.

Imao sam sreće, stavili su me odmah u temelje. Iznad mene došlo je još makar šezdeset redova cigli i betona. Bio sam među onima koji su zaista noslili zid. Beton je bio dobro smiješan, čvrsto me je stisnuo u savršeno poravnanu kolonu. Zidar i pomoćnici zaslužili su svaki komad pogače, svako kolut kobasice, svaku kap rakije. Ja ga nisam vidio iz vana, ali siguran sam da je to bio prekrasan zid.

Mi cigle nismo napravljene da bismo ljubile ili da bi smo osjećale bilo što osim tereta. Teret nas potsjeća na to da nešto nosimo, a nošenje je naša dužnost i smisao. Međutim, bila je do mene jedna svjetlija ciglica, moja generacija. Malo smo razgovarali i s obzirom da smo u istom zidu proveli preko trideset godina, polagano smo se zaljubili i zavoljeli. Imali smo sreće što smo se našli u niskom dijelu zida (oni koji najviše i najteže rade bivaju nagrađeni) jer je nakon nekog vremena upravo između nas beton najviše popustio pod teretom, zid je malo utonuo, a mi smi se našli posve jedno do drugoga. Nakon nekog vremena s vanjske je strane otpala fasada, a kako seljakove potomke to ni najmanje nije smetalo, imali smo prekrasan pogleda na pašnjak i šumom izvezena brda u daljini. Lijepo smo živjeli. Zid je bio čvrst, suh, izlasci sunca crveni kao zemlja od koje smo napravljeni.

Jednog dana su došli ti nekakvi ljudi, neću nikada zaboraviti, izveli su obitelj iza kuće. Ja nisam vidio ništa, kasnije su nam prepričavale cigle iz istočnog nosivog zida. Čuli smo pucnjeve pa lomljavinu. Potom se zid zažario kao peći u kojoj smo se rodili. Srušio se krov i vrhovi zida. Više nismo ništa noslili već smo postali kolijevka za zgarište.

U sredini kuće izraslo je drvo. One zidove koje nije srušila vatra, voda i vjetar, sad je naginjalo korijenje. Moja je draga od sveg tog naprezanja pukla na pola. Nije nam to smetalo, živjeli smo sretni u troje. Naravno, u zidu cigla nikada nema niti tren privatnosti ili slobode, ali ipak,

u dobroj organizaciji i zdravoj cjelini sloboda možda i nije ključna. Uostalom, dobra cigla je onoliko slobodna koliko si sama dopusti.
Nakon nekog vremena voda je ušla u pukotinu moje drage i svaki novi led ju je sve više razdirao i otapao. Jednog toplog dana došli su ljudi i srušili zidove. Sve cijele cigle pa tako i mene, oprezno su očistili i složili na kamion. Polomljene i trule cigle su odnesli nekamo drugamo. Ne znam kuda. Nisam više nikada vidio svoju dragu.
Odvezli su nas u grad. Posvuda je bilo puno cigala. Radnici su nas prinosili, zidari šamarali betonom, inženjeri izdavali naređenja. Gradilo se nešto veliko, nešto bitno. Bio sam ponosan što mogu biti dio svega toga. Dobio sam savršeno mjesto pri dnu pedeset centimetara širokog nosivog zida (tri horizontalna reda cigli po nivou, pravi velegrad!). Ja sam bio točno u sredini. Ne mogu se požaliti, bio je to slatki život. Društvo je bilo odlično, svi na visini zadatka.
Malo smo zavidjeli ciglama u unutrašnjem redu jer su one dobivale dodatne zadatke, na primjer, nosile su kućišta za prekidače struje, vijke koji su nosili police ili slike. Bilo je to zdravo rivalstvo. Zgrada koju smo činili bila je zaista bitna, neprestano su se u njenim sobama odvijali sastanci i vijećanja. Cigle iz unutrašnjeg reda često su prisluškivale sastanke i razgovore i prepričavale nam što su čule. Tako smo se dobro zabavljali.
Nije takav život i tako dobar posao mogao trajati zauvijek. Cigle iz unutrašnjeg reda su zašutjele. Govorile su o propuhu u sobama zgrade i opadanju žbuke. Jednog toplijeg dana čuli smo lom i grmljavinu. Cigle s vrha vrištale su *kugla, kugla*! Mi dolje nismo znali što se događa. Po svuda udaranje čekića i probijanje dijetala. Prašnjave rukavice izvukle su me iz zida i složile na hrpu ostalih cigli izvučenih iz zida. Odmah do nas stajale su složene cigle nove generacije. Narančaste kao mrkva, bolesne. Bile su puno veće od nas, djelovale su zastrašujuće. Međutim, kad je jedna nova cigla iskliznula iz ruke radnika i razbila se kao od stakla, primijetili smo da su iznutra šupljikave i prazne. Napuhane budale. Počele su nam dobacivati, kao, *što je starkelje, izbacili vas na ulicu*? Kunem se zemljom crljenicom, ne znam tko je kome prvi spomenuo majku, ali tako je to počelo. Naša hrpa cigli su uzbudi, propne, eto, stušte se pet gornjih redova i, nažalost, poklopi jednog radnika. Da smo znali, ne bi se dali isprovocirati.
Moj red je bio prvi koji se nije srušio. Zbog toga sam dospio u kamion među prvima. Opet sam nosio. Vidiš kakva je bila moja sudbina? Od samog početka! Tako je to.
Dugo smo proveli složeni na tom nekakvom blatnjavom polju, odlagalištu, ne bih rekao smetlištu, iako je tamo bilo dosta otpada. Jednog dana došao je jedan uglađen gospodin u vrlo lijepom autu. Neko je vrijeme pregovarao s čuvarem odlagališta. Turnuo mu je kuvertu u radnu opravu i dao mu bocu rakije. Čuvar je cijelu noć pjevao.
Sljedeći dan došli su s četiri kamiona. Mi smo utovareni u zadnji od njih. Proveli smo neko vrijeme uredno posloženi u drvenoj šupi. Jedan dan došao je onaj gospodin i stalo po nama prebirati. Izabirao je najbolje očuvane i one s najljepšim grbom. Kad me izvukao iz hrpe samo se široko nasmijao.
Uzidali su me okomito u zid koji odvaja bazen od gospodinove kuće. Zapravo sam ukras, toliko me cijene. Posao nije težak, ali sada osim nosivne imam i estetsku funkciju,a to ne treba zanemariti. Redovno me peru. Čitav dan gledam djecu i goste kako se bućkaju u bazenu. Ponekad me pošpricaju vodom, ali ne marim. Dobro mi je ovdje.
U zadnje vrijeme ne vidim gospodina, a obitelj je rijetko ovdje. Već se pomalo brinem jer se bršljan brzo širi zidom. Star sam ja i otporan. Ako se bršljan približi, otrovat ću ga pogledom. To ti je moj život. Kakva zabava, zar ne? Čuo sam ja nekakve priče, sad ne znam je li to točno, da su neke cigle dospjele u veliku vodu, u more. Voda ih je izlomila i fino izbrusila u glatko kamenje. Sada putuju s valovima i izležavaju se po plažama. Eh, serem ti se ja na to! Ovaj svoj život ne bih mijenjao ni za što. Više od ovoga ne možeš dobiti ako si cigla.
Eto.

KNJIGA – Ne znam, sve je to zbunjujuće. Riječ *karne* dolazi od latinske riječi *carnus*, a znači *meso, živa materija*. Dakle, reinkarnacija bi značila ponovno rođenje u bilo kojem obliku sazdanom od mesa. Ja sam knjiga. No, to ne znači da sada nemam život i da ga prije nisam imala.
Netko načitan ne bi trebao stvari tumačiti doslovno. Meso ili ne meso, nebitno, i znanje je

materija. Netko načitan može si dopustiti vjerovanje. Čak i da sam u krivu i da je sve što sam do sada rekla samo bulažnjenje, nije važno. Vjera u reinkarnaciju označava me kao uši na mojim važnim stranicama.
Možemo li prijeći na *ti*? Opuštenije je. Hvala, razumijemo se. Zamisli sada onaj prazan prostor između dva odjeljka na stranici. Pauza. Udahni. Jer, moram ti reći – život je glupost! Pričati o mom životu znači prepričavati univerzalnu tragediju uma koja se neprestano ponavlja od početka svijeta u milijardu i još različitih verzija, ali nikad ne dosađuje. Tragedija uma nikad ne dosađuje čak niti bezumnima.
Kad sam se rodila, naravno, osnovno pitanje, ali nesuvislo. Dovoljno je da otvoriti prvu koricu i vidjeti godinu izdavanja. Ako koricu uspiješ odlijepiti od prve stranice. Oprezno! Dosta su me trgali i gužvali! Ovo ime gore, to mi je otac, ovo ime dolje, to je poočim koji me pokušavao prodati. A kome? Maćehama s Play Stationom i iPodom u ruci? Ovisnicima o crnoj kronici i svjetlucavim diskovima? Ta me sorta, naravno, nije htjela pa sam, logično, završila kod ljudi koji su me neko vrijeme podvrgavali nježnim autopsijama, potom me utopili u vinu, potom me se zasitili. Zaboravili me na beskrajnim policama u prašnjavom Čistilištu.
Moram ti reći nešto o svom ocu. Nisam ga nikada upoznala. Iz tiskarskog stroja završila sam ravno u tvrdome smeđem papiru umotana s četrdesetdevet svojih sestara. Sve klonovi. Tužno je tako započeti život otkrivši da si nečiji pretisak (mada je jedna od nas imala slučajnu mrlju od tiskarske tinte na sedamdesetdevetoj stranici i time se snažno ponosila – morala je i ona vjerovati u nešto!). 500 komada. No rođenje knjige je takvo, iz istosti koja je ništavilo, čekanje ili čak remitenda, do dolaska u ruke vlasnika. Tek tada knjiga počinje živjeti, kada nekom čovjeku podari svoj zapis, a on se zamisli, prinese kavu, prebire stranicama i nakon zadnje riječi razmišlja o tebi. Ako knjiga poznaje seksualno iskustvo, onda je to čitanje. Opravdanje postojanja, ispunjenje poslanja. Čak i ako dođeš u ruke idiota, on te odmah počne podvlačiti tintom koja ti se nakon nekog vremena razlije preko nogu slova i zafleka te kavom, nema veze, zovimo to prljavim seksom.
Jednog dana čula sam onaj strašan zvuk paranja papira, srećom, parali su omot od smeđeg kartona. Bacili su nas na hrpu. Nakon toga su me, s još jednom sestrom, odabrali za ukras u jednom od izloga knjižare. Sestru su stavili djelomično preko mene, pokrivši polovicu moje naslovnice. Valjda su htjeli privući pažnju gomilanjem. Ipak sam onim nesakrivenim dijelom jasno vidjela ulicu. Bio je kišni dan. Ljudi su hodali bliže zgradama, prolazili su tik uz izlog. Sjenke što žure niz sivilo. Činilo se da ih ima beskonačno mnogo, ali rijetko tko je zastao i pogledao u izlog. Kad bi i stali i pogledali, čula sam ono grozno lupkanje vrhova žica kišobrana o debelo staklo.
– Nagrabusile smo – rekla je moja sestra.
U to uzdahnu druge knjige u izlogu.
– Teško se odavde izvući – doda jedna.
– Budite sretne što pada kiša! – ubaci se nekakva medicinska enciklopedija –Vidjet ćete kad zapali sunce. Pržit ćete se kao nakupina tkiva pod laserom! Za dva tjedna izblijedit će vam boja na naslovnici.
– Naravno, pa tko ovdje kupuje knjige? – zavapi jedan moderni roman – Ma pogledaj ove besprizornjake, ove siluete ništavila, note rapsodije otuđenja! Tko bi kupio knjigu? I one sretnice na policama u trgovini jedva imaju šansu biti prodane, a mi? Mi smo zaboravljene.
– Pitanje je koliko uopće direktno oglašavanje, kao npr. pokazivanje u izlogu ima stvarnog učinka na prodaju. Mi smo žrtve potrošačkog društva u krizi-zaključi hrvatski prijevod Modernih marketinških strategija (o kojemu, onako između nas, kruži priča kako je vrlo nestručno preveden).
– Znači, ovdje smo u bez veze. U dreku do grla- završi jedan ruski roman.
Tišina. Sivilo. Lupkanje kišobrana o izlog.
– Ja sam ovdje još od Božića – progovori nakon duge šutnje jedna posivjela, tužna kuharica.
Eto, tako je započeo moj život. U smrtnoj dosadi. Vjerojatno se pitaš kako se knjiga može dosađivati – pa može čitati! Tu griješiš. Knjiga ne može sama sebe čitati, kod nas nema samozadovoljavanja. Svoj sadržaj osjetimo kao slutnju, kao skriveno znanje, prema sadržaju osjećamo naklonost i ljubav, ali ne možemo ga pojmiti. Ne možemo ga pročitati i usvojiti riječ po riječ. Knjige u govoru koriste u njima zapisani vokabular, ali ne mogu svoj sadržaj prepričati. To je kao ružan san. Nakon ružna sna osjećaš se iscrpljen, ali sna su uglavnom ne sijećaš. Noćna

mora je realnost koja te prati čitav dan, ali se nikad ne ostvari u konkretnim mislima i slikama. Nakon ružna sna se gotovo nemoguće probuditi.
Moja sestra koju su naslonili preko mene imala je čast prije dolaska u trgovinu biti izložena na jednoj prezentaciji prilikom koje je upoznala Oca. Ona je jedna od najviše dvadesetak sestara koje su ga upoznale, uključivši i sretnicu koja je ostala njegova osobna knjiga. Sve što znam o Ocu ispričala mi je sestra. Bio je mlad, pun snage, pijan od života i preplašen. Nije poznavao isključivost i pristajao je na bilo koju interpretaciju. Kako je sam ispričao tijekom već spomenute prezentacije, napisao nas je tijekom jedne odrastanjem izgrižene godine, u dugim nesanim noćima za kojih nije pio i niti trčao za uzbuđenjima. Ja sam buntovna knjiga i nosim njegovo srce. U meni je njegova mladost sačuvana za vječnost od besmisla.
– Eto, upravo takve knjige se ne prodaju – rekao mi je jednom moderni roman –Koga to zanima? Koliko koštaš?
Moja mu je sestra odgovorila rekavši mu našu cijenu.
– Nema šanse! Za te pare prodavati avangardu je kao tjerati ljude da nam plaćaju za gađanje govnom.
– Uostalom, kolegice, znate li vi koliko se u ovoj zemlji izdaje knjiga na godinu? Radi se o strašnoj hiperprodukciji bez ikakvih obzira prema kvaliteti –nadoveže se kratki pregled moderne domaće književnosti – Čak je i prijevodna djelatnost loša!
– Nije problem u kvantiteti i kvaliteti – probude se Kotlerove marketinške strategije kao bocnute iglicom – Radi se u prvom redu o nenaviknutosti ljudi na ulaganje u knjigu i znanje općenito, i, drugo, o lošoj platnoj moći naroda.
– Sestre, ne brinite – javi se inače šutljivi Coelho – U svemu treba vidjeti ljepotu jer uvijek postoji svijetlo na kraju tunela.
– To smo već čuli – pobuni se ruski roman.
– Čak i ako provedete ovdje neko vrijeme i izblijede vam korice, stavit će vas na rasprodaju i to će vam opet znatno poboljšati šanse za prodaju. Milijoni ljudi čekaju upravo sniženja. Ne gubite vjeru! – nastavi on.
– Lako je tebi srati, prodaješ se kao alva! – odvrati Coelhu moderni roman.
– Daleko su sezonska sniženja, daleko je Božić- uzdahne sjetno kuharica.
Zaista, Coelho ode još tog istog tjedna. Ostali smo bez duhovnog vodstva, a kiše zamjeni sunce. Užare se moje korice. Uskoro su se kutevi korica izvitoperili i postali prave pravcate uši. Gluhe uši koje ne žele čuti. Od topline moja sestra sklizne i ispruži se ponad mojih nogu. Nitko nije niti primjetio. Sve dok jednog dana u izlog s unutarnje strane ne proviri glava prodavačice.
– Sigurni ste da ste vidjeli tu knjigu u našoj prodavaonici?
– Potpuno. Imate dva primjerka u izlogu – čula sam muški glas.
– Čudno. U računalu nemam ništa uvedeno. Crne korice s nekakvim drvetom?
– To je knjiga koju tražim.
Prodavačica nije mogla doseći rukom moju sestru pa je ugrabila mene. Sestrin pad razlogom je što sam bila spašena.
– Pa da, sjećam se, tu smo knjigu dobili u svega desetak primjeraka i odavno su otišle. Imate sreće što su se dvije sačuvale u izlogu!
Muškarac se zadovoljno nasmijao i pružio novčanicu. Zvuk kase i šuštanja plastične vrećice. Topli dlan me posve umotao u vrećicu i gurnuo u kožnu torbu vrlo sumnjiva zadaha. Tako je započeo moj život.
Te iste večeri našla sam se u na stolicu u vrlo spartanski uređenom dnevnom boravku koji je ujedno bio i kuhinja. Moj vlasnik je bio mršav i vrlo dlakav, znam jer me je čitao obučen samo u donje gaće. Imao je jareću bradicu, debele naočale i pušio je cigare koje je sam motao. Bila sam malo razočarana jer me je pročitao za otprilike četrdeset minuta. Povlačio je jareću bradu među prstima i buljio u naslovnicu. Potom je skuhao kavu i opet me uzeo u ruku gledajući u naslovnicu. Miris kave i zamišljen čitatelj. Raj za knjigu! Potom je uzeo telefon.
– Nabavio sam onu knjigu, znaš, o kojoj sam ti pričao. A-hm. Jesam, vrlo se brzo pročita. Da, vrlo je pitka. U redu, ali moraš mi je vratiti. Jako je teško nabaviti primjerak.
Sljedeće jutro došao je prijatelj. Nakon kraćeg razgovora promijenila sam ruke. Prijatelj me utrpao u džep i potom sam se prvi i zadnji put vozila biciklom. U njegovom je stanu trajao rat praznih boca na podu, punih pepljara na stolu i postera na zidovima. Gađali su se pametnim oružjem koje je bez problema prelazilo razda-

ljinu. Razdaljine zapravo nije niti bilo, stan je bio prava pravcata rupčaga. Pročitao me još brže od vlasnika. Prebrzo, navlaš. Loše. Uzeo je telefon.
– A, tako tako. Jesam, jesam, sve sam pročitao. Ne kažem da je loša, sve pet. Ali očekivao sam više. Pa tako, više. Gotovo da ovo ne bih niti mogao nazvati anarhičnom literaturom. Pa čovječe, tekst je do jaja u okovima norme! Čuj, to je moje mišljenje. Naravno, vratit ću ti je sutra, ne brini. Ne, neću je zagubiti kao ostale knjige.
Prijatelj je otvorio bocu vina i otputovao. Slika na ekranu televizora se sama od sebe izduljivala i sužavala. Nakon par sati došla je njegova djevojka i našla ga kako spava. Ljutito je odložila boce do ostalih praznih boca. Posteri se namrštiše. Pokupila me je sa stola i nakon kraćeg razmišljanja turnula me na policu u uski prosjek između neke sociološke studije i neke engleske knjige. Vjerovali ili ne, tamo sam ostala sljedećih šest godina. Nepomaknuta, zaboravljena od svih osim prašine i plijesni.
Stisnuta među drugim knjigama jedva sam bilo što čula, ali taj prasak nisam mogla propustiti. Hladna, pjenasta tekućina razlila se po mojoj gornjoj strani. Ruka me je izvukla s police zajedno s drugim knjigama. Moje je iznenađenje bilo veliko jer soba je izgledala posve drugačije nego prije šest godina. I u njoj su živjeli sasvim drugi ljudi. Slavili su Novu. Čovjek u ranim tridesetima nas stane sušiti nekakvom prljavom krpom.
– Ma koliko puta sam ti rekao da baciš te stare knjige u materinu, ali ne slušaš ti-negoduje on žuljajući moju naslovnicu.
– Nisam luda to bacim. Ima tu vrlo vrijednih knjiga i mogu ih čitati kad god poželim.
– A kad si ih zadnji put čitala?
– Nije to bitno. Bitno je da su tu i uvijek mi otvaraju mogućnost.
U razgovor se uključe i ostali prisutni. Djevojka im ukratko ispriča o čudaku od kojeg je kupila stan i o nekim njegovim prljavim navikama koje su došle na vidjelo kada su renovirali stan. Knjige su jedino što nije dirala. Izbor je čudovištan. Jedna djevojka me podigne sa stola i zabulji se u mene.
– Ovo ime mi je poznato. Vrlo poznato-namršti čelo-Što nije taj studirao s nama? Čekaj. Andrija!
U sobu uđe Andrija pripit i nasmijan. Uzme knjigu. Nakon kraćeg razmišljanja lice mu se pretoči u grimasu.
– Ma molim te, otkud to ovo?
– Što nije to napisao onaj...
– Glavom i bradom!
– Što je bilo s njim?
– Nestao.
– Bio je čudak, je li tako?
– Pa pogledaj u knjigu. Neće ti trebati dugo za zaključak.
Onaj koji me je sušio prljavom krpom otme me Andriji iz ruke. Otvori me na desetoj stranici i stade čitati na glas. Počitano je izazvalo grimase gađenja i nevjerice kod prisutnih. Natočili su još vina. Kružila sam od ruke do ruke. Svatko je pročitao jedan dio koji je uvijek iznova izazvao sablazan. Jedna djevojka je odbila čitati. Tako i knjige bivaju silovane.
Sljedeće večeri me mladi čovjek ponesao na toalet, otvorio na trećoj stranici i dobro otresao majmuna. Potom me je opet zabio među ostale knjige na polici.
Nije prošlo dugo kad su skoro sve knjige posložili u kartonske kutije i zatvorili nas ljepljivom trakom. Koliko sam provela u tami, ne znam. Jedne je godine miš progrizao donji kut kutije pa je dolazilo nešto svijetla. Raskasapio je nekoliko knjiga, a ostale je, uključujući i mene, poštedio. Dolazio je povremeno u kutiju obaviti nuždu. Zanimljivo je to što su mu nakon prežderavanja knjigama govanca bila sablasno blijeda. Reinkarnacija ili reciklaža ili neki drugi, posve nevezani pojam. Ne znam.
Kutiju su razderali za jednog proljetnog čišćenja. Knjige koje su još bile u kakvom-takvom stanju pobacali su u prozirnu plastičnu vreću i odnijeli pred na ulicu s ostalim otpadom. Na ulici je jedan vrlo loše odjeveni starac kratko pregovarao s vođom čišćenja i potom je vreću s knjigama zabacio preko leđa. Udaljavajući se niz ulicu, kroz iskrivljenu plastiku vreće i u ritmu sklerotičnih trzaja starčevih leđa, zaključila sam da ništa ne može biti gore od života na tavanu.
U nekoj staretinarnici starcu su dali nekoliko novčanica i par kovanica za put, on je zahvalio i nestao brzinom vjetra. Vlasnih staretinarnice razrezao je vrh vreće škarama i počeo nas izvlačiti na stol.
– Da vidim kakvo mi je sada smeće donesao. A što ću, moram mu dati nešto. Bolje da skuplja

smeće nego da prosi – govorio je s nekim izgubljenim među policama s knjigama.
Kad je došao do mene, zastao je. Pošao je do stola i stavio naočale.
– O ho, hoho, ho! Damire, dođi malo ovamo – zazvao je kolegu.
Damir me je uzeo u ruku. Bilo je tako lijepo opet biti listana. Osjetila sam da je tu i tamo pokoja riječ pročitana.
– Ovakvih nema još puno – nasmiješio se.
– Što misliš, koliko vrijedi? – smijao se vlasnik staretinarnice.
– Baš ništa. Posebno ne u ovakvom stanju. Cijela njena vrijednost je u jednoj izgubljenoj mladosti.
Damir me je položio na stol i vratio se među police. Vlasnik staretinarnice je zapalio cigaretu i dugo netremice gledao u mene. Kao da se nećka čitati ili ne čitati. Dočekala sam noć na stolu nepročitana u ljudskom smislu riječi. Bila sam dio nečijeg sjećanja. Vlasnik staretinarnice me je čitao kao što knjiga čita knjigu.
Sljedeći dan su me stavili u drvenu kutiju s natpisom *sve po 5 kuna*. Zgužvano i gljivičasto društvo. Nitko se niti ne trudi govoriti. Ponekad u kutiju zalutaju ruke i prebiru u beskonačnost. Rijetko tko bude kupljen. Ponekad me vlasnik staretinarnice preporuči. Mladi ljudi se zagledaju u mene i niti ja niti ime moga Oca ne znače im ništa. S nelagodom me vrate u kutiju. Možda je tako najbolje. A laskanje vlasnika staretinarnice, ne znam kako bih gledala na to.
Sve za pet kuna. Eto, to je moj život. Nemam više što kazati. Oprostite ako sam iz početka bila malo jalna. Tako je to. Da, vjerujem da ću u sljedećem novorođenju biti miš. Definitivno miš.

KIŠOBRAN

– Što je? Da ti ispričam svoj život? Želiš da ti jedan *kišobran* ispriča svoj život? Tebi nisu svi kod kuće! – kišobran se trese od smijeha i na posljetku se slučajno otvori-Vidiš što si mi napravio!-razljuti se-Teško mi je smijati se kad sam otvoren.
Kišobranova ljutnja nije dugo potrajala. Zagledao se u mene i opet počeo s hihotom koji se uskoro pretvori u gromki smijeh.
– A što ti misliš, kakav život ima jedan *kišobran*? Kišo-bran. Kad je sunčano, ja sam zatvoren, kad kiši, otvore me i nose u ruci iznad glave, a ja branim od kiše. Kišo-bran! Nisi nikad vidio tako nešto? Za krepat!
Kišobran se pokuša uozbiljiti i doći do zraka. Okrene se nekoliko puta oko svoje osi kao da nešto traži.
– Imaš pljugu? – pita napokon – Ne pušiš? No krasno. A ti bi da je tebi pričam. O svom životu! E, prijatelju, da imam život, ne bih bio usrani kišobran – duboko uzdahne i pogleda me kišobranski – Čuj, a da ti mene zatvoriš, neugodno mi je ovako. Može ovako, ti mene zatvoriš, a ja ti ispričam cijeli svoj život. Cijeli cjelcati! – doda jedva se suzdržavajući od smijeha.
Prišao sam mu, zatvorio mu klobuk i zavezao ga vezicom s čičkom. Za slučaj da ga opet uhvati smijeh.
– E, hvala, stari. No, ovako. Sigurno nemaš pljugu? Dobro, nema veze. Gdje sam rođen? Vrag zna. Složili su me u jednoj dugačkoj tvorničkoj hali pretrpanoj ljudima. Potom su me tutnuli u plastični omot, kao u ogromni kondom. Kondom za konje, kužiš – smije se kišobran – E, onda su nas posložili u kutiju i zatvorili. Dugo smo se zibali u mraku. Bili smo u brodu. Znaš kako sam to skužio? Drugi ili treći vlasnik je išao nekamo trajektom i ponio me sa sobom. Odmah sam prepoznao valjanje mora. Taj me i zaboravio na trajektu. No, da skratim, kad sam došao ovamo, iznenadilo me to što ovdje nitko nema kose oči. Sasvim drugačiji ljudi! Kupili su me jeftino i počeli zaboravljati.
Kišobran zašušti. Nagne se i zamisli.
– Zapravo, život kišobrana je zanimljiv i veseo – nastavi potom svoju kišobransku priču – volim svoj život, ja sam ti ono što bi Ameri rekli easy going tip, kužiš. Sve bacim na šalu i uvijek sam nasmijan. Kad se pruži prilika i popijem, mislim, zašto ne bih? Nije kišobran ključan element u domaćinstvu da bi se morao paziti i uvijek biti trezven, pa nisam ventil za plin! Što više, piće i smijeh su jedini način da pregrmiš ovaj život ako si kišobran. Jednom kad te otvore i iznesu na kišu, posve ovisiš o budali koja te nosi. Tvoje je samo biti otvoren i nepropusan. A sad, malo si popio ili nisi, koga briga? Kišobran se mora bojati samo dvije stvari: vjetra i zaboravnosti ljudi. Na ovu prvu stvar se nikako ne možeš naviknuti. Vjetar je smrt! Budala te iznese na buru i gleda kako te lagano trga. Ali neće te zatvoriti, a jok! Mada svejedno kisne kao budala, ipak te neće zatvoriti! To ti je čovjek. Na kraju ti vjetar

slomi žice ili čak otpuhne glavu. Koga briga, stari moj, koštaš 25 kuna!
Kišbran se nakašlje i zadrhti.
– Na zadnjoj sam se kiši malo prehladio. Ljudi ponekad izađu van za sunčana dana koji se kasnije da na kišu. Zato kupe jeftino kišobran. Tako se dogodi, kao i kod tebe, da nas je čak i pet-šest u ormaru. A onda tuluma! Stari moj! To se pjeva, pije, pleše! A boga mi, zalomi se i akcije. Znaš na što mislim. Nego što! Ima ti tu jedna mala kišobranica, trebaš je samo uzeti za dršku i nosi! Ha? Istina, ne znam kako bi ti s njom. Ali čuo sam ja od muških kišobrana priče ... Kakve priče? Pa o ženama! I kišobranima! Zašto bi ti lagao?
Kišobran se smije i vrti u mjestu.
– No dobro, tako se zalomilo da smo šest noći za redom slavili, a onda je došao kišan dan. Mene su odnijeli van pa sam se malo prehladio. Šmrcam. Ali da se vratim ja na bitno. O čemu sam ono pričao? Aha, zaboravnost ljudi. Vidiš, to je pomalo tužna priča. Nije za kišobran problem kišurina niti sivilo, jebi ga, to nam je posao. Ali to što nas nepresetano zaboravljaju, posvuda, to stvarno nije u redu. Ostave nas gdje ih stigne sunce. Ako čovjeku vjetar otpuhne kapu, on trči za njom, ako izgubi rukavice ili šal, sjeti se za pet minuta i vrati se na mjesto gdje ih je zadnji put imao. Ali ako izgubi kišobran, sjeti se tek kada opet počne kišiti. Ponekad prođu dani. I ne namjerava te potražiti, ne isplati se. Promumlja: *uh, jebo te, opet moram kupit' novi kišobran*! Amen. Ponekad se ljudi okupe na nekom mjestu za kišna dana i onda nas naguraju u one držače za kišobrane koje idioti inače redovno zamjenjuju s koševima za smeće. Ubodu nas u papiriće i žvakaće gume, a mi čekamo. Kad se ljudi počnu razilaziti i uzimati svoje kišobrane, eh, da vidiš tu sramotu i tugu. Rijetko koji čovjek odmah raspozna svoj kišobran. Toliko vremena provodimo zajedno, ali ništa od toga. Samo skupe i šarene odmah raspoznaju. Normalan kišobran se može frigat. Tako sam najmanje dva puta promijenio vlasnika.
Kišobranu se opet izmigolji osmijeh.
– Ali nije zamjena vlasnika uvijek loša stvar. Ako si kišobran, s tim moraš naučiti živjeti. Moraš izbrisati dobar dio sijećanja, ne opterećivati se suvišnim pitanjima i uvijek uživati u trenutku. Nikad ne znaš što donosi sutra, a niti te ne zanima. I ono najbitnije – nikad, ali baš nikad se ne smiješ vezati ni za koga i ni za što. Cijeli život je kiša u slivniku, sve se mijenja i nema stajanja. Nema kajanja. Činjenica da te ne cijene, da te se ne sijećaju i da ti cijeli životni ciklus ovisi o nečijoj zaboravnosti, sve ti to nikada ne smije doći do srca. Zapravo, iskusan kišobran nema srca. Svi se osjećaji izravnaju na tim našim tulumima. Nakon toga, osmijeh na lice i brisanje memorije. Što kažeš? Oh, pa pojma nemam koliko sam vlasnika promijenio! Kažem ti, kišobran si ne može priuštiti sijećanje. Ako se sjećaš život više nije zabavan. No dobro, da vidim ... Čekaj, stari, ne prtljaj sada, jebi ga, pusti me da se sjetim. Da. Dobro, ovako, koliko se sijećam, imao sam oko petnaest vlasnika u tri godine staža. Prva je bila jedna starija dama, dosadna ko' uš. Ostavila me u frizeraju. Hvala bogu, svaki put joj je nakon bojanja užasno smrdjela kosa, a ja kišobran, točno iznad nje, kužiš me? U frizeraju me uzela druga jedna starica, lagala je da sam njen kišobran. Ili se jednostavno nije sijećala svoga. Vidiš, bio sam i ukraden. Ostavila me u crkvi. Točno, tamo sam ostao s velečasnim. On je ponekad išao na otok držati mise pa me je tako jednom posijao na trajektu. Trajekt je vrlo nezgodno mjesto jer ne znaš tko je bezdušniji, pomorci ili bura. Bogu hvala, trunuo sam na nekoj klupici, a pomorci nisu niti obraćali pažnju na mene. Uostalom, kad si vidio da pomorci nose kišobrane? Oni nose kabanice. Vjeruješ li ti meni da sam jednom napravio, ono, znaš što, s kabanicom? S kišnom kabanicom! Pazi, struka nam je ista, razlike su samo tehničke prirode. Dobro se kefala, a poslje smo uvijek imali o čemu razgovarati. Uvijek govorila da imam kišobranski osjećaj manje vrijednosti jer me uvijek zaboravljaju i da nastojim izgubljeni dio ega nadoknaditi na seksualnom planu. Ne vjerujem da imam bilo kakav problem sa svojim poluautomatskim egom. Ali kabanicu ja mogu povaliti bilo kada. Bilo kada! Ma, vratimo se mi na trajekt, vidim da se dosađuješ. Vidim ja, nemoj mi srat'. U redu. Na trajektu me pokupila ta Njemica, mlada, kršna. S njom sam ljetovao u jednom apartmanu na otoku. Niti jednom nisam bio na kiši, zapravo me nije niti vadila iz ladice. Samo sam noćima čuo kako se praši. Stari moj, naučio sam njemački ko' vodu pit'! Pa da. Za par tjedana otišla je Njemica, a ja sam ostao u ladici. Tek u jesen me našla gazdarica kuće, jedna notorna seljačina koja me dosta

puta iskoristila čak i da bi psa lupila po turu. Jedva sam čekao da me izgubi. Živjela je sama s psom i pet mački. A ja jedini kišobran. Možeš mislit što je to bilo, stari moj! Čim gazadarica ode, pas me gleda i reži, majku mu! Jedan dan ode u selo i jednostavno me ostavi na jednoj klupici kraj place. Peršin, pomidor, jaja uzela, a mene ostavila. Uzela me neka djevojka i s njom sam se ukrcao na trajekt i vratio se u grad. Jednom nađe se ona s dragim na Korzu i kamo će, ravno u McDonalds. Tamo se gadno svade, valjda ih je razdražio smrad stoput spržеnog ulja, odu ljutito svaki na svoju stranu, a mene ostave. Uzeo me neki dječačić i donesao kući. Sljedeći dan uzme me njegov otac i odemo u birtiju. Tamo smo se tako razbili, ni ja se sijećam kako sam dospio do nekog studenta. Te je jeseni strašno puno kišilo. Student me ostavio na fakultetu. Pa da, stari moj, imam ti ja i visoke škole! Nisam ti ja od jučer. Slušaj ovo: perfekt prvi, drugi, imperfekt, pluskvamperfekt! Znaš to je to? Ma... znaš ti kurac. Ne možeš niti izgovoriti, ajde. Dobro, neka znaš, ali znaj i to da govoriš s obrazovanom osobom. Nisam ja neki lijevi kišobran. Rekli bi Englezi, ja sam *the* kišobran! No, na fakultetu sam stvorio dar-mar, promijenio sam tri studentice, ne znaš koja je ljepša od druge. Nakon školovanja sam ostao u finom društvu, odnesao me neki stariji profesor, pravi gospodin. Kod njega nisam imao drugog posla do slušanja glazbe. I to kakve glazbe, klasika, sve najbolje. Jesi li čuo za Vivaldija? Dobro, ne preseravaj se sada. Pa ja ti mogu odfućkati sva njegova *concerta*, sve do jednoga, hoćeš u *si minuru, re minuru, u mažuru, re mažuru*, *alegro, špikato, andante,* kako hoćeš.

Kišobran se propinje i fućka. Osmijeh ne odlazi. Zaista se trudi. Unatoč pozi i smislu za ritam, djeluje tužno.

– Što je? Ha? Imaš li neku želju? Satie? *Gimnastopedija*? Kako ne bih znao! Evo! Ha? Pa hoćeš li da ti fućkam ili ne? A, dobro. Gdje sam stao, da. Dobro mi je bilo kod profesora, ali bio je star i zaboravan. Nije da pokušavam opravdanje za njega, ali mislim da je zaista bio zadovoljan sa mnom. Pomagao sam i pri hodanju, šepao je čovjek. Ostavio me u čitaonici, sasvim nehotice. Moj trinaesti vlasnik je stvarno bio trinaesti. Nisam praznovjeran, ali ipak. Taj je imao mačku koja me napastovala i u to mi je vrijeme zahrđala jedna žica. Nisam ostao dugo kod njega. Za jednog nenadanog razvedrenja ostavio me u parku. Uzeo me neki šutljivac i ostavio me u prvoj krčmi. I tada si došao ti. Ta-da! Čovjek koji želi čuti životnu priču jednog lako zaboravljivog *kišobrana*. Vidiš stvarno, ja sam se sjetio svih svojih vlasnika. Svih do jednog. Misliš li da se oni nekada sjete mene? Ni ja ne vjerujem. E, stari moj, osjećam se čudno, sjetno. Nisam se trebao svega ovoga sjećati. Kišobran si ne smije podmetati sjećanja! Ništa od svega što sam ispričao nije istina, sve ja laž! Treba mi pljuga. Pusti me na miru. Je li pada kiša? Ne! O čemu uopće razgovaramo ja i ti?

Kišobran šuti. Rubovi platna mu se objesili. Fućka. Nakon par melodija opet mu se vrati osmijeh.

– Znam par viceva! Ne? Imaš pravo, vrati me u ormar. Mislim da upravo počinje tulum. Kao što rekoh, dobrodošao si. Ne? Možda i bolje, ne trebamo se previše vezati. Ti si tek broj 15, a ja sam *the* kišobran!

Stavljam kišobran u ormar. Zatvaram vrata ormara i iznutra čujem glasan smijeh i muziku.

ČAČKALICA – Kad si čačkalica, živiš brzo i strastveno. Kada voliš, goriš do kraja, kada mrziš, bodeš do krvi! Nema drugog puta.

Paradoks čačkalice je u njenom vremenu. Znaš li koliko treba da izraste jedno drvo? Deset, pedeset, sto godina? Drvo sasijeku u komade, pa u manje komade, pa u još manje komade. Ružno je ubiti drvo da bi se proizvelo nešto tako banalno kao mi, čačkalice. Meni je to jasno. Rođeni smo u masakru, na zubima sulude pile, u distorziji logike. I zbog toga moramo od prvog do zadnjeg daha života pokazati svima, svagdje i uvijek da smo vrijedni postojanja. Nismo mi odlučile da se drvo pretvori u sitne naoštrene trešćice, ali svoje postojanje moramo opravdati. Znate li koliko dugo prosječan čovjek čačka zube? Oko 16 sekundi svakim krajem. Dakle, imamo 32 sekunde da bi opravdale smrt drveta. To se može samo velikim srcem i nepokolebljivom voljom.

Nije lako nama čačkalicama. Uzmimo, na primjer, naše rođake, šibice. Šibice imaju vrlo bitnu zadaću, daju ono što je stvorilo modernog čovjeka-plamen. Svi znamo vrijednost njihova postojanja. Jedino čega se šibice moraju bojati jest vlaga, a nikakav moralno-etički aspekt njihova postojanja i djelovanja ne treba se do-

voditi u pitanje. Makar je to stav nas čačkalica. Njihov posao je čist i dostojanstven. Dolaze i u eko-varijanti. Iako su vatrene glave, nikad ne gube samokontrolu i razmišljaju trezveno i posve logički. Nakon uporabe rijetko će tko prelomiti šibicu.

Čačkalica je rob strasti i brzine. Mi nemamo glavu koja gori niti pamet koja misli, mi imamo srce koje voli i glavu koja boli.

Nemam puno vremena, niti jedna čačkalica ne poznaje taj luksuz. Na brzinu ću ti, nadam se objektivno, ispričati kako je išao moj život. Ako me krene kao malo prije, možda sve ispjevam u stihovima.

Imamo nekoliko tjedana, ili manje, pripreme dok čekamo u kutiji. Nas šezdeset stisnutih u maloj kutiji koje se trese u pri transportu. Tko nije probao tako putovati sa 60 čačkalica, nikada neće shvatiti o čemu se radi. Ljudskim je to jezikom neopisivo.

Već za prvih dana zapela mi je za oko Marija. Bila je fino obrađena kao da su je brusili dijamantima i na svakom kraju savršeno naoštrena. Vrtio sam se oko nje, tupio svoje vrhove uzalud, Marija me nije htjela. Rekao sam joj, Marija, ako me ne želiš, probost ću put iz kutije i izgubiti se. Prokockat ću svoj smisao uzaludno jer bez tebe ja niti nemam smisla. Marija je jednom je poslala brata na mene, ovaj me stao tući. Ja mu kažem, *brat si Marijin i moj si, dakle, brat. Svoga brata neću tući, a ti udaraj!* Marijin se brat umorio udarajući, ali ovu čačkalicu nije slomio.

Marijo, čačkalico mojih snova,
I zmija iz trave i ptica s krova
Znaju, Marijo, da meni si sve
I ja čačkalički volim te.

Probost ću srce svijeta
Samo da ljubav tvoja procvjeta
Marijo, vremena nam nema,
Život nam gnusobu sprema

I sad dobro dolazi onaj refren od prije:
Mi nemamo glavu koja gori niti pamet koja misli,
Mi imamo srce koje voli i glavu koja boli.

Mislim da je baš ta pjesma bila onaj prijelomni trenutak kad je ona konačno shvatila da sam ja čačkalica njenog života. Prihvatila je moj zagrljaj u kutiji za 60 duša.

Voljeli smo se suludo strasno i beskrajno iskreno, ali kratko. Sve u našem životu traje kratko. Kad su me prsti izvukli iz njena zagrljaja, progutao sam tugu i očaj. Morao sam se usredotočiti na ono za što sam stvoren. Nema bijega od sudbine. Čak i kad bi netko uspio pobjeći, što bi time postigao? Vakum lišen svakog samorazumijevanja.

Osjećao sam opori miris janjetine. Dobro se jelo. Pri prilasku ustima ofuri me snažan zadah luka. Propnem se i s Marijinim imenom na usnicama, zaletim se svim žarom pod desni.

Gornja desna trojka, zaglavljen komad janjeće kožice. Gornja desna dvojka, zaglavljen komad poprečno prugastog mišićnog tkiva. Između gornjih jedinica zaglavljen listić luka. Gornja lijeva dvojka, zrno soli u karijesom uzrokovanoj pukotini izaziva snažnu bol. Gornja lijeva četvorka, zaglavljen komad vezivnog tkiva, dosta jako krvarenje desni. Donja desna petica, rupa uzrokovana karijesom puna različite hrane. Donja desna trojka izvađena, između dvojke i četvorke poprečno se zaglavio komad kosti. Donje desne i lijeve jedinice i dvojke, po svuda zaglavljeno janjeće meso koje mjestimično ulazi duboko u tkivo desni i uzrokuje krvarenje. Donja lijeva dvojka, zaglavljeni komad neorganske prirode (vjerojatno prozirna plastika s omota cigareta). Donja lijeva trojka, zaglavljeno zrno iz rajčice. Donja lijeva petica, zaglavljen komad vezivnog tkiva.

Otežavajuće okolnosti: zadah luka, cigaretni dim, čežnja za Marijom.

Trajanje operacije: 32 sekunde. Status: zubalo uspješno očišćeno.

Ja sam svoje obavio. Korisnik me tijekom čišćenja pokrio dlanom ostavivši mi dostojanstvo. Nakon čišćenja slomio je moje tijelo i bacio me u aluminijsku pepeljaru. Naslage novog pepela polako su me zakopavale moje zakrvavljene vrškove u potpuni zaborav. Da nisam volio, ne bih znao koliko sam čačkalica.

PRŠUT – Moja priča je vrlo tužna, nisam siguran želite li je čuti. U ove kasne sate kada se vani preduga zima sprema još jedan zaleđeni juriš. Danas vam je rođendan? Oh, sve mi je jasno. U redu, priča nije rođendanska, ali ja imam svo vrijeme na svijetu. Možda moje pričanje potraje i do petnaeste obljetnice vaše smrti. Ja ću još dugo visjeti.

Ime mi je Pršut Pršutić. Vjerojatno znate da se pršute dobiva tako da se umješno pripremi i osuši svinjska noga. Tim sam putem, naravno, i ja došao na svijet. Imao sam sreću što je svinja koja mi dade život bila prvoklasna, kao i mesar koji mi dade dušu. Ne znam koga je od njih pokretao veći entuzijazam.
Dolazim iz stoljetne tradicije koja je izrodila neke od najboljih pršuta današnjice. Moje je meso svršeno slano i savršeno rahlo, a opet, savršeno osušeno. Da je u meni još samo jedno zrno soli više, bio bih preslan. Da je moje meso za samo jedan sniženi akord mekše, već ne bih imalo formu i okus vrhunskog pršuta. Sušen sam u najoptimalnijim uvjetima u najslavnijim tavanima i pod biranim dimovima. Svako daljnje sušenje, naravno, do neke vremenske granice, moje meso samo oplemenjuje. Koža mi je obrađena do najmanjih detalja i u duhu klasičnih toskanskih majstora kao, npr. slavni i nenadmašni majstor Gianfranco Porcellino. Prekriva me mjestimično šarmantni sloj bijele, plemenite plijesni. U meni je kost tolika da opravdava veličinu svinje od koje nastah, ali nikako ne zauzima previše mjesta dragocjenom mesu, a osim toga, kost je sušena tako da joj se smanji težina. Na tržištu postižem cijenu i do 70 eura po kilogramu. Moja se braća i sestre serviraju po najboljim europskim i svjetskim restoranima, a jedu nas i pripadnici europskih vladarskih obitelji.
Do prije pet godina živio sam sretno na jednom kontroliranom tavanu gdje sam visio s još tridesetak pršuta, vratina, plećki te brojnim kobasicama. Nije se znalo tko je od nas bolji komad mesa. Tavan je bio prava riznica okusa. Kako bi stari prijatelji odlazili, mi bi ih ispraćali s ljubavlju, a nove smo članove uvijek dočekivali srdačno.
Jesam li spomenuo da je temperatura na tavanu uvijek bila između petnaest i sedamnaest celzijusa. Da, bila je uvijek između petnaest i sedamnaest celzijusa. Imali smo VIP status.
Došao je red i na mene, nikad neću zaboraviti pozdrave bodrenje visećih kolega! Prodavač me odnesao na pult i izložio me mogućem kupcu.
– Evo ga, lipi moj, sedam kila vage, možda i najbolji komad koji imamo.
Kupac je bio stariji, proćelav gospodin s gustim crnim brkovima. Kad me vidio posegao je za naočalama i tek sam kroz stakla vidio sav obujam njegovih začaranih očiju.
– Ajme divote! Mili moj Mate, koliko bi me to došlo?
– Evo, prijatelju, za tebe, ravno dvije hiljade.
– Ha, boga ti! – uzdahne kupac i zatvori oči kao da se brani od mojih čari.
– Lipi moj, ovi ti je najbolji. Najvišlja klasa. Od ovog dalje ne ide.
– To mi je za ćerku, znaš. Hoću jedan pršut pravi, najbolji, kad se bude udavala.
– A, eto ga.
Nisam ljubitelj vjenčanja. Vrijeme je to kad se puno i nepropisno prežderava i u tome se svemu često zagube najvrijedniji okusi. Meso dođe na krive tanjure, pred krive ljude i pod kriva pića. Čuo sam takve horor priče da pršut jednostavno ne povjeruje. Ali dobro, vjenčanje je najbitniji da u životu mladih ljudi i čast je za tu priliku zadovljiti nepca. I kupac mi je bio simpatičan, ulijevao je povjerenje. Znao je on što je pravi pršut.
– Ma za nju bi sve dao, Mate, za nju sve i oko iz glave! Aj, zamotaj! Evo pare!
– Tako je, lipi moj Frano, tako triba! A kad se udaje divojka?
– Ma ne udaje se još, to ja samo planiran. Pazi, ja ti gledan koju godinu unaprid. Vrime joj je, naći će momka. A onda će ćaća izvadit ovu lipotu s tavana! Daj mi ga, daj mi da ga malo nosam.
– Čekaj da ga zamotan. Dosta ćeš ga nosat!
Mesar me lijepo zamotao i dodao me Frani. Ovaj me zagrlio i spustio lice na moju kost.
– Lipo moje, tebi će ćaća samo najbolje.
– A što drugo, Frane? Zato ih imamo. I kad se moja udavala, ajme meni, šta smo mi stvorili! Cilu noć, pršut za pršutom, a kobasica! Kobasice si moga razvuć odavdi do Imotskog. Ozbiljno!
– Ma jel, a kad se tvoja udavala?
– Pa, eno prošlo lito. Nisi čuja?
– Boga mi, nisan.
– E, pa to ti je fešta bila! A, eto, udade se i ode. Tako ti je to, Frano moj.
– A jeste, jeste. Bogu fala. Dobro iden ja, Mato. Ostaj mi dobro.

Frano me nježno položio na zadnje sjedalo auta. Teško mogu opisati što sam tada osjećao. Ponos jer su mi već na početku moga gurman-

skog puta iskazali takvu čast, ali i uplašeno jer nisam znao kakav me tavan čeka. To se brzo razriješilo kad me Frano donesao kući. Tavan je bio fin, prozračan, temperatura u redu. Bio je daleko od profesionalnog tavana, ali više nisam mogao niti očekivati od obiteljske kuće. Kolege su bili iz jedne posve drugačije klase od one na koju sam navikao, svinjske kobasice napuhane od masti, loše rezana rebarca, pretamna vratina (vjerojatno od krivog mesa) i jedan pršut niže kvalitete. Isprva su me gledali poprijeko, a kako i ne bi, moj je miris vrijedio više nego cijeli tavan, no s vremenom su me prihvatili i pustili mi de visim u miru. Lagano sam se sušio postajavši sve boljim i spremnijim za veliki događaj.
Prvi dan kad me Frano objesio, zaboravio je zatvoriti podna vratašca tavan pa sam čuo razgovor koji se vodio u kuhinji.
– Je li, Mande, znaš li ti da se ona mala Matina litos udala?
– Ona? Razroka ka vile?
– E. Ona. Za dobra momaka.
– Neka. Sritno joj bilo.
Tišina. Čuo sam udaranje žlica od tanjure.
– A ti mala, što ti planiraš? Kad se udaješ?
– Ma pusti je sada, Frano, ako boga znaš.
– Mande, ti se ne petljaj. Znan ja zašto pitan, iman ja razloga.
– Ne znan, ćaća-čuo sam djevojčin odgovor.
– A imaš li koga?
– I da i ne.
– A ma šta ti znači, sunce ti tvoje?
– Iman u gradu momka, ali nije to ništa ozbiljno, razumiš.
– Nije ozbiljno. A kako je to neozbiljno? A u tu u selu? Tu si nađi prava, ozbiljna momka.
Djevojka se počela smijati.
– Šta je? – upita Frano.
– Ozbiljno dosadnog momka mogla bi nać, ozbiljno glupog isto.
– Ma šta govoriš?
– Pusti je Frano.
– Pusti me ćaća.
Frano uzdahne. Čuo sam kako se njegova žlica naglo spustila na stol.
– Ustaj!
– Frano!
– Ustaj kad ti kažen!-ponovi Frano i započe struganje stolicama-Iman ti nešto pokazat.
Uskoro se Frano i djevojka pojave na vratašcima tavana. Oči im se zaustave na meni.
– Pogledaj. To san ti kupija.
Djevojka uskoči na tavan i pođe prema meni. Dodirne me nježno, približi lice u udahne moga mirisa.
– Ajme, ovo je božanstveno! Kado ćemo ga jist?
– Kad se budeš udavala, ćeri.
– A?
– Dobro si čula. To je za tvoje vinčanje. Do tada ništa.
– E, ćaća. Ha, dobro. Dao bog pa bilo po tvome – kaže djevojka i siđe s tavana ne skrivajući razočarenje.
Frano me još jednom pgleda, osmijehne se i potom siđe niz stepenice i zatvori podna vratašca.
Prošlo je pet godina. Djevojku u to vrijeme nisam vidio. Frano bi ponekad došao na tavan, gledao me netremice i plakao. Ponekad bi razgovarao sa mnom. Mrzio sam te posjete.
– Pršute, pršutiću, što ćemo nas dva – govorio bi kroz suze – Hoću li ja tebe u grob ponest? Jeben li joj sunce što je grije, što se ne udaje! Ali ne dan ja tebe prije vinčanja, ma kaki! Preko mene mrtva, pršutiću!
Potom bi pognute glave nestajao u vratima tavana.
U tih pet godina ja sam dostigao vrhunac. Bilo je vrijeme da me se pojede jer i vrhunski pršut ima ograničenja. Osjećam da su mi se krajevi već presušili, a pod kožu naselile crvene bubice. Počeo sam strahovati.
Par dana ranije evo ti djevojke na tavanu. U ruci joj velika vreća. Stade se okretati oko mene kao divlja mačka i pohotno se oblizivati. Pitam je:
– Jesi se udala? Trulim polagano!
– Šuti ti, viseći gade! – prosikta ona – Znam ja kako ste se ti i ćaća urotili protiv mene! Ali neće van proć. Ja još danas zabit zube u tebe, viruj mi!
– Neka. Vrijeme je da me se pojede!
– A jel? – naceri se na način koji može samo zabrinjavati – Sad si prominija ploču! Počeja si trunit, otišlo ti vrime, sad može i prije braka!
– Pa, ne znam. Prije, poslje, nije važno. Vrijeme je, jedite me.
– E, pa to ja uvik govorin. Prije braka, poslje braka ... nije važno. Vrime je! Jebite me! – vrisne djevojka i naceri se kao hijena.
Prošlo mi je kroz glavu – ili je pijana ili je sišla s uma. Ovo drugo mi se činilo izglednijim. Tko zna kakve su ratove godinama vodili ispod

ovog zvukonepropusnog poda. Ratove u kojima sam protiv svoje volje i zasluga bio korišten kao strateško oružje.
– Šta je? Šta si pocrvenija? Sram te? Ma sad ću ja tebi pokazat srama, mater ti tvoju! – prosikta i baci se na mene svom snagom svoga zla. Prečka koja me nosila pet godina pukne kao čačkalica i ja se strovalim na pod. Djevojka mahnitom brzinom skine hlače i gaće te nasjedne golim tijelom na moj oštriji brid.
– Evo ti braka, evo tvog braka, živote! – derala se jašući me sumanuto.
Uto se konačno pojavi Frano na vratima tavana.
– Gospe moja! Šta radiš, ti sotono?!
– Evo, ćaća, dobila sam pršut prije braka. Nije se bunija! – vikne djevojka, brzo se obuče te me strpa u plastičnu vreću.
– To crna silo! Ti sotono! – ponavljao je Frano bespomično s vrata tavana.
Djevojka je prebacila vreću preko ramena i krenula prema vratima.
– Pusti me!
– Ne ideš ti nikuda!
– Pusti me luđače stari!
– Taj pršut nećeš dobit dok se ne udaš, čuješ li?!
– Makni se prije nego te lupin!
– Preko mene mrtva!
Osjetio sam de me djevojka zavitlala u zraku i potom udarac u Franino rame. On se stropošta niza stepenice. Potom brzi udarci nogu niz te iste stepenice. Pa jauk.
– Au, pusti mi nogu! Pusti me, udari ću te opet! – viče djevojka.
Potom teturanje, Franin snažan stisak preko cijelog moga tijela. Djevojčin vrisak. U vreću uvuče se Franina ruka.
– Pršute, pršutiću, preko moga mrtva tijela – kaže vadeći me iz vreće.
– Frano, pusti je, ne budi lud – čuo sam Mandin glas.
Frano me zagrli i počne neutješno plakati. Potom zaurliče poput lava i istrči iz kuče držeći me za kost. Za njim zavapi Mande. U dvorištu pored auta stajala je djevojka i nervozno pušila. Kad je vidjela oca, bacila je cigaretu i suprostavila mu se.
– Jebi se i ti i tvoj pršut, stara budalo! Nisan se udavala da bi dobila kurca pa se neću niti da bi dobila pršuta! U kom ti svitu živiš?
Frano je zavitlao mnome zrakom i svom snagom odalamio djevojku po glavi. Kost je pukla, ne moja.
Kao što rekoh, moja priča je vrlo tužna. Još ću ja dugo visjeti.

Bunjevačka omladina iz Bačalmaša s igrokazom «Komšije»

Iza podignutih zidova

Ljubica Kolarić-Dumić

SVUDA OKO MENE ZIDOVI

Oko mene svuda zidovi.
Podignuti od cigle i kamena,
Od grijeha i krivnje,
Od ljubavi i čežnje,
Mržnjom građeni,
Krvlju posuti,
Visoki.
Iznad ljudskog pogleda
Da ne vidimo
Što je s druge strane zida.
Sazidani
Da nas otmu dragim pogledima.
Bolni
Od neizgovorenih riječi
I nesporazuma,
Podignuti.
Među našim čežnjama,
Tišinom
Zapečaćeni
Pred zaprepaštenim očima,
Koje uzalud pokušavaju
Vidjeti
Što je s druge strane
Zida.

ŠTO KRIJU VISOKI ZIDOVI

Što li kriju podignuti zidovi,
Kakve su tajne osamljenika
S jedne i druge strane?
Pomrsili su nam jezike
Pa ne razumijemo jedan drugoga.
Ne čujemo
Ni plač ni pjesmu,
Ne dopire do našeg uha
Bol zarobljenika,
Ni tužaljka vječnih robova,
Okovanih nevidljivim lancima.
Koliko je nevine krivnje,
Nepravednih presuda,
Bačenog kamenja
Iz ruke grješnika
Na krivo optuženog.
Koliko bolnog plača
Već u kolijevci,
A kunemo se na bezuvjetnu
Ljubav.
Farizeji i licemjeri bez kajanja,
Uvijek u pravu.
S kamenom u jednoj ruci
I s kamenom u srcu,
Lažni svjedoci
Uvijek spremni baciti kamen
Ili podignuti novi zid
Koji nas dijeli od onih
Što zazidani u našoj šutnji
I šutnji svojoj
Okamenjeni ostaju.
Skriveni
Svatko iza svoga zida,
Željni dodira i sunca
U neslućenoj čežnji za onima
S druge strane zida,
Osamljeni
Pružaju ruke
I dižu uzaludan pogled.

S TRAGOM KRVI NA RUKAMA

Zazidani grebemo noktima
Dok nam krv ne poteče
Kao voda potokom,
Ne bi li načinili i najsitniji
Otvor.
Toliko malen
Da u njega stane samo naša
Zjenica,
Da kroz njega prođe
Naš očajnički krik,
Željan da se u ljubavnu pjesmu
Pretvori.
Da stigne do onih
koji su nam podižući zidove
oduzeli život.

Znaju li zidari,
Ili to nije u njihovoj moći,
Da na kraju svih bitaka,
Svih pobjeda i poraza
Ostaju sami.
Zatočenici
S tragom krvi na rukama.

NEPOZNATOJ ZATOČENICI

Zatočena među zidove visoke
Okajavaš grijeh svoj
Nepostojeći.
U ćeliji hladnoj samuješ,
Dane u noći pretvaraš.
Daleko od sunca
Zvijezde jednu po jednu
Slažeš oko glave,
Pletući vijenac
Nesuđenoj mladenki.
Samo ponekad
Pogled ti odluta preko zidova
Kao oči ranjene košute
Prema travnjacima zelenim.
Ali uplakanim očima
Na najviši kamen da staneš,
Ne možeš vidjeti
Kako igra kolo tvoje mladosti.
Što ti učiniše,
Ranjena košuto,
Da tolikim bolom progovaraš.
Jablanove sanjaš
I proplanke.
Koji ti je grijeh u mladost
Upisan
Kao žrtveno janje
Da se žrtvuješ.
Tko se usudio osuditi
Tvoju mladost?
Hoće li se njemu u grijeh
Upisati
Plač tvoje majke.

BESKUĆNIK

Imao je kuću i ženu i dijete,
Obitelj je imao.
Sigurnost pred olujama
I utočište u noćima.
Imao je sina i san čovjeka.
Ne zna se kojega dana
Ni zašto
Na neke čudne putove
Sin je posrćući krenuo.
Visoki zid među njima sazidao.
Sin i očev san,
Svaki sa svoje strane zida,
Tako su zauvijek ostali.
Majka ubrzo umrla,
A otac kuću prodao,
Što će mu prazna i tužna.
Da golim rukama
Ciglu po ciglu
Ruši –
Budan na klupi u parku
Sanja
Izmoreni beskućnik.

POZVANI SMO K SVJETLU

Svakoga jutra kao suncokreti
Prema suncu,
Našim livadama pogled okrećemo.
Iz daljine osluškujemo
Vjetrove s naših njiva,
Udišemo mirise zrelih plodova,
Hodimo istim putom
Za neuništivim tragom.
Na preoranoj zemlji proljeća,
U polegnutom žitu
I požutjelom lišću.
Ljeti ili s jeseni isti korak,
Ni s prašinom ni sa snijegom
Ne nestaju naše stope.
Pozvani smo k svjetlu
Izlasku iz tame se radujemo.
Doba je za povratak
Tamo
Gdje smo sve naše
Ostavili.

IŠČUPAJTE DRAČ I KOROV

Pobacajte trnje sa staze
Srušite međe,
Oslobodite put
Da mogu proći.
Raskrčite zarasle livade,
Novom sjemenu mjesta napravite.
Trave već niknu,
Ljubice zaplavile proplanke,
I prvi jaglaci tek što nisu stigli.

Jutra mirišu,
Zemlja je već spremna
Za prve brazde
Kao onog proljeća
Kad ste ostavili nepoorane njive.
Drač i korov sklonite,
Na izmaku je vrijeme progonstva.
Kao lastavice sagradite
Nova gnijezda.
Ne više kradom,
Ne u snovima,
Bosim nogama i raširenih ruku
K vama ću dotrčati.
Jutarnjom ću se rosom umiti
I prozore širom otvoriti.
A kad jasmin moje majke
Proviri u sobu
Zajedno ćemo se radovati.
Bude li jesen kada se vratim,
Mirisat će grožđe i pjevati djevojke,
A ja ću opet otvoriti prozor
I pustiti pjesmu kao dragog gosta.
Zaplačem li glasno kao onog dana
Kada nisam znala
Da posljednjim korakom
Odlazim zauvijek,
Sve moje rane
Zaliječit će pjesma povratka.

SMRT JE ODASVUD VREBALA

Otvorili su vrata
Naših dvorišta
I namrgođenih lica
Na kojima je bila ispisana
Sva njihova mržnja
I vlast
Koju krvnici lako prisvoje,
Zapovjediše
Da moramo otići.
Iz kuće
U kojoj smo rođeni.
I svi naši predci!
Uzeli su nam zemlju,
Rekavši da više nije naša.
I ključ naših vrata
Da se više
Ne možemo vratiti.
A kako su uvijek bili jači
I opasniji,
I kako su nas rane od udaraca
Jako boljele,
U strahu za život
Otišli smo bez pobune.
A dok smo odlazili,
Svijet se nije ni okrenuo za nama,
Nitko zaplakao.
Jesu li se rugali našim patnjama,
Ili vjerovali
Da smo otišli drage volje,
Samo zato
Što smo plakali bez glasa.
Išli smo tiho da nas oni ne čuju,
Jer je u mraku
Iz tamnih sjena
Odasvud vrebala smrt.

ŠTO SMO GOVORILI ODLAZEĆI

Ponizili su sve što je nama
Sveto,
Bacili na zemlju
I vojničkim čizmama gazili
Našu mladost.
Znali su da će strah pred smrti
Nadjačati želju za ostankom.
I tako smo otišli puni bola i jada.
Jesmo li proklinjali, pitate.
Nije pošteno ispitivati nas
Kao da smo doveden na sud
Zbog nekog zlodjela.
I zar je važno što smo govorili
Odlazeći.
Oremo tuđu zemlju,
Suzama kao kišom
Zalijevamo sjeme
Da u novi život izraste.
Na drugim ognjištima
Vatru smo zapalili
Da se ugriju naša djeca.
A kad je stigao glas
Da nam grobove,
Poput svoje njive oru,
Zadrhtaše one iste riječi,
Koje smo izgovarali odlazeći.
Iz usta ispunjenih pelinom
Izvi se kletva umjesto molitve.
Što bi rekao svemir
Kad bi mogao
Ljudskim jezikom govoriti?
Dvadeset godina
Našeg progonstva

Trenutak je vječnosti,
Ali previše za tugu
I prekratko da se kosti
Svih naših dragih
U prah pretvore.

NA ULAZU SAMO RASPELO

Pod kamenim spomenicima
Ili pod drvenim križem
Koji s vremenom istrune
Naši su predci
Stoljećima mirno počivali
Na našoj Zemlji.
Tko bi se usudio
Oskvrnuti nečiji grob?
Čuvara nije bilo,
Samo raspelo na ulazu
U groblje.
Znak da ovdje vlada mir.
Je li nas itko prozvao
Kukavice iz Kukujevaca,
Samo zato što šutimo?
Nomen est omen.
Bože, kakve li strašne veze
Između glasova u imenu
I sudbe sela!
Oni nemaju straha ni srama,
Pa kad mi nestanemo,
Svjedoci postojanja,
Razbit će i kameni
Spomenik
Kao što su rušili crkve
I reći da mi tamo
Nikada nismo ni bili.
A nema nikoga
Da umjesto nas
Zaustavi njihovu pohlepu
Za tuđim.
Nismo heroji,
Plugovima i motikama
Zemlju smo obrađivali.
Od blata i od znoja,
Ne od krvi,
Trag je
Na našim rukama.

KRAJPUTAŠI

Krajputaši su oduvijek
Čuvali naše putove i njive.
Od nevremena i grabežljivaca,
Od ogladnjelih skitnica.
Stajali su
Na izlasku iz sela,
Na sve četiri strane,
S razapetim Isusom,
Šutljivi i nepomični.
Čuvari i opomena
Da od brige i umora
Ne zaboravimo staviti
Znak križa
Prije dolaska na njivu.
Mogu li krajputaši
I njihova opomena
Postati?
Krajputaše valjda nisu srušili.
Danju i noću
O tome razmišljam.
Dvadeset je godina prošlo,
Ni cvijetak majci na grob
Nisam odnijela.
Ako već nije kasno,
Pred krajputaša ću kleknuti
I moliti do zore,
Dok mu ne dosadim.
Klečat ću
Dok mi koljena ne prokrvare.
I kad mi krv bude
Bez prestanka kapala,
Ne ću ustati i otići.
Pr(o)eklinjat ću ako treba.
Suzama mojim obliven,
O Bože, oprosti mi!
I ne daj onima
Da bude naše mrtve.

DRVENI JE KRIŽ MOJE MAJKE

Drveni je križ moje majke.
Kameni ne bi moglo nositi
Njezino bolesno tijelo.
A ako križa ne bude,
Bujice će zemlju s groba odnijeti.
Gdje nema križa,
Za *one tamo* nema ni groba.
Podle li isprike!
Govori se
Da su oranjem
Došli u blizinu tvoga groba.
Što ćemo s tvojim križem, majko?
Ti samo šutiš,

Uvijek si tako šutjela.
A znam za sve terete
Koje si za života nosila
Strpljivo i bez prigovora.
Sve tvoje križeve pamtim,
Pa sada još i taj od kamena,
Samo zato što je drveni istrunuo,
Da se nalegne
Na tvoja slaba leđa.

ODAVNO JE ZRELO NAŠE ŽITO

Odavno je zrelo naše žito.
Pokošeno klasje boje zlata
Povezano u snoplje
Pucketa od vreline.
Ptice radosno cvrkuću
I one se nasitile
Zlatnog zrnja.
Zvono najavljuje podne,
Žega pripekla, a umorni kosci
Znojem natopili zemlju.
Opet će objedovati
Tvrdi kruh i slaninu,
Dok pripeka ne splasne,
Drijemati na podnevnom suncu
I odmarati se pod širokim
Krošnjama zavičaja.
Pa onako ispod oka
Gledati pokošenu njivu,
Konje na omarini
Kako mašu grivom i repom
Tjerajući muhe i obade
Dok zrak titra od vreline sunca,
A seljak uživa u završetku žetve.
...
Godinama ista slika
Pred očima prognanika
Dok zemlja,
Naša zemlja,
U njihovim srcima plače.

PJESMA POVRATNIKA

Kad se naše livade
Zazelene
I kad sunce razbudi
Proplanke,
Još snena od bdijenja
U radosnom času povratka,
Raširit ću ruke nad
Njivama.
Razvezat ću snoplje
I njivu posuti zlatom.
Klasje
Na prostrtu užad poslagati.
Onda onako
Priljubljena uz zemlju,
Nad zavičajem
Visoko
Podignuti ruke.
Zagrliti svaki kutak
I zapjevati
Pjesmu povratnika.

(Izbor)

Kaćmarska omladina odigrala je komad «Pastorak», s velikim uspjehom

Apokrif

MATIJA MOLCER

1.
dijete
dijeta
raz
bi
je
na
pije
ta

post
u
bi
je
ni
gost

dim
zid
stid
most
oglodana
kost
ko
rijen
2
u
dva
ra
nje(n)
dan
ismijan

2.
sjećaš
li se
tu
si
bi
la
la
la
pje
va
la
la
la
la
novi
kamen
zid
šute
sjećam
se
pjesma
kamen
zid
(zid plača)
za
tim
ptice
i
vječna
ti
ši
na
(In memoriam – I. K.)

3.

lažak
čar
lažan
ćar
taj
dan
nasmijan
slatki
san plav
i dan

4.
pre
vencija
cia
bomba
me
sipa
nato
pod
uočava
me
de /mon/
krati
je

5.
anđeo
u
ba
kan
džama
dao
kruha
mom
prija
telju
sa
mo
ruski
je
zna o
i
dao
iz
čo
vječnosti
primjer
samo
to
li
ko
smo
do
bi
li

6.
na
brku
Salvadora
Dalíja
crni
in
sekt
vi
si
a vremena
na vrijema
u
prlja
umjetnost
živjeći
u
praz
ni
ni
vrije
me
na vrijeme
ko
ketira
s
um jet
nošću

7.
u
smjeru
bježi
vrijeme
o
dakle
nema
po
vratka
su
prot
ni
prav
ac
je

po
vijest
sus
jed
mi
je
vri
je
me
više
me
ne
vri
je
đa
po
stajemo
i
s
ti

8.
subot
ički
šeki
spir
ima
3
sjenke
na
slijepo
piše/a/
vješa
licu
pjes
mu
koja
ni
je
pjes
mu
koja
ni
je
pjesma
i
ni
kad
ni
bila
nije

9.
turistička
atrak
cija
kaza
lište
u
dronj
cima
klizališta
po
nos
no
vi
jore
prljavi
dronjci
slave
pro
jek
tante
buduće
metro
po
le

10.
umrli
su
to
novi
u
glas
u
viru
slijepo
lutaju
u
na
pušte
noj
sobi
sive
us
pomene
za
bor
avljeni
od
lom
ci

11.
u
uglu
okna
od
mara
se
mjesečina
sa
pro
metne
ceste
mukli
huk
a
u
tavnom
kutku
us
pomena
mjesečina

12.
žišku
kužiš li
Chopin
budi
(se)
istok
i
zapad
sever i jug
spava

13.
ma
ti
ja
ti
ni
si
ja

ja
ni
sam
ti

ko
je
lud
ja ili
ti
?

14.
na
šareni
oro
nul
i
zid
bježi
iz
našeg
svi
je
ta.

Novi knez nije knez

IVAN ANDRAŠIĆ

RIJEČ AUTORA – Satirična drama «Novi knez nije knez» rađena je po motivima istoimene pripovijetke, objavljene u «Našem kalendaru» iz 1944. godine, potpisane pseudonimom Joza. Pripovijest oslikava težak život i moglo bi se reći tešku narav Šokaca iz Podunavlja, a može se vezati uz svaki od režima u kojima se živjelo. Radnju sam smjestio u vrijeme po samom svršetku drugoga svjetskoga rata, vrijeme zaživljavanja «narodne vlasti», u jedno podunavsko, šokačko selo. Dolazak novih ljudi, partizanski način razmišljanja i, slučajno ili namjerno, nesretan i nespretan odabir, odnosno postavljanje dužnosnika mjesne vlasti, dovode do neočekivanoga sukoba duboko ukorijenjenih pradjedovskih navika i šokačkoga tradicionalizma s novima vjetrovima i novima ljudima, koje je sa sobom donijela socijalistička revolucija, oslobođenje, komunistička vlast i vlakovi bez voznoga reda. Replike su pisane izvornim ikavskim narječjem hrvatskoga jezika, koji je i danas u uporabi u brojnim šokačkim obiteljima bačkoga Podunavlja. Sva zbivanja i likovi su izmišljeni, tako da svaka sličnost sa stvarnim osobama može biti samo slučajna.

LIKOVI:
TUNA: Novi knez, blag i neodlučan čovjek
KATA: Energična i samoživa Tunina žena
RUŽA: Tunina i Katina kćer, samohrana majka.
MACA: Ružina nestašna kćer, djedova ljubimica
IVA: Tunin djed po ocu, bivši knez
ANA: Ivina džangrizava žena
EVA: Seoska spletkaruša.
DRUG PIŠTA: Predsjednik općinskog komiteta, Mađar.
JOZA: Birov, općinski poslužitelj
ZORA: Omladinka, članica AFŽ-a, odana revoluciji
DANE: Kolonista iz Like, po vlastitima tvrdnjama prvoborac
TRI SELJAKA: Poslušno biračko tijelo

I ČIN

Mala sala za sjednice. Na zadnjemu zidu je Titova slika, oko slike iskošene zastave SFRJ i KPJ, iznad slike grb SFRJ. Na desnom bočnom zidu su ulazna vrata, na suprotnom zidni sat. Ispred Titove slike je pisaći stol sa stolicom, na stolu starinski telefon. Uz zidove je poslagano nekoliko stolica, vidljivo je da su skupljene s više strana.

Slika

Drug Pišta
DRUG PIŠTA: (Sjedi zadubljen u novine. Telefon zazvoni, on odskoči i sluša ukočen u stavu mirno) Sloboda narodu, drugarica Ivka! Aaaha... igen,....igen... jesam, jesam, drugarica Ivka! Jesam, razmišljala sam jako mnogo! ... igen... aaaa, ja sam već naredila Joze da dovede ljude! .... Igen, nekoliko viđeniji... da... da... i svakako onaj drugarica ...da... igen, onaj drugarica AFŽ Zora! ...da... svakako i drug Dane, ... igen... da, ona što kaže da je došla iz treći lički, a nema dokumenta. (Za sebe.) A izgleda mi i jako mlada. Ovamo prvoborac, a otamo rođena dvadeset devetoga. (Glasnije) Igen, drugarica Ivka, igen i ja mislim kao ti, ... igen, Tuna opančar bi bila najbolja. Uvek me je lepo slušala.... igen, ... jeste, to je .... Jeste, njegova stara dada je bila knez još za Mađara. ...Štaaaa!? Ko se bunila? ... Aaaaa, ne! (Odsječno) Tuna nije takva! Ona znade slušati sve što narediš! Igen! (Premješta slušalicu u lijevu ruku i salutira) Sloboda narodu, drugarica Ivka!!! (Oprezno spušta slušalicu u ležište, a «zakvrči» rukom «ono») Jozaaaa!!! ... (Osluškuje) Možda se još nije vratila...(Gleda spisak) Pa da, ne stanuju svi tako blizu, ima i salašara. (Sjedne i opet se udubi u novine)

slika

Drug Pišta, Joza

JOZA: (Pokuca pa uđe, drži kačket u rukama) Faljen... ooo, kuću ja? (Salutira lijevom rukom) Faljen... ... uuuu..(Slegne ramenima)

DRUG PIŠTA: (Ustane i salutira) Smrt fašizmu, Joza!!!

JOZA: (Opet salutira lijevom) I vama, gospodine!!!

DRUG PIŠTA: Dobro, Joza, dobro. Di su ljudi, jesi ih pozvala? Drugarica Ivka je već dvaput telefonirao. Ja sam mu kazala da još nisi došla, jer da svi stanuju daleko. (Nervozno hoda, pa donese svoju stolicu) Ajde, Joza, ti malo sedneš na moj, ja bi te nešto pitala!

JOZA: (Sjeda na ivicu stolice, bojažljivo) Ta pitajte, gospodine, vada znadete da ja nikad ništa nisam zatajijo od vas...

DRUG PIŠTA: (Skoči, upada mu u riječ) Šta sam ti već sto puta kazala? Drugarica Ivka je lepo naredio da više nismo gospodini! (Isprsi se) Zapamti već jednom da smo sada lepo svi drugovi... i drugarica!!!

JOZA: (Sagne se i gužva kačket) Paaa... znadem ja, to, gospodine, samo... samo, ne znam kako da ja vama kažem druže, kad mi to dojde nako, više, ko pajtaš. Al opet, kad se malo bolje proštodiram, ne možemo baš ni bit pajtaši. Eto, vi ste mi nikako za vrime rata više šurovali sa Mađarima, potli sa Švabama, pa kad su došli Rusi oma su vas odvukli u partizane. Nikako ste mi uvik gledali kako bi bili nuz vlast. A ja – golja se rodijo, pa će golja i umrit. De mi, onda, recite, kako nas dva možemo bit pajtaši?

DRUG PIŠTA: (Ljut, ode do vrata, pa se okrene) Kaka pajtaš??? Nisi vada sa mnom ovce čuvala?

JOZA: Ta, gospodine, nikada ja ni nisam čuvo ovce. Kaki sam, sve bi mi se razbižale! Uvik sam bijo ničiji sluga, jel nadničar. (Digne se sa stolca) A eto, Bogu fala, sad sam se dovatijo državne službe, pa sam sebe ne možem virovat da i ja možem gospocki živit. (Za sebe) A ni otoga ništa ne bi bilo da ženinomu čike unuk ni dobar sa nikakim pisarom u Komitetu. (Glasnije) Nego, deder vi mene još jedamput lipo rastolmačite kaki smo sad mi to drugovi, vada ću vaj put zabardat.

DRUG PIŠTA: (Isprsi se ispred Joze) Slušaj vamo, Joza! Kako da ti kažem, kod drugova partizana drug nije bijo pajtaš.... To ti je... kako da ti kažem, to ti je više nego brat, to ti je kao... otaj... čin!!! (Zaneseno) Kad ti mene kažeš drug Pišta, to je ko da priznaješ koliko sam veća od tebe!!!

slika

Pređašnji, Tuna, Dane, Zora, seljaci.

JOZA: (Digne se sa stolca) Aaa, da ja idem, gospodine, da ne misli kogod da mi tu štogoda ... saće ljudi, samo što nisu. (Čuje se kucanje) Evo, šta sam reko?

DRUG PIŠTA: Napred!!! (Ulaze Tuna, Zora, Dane i seljaci, Joza izlazi.)

TUNA: Faljen Bog (Ostali pozdravlju sa *Faljen Isus, Faljen Bog,* Zora i Dane sa *Zdravo, druže*)

DRUG PIŠTA: (Glasno) Smrt fašizmu, drugovi!

I SELJAK: I tebe, pajto! (Ostali pognu glave, svi posidu) Mi baš i ne znamo šta j to drug.

DRUG PIŠTA: Ti ćeš... (Ljubi Zori ruku) drugarica Zora, pisati otaj zapisnik! Erted?

ZORA: (Pozdravi stisnutom šakom partizanski, Pišta se uplaši) Razumem, druže!!!

DRUG PIŠTA: (Za se) Moj ti razumeš. (Glasno) A ti ćeš, druže Dane, sedneš ovamo i zapišeš ko je došla na otaj sastanak.

DANE: Eee, moj druže, ne znam ti ja s plajvazom! Prije rata sam nešto malo i naučija, al sve sam zaboravija dok sam oslobađa zemlju.

DRUG PIŠTA: Ajde, neka braniš, kad je drugarica Ivka tako naredijo! Naučimo mi tebe brzo! (Dane sjeda za stol i u neprilici mrko gleda olovku)

II SELJAK: (Za se, uz teški uzdah) Eeee, ništa tude neće bit dobro, kad Madžar divani, a kolonisti pišu.

DRUG PIŠTA: (Popriko pogleda seljaka) Ti, druže, jesi nešto kazala?

III SELJAK: Ta, kaki, taj ni doma ne smije beknit, a ne u opštine!

DRUG PIŠTA: Slušaj vamo, drugovi! (Pogleda u Zoru) Pišeš, drugarica?

ZORA: (Skoči i pozdravi) Pišem, druže, pišem!

DRUG PIŠTA: Dobro, drugovi, kha, kha, kako bi vam kazala, više ne smete pozdravljati sa Faljen Bog i Faljen Isus! Pišeš, drugarica? Svi znadete da je drugarica Ivka to zabranijo! Otkako je došo ovaj novi vlast, više nema Boga! Tudom?

TUNA: Al kako, gospodine, da se sad odjedamput okrenemo od noga kojemu smo se cili život molili?

DRUG PIŠTA: (Zbunjeno) Hat, morate okrenete! Dobro znadete da sam i ja molila i išla u

crkvu, dok nisam otišla u partizan! No, pišeš, drugarica?
ZORA: (Skoči i pozdravi, Pišta se opet trgne) Pišem, druže, pišem!
DRUG PIŠTA: Slušaj vamo! Drugarica Ivka je kazao da nema Boga i nema Boga! Drugarica, ovo nemoj pišeš! Došao je kod mene za Uskrs, baš sam sela sa ženom fruštukovati, uzeo i šunku i kolbas i jajca i sve bacio na dvorište. Ooo, azanjad, što sam bila besna! Al sam i uplašila! Aaaa... (Zbunjeno odmahne rukom) aaa ... šta vi tu meni - gospodin, pa gospodin! Iiii... drugarica Ivka je još kazao da smo svi drugovi i...(Zazvoni telefon, Pišta se okrene, saplate i padne) ...hat jebem ti drugarica Ivka! (Ustane, uzme slušalicu, isprsi se i salutira) Sloboda narodu, drugarica Ivka!!! ..... igen....igen.... jesam, razumela sam, ...igen...
TUNA: (Više za se) Ja se baš ništa i ne sićam da je i vaj bijo naš pajtaš dok ga nisu odvukli u partizane. Uvik mi se on... nako... više držo Švaba i Mađara. A sad, otkako je došo natrag iz rata i posto nikaka vlast, odjedamput on mene tu... te nema Boga, te drugovi,... ne znam, tude mene ništa jako smrdi.
DRUG PIŠTA: (Žustro salutira) Sve sam razumela, drugarica Ivka!!! (Oprezno ostavi slušalicu, pa se malo zamisli)... No, hat, drugovi, nećemo se, valjda, svađati. Bolje da napravimo ono zašto nas je pozvao drugarica Ivka. Evo, na dnevnom redu imaš praviš otaj zadruga, izbiraš precednika opštine i razno. Pišeš, drugarica?
ZORA: (Skoči i oštro salutira, Pišta se opet trgne) Pišem, druže, pišem!
DRUG PIŠTA: Ooooooooooooo.....azanjad.... Pa evo, kako da kažem, razno smo već svršila. Sada moramo pogledati kako ćemo napraviti otaj zadruga! Evo, Komitet je predložila da svi udružimo zemlju, stoku i alatke i da svi radimo sve. U obaveze ćemo dati koliko Komitet raspiše, a što ostane, sve ćemo podeliti nama, pa će svima bude dobro. A svi ćemo dobiti i tačkice, sa kojima ćemo moći kupovati otaj roba u dućan. Evo, Komitet je predložila i da drug Dane, stara partizan, bude upravnik, jel ona dobro znade komandovati! A i uvek je tačno izvršavala ono što Komitet naredi! Erted?
I SELJAK: (Telefon opet zazvoni, Pišta sluša u stavu mirno, povremeno tiho ponavlja - igen.) Eeee, ljudi, teško nama! Oma sam ja zno da tude ništa ima, ne bi nam zabadva natovarili Mađara za vlast. (Pogleda Zoru) A kako vidim kolonisti se laću klajbasa, pa će bit gospoda, a nama šta će drugo, neg motiku u šake, ko i uvik.
II SELJAK: A i taj Dane mi je nikaka mustra. Otkako je došo, samo tira silu, uvik se niskim potuče. Eeee, jebo ga voz što ga dono! I još dobijo naku lipu, veliku švapsku kuću, a vamo u rerne loži vatru i duše na sijalicu kad je oće otrnit. A još i marvu drži u pridnje sobe. I taki će sad nama zapovidat! Pazite, samo, da do kraj još nećemo drečat za Mađarima!
DRUG PIŠTA: (Oprezno ostavi slušalicu, otpije gutljaj vode, pa se isprsi) Slušaj ovamo! Jel ima koga protiv... otaj... zadruga? (Tajac, svi su pognuli glave) Nema? Piši, drugarica, da je zadruga osnovan jednoglasno!!! Za upravnika je izabrana drug Dane!!! Kako da kažem, vi već znadete da se u našem selu mora izabrati i novi, narodni vlast. Zato sada moramo odlučiti koja će od vas biti nova, kako da kažem, knez! Aaal, slušaj dobro!!! Knez se više ne zove knez! Od danas je knez... otaj... precednik opštine!!! Pišeš, drugarice? (Odmakne se) Vidim pišeš. (Tuna stalno klima glavom, ko da sve razumije, ostali malo klimaju, malo vrte lijevo-desno)
DRUG PIŠTA: Moja glas ne može da računa, al bi vam predložila, uostalom to je kazao i drugarica Ivka, da izbirnete Tunu.
I SELJAK: (Ljutito baci šubaru i uzdahne) Teško nama.
DRUG PIŠTA: (Oštro ga pogleda) Nešto si kazala? Ne? Vada nisam dobro čula. Opet vam kažem, drugarica Ivka misli da bi Tuna bila najbolja. Ona je uvek diskutovala najpametnije, uvek je davala najbolje predloge, a i njena stara dada je nekada bila knez, pa će znati da ponaša. (Opet zazvoni telefon, Pišta samo sluša u stavu mirno i klima glavom)
II SELJAK: (Više za se) Jeste, jeste, najpametniji je, vada zoto što uvik lipo znade reč da je tako ko što vlast kaže, pa mi onda zoto odglasamo i evo ti! A i ako bude ko stari dada, bome će birtaši radit i petkom i svecom.
DRUG PIŠTA: Razumem!!! (Pažljivo odloži slušalicu i duboko othukne) Auuuu, što je drugarica Ivka besan! (Odmahne rukom) No, hat, hajdemo odglasati. Ko je zato, da naša nova knez bude Tuna? Al da znadete, kako da kažem, da ona neće biti knez, nego precednik opštine. (Sa manje ili više nećkanja i okretanja, ljudi jedan po jedan dižu ruke, Pišta broji) Ko je protiv?

Nema!!! (S olakšanjem) Eto, vidite, tako danas izbira narodni vlast. Drugarica, pišeš?
ZORA: Pišem, druže, pišem!
DRUG PIŠTA:(Opet se uplaši) Oooo, azanjad... a ti, Tuna, sad bi mogla, kao što je i red, doneti malo vina da počastiš ljude. Tebe je ova narod izabrala, pa si sad neko i nešto. Čestitam!!! (Izgrli ga i izljubi)
TUNA: (Zbunjen, češka se iza uha) Ta... ne znam... vaj... šta ste mi tu...ne znam, a jel ste vi štodirali kako bi ja to, obi li ja to zno?
DANE: Hajde, Ante, kako da nećeš znati? Kako ja mogu naučiti držati plajvaz? Vjeruj da neće ni meni bit lako upravljat zadrugom, al zarad narodne volje se mora svašta pretrpjeti. Eto, na primjer, zemlju, konje, kola i sve one mašine što sam dobija kad sam doša, proda sam, jel ti ja ništa ne znam oko poljoprivrede. Ćeo sam otvorit brijačnicu, taj sam zanat izučija u partizanima. Al ovo je drugo, kad Komitet naredi i narod te izabere, to se mora prihvatit, oćeš-nećeš.
DRUG PIŠTA: Ajde, Tuna, ajde, šta si tu stala nećkat, ko friški mlada. Vada vidiš da te je narod izabrala. A i tvoja stara dada je bila knez, pa ti je vada pričala kako ga to radiš. Evo, dođeš da ti predam tintarnicu, štilo i pero, što je ostala od pokojne kneza, pa da nas lepo počastiš!
TUNA: (Prilazi astalu i brzo trpa u torbicu tintarnicu, štilo i pero) Pa eto, baš kad svit tako oće, ja i ne marim. Aaaa... da sam se ja vomu nado, bome bi pono balon vina, znadete da nikad nisam škrtarijo kad je tribovalo počastit kogagod. (Opet se počeše iza uha, pa pretura po torbici) Au, sveca mu, kanda nisam pono ni šlajbok.
DRUG PIŠTA: Ništa ti, Tuna, ne brini! Koja birtaš ne bi dala vina na viru kada traži nova knez? (Ostalima, važno) Slušajte, drugovi delegati! Već sam vam kazala da po zakonu nova knez više nije knez! Sada je precednik opštine, pa se tako mora i potpisivati! Eeee, kada je tako, više i nije zgodno da je zovemo vako, a pišemo nako. Drugarice, da li si to zapisao?
ZORA: (Salutira) Jesam, druže!!!

slika

Pređašnji, Joza
DRUG PIŠTA: (Opet se trgne, a onda krene prema vratima) Sada ću pozovem Jozu, a ti mu lepo narediš da ovo odmah objavi po selu. Jozaa! (Naglo otvori vrata, a Joza upadne unutra) Az ištenem, opet špijuniraš!
JOZA: O-ho! (Otresa rukom sako) ... baš sam tijo pitat ... jel mi štogod tribate?
TUNA: (isprsi se) Slušaj vamo, Jozo! Oma da si latijo doboš i obišo cilo selo! Obnaroduj da sam JA novi knez! I još javi da mi se ne smije tako zvat, neg samo po zakonu. (Okrene se Pišti) A kako ste no rekli da se sad knez zove?
DRUG PIŠTA: Kako sam već kazala, (Digne prst) nova knez se sada zove precednik opštine!
TUNA: (Jozi) Tebe uvik ništa triba obaška tolmačit. Jesi sad razumijo?
JOZA: Jesam, kako ne bi razumijo? (Polako ide prema vratima i prstima nabraja, mrmlja za sebe) Precednik... knez.... drugovi...(Stane i okrene se) A da i ja potli dojdem kod Volfa?
TUNA: Dabome, Jozo, nećemo mi nikuda pobić!
JOZA: Zbogom! (Izađe)
DRUG PIŠTA: Nikada ova neće naučiti da nema više zbogom, nego zdravo! No, Tuna, oćemo?
I SELJAK: (Ulagujući se) Eeee, Tuno, sad kad si nikaka vlast, vada se nećeš brukat i samo tako otit doma? Vada je red i da platiš aldumaš. Bome, kako sam čo, ni tvoj stari dada ni bižo od toga.
TUNA: (Više za sebe) Pa da, sad smo odjedamput dobri, ko da nisam vidijo kako je lipo trisnijo šubaru. (Glasnije) Znadem da stari dada ni bižo, ne mislite vada da ću ja bit štogoda drugači? Vada ste čuli kad sam Joze reko da ćemo ga čekat kod Volfa?
II SELJAK: Eeee, pripovido mi je moj didak kako su slavili onda kad ga je selo izbirnilo za kneza. Kaže da su oma ošli kod Volfa. Bome, bilo je tude i ića i pića, a još kad je došo gajdaš, nisu znali stat. Nedilju dana nisu izašli iz bircuza! (Svi polako idu prema izlazu, žagore)

KRAJ I. ČINA

II. ČIN

Starinski namještena šokačka soba. Na sredini je stol i dvije klupe, na stolu stari, okrhnuti vrč i jedno lonče. U kutu je zidana peć, na zadnjemu zidu stari sat, uza zid kuhinjska polica.

slika

Ana, Ruža, Kaja i Maca
Ana sjedi na banku i plete, pa povremeno zadrijema. Uz nju je Maca, igra se klupkom. Kaja i Ruža heklaju za stolom.
ANA: (Drijema, pa se trgne i pogleda na sat.) No, di je već naj zagvanja? Kanda će i podne, pa bi tribalo ručat!
MACA: (Mazasto) Mamo! (Umiljava se oko Ruže i spusti joj glavu u krilo)
RUŽA: Šta je, lane mamino?
MACA: Mamo, ja ću ti, kanda, umrit od gladi.
RUŽA: Neka, samo, cantrat! Tojić smo fruštukovali!
KAJA: No, u ve kuće bi trpeza mogla bit rasprimita od ujtru do uveče. Dobro što naj matori ni unutri, sad bi i on isko jist!

slika

Pređašnji, Iva.
IVA: (Ulazi i nosi pletenu korpu kukuruza, u prolazu gleda na sat) Jel to, možda, već podne? Ko da mi ništa krči u trbuvu.
MACA: (Prilazi mu i uzima klip kukuruza) Dido, ajde sidi na stolčić pa mi pripovidaj kako ste išli na konja priko Dunova!
IVA: Oću, srce moje! Samo, moraćeš malo čekat, vada ćemo sad prvo ručat.
KAJA: (Ljutito) Eto! Šta sam kazala malo pri? Tima matorima je samo jilo na pameti. Vada se boju da neće umrit gladni. Još mu se brkovi nisu osušili ni od fruštuka, a već bi ručo. Di mu samo stane? Ji ko prismagli, a nema pedest kila u njemu.
ANA: Samo ti, lipo, cantraj. Otkako si došla u našu kuću, malo si se i podotavila. Siti se, samo, kaka si bila kad si bila divojka, ko štraklja. A sad, kad si se lipo najila, nas vada ne bi marila i gladne saranit! Samo ti je na pameti kako se što prija dovatit tala! Bome, da sam ja ko Iva, ništa vam ne bi ni pisala dok sam živa!
KAJA: Sve se bojim da ćemo do kraj još mi vama ostavit tala, a ne vi nama!
IVA: (Sjedne na stoličicu, Maca kod njega u krilo) Ajde, dite, izgleda da ću ti morat gladan pripovidat. (Pogleda Kaju, glasno) A i kanda u ve kuće samo ti znadeš sa starima.
MACA: (Donese Ivi jabuku) Evo, didice moj, ja ću ti naranit. A... jel... i mene ćeš malko dat?
ANA: (Iva pruži ruku za jabukom, Ana ga udari po prstima) No, konju matori, vad ne bi uzo jabuku od diteta?
IVA: (Zbunjen) Ta idi...viš da se samo šalim.
MACA: (Baci Anino klupko) Šta ti diraš mojega didicu?
IVA: (Privuče Macu u krilo, plačljivo) Ko bi mene voljijo i branijo, da ni moje Mace?

slika

Pređašnji, Eva
EVA: (Kuca i odmah ulazi) Faljen Isus!! (Zadihana sjeda za stol i nalije vode u lonče) Čekajte da popijem bukaricu vode. (Pije, pa gleda lonče) A... jel, nema se, a tribalo bi već kupit novu.
KAJA: Deder, šta si stala zafiljivat? Ako ti ni dobra, neka pit iz njoje!
EVA: (Pravi se da je iznenađena) Pa dobro, šta j to, šta ste svi nabrundani, jel vi još ništa ne znate? (Svi je gledaju radoznalo.) Pa vi, stvarno ništa niste čuli?
ANA: (Svadljivo) Deder, zini već jedamput, da znademo zašto si došla. Izdaleka ositim da ti jezik jako srbi.
EVA: No, snaš Ana, pa uvik sam bila dobra š vama, nekate sad tako. Ta triba da se radujete!
MACA: Dido, šta bi va snaša?
IVA: Ta, mani je, dite. Samo orca po selu i razminjiva novo, pa je vada i ožednila. Vidićeš, saće i vino na red.
EVA: E, čeljadi, red je da popijemo aldumaš. Deder mi naljite čašu vina ako imadete, pa da vam lipo po redu izdivanim sve što sam čula.
KAJA: (Donese bocu sa police, potegne iz njoje, pa dade Eve.) Deder, sad lipo reci šta j to novo, pa da i mi znademo.
IVA: Slušaj sad, dite, va će počet pripovidat od Kulina bana.
EVA: Pa evo, baš malo prija sam se vraćala doma od prija-Mande, znadete, bila sam kod njoje vidit jel imade kaku novu mustru za ekleraj. (Malo popije) Moram žurit nomu mojemu napravit ručak, pa će potli it u Doroslov odnet žita za samlit, brašno nam je već prid kraj, a žo mi da ide gladan.
ANA: Ako će on čekat tvoj ručak, iće u Doroslov od nedilje.
KAJA: Deder, mani se Doroslova, reci ti nama šta j to novo?
IVA: (Metne šaku na uvo) Šta kaže?

ANA: De, ćuti i slušaj!
EVA: No, šta ste mi skoletili? Pa to sam vam i počela divanit! (Opet otpije malo vina.)
Idem ja, tako, doma, kad na ćošu kod Volfa Joza udara u doboš. Ajd, velim, kad sam već tude, da čujem štaj to novo. (Opet otpije vina) Kad no, javlja da je od danas vaš bać-Tuna novi knez.
KAJA: (Udari se šakama u prsa) Ju, Bože, šta ću ti sad?
IVA: (Opet metne šaku za uho) Šta kaže, ko je umro?
ANA: De, ćuti već jedamput, gluvardo! (Trijumfalno) Kaki umro, naš Tuna knez!
IVA: Šta su radili Tune?
KAJA: (Medeno) Ta stari, kako da ne čujete? Moj Tuna je od danas knez!!!
EVA: (Još jedamput potegne iz boce) Eto, da znadete, a vada ćete i ubardat ko vam je prvi dono lipi glas. Sad moram it, jel ako još koikoga trefim nuz put, kanda ću pristavit večeru, a ne ručak. Ubiće mi naj moj! Zbogom! (Izlazi)

slika

Pređašnji, bez Eve
MACA: Dido, a šta j to knez?
IVA: Eeee, dite moje, znadeš ti, to je... znadeš, kad je didica bijo...
ANA: De, mani se toga tvojega divana od prija sto godina!
MACA: (Zagrli Ivu) Didice moj lipi, ajde mi pripovidaj, ja ti jako voljim slušat!
ANA: No, Bože mi sačuvaj! Kako malo, tako i matoro! (Nastavi štrikat i drimat)
KAJA: Deder, Ružo, kad je već selo tako počastilo oca, idemo ga i mi lipo dočekat. Ta, sprimićemo mu ručak kaki skoro nismo. (Za sebe) Ajoj, al šta ću ti sad JA bit, kad je on knez?
RUŽA: Ta mamo, šta ćemo tako na friško?
KAJA: Već sam ja smislila. Uvatićemo noga velikoga pitla, pa napaprikaš.
RUŽA: No, mamo, pa tomu je već četiri godine. Kaće se skuvat?
KAJA: Skuvaće se, ne boj se! Možda će meso bit malo žilavo, al će zoto u laboške plivat za dva prsta masti, pa ti se otac neće znat naumakat. (Za sebe) Oooo, kako se cura ne zna snajt u kujne, vada je zoto naj njezin ni neće uzet. (Izlazu)

slika

Pređašnji, Tuna.
IVA: Eto, šta sam pod staru glavu dočeko. (Cmizdri) Opet je knez iz ve kuće.
TUNA: (Ulazi nesigurno, vidi se da je nakresan) Faljen... Isus! Di su mi...hik... Kaja i Ruža, da ji... hik... obradujem?
ANA: (Trgne se iz drimanja) Jako će se obradovat kad ti vidu. Eto si svaj ko da su ti krave žvakale! (Opet zadrijema)
IVA: Gle babu! Vada si opet štogoda gadno sanjala! (Opet cmizdri) E, Tuno, šteta samo što ti otac ni živ, da vo vidi. Aaaa, znadeš, sve ništa štodiram, možda je dobro i što se nisi nametnijo na njega, nego, nako, ko da si više na me. On mi je bijo fanj neotpravan, a bome, ni zno ni popit, brzo bi ga uvatilo. I... uvik je samo slušo ženu. Da nije, ne bi ni ošli pod led. Aaaa... znadeš, kad su mene izbirnili za kneza, to se naveliko slavilo. Nedilju dana Volf nije zatvaro bircuz.
ANA: (Opet se trgne) Samo si zaboravijo kazat da su ti onda doma doneli u šaraglja.
IVA: Kako je već to crkavanje, kad ti ni jedna ne promakne?
MACA: (Ode kod Tune) Dido, ja tebe jako voljim i ne dam nikomu da ti grdi! (Ode kod Ane i prevrne korpicu, pa pobjegne kod Ive u krilo.)

slika

Pređašnji, Ruža, Kaja
RUŽA: (Ulazi veselo i zagrli Tunu) Ajoj, dado, nisam mogla dočekat da dojdete doma, pa da vam pitam jel istina to što smo čuli. Stvarno su vas izbirnili za kneza?
TUNA: Jesu, curo, hik...sad sam, hik... stvarno posto... hik... niko i ništa u vomu selu.
RUŽA: No, fala Bogu, sitili su se već jedamput izbirnit pravoga čoveka. Uvik na taka mista pomeću nikake tulte što ne znu ni beknit, ni muknit, pa onda nuz nji radu što god oće. Zoto i jesmo vaki kaki smo. Niko nas ne drži baš ni za voliko! (Zakači noktom za zub.) Bome, sad neće moć tako. Znadem da vi baš i nećete puščat da nam radi ko šta oće!
IVA: Pravo kažeš, dite. I ja sam čo da je bilo i taki što su znali prodat selo za malo tapšanja po ramenu i tanjur paprikaša.
MACA: Didice, a šta j to vlast?

IVA: Znadeš, dite, to su ni što nam gospodaru, al uvik gledu kako će njima bit najlipše. A znadeš, kad je tvoj didica...
ANA: De već, mani se tvoji pripovički. Ništa nisi ni bijo drugači od ni što ji sad opanjkavaš! Kako ti samo ni sramota toliko lagat tomu ditetu? (Nastavi drijemati.)
IVA: Evo, opet ona! (Nastavi tiho pripovijedati Maci.)
TUNA: Ružo, dite, ja sam sad malo vesel, al ajde vamo sidi, dada bi ti ništa pito.
RUŽA: (Sidne za astal) Pitajte, dado.
TUNA: Jel, a šta kaže naj tvoj, oće ti ženit, jel neće? Vada bi već jedamput i to dite tribalo imat oca.
ANA: De, šta si se već navrzo na curu, ko daje baš samo ona divojkom rodila? Ima vrimena, udaće se, za svaki budak Bog najde i držalje. (Ruža postavlja stol, a Kaja nosi šerpu. Svi sjedaju za stol, Ana prva, Iva i Maca na banak, a Ruža im prinese hoklicu.)
TUNA: (Prekriži se, nožem napravi križ na kruhu i presiječe ga, dalje ga reže Kaja.) Bože, blagosovi vaj ručak, prvi otkako sam posto knez. Daj mi razuma i snage da to radim kako triba, a sve čeljadi u ve kuće daj sriće i zdravlja. Amen. Nazdravlje! (Svi se prekriže, sjednu i počnu jesti, Ruža tek sad donese paprikaša i kruha Ivi i Maci.)
KAJA: (Preko zalogaja) Nego, Tuno moj, ja tude ništa ne razumim. Jesi ti knez, jel nisi?
TUNA: Ta, vada sam, kad su mi danas izbirnili.
KAJA: A dobro, zašto je onda birov reko da nisi knez?
TUNA: To je samo po zakonu tako. Tamo je sve lipo natrukovano i kako šta triba radit i sve drugo!
KAJA: Dobro, čoveče, a šta si ti onda?
TUNA: (Ljutito odgurne tanjir) Oooo, ženska glavo, kako baš ništa ne razumiš? Ta pa, knez, šta bi drugo bijo?
KAJA: Pa dobro, onda, zašto u tomu tvojemu zakonu piše da nisi knez?
TUNA: De već...
RUŽA: Ajoj, dado, vad niste u opštine bili u gaća i bosi? No, Bože, saće nam se smijat cilo selo što knez nema čakšire i cipele.
KAJA: Stvarno, Tuno, taki baš i nisi pristo u pročelje.
TUNA: (Ljutito ustane.) Šta ste mi skoletile? Već mi glava boli od vašega divana! Idem malo prileć, jako sam se umorijo.
IVA: Bome, Tuno, ni ja nisam imo čakšire kad sam bijo knez, pa ne moraš ni ti. (Tuna se okrene, odmahne rukom, pa izađe iz sobe)

slika

Pređašnji, bez Tune
MACA: (Sjedne kod Ive u krilo) Didice, zašto je moj dida-Tuna bisan?
IVA: A, vada su ga babe najidile. (Ostavi Macu, legne na banak i zahrče, Maca preturi Aninu korpicu i igra se klupkom.)
RUŽA: (Posprema stol sa Kajom) No, mamo, vad nećete pušćat dadu da ide u opštinu u gaća? Sad mu to baš i ni pristalo.
KAJA: A šta ja znam? Moraću mu oprat čakšire, malo ji je isprljo kad je zimus nosijo đubre.
RUŽA: A tribali bi kupit još i novi bukal i čaše za vino i za vodu.
KAJA: A šta fali našemu staromu? Ako je malo i otkrnit, ne moramo ga baš oma bacit.
To mi je svadbeni dar od sestre, pa nam, fala Bogu, lipo služi već tridest godina.
RUŽA: Ite, mamo, otkad taki više nisu u mode. Sad nam triba jedan novi bukal za vodu i jedan za vino, a tribu nam i staklene čaše. Ne bi baš više bilo lipo iznet vino prid goste u boce, pa od usti do usti. Saće, vada, kod nas dolazit i doktor i učitelj, a ko zna, možda i vi iz komiteta i još kakigod stranski, pa će vada dat Bog i da se udadem.
KAJA: E, ako ćemo tako računat, tribaće nam i novi astal i stolci. Istina, dobre su i stare
klupe, samo su jim noge malo rasklecane. Al lako zoto, nakiselu se u vruću vodu i zaglavu, pa su opet ko nove. Šteta bi ji bilo bacit, Tuna ji je dobijo u tal od pokojnoga dide. Ta... dobro, vad nećemo sad so tim razbijat glavu? Odnećemo ji u vojat, a vada ćemo već jedamput sazidat i litnju kujnicu, pa će nam tamo tribat. Saćemo lipo, ko što Bog zapovida, naručit sve novo. (Sanjarski) Stolce ćemo dat ofarbat u nebo-plavo, a gore nacrtat lipe, okate, crvene ružice.
RUŽA: Mamo, moraćete dade kupit i kakegod cipele. Nit je lipo da sad ide bos, nit u panaka, a ne daj Bože u cokula.
KAJA: Dobro kažeš, curo, samo pušči da to ja udesim š njim, jel otkako si rodila divojkom, ništa se uvik otresa na te. Ne znam kako može bit taki. A opet i taj tvoj! Šta već čeka? Sad, kad

smo već niko i ništa u vomu selu, mogo bi dovuć nos vamo, di mu je i dite!

KRAJ II. ČINA

III. ČIN

Modernije namještena soba. Na sredini novi stol i 4 stolice, plavo obojene, s velikima ružama. Na stolu novi, stakleni vrč i čaše.

slika

Tuna, Kaja i Ruža, svi sjede za stolom.
TUNA: Dobro, kaki je to cirkus u ve kuće? Ajde, de, bukal sam već i ja šacovo na nikoliko vašara, al nisam potrefijo kaki triba. Al šta je falilo astalu i klupama? Samo nam je tribalo no vu skupoću uzimat nove stvari! I šta već fantazirate, zašto ne bi smijo na sokak bos i u gaća? Ta i moj stari je bijo knez, pa bome nikad ni ni skido gaće i šta mu je falilo?
RUŽA: Ite, dado, kad je to još bilo, vada je sad drugo vrime. Triba se lipo vladat, ko što se vlada i svaj svit!
KAJA: Bome, Tuno, dobro cura i veli. Neš se vada vladat ko kakigod od pri sto godina. Moraš malo ukorak š drugima. A bome, ako ćemo pravo i ti si knez, a nisi knez! Baram si reko da tako piše u tomu tvojemu zakonu.
TUNA: Ta šta mi tu... nisi knez... nisi knez... bogara mu, i Ruža je divojka, a ni divojka, pa ja opet ćutim i duram!
KAJA: De, neka samo cantrat. Uvik ti je samo Ruža za sve kriva, samo se znadeš otresat no tu curu. A i šta bi mi da nam ni male Mace? Svađali bi se ko dva vraga. Ne znaš to dite pravoga ni pomilovat, a znadem da je voljiš više neg cili svit.
RUŽA: Dado, nekate tako. Ja samo voljim da mi lipo izgledate. Gledajte kaki ste. Tribali bi se obrijat i malo potšišat, a bome i te čupave brkove malo potkresat.
TUNA: A, to nikako! Izduraću i čakšire i cipele, al glavu ne dam dirat. Ko je još vidijo da se na živomu čoveku kljaštru brkovi?
KAJA: Neka, Tuno, tako. Ruža je mlađa, pa vada i bolje znade kako se danas svit nosi.
Ta gledaj, samo, kake ti je lipe cipele kupila. Nisu bile ni skupe, al bome, zoto će bit jako duražne. (Pokazuje mu cipele) Gle, samo, kake jake potkovice ima na peta, a gle vamo – puni džonovi šunegla. Ta, ni na ledu se ne možeš oškaljit. A još kad ji ja ujtru naviksam, moćeš se nagledat u njima. (Sjedne kraj Tune) Slušaj! Sutra je Velika subota, pa kad uveče, (sanjalački) po našemu staromu običaju, novi knez prvi put izajde prid svit i ponese propeće, svi će se obazirat za tobom. (Umilno) Evo, cura ti je uzela i novi šešir.
TUNA: Ta, šta će mi sad, opet, šešir? A šta fali moje šubare? Jeste da je malo zakrpana, al lipo grije. Šteta bi je bilo bacit.
KAJA: Pa ko ti i kaže da će se bacit? Šešir nek ti bude za nediljom i svecom, a šubara za poslen dan.
TUNA: (Proba šešir ispred špigla) Bome, velik mi je! Viš da mi spada na uši!
KAJA: A, dobro, kad jedamput pokisne, baš će bit kako triba.
TUNA: Dobro, nek bude kako kažete, nećemo se više protirivat. Davno se smrklo, već bi mogli it i spavat. Ujtru ćemo bit pametniji, pa ćemo sve sprimit kako triba. (Mrak)

slika

Tuna, Kaja, Ruža, Ana
TUNA: (Svjetlo se pali, Tuna sjedi na stolici kraj stola, Ruža mu krati brkove) Eeee, baš ste dosadne, ko stenice! Vama nikad udesit! Lipo sam se i ošišo i obrijo i opet ne valja. A baš se i nisam moro navuć u tu košulju, kad si već rekla da će mi to bit za lis.
KAJA: Nigdi na njoje to ne piše! A kad već imaš lipe gaće od osam pola, red je da imadeš i lipu košulju.
ANA: Pa da, baš je ta lipa zoto što je samo ona gotova. Onu drugu samo praviš, praviš, pa nikako svršit!
KAJA: Deder, majko, nekate već samo podbadat.
ANA: Ta ne podbadam, curo, šta ti je, samo kažem (Ruži) Da ja to radim, već bi triput svršila.
RUŽA: Iiiju, dado, vad nećete stvarno it u gaća?
ANA: (Kočoperno) A zašto ne bi? I moj Iva, kad je bijo knez, nosijo je propeće u gaća!
KAJA: Bome, majko, sićam se! Malo su bile i ispečutane. A i svit je dosta dugo divanijo za njega da je više put zno imat i perja u kike kad je išo u crkvu. Pa ne mora vada i moj Tuna tako, kad već imade ženu što se znade nastarat da sve bude kako triba. (Ode po hlače.)
ANA: (Uvrijeđena digne nos) Nekate mi onda ništa više ni pitat! (Sjedne na banak, uzme patrice iz korpice i moli se)

TUNA: Dobro, majko, nekate se oma vriđat, ne moram ja, vada, sve radit ko stari. A ako ćemo pravo, stari je bijo knez, a ja sam već ništa drugo, dobro je rekla moja Kaja.
ANA: (Ljutito) Deder i ti je brani, brzo si zaboravijo da ti je majka otranila! (Za sebe) Eeee, da mi je već jedamput crknit, kad svima samo smetam.
KAJA: (Nosi hlače) Ajde, Tuno, digni se, neš se vada sidečki navlačit! (Svi mu pomažu ugurat gaće u hlače, čuje se cijepanje platna)
TUNA: Huuuu, bogara mu, kanda su mi pukle čakšire.
KAJA: Iiii-ju! Čekaj, saću ja to na brzinu prikrpat (Čuje se prvo zvono)
TUNA: Deder, šta ste mi tu skoletile, triba da sam već u sakrštije!
KAJA: No, Tuno, ti ko da nisi kako triba. Vada se znade ko je knez! Bome, saće oni tebe čekat, a ne ti nji! (Pomaže mu obuti cipele)
TUNA: No, sad mi je nikako... ko da misto noga imadem kolje u čakšira. (Čuje se drugo zvono, Tuna se trgne) Oho, sad stvarno moram it! (Krene prema vratima, pa zastane i hoće se vratiti)
KAJA: (Skoči ispred njega) Neka se vraćat, neš imat sriće! Kaži mi šta ti triba, ja ću ti dat.
TUNA: A, evo, latijo sam štilo i pero, a zaboravijo tintarnicu. Kuću taki, nikako mi je ko da mi fali jedna ruka. (Kaja mu doda tintarnicu, on je stavi u džep i krene prema vratima)

slika

Prеđašnji, Joza
JOZA: (Naglo otvori vrata, njima udari Tunu) Gospodine kneže... tijo sam reć.... Gospodine opštinski precedniče... oooo, kuću ja ... druže kneže... opet.... Oooo, što sam se zaputo, ... dobro, ko bi vas i zno, kad samo izmišljavate nikake nove zakone. Evo, gospodin Pišta je poslo vaj papir da ništa potpišete.
TUNA: (Za to vrijeme vadi iz džepa štilo i tintarnicu, tinta mu se prosula po košulji) Uuuu, bogara ti, gledaj samo šta si mi napravijo! Gotovo, sad se više ne možem skinit i opet navuć.
JOZA: Ništa zoto, gospodine, ne morate se ni skidat, ni navlačit. Bože moj, pa i čađar je crn i mesar je masan, već svako sprom svojega. A vite, gospodine, vi ste nikaka vlast, pa vam je i pristalo da budete od tinte. Da vidite samo našega opštinskoga pisara. Od tinte su mu zamazani i prsti i brkovi, a bome, kadgoda i nos. (Vadi rupčić) Nego, evo vama lipo moja maramica, pa je metnite tako, da malo visi iz džepa i niko neće ni primetit falinku.
KATA: (Pomaže i ona) Dobro, Tuno, baš će bit kako triba.
TUNA: (Stavi papir na stol i sporo potpisuje, a onda krene) Ajdemo, nemamo vrimena, saće svi troj!

slika

Kaja, Ruža (Sidu za astalom)
RUŽA: (Zabrinuto) No, samo da š dadom projde sve kako triba. Šta mu je i tribalo nosit tu tintu?
KAJA: (Ustane i hoda po sobi nervozno) No, jezik prigrizla! Šta si već stala zazivat zlo?
A ne bi ni nosijo tintu da nije vlast.
RUŽA: Ne znam, mamo, sva sam ništa naježita. Jako se bojim da dade ne bude štogoda. Vidite da mu od cila jutra baš ništa ne ide kako triba.

slika

Prеđašnji, Eva.
EVA: (Naglo ulazi, sva izvan sebe) Ajoj, čeljadi, kako možete bit tako mirne? (Sjedne za stol i popije čašu vode, Ruža i Kaja je začuđeno gledaju) Pa vi, stvarno, ništa niste čule?
KAJA: Iiju, naopako, a šta smo, to, tribale čut?
EVA: Eeeee, sirote vi, bolje, onda, da ni ne čujete.
RUŽA: Ajoj, nena-Eva, vad ni dade štogoda bilo?
EVA: (Naglašava svaku riječ) Bome, curo, jeste!

slika

Prеđašnji, Ana, Iva, Maca
ANA: (Žustro ulazi i sjeda na banak) Opet je je vrag dono. No, već je ne možem očima vidit!
IVA: (Ulazi polako i vodi Macu za ruku) Koga, opet? (Zagleda se u Evu) O, Eva, opet si malo došla? Vada si ožednila. (Sjedne na stoličicu kraj banka, Maca kod njega u krilo)
EVA: Pa, baš bi i mogla čašicu vina. (Pije polako) A stvarno, ništa niste čuli za Tunu?
ANA: (Osorno) Ni on za te Tuna, neg Knez!
EVA: Jee? Bome, knez!!! (Pogleda u Ivu) Na sliku i priliku! Baš nam se lipo nacrto!

MACA: Nekate vi, bako, grdit mojega didu! Bolje idite doma!
EVA: Al ti je mater lipo naučila!
IVA: Deder, Eva, mani to dite, nego gukni već jedanput. Kanda ti jezik jako srbi.
EVA: Pa bome, da znadete i da srbi, al ne zabadva! A to, što je bilo, baš i nije na priliku našemu knezu. (Naglašava svaku riječ) Ščim je došo u crkvu, popa ga je izgrdijo što ga svi moru čekat. Al to još ni ništa. Kad je krenijo, taki je izgledo, ko da noge nisu njegove. Vamo u jedne ruke nosi propeće, u druge šešir, a cipele mu klepeću, Bože mi prosti, ko da ide konj, a ne čovek. (Popije malo vina, svi zabezeknuto gledaju u nju)
IVA: (Ani) A, šta kaže? Vad ni kogod umro?
ANA: De, čuti gluvardo, ništa od tebe ne čujem!
EVA: A da ste vidli samo kad je došo na ćilim prid oltarom! Vada su mu digod šunegle zapele, ispružijo se kaki je dugačak!!! Pokido je držlje od propeća, šešir mu se svaj zgužvo, tintarnica otfrkla čak do kora, a pantalone pukle na guzice!!! (Trijumfalno) Cila crkva je uprla oči u njega, odbornici se strkali da ga kakogod dignu, a popa - samo što ni opcovo!!! (Opet otpije malo vina, svi su ko pokisli). A još ga prid crkvom dočekala i Ivka, pa mu rekla da će u ponediljak vidit!
IVA: (Ani) Oćemo it na konak, da se sprimam?
ANA: De, već, mani se, još gorje!!!
IVA: Vad ni našemu Tune štogod bilo?
MACA: Jeste, dido, spo je u crkve.
EVA: Bome, osramotijo se priko svake mire! ..(Čuju se koraci) Ajoj, ko da niko ide! Zbogom! (Izlazi)

slika

Kaja, Ruža, Iva, Ana, Maca, Tuna
TUNA: (Ulazi gologlav, raščupan, sa hlačama puknutim otraga po šavu, košuljom umrljanom od tinte, u jednoj ruci nosi cipele, u drugoj zgužvani šešir. Sjedne za stol, tupo gleda preda se). Maco, dite, ajde ti malo kod tvojega didice. (Uzima je u krilo, ona ga ljubi) E, dite, samo mi ti u ve kuće oćeš kod mene, svi drugi su mi ništa jako nabrundani.
MACA: Didice moj, ja ti najviše i voljim. (Tuna je zagrli čvrsto i poljubi)
RUŽA: Ajoj, dado, pa šta j to bilo s vama? A tako smo vas lipo sprimile.
TUNA: (Raste mu bijes) Sprimile... sprimile... biži mi s očiju, jel će bit po labrnja. (Zamisli se) A... kanda sam ja nuz put vidijo nu splećkarušu Evu kako izlazi od nas!
EVA: Dado...
TUNA: Dosta! Još jednu da čujem, pa š i za nju dobit! Bolje idi kod noga tvojega i njemu cantraj, da to dite ne raste brež oca! (Ruža pokunjena izlazi) Kajo!!!
ANA: (Trgne se) Ko je sad opet?
IVA: Oš čutit, babo? Bogara ti tvojega, baš moraš bit svakomu loncu poklopac? Deder, patrice u šake, jel će i tebe bit!
KAJA: (Žurno ulazi i umilno) Šta bi, Tuno moj?
MACA: Šta je, bako, sad odjedamput voljiš mojega didicu, a dok ni došo, cilo vrime si ga samo grdila.
ANA: Evo, opet ona! Ko da je niko ništa i pita!
IVA: Babo, sveca ti, oš čutit već jedamput? Da nisi vidijo čuda, njoje smetu i mali i veliki!
TUNA: (Mirno) Kajo, donesi mi vina.
KAJA: Evo, Tuno moj, oma ću. (Donese vrč i čašu pred Tunu, sipa mu vino.) Evo, znadem da si mi ožednijo, jel tako štogoda....
TUNA: (Poruši rukom čašu) Dosta mi je svega! Da nisam nikada više prid mojima očima vako štogoda vidijo!!! I stari mi je bijo knez, pa su mu svi gosti pili iz boce, a tako će i moji! Ako komu ni pravo, nek ide doma pit iz čega oće! A kako smo se u ve kuće vladali do sad, tako ćemo i odsad!
KAJA: Ajoj, čoveče, ti ko da nisi kako triba**.** Stari je bijo knez, al ti si sad precednik...
TUNA: (Bisno upada u rič) Ni riči više!!! Da mi nisi uvik bila dobra i virna žena, sad bi ti od njorde napravijo pogaču!!! (Maca se pokunji i otide kod Ive u krilo, Tuna otpije vina iz vrča) I da svi znadete!!! Nisam ja nikaki precednik!!! Izbirnili su mi naši i ja sam knez!!! Kajo, idi zovi birova, pa ću ga oma poslat da to obnaroduje! Nek se znade ko je Tuna! A ako komugod ni pravo, taj samo nek bude precednik! Evo, oma ću mu dat i štilo i pero i tintarnicu! A ja – jel ću bit knez, ko kadgoda moj stari, jel Tuna opančar, ko i do sad!

K R A J

I KNEZ JE POFALIJO

IVAN ANDRAŠIĆ

RIJEČ AUTORA

Poput ostalih mojih dramskih tekstova i za ovaj mi je nadahnuće bila bogata prošlost jednoga dijela bačkih Hrvata, podunavskih Šokaca. Kroz veliku dozu humora, ali onog teškog, oporog, više zajedljivog, kojim su se pripadnici ove etničke grupacije oduvijek odlikovali, nastojao sam prodrijeti u sve segmente obiteljskih, a tako i međuobiteljskih odnosa u jednom konzervativnom selu, u selu u kojemu se jako drži do tradicijskih vrijednosti. No, tu su i mladi, koji toj tradiciji ne robuju poput svojih roditelja, pa upravo zbog sukoba generacija dolazi i do neočekivanih situacija, koje, u pravilu, završavaju onako kako to mladi i žele.

LIKOVI:
TUNA: Seoski knez
KATA: Tunina žena
EVA: Tunina kćer
MARTA: Udovica iz susjedstva
MATA: Martin sin
ANKICA: Martina kćer
PETRONIJE: Ljekarnik, skorojević
MARA: Vlasnica seoskog bircuza,
MANDA: Seoska spletkaruša i provodadžija
TAMBURAŠI

I ČIN

Soba u kneževoj kući, malo luksuznije namještena, miješano starinske i nove stvari. Kraj lijevoga zida ormar, na zadnjem zidu lijevo Titova slika, u sredini zidni sat, u desnom kutu otoman, a iznad sveta slika. Na sredini su novi stol i četiri stolice, na stolu raskošni stolnjak, porculanski bokal i staklene čaše.

1.slika

Eva.
EVA: (Odjevena je u građansku haljinu, krpom brisucka ormar, dolazi u prvi plan.) E, Bože, Bože, tako su mi teške, a tako slatke muke divojačke. (Malo se zamisli) Ajoj, kako sam se, samo, prisikla sinoć na ćošu, kad mi je Mata nako obešenjački pogledo i... i... i još se uvatijo nuza me u kolo. (Pocupkujući i pjevajući ode do kreveta i namjesti jastuk, a onda se vrati u prvi plan, digne desnu ruku do usne i cjeliva ju) A ni ne znam, samo, zašto mi je tako lipo, muški, jednom rukom stego prste, a drugom samo malo navuko šešir na obrve i jako glasno fičnijo. (Čuje se kucanje na vratima, ona se vrati za stol i briše čaše)

2. slika

Eva, Ankica.
EVA: Ajde, samo, vidim da si to ti!
ANKICA: (Polako otvara vrata, prvo joj se vidi samo glava, osmatra je li Eva sama) Faljen Isus!
EVA: Uvik Isus! Ajde, curo, samo ti unidi, neka se ništa stidit.
ANKICA: Ta ne stidim se... samo gledam... gledam jel si sama doma, jel kod vas ima još kogagod. (Pogleda čak i iza ormara i pod krevet) Da znadeš, Mata mi je reko da vo što ću ti sad kazat, smiješ čut samo ti i niko više, ni za živu glavu.
EVA: (Uhvati ju za ramena i čučne pred nju) A šta ti je to Mata tako lipo reko?
ANKICA: Paaa... kaže da ga je sinoć u kolu nikaki grom ošinijo, šta li i... ništa... nako ko da bunca... ko... kaže da bi se mogo zadavit u tima tvojima očima. Aaaaa...
EVA: (Malo je protrese, a onda ustane i zagrli je) Ajde, neka otezat, možda i ne bunca, znadeš da je i mene isto tako. I... šta je još reko?
ANKICA: (Ode do vrata i izviri van, pa se vrati.) Reko je da opet dojdeš na ćoš, a dojće i on! I opet će se uvatit u kolo nuza te, a ti, opet, ako bi se tila udat za njega, samo mu stegni ruku. I...

dobro se proštodiraj! Ajde, sad, zbogom, moram it da mi niko ne vidi. I neka nikomu divanit da sam bila kod tebe!
EVA: Ta ne boj se, ne moraš žurit. Dada i mater su ošli na karuca priko, pa nećedu tako skoro dojt. (Donese iz ormara božićnji bombona) Nego...ajde ti, lipo, sidi malo vamo, pa mi pripovidaj još štogoda od Mate.
ANKICA: A šta da ti pripovidam, kad i sama znadeš kaki je? Šteta je, samo, što ti nemaš takoga brata ko što ja imadem, vada ću i ja jedamput narastit. Znadeš, dobar je ko kruv, a kaki je lip, vidiš i sama. (Isprsi se, sva važna) Bome, puno se cura okreće za njim, al kanda samo ti imadeš sriće, pa se on ni ne okreće za drugima. (Ustane i stavlja bombone u torbicu) Sad stvarno moram it, da se mater ne brine, ni ne zna di sam. A kanda niko i ide. Zbogom! (Izlazi)

slika

Eva, Tuna, Kata.
EVA: (Čuju se koraci) Ajoj, kanda idu dada i mama, vad nisu vidli Ankicu.
TUNA: (Ulazi isprsit, Eva mu uzme šešir i odnese ga, on sumnjičavo gleda za njom, pa prema izlazu) Jel, curo, nisam ja, možda, vidijo da nikako dite izlazi iz moje kuće?
EVA: Ta ite, dado, kako dite, pa vada vidite da sam cilo vrime sama... (Sjedne u kut i uzme torbicu sa heklerajem) Da je kogod bijo, vidla bi ga.
KATA: Idi, Tuno, ti uvik samo ništa vidiš. Te u selu uvik niko ima ništa protiv tebe, te vaj ti mrzi, te naj ti ne volji, te u san ti vazdan dolazu nikake suklate,... ko zna, možda baš i ti ne valjaš! A i šta si se već navrzo no tu curu?
TUNA: (Osorno) Ta šta sam se navrzo? (Sidne za astal) Eva! Daj mi čašu vina!
EVA: (Polako ustaje) Evo, dado, oma ću.
KATA: Samo ti, dite, sidi i ekluj, daću mu ja! (Donese čašu vina i tresne pred njega) Na, pa se već jedamput nažderi! (Okrene se publici) Da nisi vidijo čuda, ko da je zaboravijo pit vode! (Sjedne u drugi kut i uzima štrikanje, stavljajući naočari)
EVA: (Krene prema vratima) Samo se vi, lipo, divanite! Idem ja malo posprimat moju sobicu.

slika

Tuna, Kata
TUNA: (Važno se nakašlje, Kata spusti štrikanje u krilo) Slušaj, Kato! Naša cura se već, fala Bogu, zadivojčila, pa sad moram gledat da je najdem kaku dobru priliku! Neću je dat baš za kakoga golju, što ni ni pristo u moju kuću.
KATA: Ta Tuno, koji je vrag unišo u te, vad neš ti divojke tražit momka?
TUNA: Pa ko će drugi, vad neće komšija?
KATA: Ne znam, Tuno, ništa se po selu divani da su ona i naj Martin Mata vazdan u kolu jedno nuz drugo i da se jako ispod oka pogledu...
TUNA: Štaaa!? Kha... kha... kha... (Zagrcne se i brzo pije vina) taj golja mi triba u kuću? (Ustane i lupa se šakom u prsa) Nikad dok sam ja živ, a kad crknem, radite šta oćete! (Nervozno šeće po sobi) A i onda ću izlazit i obilazit vas!!!
KATA: (Ostavlja štrikanje i prilazi mu, govori blago) Ta Tuno, neka se baš tako za sve sikirat. Mladi su, obadvoj su i lipi i vridni, pa zašto jim branit da se uzmu, ako se gledu? A i šta fali ditetu, zdrav je i čitav, vridan je, a i iz poštene je kuće.
TUNA: Dobro, jeste, a ne možem reč da nije i vridan. Samo, kanda je još najvridniji kod tamburaša i snaša! I još kažu da znade bekrijat do zore, a onda iz bircuza u štalu, upregnit, pa oma na njivu. A bome, čujem da je dosta cura brog njega sudbu prokunilo i divojkom rodilo, a i digod koja snaša po oku dobila. (Čuje se kucanje na vratima)

slika

Tuna, Kata, Manda
TUNA: Ajde, slobodno!
MANDA: (Ulazi i ispod oka zagleda sobu) Faljen isus, čeljadi! A, vidim da imadete dosta novi stvari. No, pa vi imadete i radijon, ... joj, što bi ja voljila imat tako štogoda. A gle, samo, firange, ko da su namolovane! Bome, sve je to danas u velike mode, a cigurno je i dosta koštalo! Al, ni brige, vi barem imadete...
KATA: (Osorno) Koliko je koštalo i koliko imademo, to već ni ni tvoja briga! A i šta si došla, vada samo zafiljivat?
TUNA: (Digne se iza stola) Deder, Kato, dosta već jedamput! Žena nam je došla u kuću, pa je barem donesi čašu vina! (Ponudi joj stolac za

stolom) Ajde, Mando, sidi lipo vamo zastal, nek se vidi da si došla u pravu kuću!
MANDA: Oću, Tuno, oću, kad sam već tude, sišću, a ni tebe neće bit žo! Kad čuješ šta sam isposlovala, još ćeš mi i počastit!
KATA: (Donese i tresne pred Mandu čašu vina) Vrag će ti počastit! Tamo di ti dojdeš, može se slobodno kazat da je došlo i veliko zlo.
MANDA: Neka, Kato, grišit dušu. Eto, vidiš, baš je sasvim drugače! U tvoju kuću nosim veliko dobro! Bome, jako ćete se brzo veselit!
KATA: Eto ti onda tvoj Tuna, pa se veselte oma! Idem ja vidit, možda moje cure triba štogoda pomoć. (Izlazi)

slika

Tuna, Manda
MANDA: (Viče za njom) Pomozi je, samo, prigledat štafir! Ha, ha, ha! (Okrene se Tuni) Evo, Tuno, poslušala sam kako si mi reko, pa sam tako i radila i bome, da znadeš da sam i svršila kako triba. Možem ti samo reč da ti je spala sikira u med!
TUNA: Ta deder, već jedamput, ispripovidaj mi sve, neka mi mučit! Nisi vada došla čak vamo zoto što si željna mene vidit. Ti vada više ni ne ideš tamo di nema kakegod asne.
MANDA: Aaaaa, Tuno, ko zna, možda sam ti se baš i zaželjila. Vad nisi već zaboravijo šta sve nismo radili kad smo bili u mlađi godina?
TUNA: Ta ko bi to i mogo zaboravit? Al mani se ludorija, mlade godine su davno prošle. (Okreće se lijevo i desno) Deder, neka mi više mučit, reci šta je bilo.
MANDA: Ko što znadeš, Manda uvik napravi no što naštodira. (Otpije malo vina) Bila sam kod gospon-doktora i bome, toliko sam mu lipoga nadivanila od vas i vaše kuće, da je oma zagrizo, ko terpeš! A još kad je čo kaki ste bogati...
TUNA: (Nestrpljivo) Kako zagrizo? A... jel se skoro možemo nadat njegovima?
MANDA: (Trijumfalno) Ta kaki skoro!? Dojće gospon-doktor već danas u pet na večeru, ščim zatvori pateku. Toliko sam mu se nadrobila od vas, da ne može dužje ni čekat. A za dalje, to vi već vidite š njim i sami se sporazumite.
TUNA: (Zbunito) Pa... pa... dobro... a njegovi?
MANDA: Ta nema, on, siroma, nikoga svojega no vomu svitu. Rano je osto brež oca i matere pa se jako pati. Zoto i spava u stražnje sobe od pateke. (Otpije malo vina) A lip je, a zgodan je, a pametan je, aaa... zove se PETRONIJE!
TUNA: (Razočarano) Hm... a ja sam, opet, mislijo da je od kakegod bogate fajte... (Skine šešir i počeše se po glavi.) Pa... ne znam, onda...
MANDA: Ta šta ne znaš? Nemaš se, ti, Tuno, šta brinit! (Opet otpije malo vina) Ostavili su oni njemu toga, ni sama ne znam koliko, a imade i nikakoga tetka u Amerike, kažu da naj od rodova poznaje samo njega i još kažu da je bogat priko svake mire. Nego... Tuno... kanda smo se i mi ništa sporazumili.
TUNA: A, pa da! (Trgne se i vadi novčanik) Dobro, sporazum je sporazum, nećemo ga kvarit. (Izvadi novce i daje joj)
MANDA: Ha, ha, haaaaaaa (Umiva se novcima, pa ih trpa u njedra, u tome ulazi Kata) Lipi moji novci... lipi moji novci...

slika

Tuna, Kata, Manda
KATA: Jel, štaj to? (Stavi ruke na bokove i sumnjičavo gleda oboje) Kaki su to novci? Da se tu, možda, ne plaća kakogod zlo?
MANDA: Ta idi, Kato, kako zlo? Zlo dojde i zabadva, a vo je baš veliko dobro.
KATA: Vidim ja da je jako veliko, ščim si ti tude, a kanda si zaradila i dosta novaca. (Okrene se Tuni) A i ti, konju naj matori, samo ništa plaćaš, plaćaš, a ne znam ni šta, ni otkud. Stvarno, baš ko da si pod matoru glavu pofalijo!
TUNA: Pa dobro, jel sam knez, jel nisam? Vada, onda, ako oću možem i pofalit, a bome, možem i platit što baš i ne može svako. A vada i va žena mora malo zaradit, od čega će živit?
KATA: Vrag je to, a ne žena!
MANDA: Samo se vi lipo divanite, ja moram it. Zbogom! (Žurno izlazi)

8. slika

Tuna, Kata
KATA: Dobro, Tuno, šta se to već radi mene iza leđi? To, kanda, baš i nisu čista posla. Tolike novce dat makarkomu, a ne znam ni zašto.
TUNA: (Opet digne šešir i raskrečen se češe po glavi) Jel, oš se ti već pristat putat u muška posla?
KATA: Zovi ji kako očeš, al vidim ja da su to vražja posla!

TUNA: Bome, Kato, nisu vražja, neg muška, a i čista su da čistija ne možu bit. Nego idi ti lipo gledaj šta ćeš, dojće nam na večeru gospon-doktor, znadeš, naj lipi, naj što se zove PETRONIJE, pa da se ne obrukamo. I ... nek se Eva navuče najlipše što znade, nek doktor vidi da nismo makarko! Tribalo bi da mu se oma dopadne, jel kanda će on donet i prstenj!
KATA: Al Tuno, vad nećemo tako štogoda radit, ako već Eva gleda Matu...
TUNA: Ta šta, gleda, šta ona znade koga gleda, u glave je je još pliva. A kad se opameti, već će je bit kasno!
KATA: Al Tuno, (Molećivo) neće valjat to što radiš! Bog će ti pokarat, jel je grijota povridit divojačko srce. Vad ne bi mogo rođeno dite ubit za cili život?
TUNA: Ne bi, zoto sam Eve i našo pravoga para, što je nako sprom moje kuće.
KATA: Ajoj, Tuno, ti ko da nisi kako triba! Vad nećemo mi tražit zeta, ako se cura već zagledala u momka, a koliko čujem i on u nju? (Tuna se okreće i polazi prema vratima, ona ga uhvati za ruku i vuče nazad) Ta kućeš opet, istom smo se počeli divanit...
TUNA: Ta šta već oćeš? (Okrene se i pljusne Katu) Ko da je vrag unišo u te! Ti ćeš već stalno u moje kuće pravit reda! (Ljutito) Nismo počeli, nego smo svršili! (Odlazi, otvori vrata i okrene se) I da znadete samo, u ve kuće neće bit nikaki drugači svatova, neg naki kake ja oću! (Jako zalupi vratima)

slika

Kata, Eva
KATA: (Sjedi za stolom i plače, a onda otvori vrata) Eva, curo, odi samo malo vamo!
EVA: Evo, mamo, idem. Šta vam tribam? (Ulazi i sjedne za stol do majke)
KATA: Ajoj, curo, kud si se zagledala baš u takoga bekriju, di su ti bile oči? Ta neće naj ni čut da se uzmete, samo se bisi. A komu je gorje, neg mene? Žo mi ti je jako, znadem kako j to. I mene su moji silom natirali da se udadem za njega. Pa opet, ne možem se požalit, u kuće nam ništa ne fali, a ni otac neće baš uvik dignit ruku na me.
EVA: (Sva ukočena) Mamo, vi onda najbolje znadete kako mi je. (Zagleda se u daljinu) A znadete, kad se Mata uvati nuza me u kolo, pa mi još stegne ruku, srce da mi iskoči! Od ciloga svita ja vidim samo njegove oči i za druge neću znat!
KATA: Al curo, po selu svašta divanu za njega...
EVA: Ni mi briga!
KATA: Al Eva, divanu da je ...
EVA: (Jogunasto) Baš mi briga šta divanu, a i šta će mi naki što ga ni jedna druga neće? Vakoga triba znat skobačit! Šta misliš, sve se okreću za njim, al on gleda samo zamnom.
KATA: (Duboko uzdahne) Al dite, otac i naj doktor-Petronije su se već ništa i sporazumili, pa kad se uzmete, on će se priselit kod nas. A kad se njegovo i naše bogatstvo skajaru, bome ćemo moć jako lipo proživit.
EVA: Ajoj, mamo, pa nisam vam ja, vada, tele, pa da mi baš tako prodadete makarkomu?
KATA: (Zaplače) Neka, curo, tako. Da se ja pitam, bilo bi kako ti oćeš. Da znaš, baš i ne bi marila da mi Mata bude zet, al naj...(Opet zaplače)
EVA: Sve jedno mi je šta naj kaže, ja sam se Mate obećala i možem bit samo njegova i ničija više!
KATA: (Još jače plače) Ajoj, curo moja lipa, al šta da ti radim, znadeš da uvik mora bit nako kako dada kaže. A kanda će danas i gospon-doktor dojt kod nas na večeru, pa će ti i prstenj donet. (Dulje je pogleda) Ta bićeš mi lipa ko prava doktorica. Idi se sad lipo navuci, jel će naj opet pravit belaja.
EVA: Evo je opet! Doktor, pa doktor, ko da ste svi kod očiju slipi! Bome, taki ždera i laža mi ne triba, pa da je jedini na svitu! A vazdan je u bircuzu i samo se karta u novce, to niko od vas ne vidi! Samo ste se zagledali u taj bili mantil i kolmovanu kiku. (Krene prema vratima, pa se okrene) A samo da vam kažem, prija ću na štrangu, nego za takoga!!! (Ljutito izađe i zalupi vratima, za njom izađe i Kata.)

slika

Ankica, Eva
ANKICA: (Proviri kroz vrata) Alo, jel imade koga? (Uđe i stane na sred sobe, pa se okreće) Alo, Eva!
EVA: (Ulazi i stavlja prst na usta) Ćuti, da ti ne čuje ko ne triba. Brzo mi kaži jel mi nosiš kaki glas od Mate?

ANKICA: Bome, nosim i to dobri. (Propne se na prste i poljubi Evu) Dojče kvečeri kod vas Mata i mater pa će se ništa divanit š tvojima. A da znadeš, kad vam budu svatovi, ja ću ti bit deveruša!
EVA: (Duboko uzdahne) Dobro, dite, dobro, bićeš ako Bog tako dade. Ajde, idi sad, samo pazi da ti niko ne vidi! Lipo mi pozdravi Matu i kaži mu da mi je jako teško i da ne znam šta će od svega bit, jel dada mi je jako bisan, neće ni čut za njega. Ajde, stvarno idi i pozdravi ga.
ANKICA: Neka se ti, Eva, ništa brinit, biće to sve kako triba. (Poljubi je ponovo) Matu ću pozdravit, a jel, saćemo ja i ti bit seke. Zbogom!
EVA: Zbogom! (Duboko uzdahne) Eeeee, samo kad bi Bog do da sve projde kako triba. (Isprati Ankicu)

11. slika

Tuna, Kata, Eva
KATA: (Ulazi, sjeda za stol i plače, dlanovima je prekrila lice.) Ajoj, curo moja, zašto baš i tebe mora pratit moja sudba?
TUNA: (Ulazi i trlja ruke) Šta je, de se malo dotiraj, saće pet, a ti sidiš i dereš se ko da su ti svi pomrli. Di je Eva, jel se već navukla?
EVA: (Ulazi tupo zagledana preda se) Evo, dado, navukla sam se.
KATA: (Ustane, pogladi Evu po glavi) Dite moje, šta je tu je, lipo mi se vladaj.
TUNA: (Osorno) I deder se malo naškobi, vada će veridba, a ne karbine.
EVA: Dado, samo da znate, veridba se može svršit i karbinama. Što god vi rešili, za mene nema drugoga - jel Mata, jel grob! (Brizne u plač)
TUNA: (Jako udari šakom po stolu) Dosta!!! U moje kuće će bit kako ja kažem, a ne kako ko oće. A tvoj će bit naj kojemu ti ja dadem! (Sipa i popije čašu vina) I neka da bude po labrnja!
KATA: (Zagrli Evu) Ajde, dite, idemo pometat nastal sve za večeru, saće gost. (Postavljaju stol) Ooooo, sveti Antune, budi nam barem danas u pomoći i daj nam svima snage da vo priživimo. (Čuje se kucanje)
TUNA: Slobodno!

slika

Tuna, Kata, Eva, Petronije
PETRONIJE: (Ulazi obučen u odijelo, nosi u ruci buket cvijeća) Dobar dan, moj dubok naklon damama. (Ljubi ruke Kati i Evi, pruža buket Kati.) Moj prezent, ovo je za najlepšu devojku u ovom selu.
EVA: (Otresa ruku) Ta šta ste mi tu... (Izađe)
TUNA: Doktore, dobro mi došli! (Pruža mu ruku na pozdrav, doktor gleda za Katom i ne vidi ga)
KATA: Ajoj, doktore, baš lipo znadete sa ženskima.
PETRONIJE: Aaaa, ne sa svima, samo sa lepima devojkama poput vas! (Ponovo joj ljubi ruku)
TUNA: Gospon-doktore, baš mi je drago što vas vidim u moje kuće, a jel, možda će dat Bog da bude i Vaša. Ajte, samo, zastal, saće i večera. (Eva unosi juhu, Petronije kao da se nećka, Tuna ga odvede do stola)
PETRONIJE: Ooooo, pa niste trebali, nisam ja ni nameravao večerati. (Sjeda za stol, brzo stavlja salvetu za košulju i odmah sipa juhu.) Jao, što je ovo lepo, ko i ova lepa devojka... a što lepo miriše! (Opet Kati ljubi ruku)
KATA: (Prenemaže se) No, baš ste vrag!
TUNA: (Ustane i pođe prema vratima) Idem ja donet vina! (Uhvati se za bravu i okrene prema publici) Sad ne znam jel mi vaj došo prosit kćer, jel ženu. (Izađe)
EVA: (Nabusito) Evo, saću oma odnet supu, pa donet meso. (Uzima činiju, Petronije u pokretu sebi još sipa)
PETRONIJE: (Ustaje i ponovo ljubi ruku Kati) Ovo ste zbilja ukusno napravili! Nešto tako lepo i mirisno davno nisam jeo. Svaka vam čast!
TUNA: (Ulazi i zastane, radoznalo ih posmatra) Deder, doktore, mante mi se žene, recite mi lipo zašto ste baš danas došli?
PETRONIJE: O, a to je vaša žena? Ooooo, pa gde su mi bile oči? Pa ja sam mislio da vam je ovo kćerka, a ona devojka što unosi jelo služavka. (Ponovo sjeda za stol)
EVA: (Unosi pečenje i salatu) Evo i meso i kompiri što smo pripravili, vidim da ste jako gladni. (Petronije ustane i nakloni se, sad ljubi ruku Evi) Samo vi jidite, ako ni dosta, ima toga još u kujne. Idem oma donet i kolače, nek su tu. (Izlazi i opet otresa ruku)
PETRONIJE: Blagodarim, blagodarim! (Sjeda, odmah uzima meso i nastavlja jesti, priča pre-

ko zalogaja) A gazda-Antune, ja sam, ...kao što znate,... samac, a vi imate... tako lepu kćerku, a imate, kako vidim... i lepu veliku kuću i.... koliko čujem... mnogo para, pa evo, voleo bih se oženiti za vašu kćerku i... doseliti se u vašu kuću. A sve te njive, koje ste joj hteli dati za miraz, moliću lepo, meni baš ne trebaju! Prodajte ih, više volim pare. (Vadi prsten, a na vratima se čuje kucanje)

slika

Prеđašnji, Marta, Mata i Ankica

TUNA: Slobodno!!! (Ulaze Mata, Marta i Ankica)

MARTA: Faljen Isus, komšije, jel ste radi gosti? (Svi ostali pozdravljaju)

TUNA: U ve kuće uvik imade mista za goste, al danas baš i niste morali dojt!

MARTA: E, dragi naši komšije, a ko zna i šta još možemo bit, još kako smo tribali dojt baš danas. Svetac je, pa ko mislimo niste u poslu. Eto, vidite, velika je šteta što je moj pokojni tako rano ošo, pa ni vidijo kako je vaj njegov naraso i već bome, dospijo i do ženidbe. I vi imadete curu za udaju i bome, kanda i nji dvoj jako gledu jedno za drugim, a i u kolu se gurku jedno do drugoga. Pa eto, ko velim ako se sad sporazumimo ko što je i red, mogli bi malo i podvikivat!

KATA: (Ohrabrena) Daj Bože! Ne bi voljila imat grij na duše.

TUNA: (Trijumfalno) E, pa onda podvikivajte oma!!! Baš vaj čas naša Eva je isprosita za gospon-doktora!!! Saće je on oma i prstenjovat.

EVA: (U tom trenutku ulazi, ukoči se i ispusti tacnu s kolačima) Dado...

TUNA: (Prekida Evu u pola riječi) Jeste, isprosita je i brzo će i svatovi. Buklijaš će već i kod vas dojt na vrime! Ajte, sad lipo sidite, pa da i aldumaš popijemo i koju zapivamo!

MATA: (Ukočen u trenutku) Al čiča-Tuno, ... pa... pa...

MARTA: Ajoj, Tuno, pa mi smo, evo, doneli kaparu. Ta kad su nam se već dica zagledala jedno u drugo, vada jim nećemo sad branit da se uzmu.

TUNA: Aaaa, ni to baš samo tako! Evo, gospondoktor je došo prvi, pa znadete kako kažu, ko pri divojke, tomu i divojka. A bome, saće nam i Eva bit ... nako... više ko kakagod gospoja. Naš Petronije će je lipo pazit, kupiće je i lipe nove aljine, pa onda da je vidite! I ... da znadete, imaćedu i sluškinju!

KATA: Tuno...

TUNA: Ti ćuti, kad muški divani!

MATA: Al čiča-Tuno...

TUNA: Ćuti i ti, ni red da se dica putu međ starije!

MATA: Al komšo, Eva mi se obećala...

TUNA: Ta šta, obećala, ko nju šta i pita? To su dičja posla. U moje kuće se znade i ko i šta i komu može obećat!

MATA: (Okrene se prema Evi očajan) Eva, zašto barem ti ne kažeš štogoda?

EVA: (Gorko zaplače) Ja... ja... (Pojača plač i istrči van)

MATA: (Dugačko pogleda sve u sobi) Vo veče ste mi srce raskrvarili! (Stane pred Petronija i lupi šakom po stolu ispred njega, Petronije se svali sa stolca i otpuže pod stol) Vidićete svi vi ko je Mata! Zapamtićete vi mene! (Pođe van, pa se vrati i pokušava uhvatiti Petronija s druge strane stola) A vomu ću srce iščupat ko što je on moje!

PETRONIJE: Ajoj, joj, joj, nisam ja ništa, nemojte mene... sve je to Manda...(Izvuče se ispod stola i pobjegne van)

MATA: (Istrči za Petronijem, samo mu se glas čuje izvana) Stani, lopužo, da ti ja pokažem! (Čuje se kršenje) Čekaj, pijanduro, samo da ti uvatim!

Svi ostaju ukočeni i ozbiljni.

KRAJ I. ČINA

II. ČIN

Seoska kavana, na sceni je šank i nekoliko stolova sa stolicama. Za jednim stolom je Manda i pije rakiju iz polučka, a za šankom Mara briše čaše.

1. slika

Mara, Manda

MANDA: (Vadi novce i prebrojava ih) E, moja Maro, jel ti znadeš da je najotrovnija na svitu duša stare divojke? (Otpije iz polučka) A otkud bi ti to i znala? (Digne prazan polučak i zamisli se) Daj vamo još jednu, da malo smirim tu moju jadnu dušu.

MARA: (Donese joj novu rakiju i odmah naplati) E Mando, Mando, jesi vidla šta si napravila

za šačicu novaca? I šta ćeš š njima, nego ji polokat, Bože m prosti, ko da nisi žensko.
MANDA: A štaj to, tebe i briga, jel tvoje ločem? Što sam ti bila dužna platila sam, pa mi ne moraš više zafiljivat u pundželar! A gle, imadem novaca...
MARA: (Zamisli se malo) E, naki momak, ko puce, misto da se pod dunjom grije so nom što mu je tribala bit sudita i da se postara da već jedamput dočeka unučad i ta njegova stara mater, on, siroma, već dvi nedilje sa tamburašma luta od bircuza do bircuza i samo se keri. A znadem da mu srce puca i da mu nije do pisme, nego baš mora taj jad i gorčinu kakogod istirat iz sebe.
MANDA: (Osorno) A šta se ti toliko brineš za njega? Jel ti možda osto štogoda dužan? (Vadi novce) Ako jeste kaži koliko, ja ću ti platit!
MARA: Neću grišit dušu, nije. Al zoto mi krv pijete ti i naj tvoj (Posprdno) DOKTOR. Malo, malo, pa dug do plafona. E, luda glavo, kud sam mu i davala toliko?
MANDA: E, a ko ti kriv? Svi ste se vi tili na njemu dobro omastit. Mislite – dojće taj tetak iz Amerike, pa će vam lipo poplaćat i no što je dužan i no što ste doktoru na svoju ruku dopisali. A, nemož to baš tako! A pravo da ti kažem, ni mi ni briga. Njegovo neću platit!
MARA: Dobro, šta si se već navrzla na njega? (Malo se zagleda u prozor) A jel, siroma, žandari ga nikuda odvukli, pa se vada više nikada ni neće vratit vamo. A... vidiš kaki je svit, sad laju po selu i da je tu njegovu patekarsku diplomu ukro nigdi priko, pa da je tamo nikake izvaro i da su ga zoto i odveli. (Sad se zamisli, pa i ona ispije polučak) Nego, šta je so tom Tuninom curom?
MANDA: Š Evom? Nije dobro. Eno je doma, samo sidi i dreči. Kažu da ni ne jide ni ne pije. Samo ćuti i gledi u pendžer i dan i noć. A još je je, sirote, težje, kad od matere čuje kako Mata tira kera. (Pije) A jel, šta se ti toliko raspitivaš za doktor-Petronija? Jel oćeš da ti ga namistim?

2. slika

Predašnji, Marta
MARTA: (Ulazi, povezana u crnu maranku) Kumo, jel možda moj Mata bijo tude? (Okrene se, pa spazi Mandu) A i ti si tude, saurino jedna! Kako ti samo ni sramota, prodala si naku dobru i poštenu dicu, pa sad ločeš zo te novce!? Gledaj se kaka si, ni muški ti nisu ravni! Prisilo ti, dabogda!
MANDA: Ta šta ja tu možem? To mi je posov. Doktor mi platijo, Tuna mi platijo još više, pa šta ću?
MARTA: Đavol ti je crni platijo! (Prekriži se)
MARA: Marta, mani to, sad se više ne može natrag, šta je, tu je. Možda bi to sve bilo drugače da imadeš čoveka. Nego, slušaj! Mata oće makar malo radit kako mu ja kažem. Bijo je vode još prikuće, pa kad sam mu rekla da bi tribo štogoda pojist i pojijo je. Jedino ni tijo otit doma, kaže mora istirat kera do kraj. A i tamburaši su se već jako umorili, al bome, on nije i nikako da ji pušča od sebe. Al bome, kumo, ja ga po malo i razumim, ni to baš ni mala bruka.
MARTA: E, jadna sam ti ja i kukavna, kad se opet moram povezivat u crno. A mislila sam da ću se brzo radovat unučadima. (Nasloni se na stol i plače)

3. slika

Predašnji, Ankica
ANKICA: (Ulazi) Ajoj, mamo, tude ste. (Ode do majke i zagrli je) Znadete, jako sam se zabrinila. Kad sam došla doma iz bašće, špojer ladan, nigdi nikoga, pa sam oma krenila tražit i vas i Matu. Fala Bogu što sam makar vas našla.
MARA: Ajte, vi, lipo sidite, pa ćemo svi zajdno vidit šta ćemo. Žo mi je što vas je Joza napuščo tako rano, a sad vam baš triba muška glava. Da je on tude, možda bi sve i bilo drugače. Ne vridi kukat, nego moramo gledat kako da tu dicu vratimo na pravi put. (Svi sjedaju, privlači se i Manda) Slušajte vamo! Nek Ankica lipo otide zvat Tunine vamo na divan. Vada će već jedamput i on dojt sebe, pa ćemo se nikako i sporazumit.
MARTA: Al kumo, kako, kad mi je tako jako osramotijo? I šta će svit no to kazat? Bolje da mi je crna zemlja progutala, neg što sam vo doživila. A možem mislit i kako je mojemu Mate. Jeste da je malo nagal, jeste da je veliki bećar, al bome, ima jako dobro srce i jako dobro ositi šta je pravo, a šta ni.
MANDA: Marta, mani sad svit, mani svu sramotu, vada ti više vridi zdravlje i srića te dice. Šta misliš, vad nećeš sad još slušat i šta selo divani?

ANKICA: A šta vi, bako, oćete? Da se prvač niste umišali, Mata i Eva bi već imali jako lipe svatove i ja bi bila deveruša, a gle, brog vas sam izvisila. Da znadete, samo, jako ste mi veliku žalost napravili!
MARTA: Pa ajde, nek bude šta bude! Ankice, dite, mani se bake, nego ti lipo idi kod komšije Tune, pa mu reci da ga lipo molim da on i njegova Kata dojdu vamo na divan.
ANKICA: (Poljubi je) Oću, mamo moja najlipša. (Ode do vrata, pa se okrene) A možda će dat Bog da stvarno budem deveruša. (Ode)
MARTA: Bome, kako smo se priričili, ne znam oćemo li se moć izmirit?
MARA: Ta da šta ćete neg moć, rad dice čovek svašta proguta.

slika

Pređašnji, Mata, tamburaši
MATA: (Naglo otvara vrata, ulazi leđima naprijed, pjeva bećarac, tamburaši za njim sviraju. U ruci nosi bocu vina, vidljivi su mu veliki podočnjaci)
Bećar jesam i sa tim se dičim
Tamburicom bolnu dušu ličim

Tamburicom i crvenim vinom
Al tugujem za mojom jedinom.

(Svi ukočeno gledaju, Manda se pridruži pjevanju)

Piću, piću dok zora ne svane,
Dok ne spadne jabuka sa grane.

Od ljubavi ne boluje svako
Samo onaj koji volji jako.

MATA: Stanite! Maro moja lipa! (Okrene se i lupi šakom po šanku) Daj vina svima, nek zapamtu kako se Mata kerijo!
MARA: (Zaštitnički ga zagrli) Mato, zlato moje, neka tako. Okreni se i malo pogledaj tvoju staru mater, neka je još to njezno bolno srce ranjavat, dosta je, sirota, pritrpila vi dana. (Marta opet gorko zaplače)
MATA: (U okretu se ukoči i ispusti čašu) Mamo...(Priđe Marti i klekne ispred stola) Nekate, mamo, tako, ja istirat kera moram! Bolje i to, nego da dignem ruku na se, jel na koga drugoga. (Ustane i teško uzdahne) Da znadeš, samo, srce mi krvari, jel je jako teško zaboravit noga koga voljiš cilom dušom, a taj ti izneveri. (Okrene se svircima) Tamburaši, idemo!!!

Kad procvatu u proljeće jabuke,
Ja se sjetim jedne divne djevojke
Kaži majko da je bila
Ljepša nego bajna vila
Kao bjeli golubi
Tako smo se voljeli.

Jednog dana šetali smo livadom
Gledali se zaljubljenim pogledom,
Kad je ona zaplakala,
Sto mi poljubaca dala
I od tad je otišla
Za drugog se udala.

Mili Bože, a što si me stvorio
Što me nisi u kamen pretvorio
Kad bi duša krila tugu,
Ma ne mogu voljet drugu
A srce mi boluje
Moram živjeti bez nje.

(Na zadnju strofu pođu prema izlazu i Mata i tamburaši)

slika

Pređašnji, Tuna, Kata
TUNA: (Ulazi, zastane na sredini kavane i ukočeno gleda prema Mati, za njim ulazi Kata.) Šta...
MATA: (Dođe do njega, uhvati ga za košulju, zamahne ko da će ga udariti, pa zastane u sred pokreta i samo mu pljune pred noge) Nisi zaslužijo ni da čovek ruku pogani u te!!! (Izađe, tamburaši za njim)

slika

Pređašnji, bez Mate i tamburaša
TUNA: (Pođe prema vratima) Boga mu balavoga...ubiću ga!!!
MARTA: (Skoči i stane na vrata) E, nećeš!!! Ubijo si ga već ričima, a ako ti to ni dosta, tude sam ja, pa udri, kad već nemaš ni mire, ni sramote! Dosta si nam zla napravijo svima, najviše naši-

ma dicama, a zašto? Samo zoto što uvik ti moraš bit najpametniji!!!
MARA: (Stane između njih sa raširenim rukama) Ajte, čeljadi, mante se belaja. Sidite, lipo, zastal, saću i ja dojt, pa da se izdivanimo ko pravi svit. (Vodi ih za stol i donosi vino i sodu) Pa jel vi svi zajdno možete baš tako mirno gledat kako vam dica propadu brog vaše tvrdoglavosti? Bać-Tuno, uvik sam vas poštivala ko pravoga gazdu i razumnoga čoveka, al kanda sam se zo vo drugo privarila.
TUNA: (Tek sad opazi Mandu i krene prema njoj) A i ti si tude? E, Bogu ti tvoju, saćeš dobit, ti si sve vo i zakuvala!
MANDA: (Ustane i povlači se prema izlazu) Neka, Tuno, tako, ako Boga znadeš. Ta lipo si mi platijo da ti namistim patekara za zeta, a sad, kad je sve krenilo naopako i pukla bruka po selu, svi drugi su krivi, samo ti nisi.
TUNA: Kud sam i platijo, tribo sam ti kolcim priko leđi, a ne nolike novce dat makarkomu! (Uhvati je za ramena, gura do vrata, a onda je šutne van, pa posrne) Ko da si mi uvraćala, bogat, pa bogat. (Sjeda, držeći se za nogu) Kako sam, samo, mogo takima virovat?
MARTA: Dobro, Tuno, mani sad Mandu. Što je bilo, bilo je, nego ajde da mi vidimo šta ćemo sad radit so tima našima dicama? Ne možem gledat voga mojega kako se ništi, a čujem i da je vaše Eve jako teško.
KATA: Ta kako i ne bi bilo, znadeš kako j to kad najrođeniji povridi srce divojačko. Š druge strane, mladost je mladost i oni goru jedno za drugim. A niko drugi jim ni ne može pomoć, neg mi. Ako budemo razumni, brzo će se oni izličit.
TUNA: E, pa komšinice, taman sam tijo popuščat, al jesi vidla šta je taj tvoj napravijo? On bi, bala, još i ruku digo na me. (Ustane i digne ruku, a onda se uhvati za nogu.) Ta samo da sam ga stigo, pokazo bi ja njemu! A svi ste vidli i kako je pljunijo na me!
KATA: Ajde, Tuno, mani se već jedamput toga tvojega pametovanja. Ne znam, samo, komu bi ti šta pokazo, kad se već i sam znadeš ušeprtljit i smandat. A ako ćemo pravo, dite je pljunilo prida te, a ne na te...
TUNA: Ko da to ni isto! Samo da znadete...joj! (Ustane, uhvati se za nogu i ponovo sjedne.) Joj!
KATA: Vidiš da nisi tribo Boga srdit! Rekla sam ti da će ti pokarat za sve što si dicama napravijo!
MARTA: Neka, Kato, tako. Možda Tuna baš i ni mislijo da će ispast vako kako je ispalo. Možda ga je Manda stvarno uvraćala, pa ni ni zno šta radi.

7. slika

Pređašnji, Ankica
ANKICA: (Dolazi trkom) Ajoj, čeljadi, samo da ste vidli šta sam ja vidla! Eno ga naš Mata odvejo svirače kod čiča - Tune pod nu veliku dudu, a oni uzdra po tambura! Samo da ste ji čuli kako lipo sviru. A Eva otvorila pendžer, jedno vrime sva blažena slušala, pa onda u protirivanje š Matom. (Svi ustanu i slušaju ukočeni) Na kraj mu se tako slatko nasmijala, sve mene bilo drago! I još ga malo ko i ćušila! A bome, lipo se nasmijo i on njoje.
MARTA: (Zagrli Katu i plače) Ajoj, komšinice i drugo moja, jel to može bit istina? (Okrene se Ankici) I šta je bilo potli?
ANKICA: Baš ništa. Mata ošo doma, kaže da se već jako umorijo i da se mora naspavat. (Približi im se) I još sam, kanda, čula da je pita oće li opet dojt na ćoš. A svirači ošli u bircuz, pa eno sami sebe sviru, ko da jim ni dosta.
TUNA i MARA: (Napune čaše i kucnu se) NAZDRAVLJE!
KATA: E, koliko sam se ja i svetomu Antunu molila, a pošteno da kažem i koikoga kunila, vada će mi Bog oprostit! Samo da tima našima dicama bude kako triba, da se svi zajdno izvučemo iz voga jada i jida, pa da to dojde vrime kaćemo se i unučadma radovat!
ANKICA: Kanda ću ja još i bit deveruša!

KRAJ II. ČINA

III ČIN

Soba iz I. čina. Na stolu je svečani stolnjak, tacna s kolačima, boca vina i čaše.
1. slika

Tuna, Kata, Eva
TUNA: (Ustane i šeta po sobi, sve zagleda) Žene, vada je sve kako triba. Ne bi voljijo da se obrukamo. (Vadi džepni sat i gleda izdaleka) Ne znam, Kato, di su već i ti gosti? Vad neće baš u minut bit tačni?
KATA: De, šta si se već uzvrtošijo, dojćedu. A ruku na srce, već su jedamput bili, samo ji ti baš

i nisi najlipše dočeko. Naj tvoj patekar ko da ti opcinijo, gospon - doktor, pa gospon - doktor, dobro što još nisi počo i medecine prodavat ko on!
EVA: Dobro, mamo, ne moramo to više ni spominjat. Svi smo imali malo jida i jada, pa najbolje da svi i zaboravimo šta je bilo.
TUNA: Pravo cura i kaže, bilo mi je malo i sramota, dosta je selo ispiralo usta š nama. Nadivanili su i što jeste i što nije! Al ajd, vada je tako sudito, samo kad je sad sve kako triba!
KATA: E, Tuno, Tuno, ne bi to baš ni bilo sudito da si malo više slušo ukućane, a malo manje koikake vandole. (Izvana se čuju tamburaši.) De, samo, strni radijo, ko da se ništa čuje iznapolja!

2. slika

Pređašnji, Manda, Marta, Mata, Ankica, Tamburaši
Svi ulaze uz pjesmu i podvikivanje

Ej, mati, mati, mati,
Zar ti moraš svašta znati,
Ideš selom, svašta ćuješ,
Dojdeš doma pa mi psuješ
Ideš selom, svašta znaš,
Dojdeš doma pa cantraš.

Ćeri moja, jel to taj,
Lola i bećar
Jeste, mamo to je taj,
Al nije bećar
Jeste mamo, on je taj
Veliki bećar.

MANDA: Tamburaši, stanite!!! Faljen Isus, čeljadi, jeste se vi pripravili za kakegod goste? Mi, evo, doveli i bandu, pa sad, ako ćete nas istirat...
TUNA: (Prekida Mandu u pola riječi) Ta kaki istirat, šta ti je!? Za pošten i vesel svit va kuća je uvik otvorita. Ajte, samo site, evo su ženske spekle malo kolača, a i vina nam je još ostalo, pa da se malo privatimo.
(Svi posjedaju, Ankica i Mata odu kod Eve)
MARTA: (Uzima jednu kiflu) No, Kato, što su ti se peretki lipo digli, mene ništa u zadnje vrime baš i ne idu za rukom. Ne znam šta to može bit, jel prikisnu, jel je, možda, star kvas, uvik mi spadu, ko da sam uvraćana.
KATA: Ko zna, možda baš ni sva brašna nisu jednaka. Ne znam di vi meljete, al bome, najlipše mi se misi doroslovačko.
MANDA: Dobro, žene, manite sad i dizanje i spadanje. Ako ste svršile, tribalo bi se malo ozbiljnije izdivanit, jel vidim da se mladima jako žuri. (Okrene se Tuni) Tuno!!! Mi smo danas došli kod vas velikim poslim. Ko što znadete, Martin Joza je, Bog da mu dušu prosti, već jako davno napuščo vaj svit, pa ja, ko čeljade od zanata, danas ga moram zaminjit. Vidite, naš Mata je dospijo za ženidbu, a i vaša cura se zadivojčila. Znademo da je malo nagal, da ni osto dužan ni tamburašima ni birtašima, al opet niko ne može reć da ni pravi gazda. Sve svoje na vrime poradi, za sve se uvik nastara, pa mater nema brige ni šta će u rernu, ni šta će u labošku. A pravo da vam kažem i voljim što je taki. Gledajte, vi, samo, koliko je u selu taki što nisu u mladosti istirali kera, pa su poludili pod staru glavu. Bolje se izludovat na vrime, pa potli pametno. A čujem i da su se nji dvoj već davno zagledali jedno u drugo, pa bi bilo lipo da jim i svatove napravimo.
TUNA: (Ustane i poljubi Mandu u obraz) Mando, sve si to tako lipo rekla, ni fiškal ne bi zno lipše. Svaka tvoja rič mi se urizala u srce. Jeste međ nama bilo svašta, jesmo se malo i zamrazili, al najbolje da to zauvik zaboravimo. (Kucnu se čašama i popiju) Samo, na vako lipe riči ja ti ne bi zno ništa pametno odvratit.
MANDA: Ta ko bi zno, Tuno, ako ne ti? Pa jesi sam kazo da u prave kuće uvik mora bit nako kako gazda zapovida, a ne kako ko oće.
TUNA: A, Mando, (Odmahne rukom) kanda vi mene niste dobro razumili, to sam ja vama pripovido kako je bilo kod naši stari. Mi ne možemo tako, moramo it za vrimenom. Vada se znade za koga mi živimo! Zoto će i bit najbolje da pitamo tu našu dicu jel se oni oće uzet? Eto, Mata i Eva su tude, pa nek oni kažu šta su naštodirali.
ANKICA: Ta šta Mata i Eva? Prvo vi pitajte mene oću li jim bit deveruša.
MARTA: De, povrzo jedna, kud se ti putaš?
KATA: Ta de, prijo, pušči dite, vidiš da je i njoje drago što će u svatove.
ANKICA: Bome i to ne u makarkake! Baš i ni mala stvar bit deveruša!
TUNA: (Okrene se Mati i Evi) Deder, dico, recite nam šta vi štodirate.
EVA: Dado, ja sam vam već jedamput rekla i više neću ponavljat. Jel ću za Matu, jel u grob! Treće nema!

MATA: (Obešenjački se nasmije) E, zo vaj dan je baš stvarno vridilo tirat kera! I čuvaću je bolje neg oči moje!
TUNA: E, pa onda, tamburaši, (Stavlja novčanicu među žice) šta čekate?
MANDA: (Stavlja novčanicu tamburašu za šešir) Ajde, prvo, da mi čujemo nu našu lipu, starovirsku za mladu. (Povede pjesmu)

PJESMA
Sijem žito, raste graorica,
Udaje se mlada divojčica.

Udaje se i to nije šala,
Udaje za mladoga bećara.

Idu kola sa majčina dvora,
Stara majka zaplakati mora.

Divojčice, zar ti nije žao
Ostaviti svoje selo malo.

Žao mi je i srce me boli,
Al šta mogu, kad mi dragi voli.

Savio se ružmarin pa visi,
Aoj, Eva, više cura nisi.

MATA: (Vadi i on novčanicu i stavlja je u tamburu) Ajte sad, nako ispod glasa, otpivajte štogoda najlipše što znadete, za moju mater. Ona se, sirota, u svemu vomu najviše i napatila.

Ljeto prođe, opet zriju jabuke,
One što su u proljeće procvale
Zriju žute i rumene
Probudile one mene
Srce moje opet će
Ljubit ko u proljeće

Danas ljubim od srca garavušu,
Sutra ću poželjeti i plavušu,
Ne znam koju više ljubim
Za obima glavu gubim,
A srce ću pitati
Koju želi ljubiti

Mila majko, ti se raduj jeseni
Jedna ljubav sazrila je u meni,
Dovešću ti onu pravu
Onu najdražu garavu
Srce je odabralo
Garavu poljubilo.

KATA: E, pa i oko voga astala se mora zaigrat! (I ona stavlja novčanicu tamburašu za šešir) Ajde da čujemo Kukunješče. (Svi igraju, svjetlo se gasi)

K R A J

Kaćmarsko bunjevačko omladinsko društvo odigralo je igrokaz «Gazda Živko»

Glista Krista i vrabac Dživ Džan

RUŽA SILAĐEV

U kasno proljetno popodne pala je Kišica Rosica u vrt Beskrajno Zeleno.

– Baš mi je lijepo! Sasvim sam se osvježila! – rekla je trešnja u cvijetu svojim susjedima u vrtu. Latice sa njenih cvjetova su veselo zaplovile zrakom u znak potpore. Lišće je zašuštalo u istom cilju.
– I meni je sasvim ugodno – protresao je orah svojim snažnim granama.
Trava je sijala kristalnim Rosičinim kapima. Cvijeće se budilo iz prijatnog popodnevnog drijemeža. Zumbuli su čavrljali u svojim busovima a grlice i golubovi su krenuli u polje po svoj večernji obrok.

Vrabac Dživ Džan je sletio sa krova i uživao u barici vode. Obavljao je svoju toaletu pred spavanje. Skakutao je po barici, umakao krila, pa ih onda širio i razdragano prskao svuda oko sebe. Prevrtao se po strani, dubio na glavi, legao na leđa, mahao nožicama po zraku. Kad su mu dosadile vratolomije skakutao je po vrtu i pjevao:
Ja sam vrabac Dživ Džan
život mi je kao san!
Živ, živ, živ,
ja sam sretni vrabac Dživ!

– Ah, blago tebi! – progovorio je netko ispod gomile truloga lišća koje je tu stajalo.

Vrabac je zatečen, u čudu promatrao kako se jedan kruškin list polako uvlači u zemlju.

– Molim, listiću, jesi li mi se ti to obratio?
Kruškin list nije ništa odgovorio jer je već na pola bio u zemlji.
– Ma ne, to sam ja, priđi bliže pa ćeš me vidjeti.– reče glas pod kruškinim listom. Drago mi je, ja sam Glista Krista, a tko si ti? – provirila je modro roza glavica poput cjevčice.

– Drago mi je, gospođo Glisto Kristo, ja sam vrabac Dživ Džan – uljudno se nakloni vrabac – što zar tebi nije lijepo poslije kiše?
– Jeste, lijepo mi je, jer onda iziđem ispod zemlje da udahnem ovaj fini svježi zrak.
– Onda ti je sve po taman! I ti si dobila svoj dio zadovoljstva. – reče vrabac.
– Ma jeste, ne žalim se ja, samo imam malo vremena za zadovoljstvo. Ja odmah usput moram i raditi. Uvlačim lišće pod zemlju. Miješam ga sa zemljom i to bude moja hrana. Višak koji ne pojedem postaje plodna zemlja.

To je najbolje znala Kajsija Marsija koja je tu rasla. Pod njeno stablo stanovnici kuće vrta Beskrajno Zeleno su svake jeseni sakupljali veliku gomilu otpalog lišća i tu ga ostavljali. Cijelu jesen i zimu Krista i njeni prijatelji su pomalo miješali zemlju i lišće, grickali, a ostatak je gnojio kajsiju. U ljeto je rađala rumeno žute plodove. Njihovom mirisu i ukusu nije mogao odoljeti nitko tko se našao u blizini.

– Hvala ti onda, gospođo Glisto Kristo, i ja se naslađujem kajsijinim plodovima. Zbilja si iznimna i nepredvidiva! Baš mi je drago što smo se upoznali!
– Što reče, vrapčiću Dživ Džane? Da sam nepredvidiva? – upita glista.
– Pa jeste. Pravi si mađioničar! – reče vrabac.
– Umalo da zaboravim, mogu ti pokazati još jedan trik, ako želiš? – reče glista.

U vrtu su svi pažljivo slušali. Ta, tko ne voli magiju!?! Utihnuli su i da je sada proletjela samo jedna muha, jasno bi se čulo. Ali, muhe nisu izlijetale jer izlijeću samo kad sja sunce.

– Vrlo rado! – odgovori vrabac
– Molim lijepo i stariji vole magije! – doviknu sa balkona Loza Povijuša.

– Ako sam dobro došla i ja sam tu. – reče Čvorava Kruška.

– Dobro onda, magiju ćemo izvesti ja i moj pomagač Dživ Džan. Ali, nemojte se uplašiti! Kraj magije će biti na dobrobit moga glistinskoga naroda.

Gospođa Glista Krista se potpuno izmigoljila iz svoje kuće, uske rupice u zemlji. Bila je duga oko desetak centimetara i zadivljujuće modro roza boje. Kretala se kao pravi akrobata. Skupljala se i stezala svojim prstenastim tijelom. Napravila bi pravi krug od tijela, pa onda zamahnula prednjim dijelom, pa zadnjim i skoro u skoku prešla zavidnu dužinu. Onda bi se isteglila cijelom dužinom svoga tijela i puzala pravo kao po crti.

– Ooohhh, aaahhh, eeehhh... Ccccc! Bravo! – klicala je publika u vrtu Beskrajno Zeleno.

Na drveću je zašuštalo lišće a tulipani i narcisi su zatresli glavicama u znak oduševljenja.
Onda se Glista Krista umirila. Stala je i rekla Dživ Džanu:

– Sada me, molim te lijepo, kljucni i nemoj strahovati za mene.
– Pa što da te kljucnem kad nisam gladan? Možda bih te i povrijedio?!
– Ništa ne brini, mene to neće boljeti. – navaljivala je glista.
– Dobro kad si tako uporna, evo kljucnut ću te – reče i kljucnu gospođu Glistu Kristu.

Ona se prepolovi i oba komadića povikaše:
– Kljucni još! Kljucni još!

Vrabac je po naredbi kljucao i od svakoga komadića rađala se nova glista. Glista Nesta, Glista Vlasta, Glista Krsta, Glista Rista...Svaka od njih je odmah pravila raznorazne vratolomije. Tad je vrabac Dživ Džan iznenada stao. Prestao je da kljuca.

– Što mislite, dragi moji, da li bi bilo dosta ove čarolije? – rekao je.
– Hm, hm, možda bi bilo dosta. – procijedi stari orah.
– Gospođa glista nam je priredila najuzbudljiviju zabavu koju sam ikada vidjela. A, evo sada smo dobili i nove susjede. Oni svi od reda posjeduju mađioničarske vještine. – uključi se Višnja Prvorotka.
– Živ, živ, živ, pa to znači da ćemo poslije svake kiše imati priredbu mađioničarskih vještina! – zadovoljno kliknu vrabac i nastavi pjevati svoju pjesmicu:

Ja sam vrabac Dživ Džan
život mi je kao san.
Živ, živ, živ,
ja sam sretni vrabac Dživ.

Kraljice na «Danu kruha» u Subotici

Sakupljač duga

Đorđe Dragojlović

Okupili smo se večeras[1] da prikažemo knjigu koju smo objavili ove godine, u sklopu obilježavanja stote obljetnice rođenja Tibora Sekelja. Osim pomalo bizarne činjenice što je knjiga objelodanjena osamnaest godina nakon što smo ju počeli pripremati, a sedamnaest godina nakon što se trebala pojaviti pred čitateljima, pokušat ću, usprkos povodu koji nas je okupio, ne govoriti o njoj. Držim da bi to možda bilo i pretenciozno ... Uostalom, knjiga je tu, neka o njoj sude čitatelji, pa, ako netko ocijeni da je zaslužila i ozbiljniji tretman, sa iskrenim zanimanjem očekujem(o) i mišljenja onih kojima je u opisu posla pisanje o knjigama ...

Umjesto o knjizi, pokušat ću govoriti o čovjeku kojim je inspirirana; o Tiboru Sekelju. Što, protivno nekim mišljenjima, uistinu nimalo nije lako. Jer, kadgod treba govoriti o njemu, nađemo se pred zidom izvanredno širokog spektra njegovih uradaka, s neizbježnim pitanjem: što izabrati, o čemu govoriti? Pitanja nikada nisu teška, oduvijek su ovo znali mudri ljudi, teški mogu biti samo odgovori.
Dugogodišnji prijatelji Tibora Sekelja, i njegov suradnik Zlatko Tišljar, objavio je lipnja prošle godine članak u kome o njemu govorio kao; geografu, novinaru, alpinistu, etnologu, muzeologu, političkom aktivisti, umjetniku, književniku, poliglotu, esperantistu, pedagogu i avanturistu, ovlaš spomenuvši još neke oblasti Sekeljeva stvaralaštva. Pajo, kako Tišljara uglavnom znaju, nije spomenuo Tibora Sekelja kao svjetskog putnika, možda jer je to na neki način obuhvaćeno odrednicom; avanturist. A Sekelj je za epitaf na svom grobu skromno izabrao samo dvije odrednice: verkisto, mondvoja anto. Književnik, svjetski putnik. Da li je toga bio svjestan, ili ga je vodila neka slutnja? Jer ljudi ga upravo tako prepoznaju, za one koji ga iole poznaju on je prije svega bio svjetski putnik i književnik.
Neću večeras govoriti o Sekelju kao geografu, premda je on godinama izdavao časopis posvećen ovoj oblasti, kao i mapu svijeta kojom je pokušao utjecati na standardizaciju geografskih pojmova u esperantu. Kao novinar on nam je gotovo nepoznat, nešto više znamo samo o časopisima koje je uređivao, a nebrojeno mnoštvo članaka i intervjua rasutih diljem svijeta tek očekuje posvećene istraživače. Alpinist? Aconcagua! Svi znamo za nju – bio je prvi naš sugrađanin koji se popeo na ovaj vrh, premda je Subotičaninom postao tridesetak godina kasnije – napisao je i knjigu o tome, pa ako nekog zanima ... Eno je ... Uzgred, prije nekoliko godina u Argentini se pojavilo divlje izdanje na španjolskom i engleskom, na koji ova njegova knjiga nikada nije prevođena i još se prodaje preko interneta. Etnolog? Malo je poznato da je predavanja iz ove oblasti slušao i na zagrebačkom sveučilištu, kasnije i u Buenos Airesu, članke u uglednim časopisima objavljivao je još četrdesetih godina prošlog stoljeća, u vrijeme kada neki koji su mu onomad osporavali stručnost za vođenje Muzeja u Subotici nisu o tome ništa znali. Ah, da muzeolog. To se naravno ne uči samo u obilaženjem muzeja, i bizarno djeluje podatak da je do momenta, kada su pojedinci ustvrdili da nema potrebne kvalifikacije za direktora Muzeja, sva je prilika Tibor Sekelj je obišao više muzeja u svijetu nego što su svi njegovi oponenti, zajedno, vidjeli tijekom vascijeloga svoga života. Iz inata, se tada odlučuje za magisterij iz muzeologije, u dobi od 65. godina, uz opasku kako je to; «najbolje doba da se nešto novo nauči».

Možda je najmanje poznat politički angažman Tibora Sekelja, premda je i na tom planu učinio mnogo toga; podsjetio bih ovom prigodom samo da je u najvećoj mjeri njegovom zaslugom Generalna konferencija UNESCO-a, odr-

1 U povodu obilježavanja stote obljetnice rođenja Tibora Sekelja (1912.-1988.), 3. rujna 2012. u subotičkoj Gradskoj knjižnici održana je književna večer pod nazivom «Svijet u njegovim rukama», na kojoj je predstavljena i knjiga «Sličnosti i razlike» iz pera više autora, njemu posvećena.

žana u Sofiji 1985. godine, prihvatila rezoluciju koja se u veoma povoljnom svjetlu izjasnila o esperantu.

Vjerojatno, ništa bolje nije prepoznat ni kao, nadasve, likovni umjetnik. Nama su dobro znane njegove ilustracije za knjige i novinske članke, koje su doista heterogene kvalitete, ali to je vjerojatno neumitno kod ljudi koji su angažirani u tolikom broju oblasti: nije moguće u svakom momentu davati najbolje od sebe. Slikarstvo i kiparstvo učio je u Zagrebu, a do danas je sačuvana bista L. L. Zamenhofa koju je on izradio, eno je u Zemunu. O slikama ne znamo ništa, a svojevremeno se, nakon odlaska u Argentinu, u prvo vrijeme izdržavao upravo kao ulični slikar portreta.

Književno djelo Tibora Sekelja vjerojatno je najbolje poznato. On je nedvojbeno najviše prevođeni autor koji je pisao na esperantu, a djela su mu prevođena na više od trideset jezika, te je po tome među našim najviše prevođenim književnicima. Znatno manje je poznato njegovo pjesničko djelo, budući da je i obimom neveliko. Znamo za osam njegovih pjesama – osebujnog stila i visokih dometa. Pjesme je pisao na esperantu, a zbog malobrojnih prijevoda – donedavno je postojao samo prijevod jedne njegove pjesme na mađarski, te tri pjesme na srpski jezik – one nisu šire poznate. Subotičani sa zadovoljstvom mogu reći da su se i na ovom planu donekle odužili svom istaknutom sugrađaninu: Boško Krstić je u «Rukoveti» ove godine objavio svih osam njegovih pjesama, usporedno, na esperantu i srpskom jeziku.
Tibor Sekelj nije bio samo poliglot koji je govorio više jezika nego što je to uobičajeno, on se zanimao za razna pitanja iz oblasti lingvistike. Nije samo učio neke urođeničke izričaje, već je i objavljivao njihove rječnike, pisao je o jezičnim problemima Afrike, nesvrstanih zemalja. Zajedno s bratom Antonijem objavio je nekoliko udžbenika esperanta, a koautor je takozvane zagrebačke metode učenja ovog međunarodnog jezika. I već kada smo kod Tibora Sekelja kao esperantiste, recimo, iskreno je bio uvjeren da je esperanto ne samo potreban svetu, već i nužan, on nije samo koristio esperanto, ili živio sa njim, on je doslovce živio esperanto. Tibora Sekelja i esperanto nije moguće odvojiti.

Tibor Sekelj i Mary Reznik drže aligatora

Zagrebačka književnica Spomenka Štimec nazvala ga je u biografskom eseju «pionirom drugog stoljeća esperanta». Nema nikakve dvojbe, bio je veoma istaknut i utjecajan esperantist, a Spomenkina je opaska veoma točna: svojim je idejama najavio neko drugo doba za esperanto – djelovao je u njegovom prvom stoljeću, u drugo je tek zakoračio kada ga je smrt odvojila od nas.
Tibora Sekelja kao avanturista, već smo spomenuli, a o njegovim pedagoškim postignućima, najbolje govori gotovo nevjerojatnih oko osam tisuća predavanja održanih širom svijeta, i nitko ne zna koliko tečaja esperanta ... I, da ne dužim dalje, već i ovaj letimičan prelet preko Tišljarevog spiska ispao je duži nego što sam želio ...
Mislim da je za nas najznačajnija Tiborova duhovna zaostavština, koju on nigdje nije sabrao i sažeo u vidu nekog testamentarnog djela. On je o tome govorio rijetko i često uzgred, ovlaš. Zato za njom moramo tragati u njegovim djelima, pronalaziti joj ishodišta, pokušavati je razumjeti i shvatiti njen značaj u našim – i ne samo našim – svakodnevnim životima. Možda je ona najbolje izražena u njegovim stihovima – o čemu je već pisao Milovan Miković – i zato sam se odlučio današnji program nazvati, parafrazirajući vjerojatno njegovu najljepšu pjesmu, «Svijet u njenim rukama».
«Svijet u njegovim rukama» simbolično izražava suštinu njegove duhovne zaostavštine, za koju će, nadam se, Subotica imati razumijevanja i snage da je njeguje. Tibor Sekelj je, uostalom, govorio da je građanin svijeta, da je od jedne djevojčice koju je sreo u Finskoj prihvatio izre-

Tibor Sekelj i Mary Reznik s pripadnicima plemena Wajuru

ku koju je učinio svojom: «'Kad me neko pita odakle sam ja odgovaram da pripadam svijetu'. Tako sam i ja sa svakog mjesta koje sam posjetio ponio nešto za sebe, a na svakom mjestu sam i djelić sebe ostavio».

Tibor Sekelj je rijetko govorio o sebi, pa tako i intervjui koji su nam poznati najčešće pružaju veoma malo konkretnih, datumski definiranih podataka. Ako se usporede ti tekstovi sa onim što je sam napisao, lako je zaključiti da je on javnosti, uz manja ili veća odstupanja, nudio manje-više istu sliku o sebi. Mnogo je radije govorio o stvarima koje su predstavljale dio, ili na neki način bile povezane sa njegovim javnim životom, sa onim čemu je posvetio cijeli život: putovanjima i, naravno, esperantu.

Zahvaljujući prije svega nebrojenim predavanjima koja je držao širom svijeta, javnosti je poznat u prvom redu kao usamljeni istraživač, avanturist koji je posjećivao nepoznate predjele i narode, gonjen nezajažljivom potrebom da vidi, iskusi nešto novo. Ima istine u ovoj slici, ali je ona ipak veoma pojednostavljena. Nema međutim nikakve sumnje da je znatiželja Tibora Sekeljeva bila veoma, veoma izražena, zbog koje se, kako je sam govorio, cijeli njegov život pretvorio u jedno veliko putovanje.

Međutim, Sekelja nije zapravo zanimao onaj aspekt putovanja koji predstavlja prebacivanje iz točke A u točku B. Nikada nije putovao samo putovanja radi, putovanja njemu nisu bila cilj, ona su bila sredstvo, nužno sredstvo koje je omogućavalo stjecanje novih saznanja.

«Meni su putovanja uvijek bila manje važna, a mnogo je bilo značajnije što hoću da uradim, koga želim sresti i radi čega. Dakle, povod za put je bio presudan», objasnio je u jednom razgovoru.

Drugim povodom, pak, priznaje kako baš i nije volio putovanja, «... ali sam znao da su ona nužna kako bih mogao da upoznam sve one ljude, rase i predjele koje sam kao četverogodišnjak ugledao jednog dana u prvom tomu Palasove enciklopedije».

Kakav je bio Tibor Sekelj u svakodnevnom životu? Najjednostavniji je odgovor: čovjek poput i svakog drugog, uostalom, on je kroz cijeli život dokazivao da smo svi mi jednaki, da između stanovnika razvijenih zemalja i najprimitivnijih naroda nema suštinskih razlika. A ipak, bio je nesvakidašnja pojava – dovoljno je podsjetiti u kojim je sve oblastima ostavio značajnog traga – čovjek koji je čitavog života, u svakom trenutku, na različite načine, pokazivao da svi mi pripadamo istom svijetu, i da taj svijet jednako pripada svima nama ...

«Usput me počastio, kako mi je to 'tajnovito' rekao, 'japanskim trešnjama' koje su bile poslužene u porculanskim zdjelicama kineske provenijencije uz obvezne štapiće. Bio sam toliko zanesen njegovim pripovijedanjem pa nisam niti primijetio da me je on zapravo ponudio krupnim zrnevljem grožđa čije su bobice bile otrgnute od peteljki.

Ovaj šarmantni Sekeljev 'nestašluk' otkrio mi je još jednu divnu istraživačku ljudsku osobinu – dobar smisao za humor», napisao je, godinu dana nakon njegove smrti, Duško Maričić u tekstu «Susreti s Tiborom Sekeljom».

Tibor Sekelj je bio beskrajno strpljiv sa svojim sugovornicima, osim ako ga nisu čekale već dogovorene obveze. Ozbiljno je shvaćao svakog tko bi mu se obratio, bio to novinar početnik ili mladi istraživači, pun ideja i elana, u svakom trenutku spreman pomoći. Kada smo jednom, na putu za neki esperantski skup, noćnim vlakom stigli u Zagreb, ujutro smo odmah otišli u nekada glasovito okupljalište zagrebačkih esperantista u Amruševoj ulici. Jedva smo se i pozdravili, a Tibor Sekelj je upitao može li u nečemu pomoći, već sljedećeg trenutka sjeo je za pisaći stroj i tipkao po tastaturi ...

Možda je najbolji opis njegove osobe dala njegova dugogodišnja prijateljica, engleska profesorica i književnica Marjorie Boulton: «Ljuba-

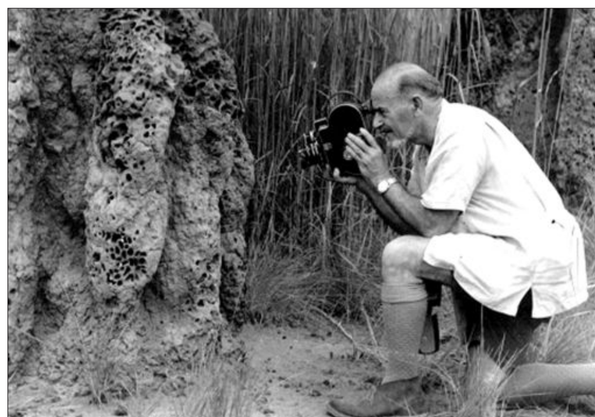
zan, prijateljski nastrojen, druželjubiv, spreman da pomogne i u beznačajnim stvarima, često vješt diplomat, imao je vlastitih problema s dubljim odnosima među ljudima. Tomu je dijelom vjerojatno pridonio ekstremno tragičan aspekt njegove obiteljske prošlosti, o čemu mi je pričao prilikom nekog leta. Vjerujem da je za ozbiljne, stvarno intimne odnose imao stanovita ograničenja, protiv kojih se nije želio boriti. Kao da je, stalno kritizirajući, branio sebe. Čini se da nije mogao mirno podnositi univerzalnu nesavršenost svega ljudskog. Sve dok neki odnos ne bi zaprijetio da se produbi, mogao je biti vrlo šarmantan; u društvu je uveseljavao, bio fascinantan, zabavan».

Nema nikakve dvojbe tragična sudbina obitelji, čiji su članovi, samo zbog svog židovskog podrijetla, nestali u vihoru drugog velikog svjetskog požara – preživjeli su samo Tibor, jer je emigrirao u Argentinu, i stariji brat Antonije, koji je kao časnik bio interniran – utjecala je na Tibora, ali o tome nema izravnih, neposrednih tragova ili svjedočenja u njegovim djelima, a ponešto možemo zaključiti samo iz rijetkih, ogoljenih izjava prijateljima.

Tibor Sekelj je na sebi svojstven, miran način, vjerujem s osmjehom sa kojim je često pratio postupke ljudi oko sebe, izdržao prigovaranja koja su gdjekada izlazila iz okvira pristojnosti. Zvali su ga kanibalom, ljudožderom, govorili mu da je emberevő ...

Koliko ga je to pogađalo znao je samo on; činjenica je da je dolazio u doticaj s plemenima koja su kratko prije toga, možda, makar i krišom, i u vrijeme tih susreta prakticirala kanibalizam, ali u njegovim djelima nema ni traga naznake da se nekada pridružio svojim domaćinima na takvoj gozbi, a to je odricao i u svakom razgovoru.

Za neke druge, pak Sekelj je bio bezmalo poput baruna von Münchhausena, jer su mu spočitavali, kako je najblaže rečeno, veoma kreativno koristio *litentiu poeticu* pišući svoje putopise. Vrlo mi je drago što sam u prilici reći da su svi, apsolutno svi, do sada (ne)poznati dokumenti do kojih smo došli pripremajući se za obilježavanje godišnjice njegove smrti, potvrdili vjerodostojnost pojedinih momenata iz njegova života, odnosno opise doživljaja iz njegovih knjiga. Došli smo do snimke koja potvrđuje da su s urođenicima u brazilskoj prašumi držali lutkarske predstave, a dokumenti potvrđuju sve što je iz njegovih iskaza bilo poznato o njegovim zagrebačkim godinama. U Nacionalnoj biblioteci Argentine, pak, pronašli smo časopis koji je kratko vrijeme izdavao na španjolskom jeziku, o kom je govorio, ali čije primjerke ni on više nije posjedovao ...

Tibor Sekelj snima jedan termitnjak

Njegova kolekcija maski, kapa i glazbala mogla je, da je bilo sreće, doživjeti i bolju sudbinu. Međutim, kako Sekelj piše u pismu jednoj prijateljici, imao je još tri zbirke, koje nije kačio po zidovima: osobno iskustvo i (sa)znanja iz prve ruke, vlastite doživljaje, te prijateljstvo, prijatelje. Ovo posljednje smatrao je svojim najvećim blagom.

«U životu sam sakupljao najrazličitije predmete, a još više doživljaje, međutim moja najskupocjenija zbirka su moji prijatelji. Imam prijatelje u svim zemljama u kojima sam boravio, među svima sa kojima sam nekad pričao, koji su nekad pročitali neku moju knjigu. Otuda mislim, najvažnije što sam u životu mogao uraditi je traganje za prijateljstvima i dokazivanje ljudima, na jedan blagi način, da treba biti optimista i vjerovati u svijet u kojem živimo. Zato ne bi bilo pogrešno da sam za svoj život rekao bio je: Karavana prijateljstva».

U vječitoj potrazi za prijateljstvom Sekelj je bio spreman mnogo čega se odreći; komfora, živo-

Tibor Sekelj sa skupinom esperantista u Švedskoj

ta u civilizaciji, čak se izložiti riziku, vlastiti život staviti na kocku u neprohodnim džunglama, ili na planinskim vrhovima okovanim vječitim snijegom ... Odrekao se i obiteljskog života, kakvog većina ljudi poznaje. Istina, pitanje je i u kojoj bi se mjeri mogao uklopiti u takav način življenja ... O čemu na jednom mjestu navodi:

«Uživao sam ne samo u putovanju i upoznavanju novih krajeva, naroda i običaja, praktičnom suočavanju s geografijom i poviješću pojedinih zemalja, već i u beskućničkom i nevezanom životu, bez većih odgovornosti, osim pred samim sobom i za samog sebe. Moram tu spomenuti da je poslije pet godina braka došlo do razlaza između Mary i mene, tako da sam ponovo bio sam». Ovo se odnosi na vezu s Argentinkom ruskog podrijetla Mary Reznik (1914.–1996.), sa kojom je Tibor sklopio brak u drugoj polovici četrdesetih godina prošlog stoljeća.

Sekelj je jednom prilikom za L. L. Zamenhofa, autora esperanta, rekao otprilike da je bio nepopravljivi romantičar, uvjeren kako će njegov međunarodni jezik pridonijeti i razumijevanju među ljudima, čak uspostavi mira. Te romantične predodžbe on je odavno ostavio za sobom, govorio je Tibor, budući da su one tek lijepa historijska priča za većinu esperantista. Kakogod, no, nije li, ipak, romantik čovjek koji svojim najdragocjenijim blagom smatra nešto posve nematerijalno, neuhvatljivo, poput prijateljstva? Nešto što se može opisati, pamtiti, čak i sakupljati, što da ne, ali se nikada ne može dotaknuti, poput duge ... O tome Tibor piše u svojoj noveli «Sakupljač duga» (Kolektanto de ielarkoj), i ako bi trebalo, u dvije riječi opisati život ovog nesvakidašnjeg čovjeka, uvjeren sam mogao bi se upravo u te dvije riječi – jer Sekelj je bio: Sakupljač duga.

Fascinantan je životni put znatiželjnog dječaka, koji je već kao šesnaestogodišnjak istraživao pećine i ponore po Crnoj Gori. Poput Oskara Vojnića, čiju je biografiju napisao, i on je zapostavio očekivanja obitelji, premda je sukladno očevoj želji završio je studij prava, ali se njime nikad nije bavio.
U spomenutoj biografiji Oskara Vojnića Sekelj piše: « ... mogla bi supruga biti onaj element stalnosti koji bi vezivao putnika za životni tok, neophodan da bi se tako isprekidani tempo života mogao izdržati na dugu stazu».

Piše li to Tibor Sekelj (i) o samomu sebi? Istina, za razliku od Oskara Vojnića, on se dva puta ženio. Prvi brak se održao pet godina, a drugi je sklopio, pod sam kraj života, još i manje. Pri tom, ni Tibor Sekelj, poput i Oskara Vojnića, «nije bio indiferentan prema slabijem spolu», kako će zapaziti u Vojnićevoj biografiji.

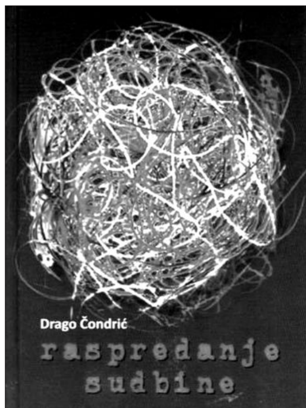
Nema nikakve sumnje, pred istraživačima životnog puta Tibora Sekelja stoji velika zadaća, dodatno otežana činjenicom što je mnoštvo dokumenata o njemu, uz brojne njegove članke i štošta drugo još – rasuto diljem svijeta.

Ova će građa, nema dvojbe, pridonijet stjecanju cjelovitije slike o Tiboru Sekelju, čovjeku koji je bio na ti sa svijetom, ali je u odnosu naspram samoga sebe, možda, imao druge kriterije. Naslućuje se to donekle iz citiranih tekstova, ili iz biografskog eseja Spomenke Štimec, ali možda ponajbolje iz redova koje je u spomenutoj knjizi Tibor Sekelj posvetio Oskaru Vojniću, a kao da ih je pisao – o sebi: «Teško je danas reći da li su njegova učestala putovanja u daleke predjele bila kompenzacija, bijeg iz samoće, pokušaj oslobođenja od jedne opsesije, ili je, možda, suprotno od toga, svoju strast za lutanjem ... morao skupo platiti vječitom samoćom».

NOVIJA KNJIŽEVNA RIJEČ U DVADESET SLIKA

ĐURO VIDMAROVIĆ

NA TRAGU STARIH MAJSTORA
Drago Čondrić, «Raspredanje sudbine», Naklada Bošković, Split 2012.

Drago Čondrić je svojevrsni fenomen u splitskom književnom krugu. Naime u književnosti se javio u trećoj životnoj dobi. Dakle u vrijeme kada su mnogi njegovi generacijski kolege već sumirali svoje književne rezultate. Čondrić s javio začudnom, snažnom i estetski vrlo zahtjevnom poezijom nadahnutom kršćanskim istinama i utemeljenom na europskoj klasičnoj književnosti. Književnik, mislioc i erudit našli su se u istoj osobi. Godine 2009. Objavljena mu je prva zbirka pjesama pod naslovom «Evanđelje po čovjeku». Slijede zbirke «Fragmenti rane jeseni», 2010. te «Golgota», 2011. Za posljednju zbirku Čondrić je dobio prvu nagradu na natjecanju «Pasionska baština» i ta ga je zbirka definitivno stavila u red značajnih hrvatskih književnika i donijela mu članstvo u DHK.

«Raspredanje sudbine» Čondrićeva je četvrta pjesnička zbirka, što znači da njegov ulaz u hrvatsku književnost nije bila slučajnost ili pasatistički zanos jednog umirovljenika, već ozbiljan i studiozan nastup i odluka da se nadoknadi izgubljeno vrijeme. Ovoj zbirci predgovor je napisao istaknuti hrvatski književnik iz Bosne i Hercegovine Miljenko Stojić, dok ju je pogovorom popratio poznati pjesnik splitskog književnog kruga i jedan od članova DHK s najdužim stažem, pjesnik, esejist, urednik, književni teoretičar Zvonimir Pejnović. Kao nakladnik i ovoga puta javlja se renomirana splitska kuća «Naklada Bošković».

U predgovoru zbirci fra Miljenko Stojić piše: «Pjesnik je uložio puno truda u pisanje svojih stihova. Pjesme mu nisu uspio ili ne uspio kratki proplamsaj, nego šire raspredanje o zadanoj temi. A tih je tema zaista dosta. Svu građu Čondrić raspodjeljuje u 7 ciklusa (...) Koliko god se dotiče velikih tema, naime, uvijek se opaža da ide ovom zemljom poput sv. Franje i na njoj traži Božje stope (...) dok piše svoje pjesme, Čondrić u njih miješa i stihove drugih pjesnika što uredno najprije bilježi kosim slovima, a onda bilješkom na kraju. Time nenametljivo poručuje čitatelju da nije jedini koji o tome govori. Potrudio se, razmišljao, pratio nastojanja drugih i onda tako oblikovane misli pustio izraziti se na bjelini papira». Miljenko Stojić je ispravno detektirao osnovne koordinate Čondrićeva pjesništva: Traženje Boga kao dio ljudske sudbine i ljudske egzistencije u vremenu stalnih mijena i postojane nesigurnosti, te komunikacija s velikim uzorima. Zvonimir Penović je svome eseju dao naslov «Raspredanje sudbine ili traženje odgovora». Njegov pogovor nadilazi dosege prigodnog teksta kojim se upozorava na jednu zbirku jer ulazi u sferu književne teorije, filozofije i teologije, odnosno duboke analize književnog i misaonog diskursa Drage Čondrića. On za razliku od fra Miljenka Stojića, uporište Čondrićeve poetike pronalazi u njegovom životu hic et nunc i stoga piše: «Pjesnik sve nameće u tišini i jednostavnosti otkrivajući ono čime se iskazuje snošljiva korelacija s vremenom, a tražeći, u pravom smislu riječi, izlaz u našem vremenu iz neprimjerenog, njegovu nadahnuću ostaje da se suočuje s univerzalnijim refleksivnim temama (...) Pojačavajući beskompromisnost jedne uhodane pjesničke strasti, kojom potvrđuje valjanost legiciteta produbljena emotivnog odnosa prema bivanju i samom prepoznavanju postojanja, Čondrić zalazi u nad-stvarno, u onostrano, želeći ispuniti svoj ovozemni život totalnošću spoznaje, a kratkoću samog čovjekova postojanja prevladati dostižnim smislom. Sve to da bi mogao udovoljiti, da

tako kažemo, svojoj umjetničkoj spoznaji koja uključuje i takve metafizičke mogućnosti tumačenja postojanja da zapravo omogućuje da u uhodanom poretku stvari pronađe prostor za lirsku interpretaciju sadašnjosti». Zvonimir Penović je ispravo zaključio kako u Čondrićevoj poeziji postoji stalna napetost pa čak i suprotstavljenost između ovostranosti pjesnikovog života i transcendencije bez koje taj život nije shvatljiv. Stoga Penović zaključuje: «Prije svega, ovdje je jasno da mistična vatra pjesnikove duše , koja je uvijek iznova neizreciva, na svoj način, zapravo, i uzrokuje tu suprotstavljenost njegova ja svijetu sa svom onom napetošću koja slijedi kod iznalaženja svih smjelih poetskih formi (...) Čondrić tako, nastavlja Penović, pun neograničena zanosa, dok poetskom maštom štiti duhovne osjećaje, pjeva srcem, um je za njega tek ono čime zna izbjeći bezličnost duha i nedorečenost srca, zato se poezijom i može sjetiti svega što, zahvaljujući životu zaboravi».

Drago Čondrić je pjesnik individualnosti i mistike koja u sebi nosi, kako ističe Zvonimir Penović, tragično osjećanje svijeta, vjerojatno ukorijenjeno u duševnu čistoću oko koje se smrt ne kreće. Kao klasično obrazovan čovjek i teološko fundiran mislilac uočava jalovost civilizacije koja je «u određenom smislu i slika pakla». No, što može spasiti čovjeka od tog pakla? Može li to poezija? Čondrić drži da može, ali mora krenuti iz sebe prema van. Kako se poezija oslanja na osjećaje i jezik, njezina se moć ostvaruje kao književno djelo, a književno djelo «mora pokazivati više moći nego što je može uzvišenom estetskom čarolijom predočiti». Stoga je pjesnik usredotočen na proces pjesničkog osmišljavanja, u cijelosti izvanjskog, kao pjesnik ne samo da promatrano zbivanje hoće razotkriti, nego njime želi i svoj um prisiliti da mu najduhovnije protuslovi.

Zbirka «Raspredanje sudbine» podijeljena je u 7 tematskih cjelina čija se brojka kao i naslovi uklapaju u kontekst autorove misaone usmjerenosti. Prva cjelina glasi «Tajanstvo tajne» druga «Govor slika», treća «Bespuće odrastanja», četvrta «Sa struna srca», peta «Rujevina», šesta «Raspredanja» i sedma «Pabirci». U pjesmi «Molitva» nalazimo temeljnu Čondrićevu misao – vodilju:

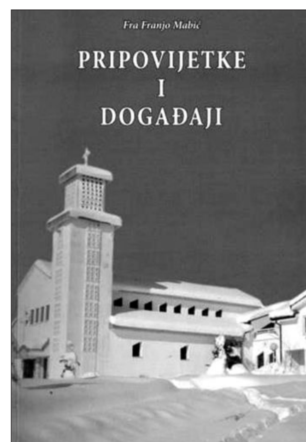
Samo oni, što naslućuju vječnost,
Znaju na koljenima dočekivati stvarnost,
i ljubiti joj stope, ko nekad sveci,
kad zahvaljivaše zbog nje, držeći ono
što im gledahu oči, zbiljom ...

U pjesmi «Vi koji bijaste prije» nalazimo drugu polaznu osnovu u misaonom trajanju Drage Čondrića.

...
Jer , jezik mrtvih, živima ostaje tajna, možda zbog toga,
Što živi to i žele. Oni ne podnose prošlost, i često
Začipaju uši , kad ona govori, jer glas joj tada podsjeća
Na stvarnost današnjice. A trebalo bi, *da se*
Skromno klekne u slavu bola, i u slavu snova,
I da se sasluša tužaljka, pa makar bila i žal za propuštenim,
Il' plač nad sudbinom zlosretnom-ipak, neka se čuje ...

Zbirka «Raspredanje sudbine» Drage Čondrića zrelo je, umjetnički zaokruženo i misaono profilirano književno djelo. Ono ga definitivno ukotvljuje u recentnu i suvremenu hrvatsku poeziju, a kada je riječ o poeziji kršćanskoga nadahnuća, njegovo se mjesto nalazio pri vrhu.

TRI KNJIGE FRA FRANJE MABIĆA

1. Fra Franjo Mabić, «Tjestenine i rižoti», Matica hrvatska, ogranak Čitluk, Čitluk, Široki brijeg, Izbično, 2012.
2. Fra Franjo Mabić, «Pripovijetke i događaji», Matica hrvatska, ogranak Čitluk, Čitluk, Izbično, Široki brijeg 2012.
3. Fra Franjo Mabić, «Dvije Dragice Pavković» (Okrutno mučeništvo u kasnu jesen 1947. u Izbičnu). Drugo dopunjeno izdanje, Čitluk, Široki brijeg, Izbično, 2012.

Matica hrvatska preko svojih je ogranaka snažno prisutna u kulturnoj i književnoj javnosti cijeloga hrvatskoga naroda. Dakako, pojedini ogranci djeluju homogeno, promišljeno i produktivno, neki se zamaraju amaterskim radovima a neki se uzdižu do razine fundamentalnih književnih i znanstvenih ostvarenja. Ovom prilikom želi-

mo predstaviti tri knjige marljivoga franjevca, književnika i intelektualca, fra Franje Mabića, kojemu je ogranak Matice hrvatske u Čitluku, u suradnji sa Župom sv. Josipa radnika Izbično i firmom Suton d.o.o. iz Širokoga brijega, objavio tri knjige od kojih jedna spada u temeljno djelo iz hrvatske kulturne baštine.

Fra Franjo Mabić rođen je 1952. u Kočerinu, pored Širokoga brijega. Za svećenika je zaređen u Bologni 1978. Godine. Sada živi i radi u Izbičnu. Književnim radom počeo se baviti 1982. Objavljivao je prijevode, propovijedi , vlastite književne uratke i biografije, te kulinarske sadržaje hrvatske kulturne baštine njegovoga kraja. Najpoznatija njegova knjiga jest «Recepti iz fratarske kuhinje" koja je rasprodana u 9000 primjeraka što se za naše prilike može smatrati pravom knjigom uspješnicom. Na tom tragu je i njegova najnovija knjiga «Tjestenine i rižoti». Hrana je oduvijek predstavljala odrednicu ne samo ljudskog života već i njegove kulture. Fra Franjo Mabić u uvodu ove knjige ističe: «Kuhinja je fantazija i kada se spoji s dobrom voljom, gostoljubivošću i ljubavlju prema svom radu i životu, naravno i hrani, odnosno jelu, a poglavito sustolnicima, prijateljima i gostima, onda je uspjeh uvijek neupitan, jer Gospod takve i pomaže jer s Njime surađuje i u kuhinji i za stolom-objedom kao i u životu».

Knjiga «Tjestenine i rižoti» obimno je djelo s mnogo recepata i fotografija zgotovljene hrane te može poslužiti ne samo kao dokaz hranidbenih navika našega puka u Hercegovini i već i kao prilog jelovniku svakoga današnjega čovjeka. Autor je stoga knjizi dodao tablicu u kojoj su navedeni kalorična i hranidbena vrijednost «naših svagdanjih jela».

Zbirkom «Pripovijetke i događaji» fra Franjo Mabić predstavlja se kao zanimljiv prozni pisac. Oslanja se na vrlo bogat i koloritan narodni govor, te pripovjednu i povijesnu baštinu svoga naroda, svoga Reda i Katoličke crkve. Na to autor upozorava u uvodu, gdje ističe: «Ova knjiga u Vašoj ruci je skup članaka, pripovijetki, priča i događaja koji su se stvarno zbili pojedinim osobama ili su stvarni događaji u vremenu u kojem su nastali u zadnjih 30-tak godina. Tu su zacijelo mnogi ozbiljni i poučni primjeri iz radosnih trenutaka, tužnih, pretužnih, ozbiljnih, ali uvijek zbiljnih i vezanih za istinitu osobu ili događaj. Često ćeš puno prepoznati, a nema imena, osoba i mjesta, ali to ti i ne treba tumačiti zašto! Ima i onih događaja i priča što su se mogle i preskočiti, ali su tu, neke kako bi zaživjele, neke kako se drugima ne bi ponovile, a neke koje ja nikada, ama baš nikada, neću moći zaboraviti jer su mi urezane u srce, dušu i život kao prelijepe (...) Priče, pripovijetke i zgode su nastajale u podnožjima tih brda u stolni mjestima ispod njih ili su davno nastale kao neke koje je uho primilo, a jezik prihvatio skoro kao narodne priče i zgodice.» Iz riječi samoga autora vidljivo je da se on oslanja na tradiciju hercegovačkih fratara koji su svoj narod učili, poučavali i voljeli.

Treća knjiga fra Franje Mabića posvećena je dvjema Dragicama Pavković i njihovom mučeništvu 1947. godine. Na samom početku ovog djela autor opisuje atmosferu straha koje je vladalo u selu Izbičnu nakon dolaska partizana.

«Smrtni strah je u selu. Partizanski i udbini komesari dolaze svaki čas na ispitivanja, njuškanja i pretresanja i, naravno, u pljačku, ako je negdje u nepodobnim obiteljima što još moglo ostati ili se sakriti.

Fratri su pobijeni, a one gorke uspomene ubijanja, muke i gladi su stalno pred očima. Sin od svega nekoliko godina vidi kako mu ubijaju pred licem oca, a prošlo je tek malo vremena od onih najgladnijih i mučnijih godina kada je čak i majka, dijete umrlo od gladi, sama odnijela u groblje pokopati, pa nije jadna znala izaći sama iz groblja ...

Pljačka! Strah! Prepad! Pretres! Pljačka! Strah! Prepad! Pretres! Pljačka! Strah! Prepad! Pretres! Pljačka! Strah! Prepad! Pretres! Bože , dokle!?Bože, zašto sve ovo nama! Što smo Ti Bože mi skrivili , pa ovo nama pripuštaš?»

Iz navedenog teksta vidljive su strahote koje su zadesile ovo hrvatsko selo u vrijeme nesmiljenog partizansko-udbaškog terora. Ova knjiga je povijesno svjedočenje više nego književna činjenica. Stoga je snabdjevena s mnogo foto-dokumentarne građe i preslika povijesnih vrela koja svjedoče o mučeništvu Dragice Pavković, žene Milanove i Dragice Pavković, kćerke Ilijine. Fra Franjo Mabić i knjizi je donio popis s fotografijama svih ubijenih župnika u selu Izbično te fotografije hercegovačkih franjevaca koje su Titovi partizani ubili u vremenu od 1942. do 1945. godine. Slijedi popis s fotografijama pobijenih biskupijskih svećenika u Hercegovini. Knjiga završava svjedočenjem osoba koje su vidjele

mučenje nesretnih žena, te govor fra Roberta Jolića na njihovu pogrebu. Cilj ove knjige je upozoriti na martirij dviju kršćanskih žena za koje se može pretpostaviti da bi mogle zaslužiti i proces beatifikacije.

ZBIRKA PRIPOVIJEDAKA ZA DJECU PISANA U NARODNOM STILU

Emil Raspudić, «Snaga ljubavi», Matica hrvatska, ogranak Čitluk, Čitluk-Vrgorac, 2012.

Ogranak Matice hrvatske u Čitluku ne zanemaruje ni najmlađe čitatelje. O tome svjedoči vrlo potrebna, poučna i dojmljiva knjiga «Snaga ljubavi» autora Emila Raspudića.

Emil Raspudić je rođen 1946. u Lipnu , općina Ljubuški. Pedagošku akademiju završio je u Splitu, a studij pedagogije i psihologije završio je u Sarajevu. Radio je kao učitelj razredne nastave u Kotezima i Ravči, općina Vrgorac a od 1984. na osnovnoj školi Međugorje -Bijakovići od 1971. do 1984., da bi umirovljenje zaslužio kao profesor na srednjoj školi dr. fra Slavko Barbarić u Čitluku. Već kao student objavljivao je stručne radove u pedagoškim časopisima. «Naša škola Mostar» i «Škola danas» Sarajevo. Bavio se i novinarskim radom te jedno vrijeme bio stalni dopisnik «Večernjeg lista» iz Zagreba. Recenzent je udžbenika i priručnika za osnovnu školu, bavi se poviješću školstva u Brotnju i šire u BiH, te književnim radom. Do sada je objavio slijedeće knjige: «Povijest školstva u Brotnju», (2004); «30 godina srednjeg školstva u Brotnju», (2007); «Božo Moiletić – od Lipna do Svjetskih športskih arena i atletika u Brotnju», (2009); «Planinske priče», (2009); «Što je čvrknulo», (2010.) i «Snaga ljubavi», (2012).

«Snaga ljubavi» treća je Raspudićeva knjiga priča i pjesama namijenjena, poglavito, učenicima mlađeg školskog uzrasta. U predgovoru Emil Raspudić upozorava slijedeće: «Sve ove priče proživio sam u svojoj ranoj mladosti ili na neki način bio sudionikom zbivanja u minulom vremenu te Vam ih, poštovani čitatelji, iskreno izručujem. Ovim pričama želio sam otrgnuti zaboravu jedan vremenski isječak naše hercegovačke povijesti iz druge polovice 20. Stoljeća, vremena kada se veoma teško živjelo, jedva preživljavalo. Priče su istinite, jedino su imena i to samo pojedinih likova u njima izmijenjena». Recenzenti zbirke «Snaga ljubavi» su fra Ante Marić, književnik i publicist, pisac pripovijesti, novela i drama, te prof. Ivo Petrušić, koji u svojoj recenziji «Obiteljsko štivo vrijedno pozornosti», među ostalim zapaža: «Naši su preci stvarali vlastitu tradicijsku kulturu, pamtili je i prenosili na nove naraštaje. Veliki je značaj hrvatske tradicijske kulture i književnosti u očuvanju nacionalnog i vjerskog identiteta Hrvata jer narod koji nema tradicije i nije narod. Stoga je i ova Emilova knjiga 'Snaga ljubavi'vrijedan doprinos proučavanju i čuvanju jednog dijela tradicijske kulture u BiH». Dočim fra Ante Marić knjigu navodi: «Neobična knjiga koju će rado čitati i mladi i stari. Kad je pročitaš, pomislit ćeš kao i ja: od čega čovjek napravi dobru knjigu?! U Emilu su ostale neispričane priče i događaji koji se danas ne mogu dogoditi».

Osim priča u zbirci «Snaga ljubavi» nalazi se i rukovet pjesama za djecu «Boba grožđa". Potrebno je pohvaliti dobre likovne priloge i ilustracije u ovoj knjizi, čiji su autori Dalibor-Dado Pehar i Mirko Raspudić. Zbirka Emila Raspudića dobrodošlo je štivo za djecu ali i za odrasle čitatelje. Šteta, što zbog graničnih formalnosti ovo djelo nije moguće nabaviti u Hrvatskoj.

MALE PRIČE IZ LIJEPE HRECEGOVINE

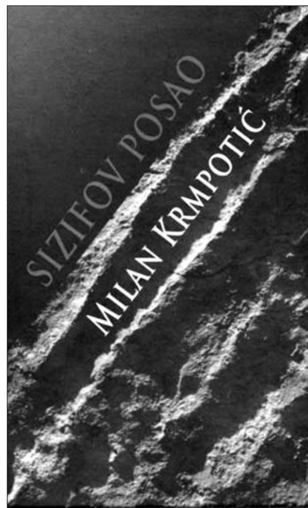

Sonja Jurić, «Proljeće opet dolijeće», Ogranak Matice hrvatske u Čitluku i Ogranak Matice hrvatske u Dubrovniku, Čitluk-Dubrovnik 2012.

Suradnja naših Ogranaka Matice hrvatske poželjna je i kad se desi donosi dobre rezultate. To pokazuje i knjiga Sonje Jurić «Proljeće opet dolijeće» koja je objavljena kao izdanje Ogranaka Matice hrvatske iz dviju hrvatskih Država: Ogranka iz Čitluka i Ogranka iz Dubrovnika.

Sonja Jurić rođena je 1973. u Zagrebu. Profesorica je hrvatskog jezika i književnosti. Koautorica je zbirke pjesama «Let u TROstihu» (društvo hrvatskih književnika Herceg-Bosna, Mostar, 2008.), te samostalne zbirke pjesama «Nevidljivi prsten», (Zagreb-Sarajevo, 2009.). Objavila je tri dvojezične slikovnice na hrvatskome i engleskom jeziku. Pjesme su joj preveden na engleski, njemački i slovenski jezik. Dobitnica je nagrade Šimićevih susreta 2006. godine. Živi u Mostaru. Pogovor knjizi «Proljeće opet dolijeće» napisala je dr. sc. Iva Beljan pod naslovom «Male priče i velika pitanja». Ona u zaključku s pravom ističe, imajući u vidu možda najsnažniju priču u knjizi, onu o usamljenom lavu, slijedeće: «Jednostavnim pripovjednim tehnikama i kompleksnošću značenja, koju crpi iz univerzalnog potencijala pripovijedanja, Sonja Jurić pričom o usamljenom lavu pokazuje da književnost za djecu ne mora biti puka zabava te da je moguće napraviti nešto zabavno i mudro istodobno». Navedena ocjena vrijedi u većoj ili manjoj mjeri za sve uvrštene pripovijetke.
Zbirka «Proljeće opet dolijeće» ispunjena je slikovnim prilozima Anje Bartulović. Ovi prilozi povećavaju transparentnost knjige i čine ju još prihvatljivom za školski uzrast čitatelja. Pisati za djecu nije lagano i stoga s posebnom pažnjom i s punim poštovanjem preporučam ovu zbirku, ne samo mladima, već i starijim čitateljima.

HRVAT BUNJEVAC IZ HRVATSKE O PROMAŠENOSTI TITOIZMA

Milan Krmpotić, «Sizifov posao», Matica hrvatska, ogranak Gospić, Gospić 2012.

Ogranak Matice hrvatske u Gospiću, unatoč teškoćama s kojima se suočavaju svi nakladnici uspio je objaviti pozamašno djelo svoga istaknutog člana, hrvatskog književnika srednjeg naraštaja Milana Krmpotića. Riječ je o romanu «Sizifov posao» objavljenom 2012. godine. Krmpotić piše pjesme, prozu i drame. Rođen je 1945. u Veljunu Primorskom kod Senja. Do sada je objavio 20-tak knjiga od kojih su neke bile vrlo zapažene. Milan Krmpotić je jedan od književnika koji sudjeluje u političkom životu svoga kraja. Već je nekoliko mandata dožupan Županije Gospićko-senjske.
Roman «Sizifov posao» pisan je postupkom nalik filmskom scenariju. Radnja se odvija u sekvencama, s mnogo dijaloga. Jezik mu je u funkciji psihološkog profiliranja likova. Krmpotić se odlučio prikazati situaciju u jednom drvno-prerađivačkom poduzeću u Lici, uoči Titove smrti. Tada je bila razvikana politička ideja tzv. radničkog samoupravljanja. Roman prati probleme, zakulisne igre i moral rukovodećih ljudi u tom poduzeću, te lojalnog rukovodećeg kadra u Komunističkoj partiji Jugoslavije koja je u to vrijeme određivala što je dopušteno, a što nije dopušteno u svim segmentima gospodarskog, društvenog i političkog života.
Obzirom na vrijeme koje obrađuje roman «Sizifov posao» mlađim čitateljima danas može poslužiti i kao književno-povijesno vrelo uz pomoć kojega će lakše shvatiti uzaludnost jednog političkog projekta. Tu uzaludnost otkriva i naslov romana.

ZANIMLJIVA KNJIGA BEZ POTREBNOG ODJEKA

Mirjana Ganza Šarec, «Sin tame», Matica hrvatska, ogranak Zadar, Zadar 2010.

Zadarski ogranak Matice hrvatske objavio je 2010. zanimljivu knjigu književnice Mirjane Ganze Šarec pod naslovom «Sin tame», i s podnaslovom: «Esejističke novele i tri druge».
Hrvatska književnica iz Zadra Mirjana Ganza Šarec rođena je u Splitu (1939.), a od svoje desete godine živi u Zadru. Radni je vijek provela kao profesorica hrvatskog i francuskog jezika, te povijesti umjetnosti, kako piše u njezinom CV-u, «po raznim školama (najviše medicinskoj)». Članica je Matice hrvatske i DHK.

Premda ozbiljnije stvara od 70-ih godina 20. st. u javnosti se javlja tek tijekom Domovinskog rata, osjećajući svoj pjesnički angažman kao rodoljubnu dužnost. Do sada je objavila zbirke pjesama «Elegije (1997), «Jezera» (1998), «Između jave i sna» (1999.) i «Pjesma», (2001.). Godine 2003. izlazi joj komedija u prozi «Umišljeni bolesnik», a 2004. roman «Strah od bliskosti ili psihologija jednog silovatelja».

U prvom dijelu knjige «Sin tame» Mirjana Ganza Šarec objavila je esejističke novele «Sin tame», «Kako Olja izgubi sebe», «Olja pokušava naći sebe», «Ivanov ljubavni život», «Hipohondrija», «Ekologija», «Oljin ljubavni život», «Šizofrenija», «Sodomija», «Iva», «Zaklela se Zemlja Raju», «Treći», «Izdaja», «Smrt», «Neću», «Duh zloga», «Osmijeh koji ništa ne košta» i «Dobro sam» koje razaraju međuljudske odnose. U drugom dijelu zbirke objavljene su novele «Žudnja će te mužu tjerati a on će gospodariti nad tobom», «Tata», te proza pod naslovom «Brouillard (Magla)».

Iz naslova novela objavljenih u ovoj knjizi uočava se autoričina sklonost istraživanju dubokih slojeva čovjekove ličnosti, poglavito sadržaja koji se kriju u tamnim labirintima podsvijesti. Autorica to naziva «Sin tame», što je možda prejaki izraz jer se ovim imenom obično naziva Sotona. No, naša autorica je minuciozan promatrač ljudskih ponašanja i odnosa, ali i dobar poznavatelj ljudskih duša. Recimo, novela «Sodomija» na snažan način govori o jednoj nepoznatoj strani čovjekove psihe. Isti problem obrađuje i novela «Šizofrenija».

U noveli «Ekologija» Mirjana Ganza Šarec vrlo lucidno postavlja pitanje hoće li se «ugušiti u vlastitom izmetu?» ono što smatramo suvremenom civilizacijom. «Što da čovjek misli kad ni sami neki ekolozi, a da i ne govorim o običnim ljudima, ne znaju što je ekologija i život prema njenim zahtjevima. Mnogi misle da je to: baci smeće u smeće. A koliko je već veliko ovo drugo smeće i što se sve podrazumijeva pod prvim smećem? Hoće li reciklaža učinkovito profunkcionirati prije no što bude prekasno? (...) Ja smatram da se ova civilizacija degenerirala i da se gasi, ali prije nego nestane, pokrenut će novu civilizaciju koja će se temeljiti na globalnom kršćanskom socijalizmu pošto se naučni socijalizam pokazao većom utopijom od utopijskog tražeći od čovjeka da bude savršen, da bude komunist i dovede do komunizma». Slijedi tvrdnja koja će mnogima zazvučati kao eho prošlih vremena: «Pravi komunist mogao je biti i bio je samo Isus. Prevrat će pratiti i promjena Zemlje i Neba». Knjigu Mirjane Ganza Šarec «Sin tame» likovno su opremile književničine unuke Nina Jerčić i Olga Jerčić.

ANTE JAKŠIĆ POVEZAO BAČKE HRVATE S POEZIJOM MATIČNOG NARODA

Ante Jakšić, «Soneti», Mala knjižnica Društva hrvatskih književnika, Zagreb 2012.

Kao prilog obilježavanju 100-te obljetnice rođenja hrvatskoga pjesnika Ante Jakšića (Bereg, Bački Brijeg, Vojvodina, Srbija), 22. 4. 1912. – Zagreb, 30. 11. 1987.), Društvo hrvatskih književnika priredilo je 26. studenoga 2012., okrugli stol o njegovome životu i djelu i objavilo zbirku soneta koju je priredio Milovan Miković, u svojoj «Maloj biblioteci». U ovom trenutku «Mala biblioteka DHK» objavljuje najbolja književna djela u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Ovo je potrebno naglasiti stoga što je knjiga koju prikazujemo na taj način dobila odgovarajuće mjesto u našem pjesništvu, a njezin autor, Ante Jakšić, nakon mnogo godina prešućivanja vraćen je u krilo hrvatske književnosti.

Suvremeni hrvatski književnik iz Subotice, Milovan Miković, istaknuti predstavnik etničke elite tamošnjih Hrvata i urednik kvalitetnog književnog časopisa «Klasje naših ravni» s mnogo erudicije prikazao je Jakšićeve sonete u istoimenoj zbirci, kao najbolji dio njegove poezije i popratio ih svojim pogovorom. I izbor soneta i Mikovićev pogovor vrijedni su književni uradci i podjednako doprinose reafirmaciji književnosti koja uspješno i kvalitetno živi na rubovima hrvatskog etničkog prostora, izvan zemlje matičnog naroda, u uvjetima manjinske psihologije i svih opterećenja koje položaj hrvatske manjine u susjednoj državi svakodnevno donosi.

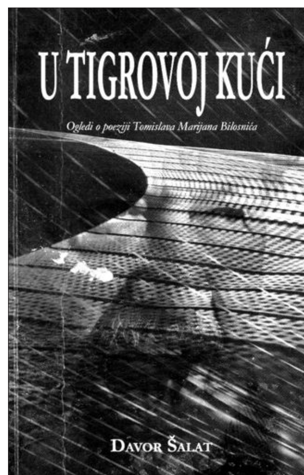
Ante Jakšić potječe iz šokačkog ogranka bačkih Hrvata. Školovao se u rodnom mjestu, te u Subotici, Travniku i Zagrebu. Po struci je bio profesor hrvatskoga i francuskog jezika. Kao književnik koji je cijeli život ostao vjeran kršćanskome nadahnuću, bio je prinuđen mijenjati mjesta u borbi za svoj kruh svagdašnji. Kada kažemo kršćansko nadahnuće ne želimo njegovu književnost svrstati u neku književnu ladicu, a najmanje toj ladici dati nezasluženi epitet konzervativnosti i preživjelosti kao što su to činili u doba komunizma. Ili još gore, takvu su književnost bacali na slijepi kolosijek. Ante Jakšić se u knjizi koju predstavljamo dokazuje kao snažna pjesnička individualnost čiji poetski diskurs obuhvaća sve teme ljudskog života a njegova je versifikacija dostojna najboljih ostvarenja hrvatskoga pjesništva druge polovice 20-tog stoljeća.

Ante Jakšić je, kako ističe Milovan Miković, bio čovjek osjetljiv sklon meditaciji i melankoliji, razočaran stvarnošću kojom je bio okružen i zbog čega je tražio utočište pred učincima prevrtljive ljudske sudbine. Nalazio ga je u arkadijskim predjelima u kojima je našao kao najbolji izraz svojih raspoloženja upravo sonete. Miković o tome piše: «Birajući i određujući srokovni instrumentarij u svojim sonetima Jakšić se, uglavnom s uspjehom, odupire pukoj prilagodbi poetske supstance vokabularu nostalgičnih evokacija, teretu zaostalom iza izgubljenih iluzija, skliznuću prema svakodnevnim jadikovkama, ili rječniku kojim bi, možebitno, podlegao tješenju nevoljnih u sadašnjosti».

Denis Derk je nedavno objavio knjigu o Vesni Parun pod naslovom «Posljednja volja Vesne Parun» s podnaslovom «Antologija nesretnih sudbina». Velika je poetesa pod ovim naslovom kanila napisati posebno djelo. Na žalost, među kolegama čiju sudbinu ističe, nije bilo mjesta za Antu Jakšića. A trebalo je biti, jer ga, premda je bio izuzetno delikatan i uljudan čovjek, život nije mazio.

Pored Ante Jakšića u našoj književnoj povijesti postoji još nekoliko vrijednih i značajnih pjesnika koji su zbog povijesnog usuda ili života izvan matičnoga naroda ostali nepoznati ili namjerno odbačeni. Primjer Ante Jakšića kazuje nam kako se treba i može ispraviti ova nepravda, ne zbog samih književnika, poglavito ako su pokojnici, koliko zbog književnosti koju su stvarali. Jedan mali narod mora prigrliti i dakako stručno vrednovati svakoga svoga književnika. Pored Ante Jakšića, prilika je upozoriti da je 2012. vrlo uspješno u matičnu književnost vraćen Viktor Vida, jedan od najboljih hrvatskih pjesnika 20. stoljeća. U biblioteci Matice hrvatske «Stoljeća hrvatske književnosti» objavljena su 2011. «Izabrana djela Viktora Vide» koja je priredio i znanstvenim rekvizitarijem popratio Božidar Petrač. Godine 2012. «Hrvatska bratovština Bokeljska mornarica 809» iz Zagreba, zajedno s privatnom izdavačkom kućom «Dora Krupićeva» objavila je 2012. «Sabrana djela» Viktora Vide po izboru i s predgovorom pokojnoga Branimira Donata. Nakon Vidinog i Jakšićevog književnog djela treba nastaviti istim putem. I Društvo hrvatskih književnika preko svoje «Male biblioteke» ostvaruje i ovu, mogli bismo kazati, povijesnu misiju.

MEĐUGENERACIJSKO UVAŽAVANJA

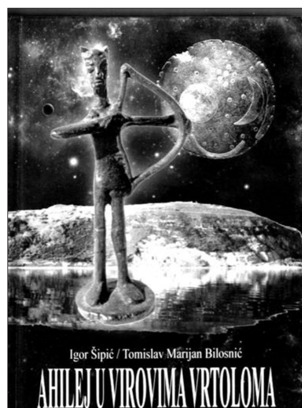
Davor Šalat, «U tigrovoj kući», Ogledi o poeziji Tomislava Marijana Bilosnića, 3000 godina za dar, Zadar, 2012.

Davor Šalat je u ovome trenutku jedno od vodećih imena mlađeg naraštaja hrvatskih književnika, ali i jedan od najkompetentnijih književnih kritičara. Osim toga, ističe se i prijevodima sa španjolskog jezika. Rođen je u Dubrovniku 1968., ali cijeli je život proveo u Zagrebu. Završio je studij komparativne književnosti, te španjolskog jezika i književnosti. Objavio je pjesničke zbirke: «Unutarnji dodir», «Sanjarije krhkog sunca», «Košulja tišine» (2002.), «Uspavanka pod pepelom (2005) i «Tumačenje zime» (2009). Napisao je i dvije knjige eseja i kritika o suvremenim hrvatskim pjesnicima «Odgođena šutnja» (2007) i «Posrtanje za alibijem» (2011). Kao pjesnik zastupljen je u nekoliko antologija i panorama suvremene hrvatske poezije.

Godine 2012. Šalat objavljuje sakupljene svoje oglede o poeziji Tomislava Marijana Bilosnića pod naslovom (koji podsjeća na čuvenu Bilosnićevu zbirku «Tigar»), «U tigrovoj kući». Zbirka je

posvećena 45-toj obljetnici Bilosnićeva književnoga rada. Vrlo dobar pjesnik mlađeg naraštaja i književni kritičar došao je u priliku ocjenjivati i vrednovati književno djelo svoga starijeg kolege, jednoga od najsnažnijih književnika naše suvremenosti.
Davor Šalat u uvodu knjige koju predstavljamo, s naslovom «Pjesnik koji se umnaža» ističe , kao povod svome pisanju, čuvenu sintagmu Arthura Rimbauda «Jer ja, to je netko drugi». Ova sintagma služi mu da bi shvatio koliko čovjek, umjetnik, može iz sebe generirati različitih iskustava, a da ne ugrozi vlastitu subjektivnost, da spomenuto *Ja* ne postane tek prazni zajednički označitelj za bezbrojne *druge* koji mu se, već gotovo posve bez njega, podvlače pod pero.
Naime Tomislav Marijan Bilosnić je prema Šalatovu mišljenju kao pjesnik u svakoj svojoj zbirci *drugi.* On umnaža svoju vlastitost. «To načelo prema kojem je živio mnoštvo raznorodnih osobnih, profesionalnih, umjetničkih, književnih, rekao bih i antropoloških iskustava, Bilosnića je doista učinilo posve spremnim da u časnim godinama, nakon mnogih utakmica u nogama, može u punini ostvariti jedinstvo u različitosti, mnoštvenost u jedinstvu svojega poetskog glasa ili glasova».
Šalat je književno kritički analizirao pet Bilosnićevih poetskih zbirki, uzevši ih kao reprezentante njegovog velikog pjesničkog opusa u kojem se nalazi preko 30 objavljenih knjiga. Njegov izbor čine zbirke «Tigar», «Odisejeve pjesme», «Molitve», «Kuća» i «Afrika».
«Svaka od pet Bilosnićevih zbirki pjesama kojima se bavimo, piše Šalat, od početka do kraja spravljena je po mjeri jedinstvene poetičke zamisli i njezina utekstovljenja».
Svakoj od priloženih književnih kritika Šalat je pridodao i svoj izbor najboljih pjesama iz dotične zbirke.
Knjizi «U tigrovoj kući» pridodani su prilozi fotodokumentarnog karaktera s preslicima naslovnih stranica prikazanih zbirki, te literatura i izbor iz kritika o novijem pjesništvu T. M. Bilosnića.
Šalatova knjiga «U tigrovoj kući» ne samo da je vrijedan prilog poznavanju Bilosnićevog pjesništva, već je, na stanovit način i ogledni primjerak pisanja književnih kritika u današnje vrijeme.

NOVA TEORIJA O TROJI

Igor Šipić / Tomislav Marijan Bilosnić, «Ahilej u virovima vrtoloma». Ljubačka kosa u trojanskoj toponimiji (Troja, Mitovi, Legende i stvarnost), Zadar 2012.
Pred nama je vrlo neobična, intrigantna i poticajna knjiga kojoj su autori dva istaknuta hrvatska književnika, što su svoju imaginaciju prebacili i na područje osmišljavanja i sagledavanja vremena prošlog, Igor Šipić i Tomislav Marijan Bilosnić. Igor Šipić (Sinj, 1950.) pjesnik je i znanstvenik. Doktorirao je s temom «Srednjovjekovni mediteransko-jadranski plovidbeni putovi i topografija jadranskih svetišta». On je prema tome i medijavelist. Tomislav Marijan Bilosnić (Zemunik pokraj Zadra, 1947.) jedan je od najistaknutijih živućih hrvatskih književnika, ali i istraživač i popularizator povijesti zadarskoga kraja. Ako znademo da je raniji naziv za Ravne kotare bio *Hrvate* tada nam je jasno da je njegov književno-historiografski pristup zanimljiv i s razina nacionalne poveznice. O tome je objavio velik broj knjiga čiji su dijelovi prethodno izlazili kao eseji u lokalnim novinama.
Podnaslov knjige koju predstavljamo upućuje na Ljubačku kosu, poluotok u zadarskom kraju. Na ovom poluotoku krajem 2012. zadarski su arheolozi otkrili veliku tvornicu keramičkih posuda iz antičkih vremena. Zanimljivo je spomenuti da je mnogo ranije na tu mogućnost upozoravao Tomislav Marijan Bilosnić oslanjajući se na vlastitu intuiciju i «čitanje krajolika».
Igor Šipić i T. M. Bilosnić u zajedničkoj knjizi «Ahilej u virovima vrtoloma» upuštaju se u vrlo intrigantno područje koje se tiče Troje, te mitova i legendi vezanih uz ovaj antički grad, poglavito zbog Homerovog epa «Ilijada». Prisjećamo se da je pokojni meksički lingvist Roberto Salinas Price (1936.–2012.) iznenadio našu i svjetsku javnost kada je antičku Troju locirao u našoj Gabeli. Možda će ta činjenica neke od čitatelja ove knjige u početku zbuniti. Međutim, treba ozbiljno prihvatiti sve što naši autori iznose i tvrde. U prvom dijelu oni navode sve znanstvenike i

stručnjake koji su pisali o Ljubačkoj kosi. Slijedi njihov uvod pod naslovom «Povijesni gradovi i njihovi suvremeni eponimi». U tom dijelu pišu o fenomenima vezanima uz Troju, uspoređuju značajke istofonih kultura. Na kraju dolazi njihov tekst s pitanjem: «Što je, gdje je Troja?» Na ovo pitanje Šipić i Bilosnić odgovaraju: «Kao prvo, ne može ju se gledati u lokalnom nego u mediteranskom kontekstu. Troja je zapravo geografska sudbina plovnog Mediterana, ona se morala dogoditi. Trojanski rat je stoga rat za geografsku dužinu, ona je povijest i sumar svih ratova. Troja je svugdje tamo gdje je moguće precizno i po osobnoj želji geometrijski odrediti i uvjetovati geografsku alegoriju položaja, od Filipa i Helene, do Roberta Gravesa. Da bi bila besmrtnost mora biti okultizam i mistika, nikad odgonetnuta tajna, barem za smrtnike. Geografska dužina kroz čitavu je povijest nosila takve značajke. Zato bi izbor počivališta, od El Gize do Batalhe, od Jeruzalema do Pariza, spram kulta *geografske dužine* mogao stajati usuprot onom temeljenom na estetskim vrednotama krajolika.»

«Za hrvatsku stranu» – kako navode autori – «ključan je podatak da se u vrijeme trojanskog rata, kad postoje i dokazi o trgovačkim vezama između Ljubljane i Troje, potonji grad naziva Wilusa. Dakle, naziv Troja mogao je proizaći naknadno kao rezultat geometrijske triangulacije, pa bi, u tom slučaju, Troja toponimski mogla biti bilo gdje (sličnih je reperkusija i naziv Ilion, Ilij), pa čak i u Ljubljani. Stoga je vjerojatno tako definirana pozicija bez premca spram sredozemnog strateškog položaja, a to je ulaz u Dardanele. Prema tomu je do takvog zemljovidnog modela, pa i preimenovanja grada, moglo doći na prijelazu iz brončanog u željezno doba kad Homer piše epove, s novim nazivima tada već zahuktale kolonizatorske Grčke. Oni će se nastaviti toponimski širiti i eksploatirati i u helensko i u rimsko razdoblje».

Završno poglavlje Bilosnićeve i Šipićeve knjige nosi naslov «Pogovor ili zašto nismo sami». Autori ovako zaključuju: «Povijesno djelo nikad nije dovršeno –čim smo odložili pero počinjemo se pitati, najčešće su to sumnje i dileme, koliko je subjektivnog i imaginarnog u njega uneseno (...) Mi samo mislimo kako su znanstvena otkrića i rješenja uvijek u nečemu fantastičnom, nadmoćnom, ponekad nadnaravnom do vanzemaljnosti. Međutim, ona su počesto u banalnim ljudskim postupanjima, kako onda, tako i sad, tako i za vazda. Ona su redovito negdje na granici strahova i koristi. Tako barem funkcionira um čovjeka».

Knjiga «Ahilej u virovima vrtoloma» intrigantno je ali i znanstveno fundirano djelo. Autori svoju tezu zaključuju vrlo časnom konstatacijom:"Čak i da je sve ovo još jedna isprazna *priča*, čak i da na Ljubačkoj kosi nema ničega, a ima, jer tamo gdje su grobovi i nekropole, tu je i pretpovijest, to svi znamo, politička povijest, povijest rata, pobjednička povijest, neće nikada prihvatiti ono čime se razotkrivaju smrti, težnje i posezanja za tuđim teritorijima. Homer je na Patrokla navukao Ahilejev oklop i kacigu. Hektor je mislio da je ubio Ahileja. Ahilej je za to vrijeme ljubio Briseidu. Prava Troja je negdje drugdje!»

IZ HRVATSKOG ZAGORJA I PODRAVINE VRIJEDAN PRILOG HRVATSKOME KAJKAVSKOM PJESNIŠTVU

Nenad Piskač, «Bu do kaj», Naklada Bošković, Split, 2012.

Nenad Piskač rođen je 1962. u Zagrebu, pjesnik, urednik književnih časopisa, feljtonist i politički analitičar, nesumnjivo je danas jedan od najpoznatijih pjesnika na kajkavskome narječju. Živimo u vrijeme kada se dijalektalno stvaralaštvo više ne zabacuje kao ranijih godina, jer se, konačno, došlo do spoznaje da su sva tri naša narječja integralni dijelovi jezika Hrvata. Međutim, kada je riječ o književnome stvaralaštvu, tada se javljaju neke dvojbe. Dio pisaca kojima je dijalekt gradivni materijal oslanja se na književnu tradiciju ili narodnu poeziju, što njihova književna djela čini «dijelom škole», pa čak i subliterarnim stvaralaštvom. Vrijednost im je u činjenici što su nastala na dijalektu i što pomažu njegovoj revitalizaciji. No, pored sve blagonaklonosti, mora se kazati da pjevanje u duhu Dragutina Domjanića i Frana Galovića pripada prošlosti, a vrijeme nam nalaže krenu-

ti novim literarnim putovima. To znači na jeziku narječja moći kazivati sve one sadržaje koji se kazuju i na književnome standardu. Put za ovakav razvoj kajkavskog narječja trasirao je na najbolji mogući način Miroslav Krleža. Možemo biti pristalice, ili protivnici njegovih političkih i ideoloških nazora, ali onkraj ovih dvojbi «Balade Petrice Kerempuha» su veličanstveno djelo i predstavljaju jedan od stožera suvremene hrvatske književnosti. Drugi autor kojega želim spomenuti ovom prilikom gradišćanski je Hrvat Mate Meršić Miloradić. On je svojim jačkama utemeljio književni jezik gradišćanskih Hrvata, a pojedini dijelovi njegovoga pjesničkog opusa ravni su «Baladama Petrice Kerempuha».

Među suvremenim hrvatskim pjesnicima koji pišu na kajkavskome narječju, bez želje da se ikoga prešuti ili povrijedi, vrijedi kao primjere istaći Ivana Kalinskog, Božicu Jelušić, Božicu Pažur, Božicu Brkan, Ernesta Fišera i Nenada Piskača.

Nenad Piskač je, možda, otišao najdalje u razvoju poetskog diskursa na kajkavskom narječju. On je u svojim pjesmama, a poglavito u posljednjoj zbirci «Bu do kaj» pokazao kako se na dijalektu može pisati u svim oblicima postmodernističkog diskursa uključujući žanr zorne poezije i polisemije. Uz to, na predmetno tematskoj razini njegova je poezija prožeta visinama religiozne i filozofske misli s odgovarajućom estetikom koja korespondira s najboljim ostvarenjima suvremenoga pjesništva na književnome standardu. To potvrđuje i poznati hrvatski znanstvenik kroatist i istraživač književne baštine na kajkavskome narječju, prof. dr. Alojz Jembrih. U pogovoru zbirci koji je naslovio: «Na tragu poetske dosljednosti», Jembrih ističe: «Slobodno se može reći da Piskačeva zbirka dobrano pruža sliku konkretne poezije. Postavi li se pitanje što je to konkretno u vezi s konkretnom poezijom, onda treba reći da je to neposrednost znakova koje pjesnik pretvara u mišljeno, smisleno-logičkoidejno pri čemu taj proces nikada ne dolazi do kraja nego je kao pojava bivanja stvari, istovremeno i sadašnjost transcendentnih formi mišljenja. Piskačeve pjesme u ovoj zbirci, nisu pjesme trenutka, one sebi 'prisvajaju' oko (vizualnost), uho (zvuk), um(misao), stoga su one već po tome određene za glasno čitanje poneke i krikom. U tom se kontekstu Piskač približava baladama Petrice Kerempuha M. Krleže».

Kao ilustraciju navedenoga navodim pjesmu «Kaj bu ve bu kaj».

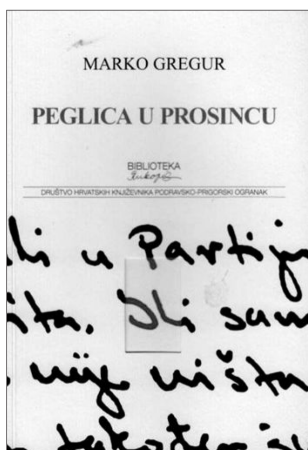
ve bu kaj bu
bu kaj bu
bu kaj
u
kaj bu
gda bu, če bu
ak bu bu
tu i tu
vebukajbu
če
buvekajbu
naj
bukajvebu

Iz navedenog primjera je vidljivo koliku Piskač pažnju posvećuje zvukovnoj dimenziji pojedinih leksema, pri čemu koristi kratke jednosložne riječi polisemičnog značaja kojima postiže izuzetne zvučne i estetske efekte. Dr. Jembrih u svome pogovoru s pravom upozorava: «Nekome će se od čitatelja ove zbirke , možda pričiniti da je pjesnikov sinkronijski i dijakronijski strukturno-sadržajni slijed pjesama omeđen jezikom destrukcije i redukcije. Moguć je i tako razmišljanje, to više što svaka, pa i ova zbirka pjesama ima sudbinu u glavi čitatelja. Te je činjenice, produžuje Jembrih, vjerujem svjestan i svaki pjesnik koji se time ne da smesti pišući svoju poeziju. Kad je riječ o redukciji u poetskom smislu, onda treba reći da ona u ovom primjeru, u zbirci, znači semantičko sažimanje sadržaja kroz puninu jezičnoga djela, cjelokupnost značenja pojedine riječi u slijedu ritma riječi, pa je tako lako dokučiti poruku i značenje dotične pjesme. Sve pjesme u ovoj zbirci imaju svoj semantičko-glasovni i ritmički efekt i izražajnu vrijednost, prije svega, u glasnom čitanju."

Pjesnička zbirka «Bu do kaj» podijeljena je u 4 ciklusa: «Rieči goreče rieči«, «Bu do kaj», «Teštamentum» i «Zdihavanje».

Nenad Piskač je do sada objavio 12 knjiga. Poezija i putopisi uvršteni su mu u više antologija. Njegova najnovija zbirka koju smo predstavili vrlo je vrijedan doprinos pjesništvu na kajkavskome narječju, a time i cjelokupnome hrvatskome pjesništvu.

BUNTOVNI LIRIK IZ PODRAVINE

Marko Gregur, «Peglica u prosincu», Društvo hrvatskih književnika. Podravsko-prigorski ogranak, Koprivnica 2012.

Marko Gregur je jedan od najmlađih članova Društva hrvatskih književnika. Rođen je 1972. u Koprivnici. Piše poeziju i prozu. Do sada se istakao kao dojmljiv i marljiv pisac kratkih priča koje je objavio u dvadesetak zajedničkih zbirki te u nizu časopisa. Zapažen je i nagrađen na mnogim natječajima u zemlji pa i inozemstvu. Do sada je objavio jednu knjigu pjesama pod naslovom «Lirska grafomanija" (naklada Ceres, Zagreb 2011.)

Knjiga «Peglica u prosincu» druga je Gregurova samostalna knjiga. U njoj je sakupljeno 20 njegovih kratkih priča. Knjigu je objavio Podravsko-prigorski ogranak DHK pod uredničkom paskom ugledne književnice Enerike Bijač.

Marko Gregur se predstavio kao vješt i marljiv književnik. Njegove pripovijetke su dinamične, aktualne, pune unutrašnjeg naboja i sa snažnim porukama karakterističnih za razmišljanje čovjeka njegovih godina. Često puta one su ispunjene humorom pa i dosjetkama iz životne sredine u kojoj se književnik kreće. S toga imaju i lokalni kolorit. Gregurov jezik je gibak, dinamičan, rečenice kratke, jezgrovite, pomalo nervozne i ispresijecane. U svim pričama osjeća se unutarnji vitalitet autora i njegova nestrpljivost pa i rogobatnost. Obilno se služi dijalogom tako da se pojedine priče doimaju kao i scenarij za moguće dramsko djelo.

Kao primjer navodim priču «Ne bacaj se kroz prozor (pokušaj ubiti samo vrijeme)»:

– Vi svaki dan putujete vlakom?, uvodila ih je u razgovor.
– Skoro, odgovorila je ova koja je sjedila do mene.
– Ja putujem iz Orahovice. Znate gdje je Orahovica?
Ona je pitala, a ja sam se bojao da neću znati. Recite da znate – mislio sam.
– Ne znamo, rekle su gotovo uglas.
– Ne znate? Pa jel' znate odakle je predsjednik Mesić?
Začitao sam se uspio se nakratko sasvim isključiti. Snaga volje.
A taj vlak, opet sam je čuo, staru, kad dođe u Zagreb u pola 10, onda stoji do pet popodne i povratka u Koprivnicu?
– Mislim da da, rekla je druga.
– Da, rekla je plava.
– Isuse, pomislio sam.
– Sigurno stoji, rekla je baba.
Sklopio sam novine.
– Ne stoji. Ide u Rijeku. I vraća se natrag. U pet ili malo kasnije. Obično malo kasnije, rekao sam.
...

Zbirka «Peglice u prosincu» objavljena je u vrlo dobro uređenoj biblioteci «Rukopisi». Knjiga je grafički primjereno i prepoznatljivo uređena i može poslužiti kao uzor i drugim ograncima DHK.

KNJIŽEVNI GLAS IZ ĐURĐEVCA

Zdravko Seleš, «Snovi i sjene. Senje i tenje. Songoj kaj onbroj», Đurđevac 2012.

Ogranak Matice hrvatske u Đurđevcu u suradnji s Podravsko-prigorskim ogrankom DHK objavio je 2012. vrlo zanimljivu knjigu poetskih i proznih tekstova književnika srednje naraštaja Zdravka Seleša.

Zdravko Seleš je rođen 1962. u Đurđevcu. Godine 1987. diplomirao je hrvatski jezik i jugoslavenske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Iste godine dobio je posao u srednjoj školi u Đurđevcu, gdje i danas živi i radi kao gimnazijski profesor hrvatskoj jezika.

Seleš je djelatan i kao prevoditelj s međunarodnog jezika esperanta, ali i kao prozni pisac i pjesnik na hrvatskome jeziku. Godine 1991. objavio je zbirku pjesama «Razgovor sa srcem», a 1996. kajkavsku zbirku u prozi «Elegije Sigismunda Ernušta». Ovo izdanje đurđevačkog ogranka Matice hrvatske dobilo je 1998. brončanu povelju

Matice hrvatske, pa je 2001. objavljeno u obliku kalendara-plakata poezije. Godine 2003. Seleš je objavio knjigu «Lirika đurđevačke Posavine». Član je DHK od 2001. godine.
U zbirci «Snovi i sjene» nalaze se objavljeni dijelovi autorove zbirke «Razgovor sa srcem» , zatim iz zbirke «Noćnik», te poema «Elegije Sigismunda Ernušta». Slijedi tematski blok pjesama pod naslovom «Ptičji paviljon», zatim «Lipanj, đurđevačka predvečerja», «Elegije za tatu», tematski ciklus «Drobno cvetje», «Pjesme o malim stvarima», te «Priče i eseji».
Za pisca ovih prikaza najintrigantnije su «Elegije Sigismunda Ernušta». Riječ je o biskupu u Pečuhu koji je bio i ban Hrvatske i Slavonije 1494. godine.Vrlo je zanimljiva činjenica što je Ivan Ernušt, otac Sigismundov bio židov iz Švedske koji je stekao povjerenje Matije Korvina preselio se u Ugarsku gdje je obitelj zagospodarila Međimurjem i Podravinom. To znači da je Sigismund Ernušt jedini hrvatski ban koji je bio podrijetlom Židov.
Elegije Sigismunda Ernušta Seleš je napisao na kajkavskom narječju koje je paralelno preveo na esperanto.
Snovi i senje vrlo je zanimljiva književna zbirka. Njegovi kajkavski stihovi vrijedan su doprinos revitalizaciji hrvatske dijalektalne književnosti. Autor Zdravko Seleš nameće se kao književnik s čijim se djelom mora računati. Đurđevački ogranak Matice hrvatske objavljivanjem ove knjige pridružio se krugu aktivnih ogranaka ove najstarije i najvažnije svehrvatske nacionalne udruge.

GLASI IZ HRVATSKOG RASUĆA

GLAS HRVATSKE PJESNIKINJE IZ NJEMAČKE
Malkica Dugeč, «Blagdan riječi hrvatske». Pjesme o hodu jezika hrvatskoga, Naklada K. Krešimir, Zagreb 2012.
Malkica Dugeč u ovom je trenutku posljednji intelektualni izdanak hrvatskih emigranata koji su morali napustiti domovinu nakon sloma hrvatskog proljeća. Tijekom proteklih godina života u izbjeglištvu u Njemačkoj, života samozatajnog, jednostavnog i skromnog u vječitom strahu ali i nadi da će Domovina postati slobodna, Malkica Dugeč je ostvarila zavidnu književnu karijeru. Međutim, Domovina je stekla slobodu ali pjesnikinja nije stekla materijalne uvjete kako bi se u domovinu vratila i time ostvarila svoje snove. Ostala je u Njemačkoj gdje će uz grob pokojnog supruga i sama biti položena. To je jedna od tragičnih ali uzvišenih hrvatskih emigrantskih priča.
Malkica Dugeč rođena je u Zavidovićima, 3. lipnja 1936. U Zagrebu je na Filozofskom fakultetu diplomirala kroatistiku. Do napuštanja Domovine radila je kao profesorica u Slavonskoj Požegi, Loboru, Gradcu kraj Drniša i Donjem Miholjcu. Početkom 1972. zbog članstva u Matici hrvatskoj i javno izgovaranih istina o hrvatskom jeziku, te sudjelovanja u hrvatskom proljeću, bila je primorana zajedno s mužem prof. Božom Dugečom napustiti Hrvatsku. Azil su dobili u Njemačkoj, gdje je Malkica ostala nakon muževe smrti do današnjeg dana. Od dolaska u Stuttgart sudjeluje u radu hrvatske političke emigracije s težištem na kulturnoj djelatnosti. Pisala je pjesme, članke i književne osvrte, te ih objavljivala u gotovo svim hrvatskim emigrantskim glasilima u Europi i svijetu. Organizirala je književne nastupe hrvatskih izvandomovinskih pisaca pod nazivom «Riječ iseljene Hrvatske». Godine 1984. «Hrvatska revija» koju je uređivao legendarni Vinko Nikolić objavila je u Barceloni Malkičinu knjigu stihova «Zemlja moja-nebo moje». Od godine 1991. njezin se književni rad ubrzava tako da skoro svake godine objavljuje po jednu knjige. Do sada je izdala 19 zbirki poezije, od kojih jednu na njemačkom jeziku, te jednu knjigu proze. U suautorstvu s prof. Kazimirom Katalinićem izdala je knjigu eseja i govora svoga pokojnog supruga Bože Dugeča, pod naslovom «Nismo spremni robovati». Pjesme Malkice Dugeč prevedene su na slovenski i engleski jezik. Zastupljena je u mnogi m antologijama hrvatskoj pjesništva, leksikonima kao i u hrvatskoj književnoj enciklopediji. Članica je DHK, Matice hrvatske, ali i Njemačkog društva za kroatistiku.
Zbirci «Blagdan riječi hrvatske» vrlo nadahnuti proslov napisao je istaknuti hrvatski književnik i prevoditelj, Mile Pešorda, davši mu jednostavan naslov «Predgovor». On na početku svoga eseja daje jasnu ocjenu ove knjige: «Zbirka pjesama Malkice Dugeč ‘Blagdan riječi hrvatske’ svakako je posebna knjiga». Zbog čega posebna? Pešorda ovako zaključuje: «U suvremenoj hrvatskoj književnosti ne možemo naći slične stihozbirke. Prvo, knjiga je to u najvećoj mjeri sastavljena od pjesnikinjinih dosadanjih knjiga, odnosno pojedinih pjesama iz tih knjiga. Drugo,

knjiga je to pjesama u cijelosti posvećenih jednoj temi – riječi hrvatskoj, hrvatskom jeziku. Treće, to je knjiga koja nam dolazi iz posebnog odvojka hrvatske poezije, iz dijaspore. Taj odvjetak hrvatskog pjesništva do 90-te je bio prešućivan i zabranjivan, a od 90-te na ovamo u velikoj mjeri ignoriran».

Prof. Pešorda daje zanimljivu analizu razloga zbog kojih je hrvatska emigrantska poezija neprestano bacana na marginu i udaljavana iz konteksta nacionalne književne baštine. On navodi: «Razlozi te manjkave recepcije *emigrantske poezije* dvojaki su, subjektivni i objektivni. Prvi se odnose na tijekom dugih godina socijalističkog režima gotovo u podsvijest ugrađeni kod odbijanja svega što dolazi iz kruga hrvatske političke emigracije. Jer ne trebamo se zavaravati, kulturne elite u bivšoj Jugoslaviji nisu se profilirale spontano, nego pod budnom paskom Partije, stoga je logično da je većina hrvatskih kritičara, pjesnika, urednika, nakladnika i uopće intelektualaca još uvijek negdje u podsvijesti obilježena tim kodom. Zato ni najveći pjesnici hrvatske dijaspore, kao primjerice Viktor Vida, nisu na odgovarajući način valorizirani i uključeni i hrvatsku poeziju 20. stoljeća (...) Drugi razlozi, piše Mile Pešorda, objektivni, proizlaze iz činjenice da domovinsko i izvandomovinsko pjesništvo imaju različite perspektive i, nerijetko, različite poetike. Zato izvandomovinski stihovi i kada su uvršteni u antologije ili izvore hrvatskog pjesništva nekako strše, izdvajaju se svojom drukčijošću». Pešorda nadalje zaključuje da se i pjesništvo Malikce Dugač izdvaja svojom *drukčijošću.* «Njezino pjesništvo snažno je ukotvljeno u hrvatsku književnu tradiciju, pri tome ne mislim toliko na izraz koliko na tradicionalno poimanje funkcije književnosti u društvu i svijetu. Sam odabir 'hrvatske riječi' kao konstitutivne okosnice ove stihozbirke sugerira autoričino poimanje pjesništva i pjesnikovanja kao prakse s naglašenom aksiološkom funkcijom».

Slažemo se procjenama Mile Pešorde. Malkica Dugeč i osobno ističe kako nikada nije težila tzv. modernističkom pjesničkom diskursu, nije željela kretati se samodostatnim pjesničkim tratinama. Za nju je poezija uzvišeno slovo Božje, ali i *kuća bitka* u kojoj počiva riječ njezina materinska. Za njezino pjesništvo i cjelokupnu književnu poziciju vrijedi aksiom kojeg se držao veliki mađarski pjesnik Gyula Ilyes: «Materinski jezik – to je sam narod». Zbog ovakvog stava neke Malkičine pjesme mogu djelovati «ahistorijski», nemoderno. No, to nije njihov nedostatak već njihova prednost, poglavito ako ih stavimo u kontekst vremena i prostora kada je u Hrvatskoj dominirao semantički konkretizam, a sadržajno pjesme nisu smjele imati ništa zajedničko s nacionalnom vertikalom.

Zbirka «Blagdan riječi hrvatske» podijeljena je u 12 tematskih cjelina: «Zemljo moja – nebo moje» (1984); «Kriška dobrote» (1984.); «S hrvatskom u sebi» (1998); «Žudnja za smijehom (2000.); «Zipka» (2001); «O kamenu poj» (2002); «Drhtaj ptica» (2004); «Moć svjetla» (2006); «U riječ unjedrena» (2007); «Tragovima bezdomnosti» (2008); «Žigice vjere» (2010) i «Neobjavljene pjesme» (2012).

Vrlo je znakovita pjesma iz posljednjeg ciklusa koja nosi naslov «Pitanja hrvatskog emigranta». U njoj početni stihovi glase;

Čija smo to bića?
Čija li smo tijela?
Od čega smo tkani
I u čijem domu
Gost smo nepozvani
Da l' smo poklisari
Pustog snoviđenja
Što u srcu žari
i boli do vriska?
Čijim krvotokom
Protječu nam snovi?
(...)

Dvije posljednje pjesme u ovoj zbirci posvećene su generalu Anti Gotovini, a napisane su 2011., dakle u vrijeme dok se on nalazio u haškoj tamnici. Pišući o generalu Malkica Dugeč piše o hrvatskome jeziku što je vrlo signifikantno za njezinu životnu poziciju. U posljednjim stihovima soneta «Spomenik od hrvatskih riječi» ona pjeva;

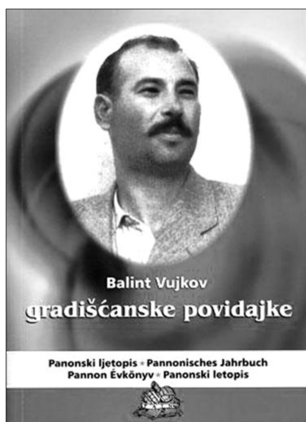
Riječ hrvatska da je tek ljubav što boli,
melem rani biva, snagu diva daje
i mijenama svima prkosi, odoli.

Ni mramor, ni zlato, ni svog svijeta blaga
za Hrvata nisu radost niti sreća,
kao riječ hrvatska sveta mu i draga.

Pjesništvo Malkice Dugeč treba stavljati uz bok vodećih hrvatskih «emigrantskih» pjesnika kao

što su Jeronim Korner, Vinko Nikolić, Rajmundo Kupareo, Vjenceslav Čižek i ostali. Zbirku «Blagdan riječi hrvatske» trebalo bi preporučiti svim nastavnicima hrvatskoga jezika u Hrvatskoj kako bi učenicima mogli na najbolji mogući način predstaviti poetski doživljaj ljepote vlastitoga materinskog jezika.

BUNJEVAČKI HRVAT BALINT VUJKOV I GRADIŠĆANSKI HRVAT ROBERT HAJSZAN

Balint Vujkov, «Gradišćanske povidajke», Panonski institut, Pinkovac, Austrija, 2012.

Zahvaljujući marljivom i svestranom gradišćansko-hrvatskom književniku povjesničaru i društvenom djelatniku dr. Robertu Hajszanu koji obnaša dužnost urednika ljetopisa što izlazi na nekoliko jezika pod nazivom «Panonski ljetopis», objavljena je kao separat vrlo vrijedna knjiga narodnih pripovijedaka Balinta Vujkova. Riječ je o gradišćansko-hrvatskome dijelu njegovih sakupljenih pripovijedaka objavljenih u, sada već, klasičnoj zbirci «Cvjetovi mećave», Matica hrvatska, Zagreb, 1971. «Gradišćanske povidajke» uredila je i predgovorom popratila vrijedna hrvatska profesorica koja se bavi više godina marno i uspješno jezičnom i književnom baštinom Hrvata u susjednim zemljama, prof. dr. Sanja Vulić.

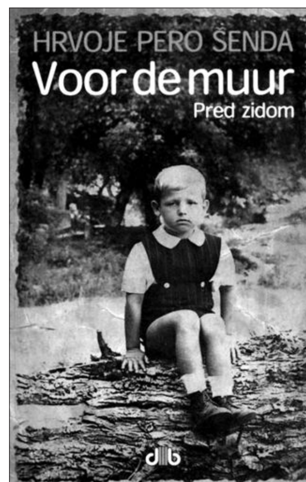
Balint Vujkov je rođen u Subotici 1912. godine. Vrlo je rano počeo pokazivati zanimanje za pučku književnost. Zbog svoga hrvatskog rodoljublja godine 1953. otpušten je iz državne službe. To ga ne sprečava u nastavku marljivog skupljanja hrvatske narodne književnosti. Do kraja 1971. tiskao je desetak knjiga, bilo vlastitih književnih tekstova, bilo narodnih. Nakon toga mu je zabranjeno deset godina napuštati Jugoslaviju i istraživati u dijaspori. Tijekom ovog desetljeća bilo je zabranjeno svako objavljivanje njegovih tekstova.

Poslije Kurelca, Kuhača i Milčetića proputovao je Balint Vujkov austrijsku pokrajinu Gradišće, gdje je zapisivao pripovijetke koje su se sačuvale među tamošnjim Hrvatima. U zbirci «Cvjetovi mećave» sabrao je narodne pripovijetke Hrvata iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Slovačke. Dr. Sanja Vulić o ovom izdanju Panonskog instituta piše: «Osim s jezičnoga, Vujkovljevi zapisi hrvatskih narodnih proza u Gradišću zanimljivi su i s različitih drugih aspekata, a naravno, posebno s književnog aspekta (...) Zato, uz zahvalnost Balintu Vujkovu za njegovo dragocjeno djelo, ostaje nam moralna obveza da ga ne zaboravimo, te da njegovo djelo promičemo i na svoj način nastavljamo. Na tom je tragu, zaključuje dr. Vulić, nastala i ova knjiga koju su priredili prof. Katarina Čeliković i dr. Robert Hajszan».

U knjizi «Gradišćanske povidajke» objavljen je predgovor Balinta Vujkova u zbirci «Cvjetovi mećave». U njemu on ističe: «Ovaj skroman izbor pripovijedaka plod je 4-godišnjeg rada, koji sam obavljao u svako slobodno vrijeme. Nastojao sam prirediti za tisak ono što je po mom sagledavanju najizrazitije u zabilježenoj građi, ono što će pružiti presjek usmenog proznog stvaralaštva, dijelom i fragmente životnog mozaika tih naših ljudi a u najmanju ruku jezični i etnografsko kroki (skica, nacrt, crtica)».

Dr. Robert Hajszan učinio je koristan napor objavljujući navedenu knjigu. U vremenu ubrzane asimilacije, Balintovi su zapisi dragocjeni svjedoci trajanja i duhovnog rasta ovdašnjeg hrvatskog manjinskog puka.

HRVATSKA PJESNIČKARIJEČ U NIZOZEMSKOJ

Hrvoje Pero Šenda, «Voor de Muur / Pred zidom», Maasshais, Nizozemska, 2010.

Iz Nizozemske dobio sam s malim zakašnjenjem dvojezičnu zbirku pjesama pod naslovom «Pred zidom», hrvatskog književnika koji živi u toj zemlji, Hrvoja Pere Šende.

Rođen je u srednjoj Bosni, u Gornjem Vakufu, 28. lipnja 1945. Nakon završene osnovne škole, pohađa Gimnaziju u Bugojnu. Poslije odlazi u Sarajevo i na Filozofskom fakultetu upisuje studij Jugoslavenskih jezika i književnosti. U Sarajevu ostaje samo jednu godinu i

već 1966. prelazi u Zagreb gdje ostaje do kraja studija na istoj grupi.
Nakon završenog studija 1971. vraća se u svoj rodni grad gdje radi kao profesor u Srednjoškolskom centru «Jura Mikulić». Na samom početku rata u Bosni i Hercegovini, godine 1993. bježi s obitelji u Nizozemsku gdje i danas živi. U novoj Domovini nije mogao naći odgovarajući posao jer «učitelj» hrvatskog jezika nikome nije bio potreban. Odlučio je iskoristiti ono nešto znanja i iskustva iz književnosti, te se javnosti pokazati kao pjesnik . U tome je uspio. Bio je pobjednik na poetskom natječaju «Dunya Poezieprijzen» s pjesmom «Žena». Ta nagrada bila je dovoljan stimulans da nastavi pisati i već 1999. izlazi mu knjiga «Krhotine», zbirka kratkih proznih zapisa i pet pjesama, medu kojima i nagrađena «Žena».
Godine 2010. u mjesecu lipnju, prigodom obilježavanja Šendinog 65. rođendana i odlazka u mirovinu, objavljena mu je druga knjiga pjesama «Pred zidom», s nekoliko proznih kratkih impresija. Obje su knjige izdane dvojezično, tako da su poznate čitalačkoj publici u Nizozemskoj.
Kako je riječ o vrlo zanimljivoj i poticajnoj poeziji, slobodan sam upozoriti na zbirku «Pred zidom" i na njezinog autora. Šenda je pjesnik modernoga poetskog diskursa, koji na znalački i pomalo razbarušeni način opisuje svoju izbjegličku dramu. Zbirka «Pred zidom" čini cjelinu, a svaka je pjesma prevedena na nizozemski jezik. Prva od uvrštenih pjesama nosi simptomatičan naslov «Ah, Europa". Prva kitica u ovoj pjesmi glasi :

Europa, ah Europa, uvrijeđena napuštena dama
Izgubljena u panici luta, ostala je sama
Bez imalo stida il šarma ko iskusna bludnica stara
Americi guzicu liže i bestidno joj se udvara.

Iz navedenih stihova vidljiva je autorova ogorčenost ali i sklonost modernističkom, pa i političkom pjesničkom diskursu. Takav, pomalo razbarušen i anarhistički pristup prožima većinu Šendinih pjesama. No, nostalgija uzima svoj danak, pa čak i onima koji se smatraju cinicima. U pjesmi «Nostalgija» Šenda pjeva:

Godinama već čekam
Da Vrbas mojim venama poteče,
Da me ovi sjeverni vjetrovi otpušu
Negdje u brda u Vranicu i Radušu.
Pa mi se čini iz ove nord-perspektive
Sivila vjetra i kiše
Skopaljska magla ko melem na ranu
Kad lakše se diše
A Bosnom i dalje psi laju
Karavane prolaze, zlatne kočije , diližanse
Bosne ima-nisam ćorav
Bosne ima-al nema šanse

Raspuko mi se život
Na ovo ovdje i ono tamo
Umoran i nemoćan ubijam vrijeme
Čudim se Maasu kad uzvodno poteče
Ponekad o sreći stihove slažem
I ko posljednja hulja, lažem li-lažem.

Treba upozoriti da su izvorno pjesme u ovoj knjizi pisane na nizozemskom jeziku. Na hrvatski je prevela Vjera Bolehradski. To znači da je naš hrvatski pjesnik dvojezičan, odnosno da je jezikom naroda u čijoj sredini je odlučio živjeti savladao do razine koja mu omogućava literarnu nadgradnju. No, ostaje kao pitanje s malo čuđenja, zbog čega sam nije preveo svoje pjesme.

HRVATSKA KNJIŽEVNICA U SLOVENIJI
Mila Vlašić, «Gora sa sedam čudesa», Mariborska literarna družba, Maribor, 2010.
Kada sam bio zamoljen da u prostorijama «Školske knjige» u Zagrebu predstavim književno djelo Mile Vlašić, kao predstavnice hrvatske nacionalne manjine u Sloveniji nisam znao o kome je riječ. Međutim, dobivši u ruke njezinu knjigu «Gora sa sedam čudesa» upitao sam se zbog čega ova dobra pjesnikinja nije poznata u Hrvatskoj? Naime Mila Vlašić je rođena 1928. U zaselku Vlašići nedaleko Mostara. U tom je gradu završila osnovnu školu i gimnaziju, a učiteljsku školu i višu pedagošku akademiju u Sarajevu. Nakon toga životni ju je put odveo u Ljubljanu gdje je diplomirala slavistiku i romanistiku na filozofskom fakultetu. Nakon toga zaposlila se na Pedagoškoj akademiji u Ljubljani gdje je radila kao viša predavačica, metodičarka. Danas je samostalna i neovisna umjetnica. Piše na slovenskom i na hrvatskom jeziku.
Zbirku «Gora sa sedam čudesa» popratili su prigodnim tekstovima hrvatski književnik iz Međugorja Krešimir Šego i slovenski književnik iz Maribora Marijan Pungartnik.
Krešimir Šego je zbirku Mile Vlašić nazvao čudesnim vraćanjem u djetinjstvo. Uočio je njezinu začuđujuću bliskost stvaralaštvu A. B. Šimića u formi i izričaju, pri čemu, opet, «njegova snažna riječ nije ju sputavala na putu samosvojnosti».

Pisanje o zavičaju i djetinjstvu često je opasno za književnika jer može prerasti u sentimentalnost i autobiografsko lamentiranje. Kod Mile Vlašić to se nije dogodilo. Ona je iz svoga djetinjstva crpla snagu za snažne lirske cjeline. Stoga je iskazala začuđujuću toplinu, «ljubav i žar traganja koji su, na koncu, bliski svakom srcu, a svako je srce imalo svoje djetinjstvo, i svako traga za njim».
Po mome sudu zbirka «Gora sa sedam čudesa» nadilazi predmetno-tematsku razinu biografičnosti i vraćanja u djetinjstvo. Riječ je o snažnoj književnoj recepciji o zrelom poetskom štivu o prepoznatljivom i samosvojnom lirskom diskusu. Stoga je doista šteta što je ova pjesnikinja ostala izvan konteksta hrvatske književnosti , kao korpus separatum hrvatskoga književnog postojanja u susjednoj Sloveniji. Korijenje je dio samobitnosti i pjesnikinja tu samobitnost čuva kao najveću vrijednost. Stoga u pjesmi «Sretni trenuci» ona priznaje :

Moji su sretni trenuci
Kada u zrcalu
Rijeke Ljubljanice
Vidim mostarsko plavo nebo
I jasno čujem malog cvrčka
Što se napreže da svoj
Neobični starodavni pjev
Daruje rođenom kamenjaru.

Osim zavičajnih tema Mila je u svoju knjigu utkala i snažne refleksivne pjesme. Navodim jednu od njih koja se naziva «Milu sunčevu narav» :
raznosim

prva sam sunčeva
saveznica

i posljednja suputnica.

Odavde iz Zagreba , iz Hrvatske metropole pozdravljam Milu Vlašić sa željom da češće boravi u našoj sredini i da prodornije predstavi svoje vrijedno književno djelo.

HRVATSKI PJESNICI U BUGARSKOM KNJIŽEVNOM ČASOPISU «ZNACI»

U poznatom bugarskom crnomorskom gradu Varni izlazi vrlo cijenjen književni časopis «Znaci-literatura, umjetnost, društvo» kojega uređuje poznata bugarska književnica i društvena uglednica, Elka Njagulova. Ova dinamična i vrijedna žena na čelu je i međunarodne književničke asocijacije koja se naziva «Slavenska književna akademija». Kroz ovu akademiju nastoje se upoznati, povezati i na suradnju uputiti književnici svih slavenskih naroda. Gospođa Njagulova to čini vrlo djelatno i pregnantno organiziranjem prevodilačkih tabora književnih festivala i susreta , znanstvenih simpozija i okruglih stolova te međusobnom posjetom književnika.
Poznata je tradicionalna naklonost bugarske javnosti hrvatskome narodu i njegovoj kulturi. Tu naklonost iskazuje i Elka Njagulova, a ona je rezultirala prihvaćanjem izborom nekoliko hrvatskih pjesnika za članove slavenske književne akademije. To su: Dijana Burazer, Ružica Cindori, Maja Gjerek i Enerika Bijač.
U broju tri objavljenom ove tj. 2012. godine, književni časopis «Znaci» iz Varne objavio je stihove nekoliko istaknutih hrvatskih pjesnika s prijevodima na bugarski jezik. Motiv za sve ovo bio je nastup gospođe Njagulove na Galovićevoj jeseni 2012. u Koprivnici. Stoga njezin hrvatski blok započinje s Franom Galovićem i njegovom pjesmom «Mome ocu». Nakon Galovića slijede Božidar Petrač, Enerika Bijač, Ružica Cindori, Dijana Burazer, Maja Gjerek, Boris Domagoj Biletić, Tomislav Milohanić, Mladen Levak, Ana Jakopanec, Stjepan Šešelj, Milan Frčko, Zdravko Seleš, Marko Gregur i Božica Brkan.
Većinu ovih pjesnika prevela je i predstavila sama Elka Njagulova. Uz prijevod objavljena je i fotografija svakoga od autora a cijeli je časopis kao i svaka stranica vrlo dojmljivo i atraktivno grafički opremljen.
Elka Njagulova je ostvarila uspješnu suradnju s hrvatskim književnicima, a prema obavijestima kojima raspolaže pisac ovih redova, ta se suradnja nastavlja i proširit će se na što je veći broj hrvatskih književnika.

PRIJEVODI
UKRAJINSKI PJESNIK PREVEDEN NA HRVATSKI JEZIK

Bogdan Igor Antonyč, «Most iznad vremena», Zagreb 2011.
O ukrajinskoj književnosti kod nas se, nažalost znade premalo. Pa čak i onda kada se neki od ukrajinskih književnika prevedu na hrvatski jezik, našoj književnoj kritici to djelo ostaje nezanimljivo. Nastojim godinama proniknuti u razloge

ovakvoga stanja ali ne nalazim odgovora. Možda je on u sferi našeg kolonijalnog mentaliteta koji se oduševljava onim što stvaraju veliki narodi s imperijalnom poviješću. Zbog toga, npr. o ruskim književnicima i ruskoj književnosti kod nas se znade gotovo više nego u samoj Rusiji, pa čak i o ruskoj avangardi i ruskoj izvandomovinskoj književnosti. Međutim, o ukrajinskoj književnosti, premda je ravnopravna ruskoj, znade se mnogo manje. Zbog toga s posebnim zadovoljstvom predstavljam knjigu izabranih stihova Bogdana Igora Antonyča pod naslovom «Most iznad vremena». Riječ je o izboru iz pjesništva ovoga vrlo poticajnoga ukrajinskog modernog pjesnika. Njegove pjesme prevela je Dubravka Dorotić Sesar, a kako stoji u knjizi koju je izdala «Udruga hrvatskih ukrajinista» iz Zagreba, zbirku su priredili profesori s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Jevgenij Pašenko, Dubravka Sesar, Raisa Trostinska i Josip Užarević.

U Antonićevoj zbirci «Most iznad vremena» nalazi se šest ciklusa. To su: «Pozdrav životu» iz 1932., «Velika harmonija» iz 1932., 1933., «Tri prstena» iz 1934., «Knjiga lava» iz 1936., «Zeleno evanđelje» iz 1938., i «Rotacije» iz 1938. godine. Drugi dio zbirke «Most izvnad vremena» sadrži eseje hrvatskih i stranih književnih povjesničara o Antonyčevoj poeziji. Jevgenij Pašenko svoj je esej naslovio: «Ja se vraćam, Ukrajino», Dubravka Dorotić Sesar, prevoditeljica stihova predstavila je samoga pjesnika Bogdana Igora Antonyća, slavni rusist Aleksandar Flaker Antonyčevo je djelo predstavio pod naslovom: «Od Taljiga života do velikog putovanja», s podnaslovom: «Ukrajinski pjesnik na stilskom razmeđu». Josip Užarević u nadahnutom eseju osvijetlio je Antonyčev život i rad pod naslovom «Teret neba». S ukrajinske strane Antonyća su prikazali Hrystyna Beregovs'ka: «Pokušaj slikanja stihova» i Roman Lubkivs'kyj: «S Antonyčem u Zagrebu».

Kako saznajemo od Dubravke Dorotić Sesar, Bogdan Igor Antonyč «jedan je od najvećih ukrajinskih pjesnika». Rođen je 5. listopada 1909. nedaleko gradića Gorlice u današnjoj Poljskoj, a umro 1937. u Lavovu s 28 godina, od upale slijepoga crijeva i pluća. Autorica s pravom ističe kako bi njegov životopis bio nepotpun bez bilješke o prostoru i vremenu u kojem je živio i stvarao. Pjesnikov rodni kraj brdoviti je zakarpatski prostor uz poljsko-ukrajinsko-slovačku tromeđu. Ovaj prostor nazivaju Lemkovština. Lemki je naziv, ili čak subetnonim zajednice Ukrajinaca koja je obitavala na navedenom rubnom prostoru, daleko od kulturnih i političkih središta matičnog etnosa. Lemki su doživjeli etničko čišćenje poslije II. svjetskog rata od strane tadašnje poljske vlasti, u tužnoj prisilnoj selidbi poznatoj pod nazivom «Operacija Visla». Lemkovština je po mnogim izvorima moguća prapostojbina Bijelih Hrvata. Lemki se jednim dijelom nazivaju i Rusini, čija grana obitava dva i pol stoljeća u Hrvatskoj. Antonyć je bio Lemko. Podsjećam da u hrvatskoj oaza Lemka živi u Lipovljanima. Iz sudbine njegovoga naroda proizašla je i sudbina pjesnika Antonyča, ali i motivi u njegovoj poeziji. Kako ispravno zaključuje autorica «opće mjesto u Antonyćevoj poeziji je lemkovština; lemkovski se ruralni motivi s jedne strane prožimaju s poganskom metaforikom i kozmičkom simbolikom, a s druge se strane suprotstavljaju urbanoj šumi tehničkih postignuća koja prijete razaranjem međuljudskih odnosa i dubokom ljudskom usamljenošću. Antonyčev se svijet kreće u živoj igri boja i zvukova, u vječnom skladu između čovjeka i prirode, čovjeka i svemira. Njegove slike i simboli prelamaju se na rubu fantastike i nadrealizma, stvarajući čudesnu metaforu i neponovljiv doživljaj».

Profesor Užarević u svom eseju ističe da je Antonyč «poetički ne samo obrazovan nego i izrazito samosvjestan pjesnik. Ne samo da je pisao kritičko-analitičke prikaze dijela ukrajinskih i inozemnih pisaca, nego je objavljivao i teorijsko-filozofske članke».

Hrystyna Beregovs'ka obavještava nas kako se «u pjesničkim redcima Antonyča može vidjeti lice stvarne, žive Ukrajine; koloritne slike, temperamenti, jedinstvenost folklorne stihije, osobitosti pejzaža». Dalje ova autorica ističe kako je Antonyč «nadahnjivao ne samo pjesnike, majstore riječi, nego je i bojao svojim stihovima kao paletom boja stvaralaštvo mnogih umjetnika».

Objavljivanje hrvatskog prijevoda Bogdana Igora Antonyča napor je koji zaslužuje našu pozornost. Na ovaj način približena nam je ukrajinska poezija i duh ukrajinske književnosti. Ukrajinski književnici sačuvali su svoj narod od nestanka. I to je potrebno naglasiti kada se pristupa proučavanju kulturne povijesti ovoga naroda.

Trenutak istrgnute stvarnosti

NEVENKA NEKIĆ

IVAN BRČIĆ, PLAVI KAMEN, Zagreb, 2010.

Prva je zbirka ponekad uistinu kao ovaj pjesnikov stih (pjesma *Glas*) *Trenutak istrgnute stvarnosti*. Cjelinu je teško sagledati jer život je još u usponu, još se ubiru uspjesi i nadanja su neiznevjerena.Tako se mladi pjesnik javlja glasom u kojem je kakofonija zvukova vibrantna, teme se isprepliću i variraju od antihermetizma do refleksivne i lagano patetične pa i egzotične samoće koja ga polako posjećuje u kući bitka. U *Stranicama mog života* on će zaključiti *Ja sam majmun što traži bit*. To samoponiženje svjedoči o lutanju jedne duše u prostoru i vremenu kao ograničenjima što su dana čovjeku, dok se njegova antropološka suština mijenja iz stiha u stih – čas je gavran, stranac, vuk, pjesnik i na koncu majmun. Možda se ovo banaliziranje velikih pitanja ne može odbaciti kao poza, jer u istoj pjesmi leži jedan ključni stih: *Krik djetinjstva čuvam.*

Upravo on svjedoči o stanju duše koju pjesnik sluti kao najdublji dodir s nepoznanicama toli dragocjenim: tko sam ja bio, odakle dolazim, tko sam danas, zašto se jezik zaborava ne želi odreći izvora djetinjstva? Pjesnika još nije oblio tzv. književni elitizam u kojem se ne nalaze duhovne vrijednosti prošlosti, pa se u ovoj poetskoj maniri osjećaju nesvjesni dodiri hrvatske tradicije – Pupačića, Alfirevića, Šopa, pa sve do biblijskih srebrnjaka za koje neki prodadoše duše.

Narativni ton šansonjerske i trubadurske lirike osjeća se osobito u ljubavnim stihovima, gdje se ponekad noću šulja i Lorka, a ljubav je negdje iza prozora i mjesečine kao trajnih atributa u ritmu orfejske glazbe što još nije prokrvarila do onoga klimaksa tinovske samoće. Ima samoće i osame i u ovim stihovima, ali ona tek kuca na vrata, još joj pjesnik nije ugledao dubinu bez fabule, golotinju strave i ostavljenosti, a ljubav i smrt još se nisu uprizorili, iako zna da postoji rijeka Leta u zagrobnom svijetu. Ta razdjelnica u slikovitom i metaforičnom ruhu dopire do još mlade duše i donosi vjetrove transcendentalnoga u kojem

su Thanatos i Eros tako blizu (*Lugarin, Odlazak)* u nekoj nedefiniranoj pikarskoj noći dok se tijela dodiruju. Bestidnost i nepotrebna blaziranost, kojom se često prekriva suvremena poezija, nema mjesta u ovoj zbirci. Gotovo decentno otkriva se ljudska potreba za fizičkom ljubavi u sužnjima vremena i polako se guši u osjećaju prolaznosti. Ponešto geometrijskih oblika i kratkih haiku-stihova sekundiraju metaforama tom sjetnom refrenu: *Dok sekunde cvjetaju / I zjene vremena se šire / Udaljeni su opet / Naši pusti životi* (Odvojeni).

Taj osjećaj samoće i napuštenosti javlja se kao možda najjači u refleksivnom prostoru pjesnikova duha i bilježi spoznaju o položaju pjesnika i njegova djela u gotovo programskoj pjesmi ove zbirke: *Pjesnik je sam / U prostranstvu nedogleda / Oštricu pera ubada u noć / Putovi obasjani svjetlošću zvijezda / Adrese na kuvertama / Zapečaćene vječnošću / Svijetle u mraku njegova svijeta* (Pjesnik je sam).

Tematski krugovi otvaraju se kao ljubavni, rijetko domoljubni, a možda posebno izričajni u poniranju prema izvorima života: majci, baki, djedu, najranijem zavičaju. U pomalo toplom romantičnom sjećanju, bez uzvišene rezignacije koja sustigne mnoge u nešto kasnijim godinama, vraća se Ivan Brčić majci u pjesmi *Glas*: *Imam samo riječi u nemirnom dahu / Između Sunca i Mjeseca / Dok miriše noć, rađam se / U novom jutru, u zvjezdanom prahu / Licem okrenut prividu / Sa suzama u venama / Prelazim iz jedne tišine u drugu / Trenutak istrgnute stvarnosti / Čudan glas u praznoj sobi / Obraća mi se iz tamne sjenke sunca / Pun radosti / Isti glas, koji me iz sna budi.*

Bez emocionalne patetike, u zreloj sinesteziji vremena i prostora, radosti koja traje u nekoj kartezijanskoj mjeri podneva i ponoći, sažeo je sveukupnost u ono što bi stari Grci rekli ANAGNORISIS, pronalazeći izvanjsko analogno unutarnjem. Tako se obraća i baki, ali dodaje mjeru nježne sjete, bajkovite predjele koji su se iz njene duše prelijevali u njegovu i negdje usred pjesme zapiše:*Doba neko/ Ukotvilo se u sudaru s nepovratnim*.Plovidba je to uz Cetinu, molitva i čežnja za čistotom koju pronose rapsodi od davnina, sačuvani puls u rijeci predaje.

Didi Ivanu posvetio je *Ruke*, drage, pune blagoslova, ispucane, težačke, sigurne u Boga. Njih traži da ga vode. To je želja za povratkom u raj djetinjstva, arhetipski osmišljenoga kao topli zavjet istine i mira. I kao što je nemoguće vratiti se u djetinjstvo, tako je i nedohvatni iskon jednostavnosti vjere. Ali čežnja vrijedi, ona oplemenjuje i nosi.

Oda vlastitoj mladosti pjesma je *Plavi kamen*. U njoj su sve slutnje srca koje plamti, žudnje i snage koja spava, nemiri i snovi, a on sam je *zmaj u plamenu*
i *čisti safir u plavom kamenu*. Upravo takav nemir kadar je ispisati u budućnosti
neki blistavi kaligram, razviti zametnute klice koje su u ovoj prvoj zbirci vidljive i na mjestima metaforički snažne, a traže još prostora i žeđaju za prastarim izvorima, i to ih čuva da ne postanu «angažirane» i da ih ne proždre povijest.

Santovačko Šokačko momačko kolo

Dio foto ilustracija u tri sveska Danice iz 1942., 1943. i 1944. godine

STEVAN MAČKOVIĆ

Danica ili kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate bio je godišnjak koji je izlazio u Budimpešti od 1923. do 1944. godine. Pokrenuli su ga s nakanom prosvjećivanja hrvatskog puka u Mađarskoj župnik Ivan Petreš i odvjetnik dr. Ivan Paštrović.[1] Izlazio je potporom mađarske države, a izrađivan je u tiskari Društva Svetoga Stipana – Stephaneum. Kako u predratnim, tako još i više u ratnim svescima *Danice*, iz ove tiskovine provijava neskriveno veličanja «slavne» mađarske prošlosti i kulture, što je popraćeno izraženim «asimilacijskim apetitom», kao izrazom službenog stava tadašnje državne politike. Ovo pogotovu dolazi do izražaja u ratnim svescima 1942., 1943. i 1944. godine. U njima se uz praćenje aktualnosti u zemlji i u Europi, posebna pozornost posvećuje stanju na ratištima, te se promidžbeni pristrano prate stanovite mađarske postrojbe. Među ostalim, u trima svescima kalendara *Danica*, pored uobičajenih rubrika za slične publikacije, Uredništvo i nakladnik donose i pučke književne uratke, koji prate tzv. običajnu baštinu, kao i djelatnost hrvatskih kazališnih dragovoljaca i njihovih amaterskih društava, u naseljima s pretežitim hrvatskim življem. *Danica* je tiskana (u svescima formata 17 x 24 cm.) na papiru upadljivo slabe kvalitete.

Uobičajeno je bilo da se na početku nalaze izvješća o unutarnjoj i vanjskoj politici, nadalje tekstovi o regentu admiralu Miklósu Horthyju[2] i njegovoj obitelji, kao i druga zbivanja od značaja za onodobnu mađarsku državu, ili za provođenje ratnih operacija. U *Danici*, što je podnaslovljena s: «kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate», na nedvojben način sugeriran je stav mađarskih državnih vlasti prema kojem one Bunjevce i Šokce ne drže Hrvatima! Dio tekstova bio je okrenut djelovanju Crkve i njezina vrhovnog poglavara Pape Pija XII[3], a zatim su se nizale druge rubrike. Pojedini prilozi bili su popraćeni fotografijama, neujednačene kvalitete. Foto ilustracije, najčešće nisu neposredno vezane uz tekstualni sadržaj, nego su mahom bile umetane kako bi se mogle zatvoriti tzv. «izlazne strane».

Dio snimki sadržajno je vezan uz pojedine aspekte službene, ratne politike, njezine ciljeve i postignuća. Napose, one posvećene regentu Horthyju i drugim mađarskim vojnim i civilnim čelnicima ili pak protagonistima iz Trećeg Reicha, odnosno s ratišta. Također se prikazane i neke općepoznate osobe (bugarski kralj Boris, s obitelji, njegov pokop i dr.), ili stanoviti događaji, kako ratni, tako i mirnodopski. Na pojedinim

1 U natuknici o godišnjaku *Danica ili kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate koji žive u Mađarskoj*, što ju je napisao Živko Mandić za potrebe *Leksikona podunavskih Hrvata-Bunjevaca i Šokaca,* D, br. 6, Subotica 2006, str.18. – netočno se navodi da je zadnji svezak objavljen 1943. budući da u knjižnici Povijesnog arhiva Subotica postoji i svezak za 1944. godinu.

2 Za njega se upotrebljava titula – Guvernera. Dočim ga okupacijski promidžbeni stroj, pred življem ovoga podneblja, predstavljaju – «patronom Bunjevaca».

3 Koji 20. listopada 1939. godine poručuje, među ostalim, u svojoj **Encikliki Summi pontificatus:** «U trenutku u kojem, časna braćo, pišemo ove retke, do nas je doprla vijest da se strašni ratni vihor, usprkos svim našim pokušajima da ga otklonimo, već obrušio. Ruka nam drhti od pomisli na bezdan trpljenja bezbrojnih ljudi, u čijem je obiteljskom krugu još jučer vladalo ozračje skromnog blagostanja. Naše očinsko srce obuzima tjeskoba, kada pomislimo na sve ono što se može izroditi iz strašnog sjemena nasilja i mržnje, kojima danas mač rastvara krvave brazde. Ali upravo pred tim apokaliptičkim predviđanjima neposrednih i budućih nevolja smatramo našom dužnošću s još većom postojanošću uzdići oči i srca onih, u kojima postoji još uvijek osjećaj dobre volje, prema Jedinom od kojeg dolazi spas svijeta, prema Jedinom, čija svemoćna i milosrdna ruka može zaustaviti ovu oluju, prema Jedinom, čija istina i ljubav mogu prosvijetliti umove i zapaliti srca tolikog dijela čovječanstva, uronjena u zabludu, sebičnost, sukobe i borbe, kako bi ga se ponovno uredilo u skladu s duhom Kristova kraljevstva ...»

snimkama su i prizori iz života hrvatskog puka u Mađarskoj ili novopripojenih dijelova predtrijanonske Kraljevine. Na ovim fotografijama su kazališni dragovoljci, mahom snimljeni nakon predstave, ili pak, momci i djevojke u narodnim nošnjama, povorke *kraljica*, uz druge pojedinačne događaje. Na taj način iza *Danice* je ostalo specifično foto-gradivo koje sadrži obilje dragocjenih podataka kako za etnografska, povijesna, književno-povijesna i druga istraživanja o hrvatskom stanovništvu pod mađarskom državom u II. svjetskom ratu.

U godištu za 1942. godinu sljedeće su snimke: Na 41. stranici prizor procesije na trgu ispred subotičke Gradske kuće, kada je pokazana relikvija Svetog Stipana, donesena za tu prigodu iz Kalocse, zatim misa u Subotici na dan Svetog Stipana (43.), te bačke divojke što poklanjaju *pšenični vinac*[4] guverneru Horthyiju (45.). Tu su, zatim, vjerski i drugi velikodostojnici nazočni na svetoj misi, prigodom obilježavanja dana Svetog Stjepana na glavnom subotičkom trgu (51.), snimke Pape Pija XII. i kardinala (55.), narodne nošnje u Kalotaszegu[5] (58.), nadalje uz članak o gospodarstvu fotografije sa svečanosti proslave kruha i povorkom *kraljica* praćena mađarskim žandarima (67.), kao i fotografija šokačkih djevojaka iz Nagykozára koje su također sudjelovale na toj proslavi, kako i bunjevačke nošnje u Nagyfény (Žedniku)[6] (71.), kaćmarsko bunjevačko omladinsko društvo (77.) i santovačko šokačko momačko kolo (79). Članak *Novac u staro doba i danas* ima dvije ilustracije koje prikazuju kazališnu trupu iz Bácsolmása (83.), dok je članak pod naslovom *Slatkiši i dica* propraćen fotografijom šokačke omladine u Nagykozáru[7] (85.). Kroz cijeli svezak prevlađuju fotografije iz civilnog života u odnosu na one koje imaju nedvojbenu ratnu konotaciju.

Godište za 1943. godinu donosi na 31. stranici fotografiju regenta (u potpisu stoji; guvernera) Horthyja i njegovog starijeg sina Istvána (zamjenika guvernera), pilota-lovca (33, 35.), prizore njegove sahrane (37.), te člnaove obitelji Horthy (39, 41.). Slijedi slika supruge Istvána Hortyija grofice Edelsheim Gyulai Ilone koja je bila u posjetu Subotici (44), nadbiskupa grofa Gyule Zichyija (47.), pape Pije XII (49.), nadvojvode Josipe Franje u posjetu Subotici (51.), a članak igrokaz Antuna Karagića – *Šepa* ilustriran je fotografijom na kojoj *preločanske međumurske divojke* polažu vijenac na spomenik Marka Gašparića (61.), zatim ide slika Društva *Bunjevačkih kazališnih dragovoljaca u Gari* (63.), kaćmarske omladina koja je izvodila predstavu Pastorak (65.), da bi članak *Pape i Madžarska* imao ilustraciju sa šokačkim narodnim nošnjama iz Palone[8] (73.). Slijede šokačke divojke u Monostorszegu[9] (75.), šokačko krštenje u Monostorszegu (79.), Šokica iz Palone (81.) i prikaz ženskih nošnji u Monostorszegu (83.)

Zadnja sveska *Danice* za 1944. godinu, donosi na 31. stranici, uz riječi mađarske himne i sliku Mikolósa Horthyja. Iduća je fotografija pape Pije XII. (39), a zatim pogreb bugarskog kralja Borisa (51.). Na 55. stranici su *Šokačke lipotice* u narodnim nošnjama, dok je narodna pripovijetka *Tko ište manje, više mu se daje* u članku koji je potpisan *iz Bunjevačke čitanke* ilustrirana slikom kojoj stoji u potpisu – *Šokačke divojke iz Palone* (57.). Na 59. stranici u rubrici *Povist i zemljopis* pod naslovom *Dolazak Bunjevaca u Madžarsku* su ilustraciju s *gradskom kućom u Szabadki*, slijedi zatim članak o Istvánu Kászápu i njegov portret (65.), te šokačka narodna nošnja u Paloni (67.). *Izsápski šokački momci i divojke* krase članak *kulturne veze Budimpešte i Balkana*. Šokačka narodna nošnja iz Nagykozára je na 73. strani, a zatim slijede ilustracije koje su potpisane kao – *šokački momci iz Szonde*[10] (75.), *narodna nošnja u Kátolyu*[11] (77.), *Šokice iz Sonde* (79.), a na slici na 81. stranici su predstavljene vesele pokladske buše u Izsépu.[12] Fotografije snimljene u Subotici i okolici uglavnom potpisuje *Foto Gergich*, dok kod onih snimanih u drugim naseljima izostaje ime autora.

4 Svečanost *proslave mađarskog kruha* održana je 27. srpnja 1941. u nazočnosti najviših državnih dužnosnika, regenta Horthya i premijera Bárdossyja. Snimak događaja može se vidjeti na adresi http://www.youtube.com/watch?v=4OhbTaxejkQ

5 Kalotaszeg, naselje u Rumunjskoj, jedno od središta erdeljskih Mađara.

6 Mada potpis upućuje na Žednik, vjerojatno je mjesto nastanka fotografije Bajmok.

7 Nagykozár (hrvatski Kozar), selo u blizini Pečuha.

8 Palona (hrvatski Plavna), selo u jugozapadnoj Bačkoj.

9 Monostorszeg (hrvatski Monoštor), selo u općini Sombor.

10 Vjerojatno je riječ o mjestu Szond (hrvatski Sonta). http://hr.wikipedia.org/wiki/Sonta

11 Kátoly (hrvatski Katolj) je selo istočno od Pečuha. Po podacima iz 2002. Katolj ima 339 stanovnika a od toga 60% Hrvata. http://hr.wikipedia.org/wiki/Katolj

12 Izsép (hrvatski Topolje) naselje u Općini Draž.

Naše novine, politički, gospodarski i društveni list 1943.-1944. (Zombor Sombor) – Bibliografija

ANTONIJA ČOTA REKETTYE

FOTOGRAFIJE

ANONIM, Adolf Hitler, II, 16, 21. IV. 1944., 3.
ANONIM, Betlehemska štalica, I., 39. 24. XII. 1943., 1.
ANONIM, Crkva Presvetog Trojstva i dio stare arhitekture Sombora, II., 1, 7. I. 1944., 4.
ANONIM, Dolazak japanskog poslanika Kasiukua u Zagreb, II, 15, 14. IV. 1944., 3.
ANONIM, Geografska karta – dio Afrike, I., 5, 30. IV. 1943., 2.
ANONIM, Geografska karta – dio Istočnog fronta, I., 16, VII. 1943., 2.
ANONIM, Geografska karta – dio Rusije, I., 6, 7. V. 1943., 2; I., 29, 22. X. 1943., 1; II., 1, 7. I. 1944., 3.
ANONIM, Geografska karta – Francuska, II., 24, 16. VI. 1944., 3.
ANONIM, Geografska karta – Jadransko more, II, 15, 14. IV. 1944., 2.
ANONIM, Geografska karta – Sredozemno more, I., 3, 16. IV. 1943., 2.
ANONIM, Horthy Miklós, I., 2, 9. IV. 1943., 1; I., 12, 18. VI. 1943., 1; II., 25, 23. VI. 1944.,1.
ANONIM, Jedna lijepa Šokica iz Palone u krasnoj narodnoj nošnji, 1I., 3, 21. I. 1944., 3.
ANONIM, Kállay Miklós, predsjednik vlade i ministar finansija, I., 13, 25. VI. 1943., 1; II., 11, 17. III. 1944., 1.
ANONIM, Kállay Miklós, predsjednik vlade i ministar finansija,
ANONIM, Mohačke Šokice zahvataju vodu s Dunava, II., 5, 4. II. 1944., 6
ANONIM, Mohački Šokci, II., 5, 4. II. 1944., 6
ANONIM, Omladina Kaćmarskog katoličkog kruga koja je nedavno s uspjehom
prikazala Petrešev igrokaz «Što tko čini sebi čini», II., 11, 17. III. 1944., 3.
ANONIM, Papa Pijo XII., I., br. 18, 30. VII. 1943., 1.
ANONIM, Petarda, 3 fotografije, II., 12, 24. III. 1944., 4.
ANONIM, Piukovics József, II., 21, 26. V. 1944., 2.
ANONIM, Prvobitni izgleg zgrade županije u Somboru, II, 16, 21. IV. 1944., 6.
ANONIM, Rommel obilazi atlansku utvrdu, II, 16, 21. IV. 1944., 2.
ANONIM, Slike s bojišta, II., 2, 14. I. 1944., 5; 1I., 3, 21. I. 1944., 4.; II., 14, 7. IV. 1944., 2; II., 11, 17. III. 1944., 2.
ANONIM, Snijeg, II., 8, 25. II. 1944., 6.
ANONIM, Somborska gimnazija 1850., II, 15, 14. IV. 1944., 4.
ANONIM, Sveti Otac, II., 36, 8. IX. 1944. 1.
ANONIM, Sztóyaj Dóme, II., 14, 7. IV. 1944., 3.
ANONIM, Tako izgleda narodna nošnja u Monostorszegu, II, 18, 5. V. 1944., 2.
ANONIM, Tri fotografije njemačkog tenka Golijata, II., 19, 12. V. 1944., 2.
ANONIM, Tri slike s bojišta, II., 38, 22. IX. 1944., 5.
ANONIM, Zarobljeni partizan, II., 2, 14. I. 1944., 3.
ANONIM, Željeznica nekada i danas, II. , 20, 19. V. 1944., 3.
ANONIM, Žetveni strojevi, I., 15, 9. VII. 1943., 4.

AUTORSKO KAZALO

A
ABRIŠIN, Ana, II., 22, 2. VI. 1944., 6.
ANDRIĆ, Josip, II., 9, 3. III. 1944., 7; II., 15, 14. IV. 1944., 5. II., 19, 12. V. 1944., 6; II., 21, 26. V. 1944., 1; II., 22, 2. VI. 1944., 8.
AUGUSTINOV, Mate, II., 11, 17. III. 1944., 3.
B
BALAŽEVIĆ, Ivan, II., 1, 7. I. 1944., 1.
BALAŽ, S. II., 11, 17. III. 1944., 4.
BARANICKI, R., I., 33, 12. XI. 1943., 7.
BEŠLIĆ, Marko, II., 37, 15. IX. 1944., 7.
BUNJEVAC, Stipo, I., 20, 13. VIII. 1943., 8; I., 39, 24. XII. 1943., 3; II., 8, 25. II. 1944., 4; II., 11, 17. III. 1944., 5; II., 13 ,31. III. 1944., 5.
C, Ć, Č
CAREV, Petar, I., 4, 23. IV. 1943., 7; I., 39, 24. XII. 1943., 2; II., 1, 7. I. 1944., 4; II., 15, 14. IV. 1944., 6.; II., 19, 12. V. 1944., 7; II., 18, 5. V. 1944., 5.; II., 21, 26. V. 1944., 5; II., 38, 23. IX.

AUTORSKO KAZALO PSEUDONIMI

NAŠ KALENDAR
Za Bunjevce-Šokce-Hrvate za prestupnu 1944.
Izdaje dr. Grga Vuković
Zombor/Sombor

BIBLIOGRAFIJA
ANTONIJA ČOTA REKETTYE mag. iur.

Naš Kalendar za Bunjevce-Šokce-Hrvate, za prestupnu 1944. godinu, izdaje Grga Vuković urednik Naših Novina. Na 192 strane s likovnim i grafičkim prilozima te fotografijama. Kalendar je tiskan u tiskari Josipa Bošnjaka u Somboru.

BIBLIOGRAFIJA NAŠEG KALENDARA
KALENDAR – GOSPODARSTVO
ANONIM: Budapeštanski kavanari stvarali kravarski farm.[«sic»] 171.
ANONIM: Kršćanska prestupna godina 1944. 3-4.
[sadrži tekstove o početku godišnjih doba, svetkovanju nedjelja i blagdana, nagađanju vremena po «Stoljetnom kalendaru», popis poslova, određivanje početka pokladnog vremena i dr.]
ANONIM: Kalendar po mjesecima. 5-29.
[mjeseci su pisani nazivima po rimskom kalendaru i hrvatskim nazivima. Sadrže popis blagdana i imendana, a na neparnoj stranici ostavljen je prostor za bilješke, vrijeme predviđeno za odnosni mjesec i po jedna narodna poslovica]
ANONIM: Kalendar u životu čovjeka. 30-32.
ANONIM: 435.000 kat. jutara vrtnog gospodarstva. 172.
ANONIM: Koliko cvjetova potrebuje jedna obitelj pčela? 173.
ANONIM: Nekoji važniji vašari. 190-191.
ANONIM: Gospodarstvo. 154-157.
ANONIM: Pregled poslova kroz godinu. 157-163.
ANONIM: Godišnja proizvodnja vina iznosi 4,5 milijuna hl. 172.

OBIČAJI HRVATA (BUNJEVACA I ŠOKACA)
RODOBLJUB: Značajne osobine našega naroda. 41-45.
BUNJEVAC, Stipo: Svatovski običaji Baranjskih Šokaca. 115-120.
DŽINIĆ, Ilija: Svinjokoj. 122-130.

JOZA: Novi knez nije knez! Pripovijest iz našeg života. 66-80.

RELIGIJA/CRKVA

ANONIM: Pomoć je naša u imenu gospoda. 38-39.
CAREV, Petar: Povijest katoličkih crkava u Zomboru. 55-59.

POVIJEST

M, J: Nemešmilitič, selo ponosa i tradicije. 59-64.

PRAVO

ANONIM: Pametan pravnik. 121.
ANONIM: Važna pripomoć društvene politike – ženidbeni zajam. 174-175.

KONTINENTI/DRŽAVE

C: Međunarodni Crveni Križ srce Europe. 131-133.
ANONIM: Nagli razvoj mađarskih gradova. 170.

NOVINSTVO

ANONIM: Mađarsko novinstvo: 821 novinara, 1172 novine. 177-178.

UNIVERZITET

ANONIM: Na mađarskim svučilištima uči se 31 jezik. 175-176.
ANONIM: Ustanova za istraživanje talenata. 169.

MODA

ANONIM: Moda. 113-114.

PROMET

ANONIM: Munjovozi u Budapešti prevoze dnevno 1.300.000 putnika. 173.

EKOLOGIJA/ZDRAVLJE

ANONIM: Ove godine sakupljeno je 100 vagona papirnih otpadaka. 172.
ANONIM: Korisne upute za zdravlje. 179-180.

PISMA

ANONIM: Ljubav, pismo majke Marije Jelici. 110-111.

UPUTE I SAVJETI

ANONIM: Naša riječ. 36-37.
ŠOVAKOV, Stipa: Voda iz vilinske kupke. 134-144.
ANONIM: Razne upute i savjeti. 181-183.

KNJIŽEVNOST

ANONIM: O našoj najnovijoj lirici. 47-54.

POEZIJA

ANONIM: Stogodišnji gatalac /Na putu kroz Bačku/. 33-35.
JAKŠIĆ, Ante: Nikada. 40.
KARAS, Manda: U mom kraju. 46.
VUJKOVIĆ LAMIĆ, Marija: Mome rodnom kraju. 48.
MATO: Plač slavuja. 49.
PRIVANČIĆ, Stipan: Oluja. 52-53.
KOKIĆ, Aleksa: Bačka. 65.
JOZA: Moja Bačka. 97.
MUSIN, Anton: Na majčinom grobu. 98-99.
ANONIM: Mojoj nani. 99-100. (skenirano je tako da se nevidi autor)
ANONIM: Molitva sirota. 101-106.
SLOVAČKI, Milka: Plave oči, 106.
ANONIM: Put ka sreći. 107-109.
NOVAK, Ivo: Moj dom. 109
VIDAKOVIĆ, Rozalija: Ljubav-bol. 111.
MALBAŠIĆ, Žiga: Noć. 144.
NOVAK, Ivo: Izgubljena mladost. 145-150.
ORKIN, Petar: Jesenski san. 151-152.
POSAVAC, Stipan: Milki. 153.
ORKIN, Petar: Sreća. 153.
DOBOŠ, Adam: Tamburica. 185.
VELIKANOVIĆ, Iso: Na Nilu. 185-186.

IGROKAZI

DŽINIĆ, Ilija: Žensko prelo Vesela igra u I. Činu. 81-96.

NARODNE PJESME I ŠALE

ANONIM: Narodne pisme. 184.
ANONIM: Bećarac. 185.
ANONIM: Šale. 187-189.

ABECEDNO KAZALO AUTORA

ABECEDNO KAZALO PSEUDONIMA

(KRAJ)